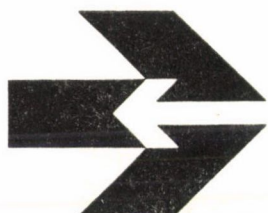

55982

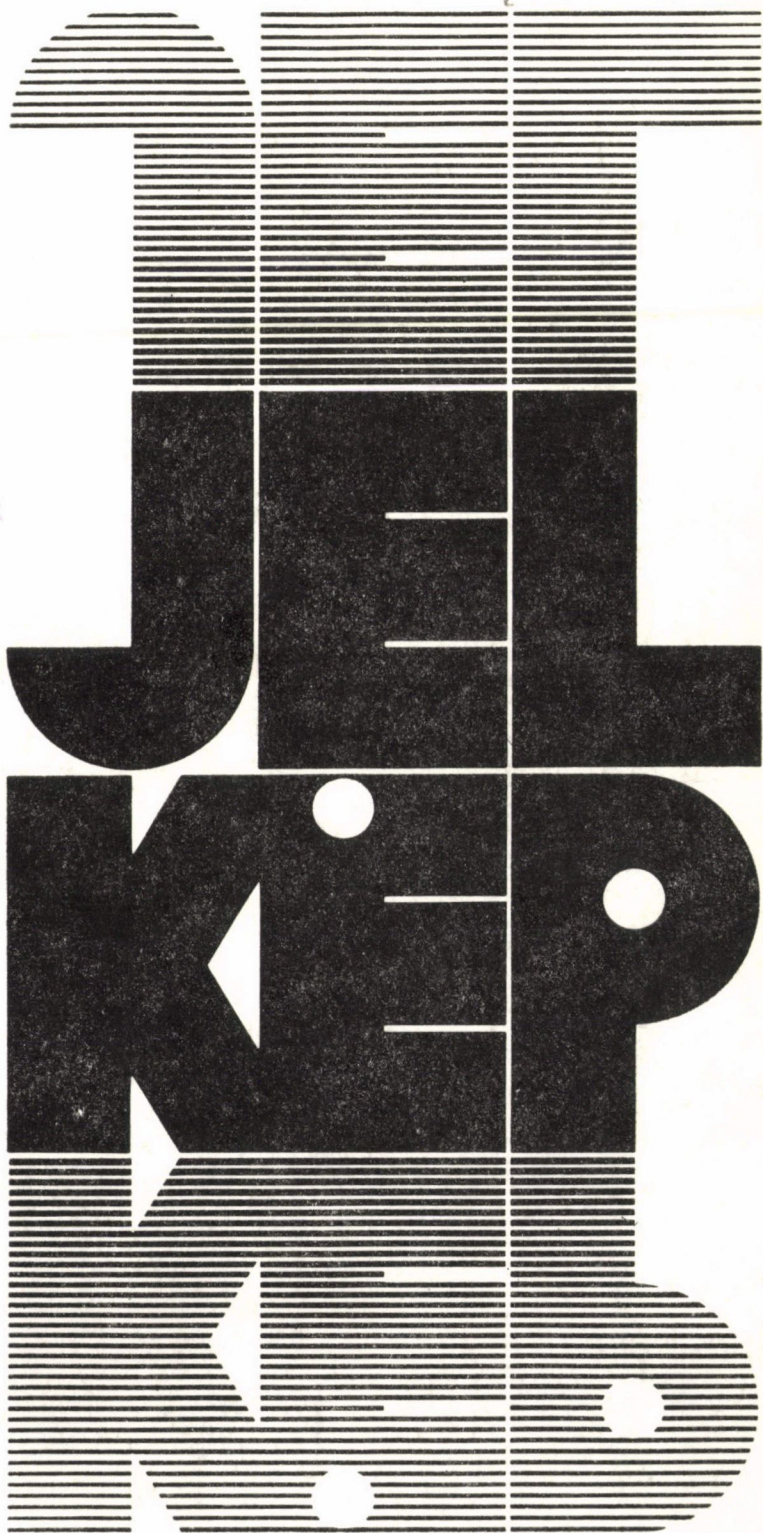
55982 / 423

1986/4

TÖMEGKÖZVETÉSI
KUTATÓKÖZPONT

1986 DEC 27

JEL KÉP

A TÖMEG-
KOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK
NEGYEDÉVENKÉNT

VII. ÉVFOLYAM
4. SZÁM

SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:

Gálik Mihály
Hajdú János
Lázár István
Liszakay Tamás
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Tábori András
Szeeskő Tamás
főszerkesztő

SZERKESZTŐSÉG
TAGJAI:

Gerelyes Endréné
főszerkesztő-helyettes
Balogh Elemér
Bogdán Éva
Frank Ernőné
Hoffmann Márta
Mester Ákos
Tölgyesi János
Varga Zsuzsanna
Wisinger István
Zöldi László

TARTALOM

Szeeskő Tamás: Skóciai léptékek 3

INTERJÚ

Államtitkári vélemény új törvényünkről — **Dr. Bányász Rezsővel** beszélget *Szabó László* 5
„A szemüveg tisztasága nélkülözhetetlen...” —
Nyitrai Ferenc nével beszélget *Wisinger István* 14

GYÚJTÓPONTBAN

Mit képvisel az újságíró-képviselő? — **Bokor László, Fodor László, Halász (Sztrapák) Ferenc, Eke Károly és Soltész István** válaszol a Jel—Kép körkérdésére 19
Mihancsik Zsófia: Kormányzat és kommunikáció 33

MÉRLEG

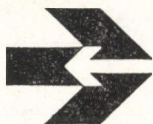
Csepeli György: Az ismeretek terjesztése és terjedése 41
A tudomány ügynöke 49
Tamás Pál: Szakértői szerepek és válságpercepciók a kelet-európai társadalomkutatásban: a lengyel tanulságok 56

KÖZELKÉP

Szilágyi Erzsébet: Filmsorozatok a Magyar Televízióban 70
S. Nagy Katalin: Amiről a divat beszél 76
Hoffmann Márta: Karácsonyi tévéműsorok Európában 83
Lendvay Judit: Lajtán innen, Lajtán túl 86

FÓRUM

Pálos Miklós: Párbaj II. (A keresztbeírásról) 91

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT

SZERZŐINK KÖZÜL:

Beszterczey Gábor újságíró, Magyar Televízió; *Domány András* újságíró, Magyar Rádió; *Csepeli György* szociológus, ELTE; *Hajduska István* újságíró; *Hoffmann Márta*, a TK munkatársa; *Lendvay Judit*, a TK munkatársa; *Mihancsik Zsófia* újságíró, Magyar Rádió; *Pálos Miklós* újságíró; *Ritter Aladár* újságíró; *S. Nagy Katalin*, a TK munkatársa; *Szabó László* újságíró, Népszabadság; *Szilágyi Erzsébet*, a TK munkatársa; *Tamás Pál* szociológus, MTA Szociológiai Intézet; *Zöldi László* újságíró, Élet és Irodalom

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

„A lehető legteljesebb nyilvánosság híve vagyok” — **Vince Mátyással** beszélget *Nádor Tamás*

95

MÉG EGYSZER

Ronald Reagan: a mozi 102

KITEKINTÉS

Európai körkép 112
Az ég küldötte — **Patrick Coxszal**, a brit Sky Channel ügyvezető igazgatójával beszélget *Beszterczey Gábor* 121
Az „egyirányú utca” 128
A Vremja a képernyőn 130
Szejmválasztások, demokrácia (**Domány András**) 132

MŰLTUNK

Zöldi László: A Bölöni-korszak 136
Ritter Aladár: A magyar száguldó riportter 152

SZONDA

Csökkent a feszültség 163
Van mit tanulnunk egymástól 166
Hiánygazda(g)ság 168
Derűre ború 170

TALLÓZÓ

Könyvekről 171
Lapokból 180
Rövidre fogva 188

LAPOZGATÓ

Hajduska István: Egy sárguló zsebnaptár 193

Skóciai léptékek

A Fúpiac vagy a Szénapiac utcán sétálva az ember természetesen nem gondol arra, hogy Edinburgh az információs ipar harmadik legnagyobb városa Nagy-Britanniában, s hogy majdnem minden második foglalkoztatott az információból, ennek termeléséből, feldolgozásából, elosztásából, vagy a mindehhez szükséges készülékek gyártásából él. Arra sem számítottam, hogy a Királyi Istállók utcájából végre kijutva, a Várhegy fekete bazaltszikláinak hideg árnyéka után a kora őszi ragyogásban szememet dörzsölve a kommunikációs „moguloknak” ily sűrűségét találok a Sheraton Hotel kongresszusi termének egy-egy négyzetméterén. Az IIC, a Nemzetközi Kommunikációs Intézet idei közgyűlésén a BBC rádió ügyvezető igazgatója, s a nagy rivális, az IBA elnöke, a Télédiffusion de France vezérigazgatója és a Nippon Electric Company elnök-igazgatója, a Nagy-Britannia kommunikációs és információs rendszeréért felelős belügyminisztériumi, illetve technológiai minisztériumi államtitkárok (hadd ne folytassam a névsorolvasást!) parádésan váltották egymást a szónoki emelvényen.

A nagy kommunikációs „show” (amit levélben Margaret Thatcher is üdvözölt) természetesen érdekellentétek törésvonalait is megmutatta... no, persze, inkább csak finoman, hálószerűen, hiszen többnyire Oxbridge-végzettségű, vagy legalábbis Ivy League-ot járt úriemberekről volt szó. A jól temperált viták mögött azonban felrémlített néhány általánosítható tanulság.

Az egyik az, hogy Nyugat-Európa és Észak-Amerika kezd ocsúdni az új kommunikációs technológiák hirtelen betörésének néhány éves sokkjából. Ismét erőre kap az a legtöbb kormány által melegen támogatott nézet, hogy az úgynevezett „public broadcasting”-ra, vagyis az állami vagy fél-állami jellegű „közhasznú műsorszórás”-ra a video, az optikai kábelek és a műsorholdak szétaprózódó világában is szükség van. Ahogyan Pierre Juneau, a CBC elnöke kifejezte, „a közhasznú műsorszórás, éppúgy mint a közoktatás, az egész lakosság elé tárja a gondolatokat, a kultúrát, és nemcsak azok számára teszi hozzáférhetővé, akiknek van pénzüik arra, hogy életüket a műveltség költségesebb formáival dekorálják”.

E gondolat mélyén azután már felsejlett az a többek által szavakba is foglalt nézet, miszerint egyetlen társadalom sem engedheti meg magának, hogy az új kommunikációs technológiák működtetőinek rövidtávú profitérdekei veszélyeztessék a hosszabb távú érdekeket: a nemzeti szuverenitást, a társadalmi értékek stabilitását, a kulturális azonosságtudatot.

Mindebből szükségszerűen következik a kérdés: mennyire szabad, vagy kell, szabályozni azt a jelenkori kommunikációs „dzsungelt”, amelyet a legtöbb nyugati országban az új kommunikációs technológiák megjelenésének és neoliberalista politikáknak az együttes hatása eredményezett? Gerald Long, a Reuters, majd a Times Newspapers egykori ügyvezető igazgatója (közismert arról, hogy nézeteit nem csomagolja selyempapírba) rögtön kihegyezte a kérdést: „Ha történetesen Patagónia olyan műsorholdat ló fel, amely Nagy-Britannia érdekeivel ellentétes műsorokat sugároz, mit tesz Ófelsége Kormánya? Lelővi a holdat?”

Giles Shaw, Ófelsége neoliberalista kormányának belügyi államtitkára így válaszolt: „Az államhatárok nélküli, de nem a felelősség nélküli műsorszórás mellett

vagyunk. Megfelelő szabályozást kell erre kidolgozni — mind nemzeti, mind nemzetközi szinten.”

A rövid vagy hosszú távú érdekek ütközését úgy is megfogalmazhatjuk, mint a taktika és a stratégia dilemmáját. A skóciai konferencia előadásai arra utaltak, hogy a nyugati országok kormányai — legyenek akár „laissez-faire” elvűek, akár tervezés-pártiak — a kommunikációs rendszerük fejlesztésében mindinkább stratégiai léptéket alkalmaznak. Tanultak talán a nemzetközi nagymonopóliumoktól?

Greenockban, James Watt egykori szülőfalujában, Glasgowntól nem messze van az IBM egyik nagy — állítólag az IBM-birodalom legjobban szervezett — összeszerelő üzeme, ahol professzionális személyi számítógépek kerülnek ki a robotok „keze” alól. A konferencia résztvevői közül néhányan meglátogattuk a Spango Valley-ban diszkrétan megbújó telepet. (Belépés előtt még a táskákban lévő fényképezőgépeket is ki kellett pakolni!)

Igaz ugyan, hogy a vállalat PR-főnöke, szinte megszállottként, állandóan a japán üzleti stratégiáról beszélt, de szavaiból az is kitűnt, hogy az IBM tulajdonképpen azért tért magához a japán piaci verseny okozta sokkból, mert átvette tervezési elveiket: tíz—húsz évre előre gondolkodni, azt a célt kitűzve, hogy addigra az egész világot meg kell hódítaniok. Ebből a stratégiából azután valamennyi taktikai húzás levezethető.

„Quality is timeless” — hirdeti az IBM skóciai telepén minden munkahely fölött a transzparens. A jelszónak magyarul legalább két olvasata van. Egyik az, hogy a minőség megéri az időt, amit ráfordítanak. A másik pedig, hogy a minőség stratégiai és nem taktikai léptékű fogalom.

Azt hiszem, a nagy nemzetközi információs verseny (ami a nukleáris versenyénél kevésbé katasztrofális, de történelmileg legalább annyira meghatározó) kimenetele a gondolkodás, a tervezés és a cselekvés időléptékein is múlik!

Államtitkári vélemény új törvényünkről

Dr. Bányász Rezsővel beszélget Szabó László

megvalósítani, következetesen arra kell törekedni, hogy a szocialista demokrácia fejlesztésének folyamatában a törvény minden elképzelése, minden intenciója, minden részlete megvalósuljon. Elsősorban jó, hogy a törvény újszerűen leszögezi a nép jogát a tájékoztatáshoz. Szerintem ezt más országok sajtótörvényei így nem fogalmazzák meg. Vagy azért, mert természetesnek tartják, vagy azért, mert nem tartják időszerűnek ennek kimondását. Tehát a tájékoztatás nem valamiféle adomány egy adott politikai helyzetben, amit tetszés szerint lehet kurtítani, behatárolni vagy szűkíteni. A szocializmusban a népek, mint az ország gazdájának, a jogaihoz tartozik, hogy tájékozott legyen mindenről, ami az országban történik, s ami elősegítheti az ő helyzetfölmérését; segít megítélni a saját helyét a társadalomban, aminek alapján azt is el tudja magával rendezni, hogy ő mit csinálhat a kisebb közösségért, a nagyobb közösségért, az országért. És nem utolsósorban joga van ahhoz is, hogy tájékozott legyen a világhelyzetről, Magyarország és más országok viszonyáról. Tehát hallatlanul fontosnak tartom, hogy tájékozottak legyünk, és az egész nép kulturális színvonala — beleértve a munka kultúráját — állandóan növekedjék. Ha manapság — és elnézést, hogy én is már ezzel a sokszor elmondott példával élek — egy magyar kőműves azonos színvonalon tudna cselekedni, dolgozni, helytállni mint egy nyugatnémet

— *Új törvénye van a sajtónak. Amikor az Országgyűlés elfogadta, több fejtegetés is megállapította, hogy ez kerettörvény, mégis nagy a jelentősége. Miben látja ön a sajtótörvény fontosságát, szerepét?*

— Először is azzal kezdeném, hogy én a sajtótörvényt a szocialista demokrácia fejlesztésében egy olyan fontos törvényes intézkedésnek tartom, amelyért nagyon komolyan és folyamatosan ki kell állni, és ha nem is lehet egyik napról a másikra minden részletében

vagy amerikai, akkor biztosan nem évekig tartana egy-egy építkezésünk. Ha egy magyar szervező, akinek meg kell szerveznie a munkát, ugyanúgy dolgozna, akkor másképp állnánk, vagy ha hivatalainkban ugyanolyan gondosan mérnénk, hány emberre van szükség annak a bizonyos munkának az elvégzéséhez, és ezért nagyobb hatékonysággal működő, de kisebb hivatalaink lennének, akkor biztos, hogy gyorsabban haladnánk előre. Mindehhez információ is kell; a munka kultúráját egyebek mellett úgy lehet növelni, ha olyan példákat hozunk nyilvánosságra más országokból, amelyekből okulhatunk.

Azt hiszem, messzire visz, de az amerikai hivatal fegyelme, az amerikai kőműves precizitása abból táplálkozik, hogy ott olyan az érdekeltégi rendszer, ami nem teszi lehetővé a lógást, a laza fegyelmet, és így tovább. De nem kétséges, az általános műveltség növekedése, a kulturális színvonal emelkedése önmagában is tájékozdási, tájékozottsági igényt teremt.

Egyébként a tájékozottság iránti igény ma már mindinkább növekszik az országban... Ez az a terület, ahol nem kell szégyenkezniünk más országokkal összehasonlítva magunkat. Egy magyar átlagos család egy napilapot és legalább két hetilapot olvas! Ez már önmagában is sokat jelent. És hozzáteszem, hogy a statisztikusok szerint átlagosan két és fél órát nézzük a televíziót, és megszámlálhatatlan óráig szól a fülünk mellett a rádió — mindez arra mutat, hogy a tájékozottság iránti igény nagy. Azt is tudjuk, hogy amikor feszültebb a nemzetközi helyzet, valami rendkívüli esemény történik a világban, Magyarországon az emberek jobban rátapadnak fülükkel a rádióra, jobban várják a televízió híradását — mint sok más országban. Szóval, mi megszoktuk, hogy az életünket nagyban befolyásolják a külföld eseményei.

Visszatérve a sajtótörvényre. Én úgy látom, hogy ebből az alapvető jogosultságból, a nép tájékozottsághoz való jo-

gából kiindulva határozza meg a törvény az újságíró jogait és köteleességeit is. Tehát az újságíró akkor dolgozik jól, ha ezt a tájékozottság iránti igényt, tájékoztatási igényt tudja kellően kielégíteni.

— *Az újságíró-iskolán azt tanítják, hogy a sajtó legyen hiteles, pontos és gyors. Ugyanezt megfogalmazza a sajtótörvény is. A burzsoá sajtó is a gyorsaságra törekszik, és azt hirdeti magáról, hogy hiteles. Mi a különbség? Ön korábban diplomata volt. Elmondaná ezzel összefüggő tapasztalatait, véleményét, és a mi sajtónk e hármas követelményének kívánatos értelmezését?*

— Valóban meghatározza az ember gondolkodását gyakran az a sok évi tapasztalat, amit külföldi munkán szerez. Hat évet voltam Svédországban, négy évet New Yorkban, a magyar ENSZ-misziónál, és három évig voltam Londonban nagykövet, úgyhogy néhány olyan újságíró pályatársnál, aki manapság szívesen hivatkozik a tőkés lapokra és azok lehetőségeire, talán valamivel jobban ismerem a burzsoá lapokat. Rengeteg újságíróval álltam kapcsolatban, sajtóattasé is voltam, s egyáltalán a sajtó iránt mindig nagyon érdeklődtem. És bizony nagyon sokszor találkoztam olyan vezető tőkés újságíróval is, aki nekem öntötte ki a szívéét amiatt, hogy nem jelenhetett meg egyik, másik, harmadik írása, amiben pedig az igazat akarta megírni. Mondjuk Magyarországról... Vagy egyéb dolgokról... De ezt csak közbevetőleg mondtam el.

Az a hármas követelmény, hogy a sajtó legyen hiteles, pontos és gyors, olyan követelményrendszer, ami felé törekedni kell. Meggyőződésem, hogy nálunk erre jó lehetőségek vannak.

A hitelességről először. Az újságíró-iskolán is tanítják, hogy lehetőleg össze kell gyűjteni mindazokat az információkat, amelyek egy adott helyzetre, tényre vonatkoznak. Őszintén szólva e tekintetben nem vagyok mindig elégedett. Nagyon gyakran hallok a rádióban vagy látok a televízióban riportokat, esemény-feldolgozásokat, olvasok

lapokban írásokat, amikből az első pillanatban kiderül, hogy a riporter csak az egyik vagy a másik fél véleményét hallgatta meg és jegyezte fel, s még csak kísérletet sem tett arra, hogy a harmadik, a negyedik érdekelt véleményét is megkérdezze, próbálja összevetni, és ezután írja le a maga álláspontját, hogy szerinte nagyjából kinek van igaza. Néha van úgy, hogy a riporter első látásra is az egyik fél igazságát tartja abszolút igazságnak. Utólag persze mindig az egyik fél igazsága derül ki, az igazságosztás bonyolult dolog, és az újságíró nem ítélőbíró. Gondoljunk csak történelmi eseményekre; úgy látszott esetenként hogy az adott helyzetben nem volt más választási lehetőség, csak az az egy, amelyre a döntést építették. Pedig valószínűleg egyes történelmi helyzetekben is sok-sok alternatíva között kellett az időszak államférfiainak választaniuk. Tehát az újságíró hallgassa meg az összes lehetséges érdekeltet, és ezek után foglaljon állást.

Ehhez hadd tegyem hozzá: én következetesen elismerem — és kiállok amellett, hogy mások is elismerjék — az újságíró jogát a tévedéshez. Napjainkban, amikor millió és millió információ fut be a távirati irodák, a rádió, a televízió csatornáin és a lapokból, elképzelhetetlen, hogy egy újságíró — akinek percekben belül kell állást foglalnia, döntenie abban, hogy ez vagy az az anyag a legközelebbi híradásba bekerülhet-e, vagy a másnapi lapban megjelenhet-e — időnként ne tévedjen. Komoly szakapparátusok több heti tanulmányozás után kiértékelhetik, hogy annak az eseménynek, információnak mi a tényleges értéke. De pillanatnyi döntéseknél erre nem mindig van lehetőség. Ezért az újságírónak a hitelességet meg kell kísérelnie elérni minden esetben, de senkinek sem szabad levágni a fejét azért, hogy az adott esetben tévedett. Természetesen nem lehet tévedni olyan alapvető kérdésekben, mint a kétszer kettő. Nem lehet tévedni alapvető és könnyen ellenőrizhető tények ügyében. Nem lehet tévedni alapvető társadalompolitikai kérdésekben. Így például semmiképpen nem lehet felmentést adni olyan

tévedésekre, amikor valaki, mondjuk, a történelem által rég elvetett alternatívákat vet fel, javasol, ezek mellett áll ki. Másszóval a politikai ábécében nem lehet tévedni.

— *Örülök, hogy kiáll a tévedés joga mellett, és nem fogadja el a tévedés jogát elemi ismeretek dolgában. Mert a politika néhány alapvetése ide tartozik, valóban. De ezzel függ össze a pontosság is, amit megint csak nem lehet abszolútizálni.*

— A másik kérdés a pontosság. Szerintem itt megint csak a pontosság állandó megközelítésere lehet törekedni. Szellemi hobbiként foglalkozom történelemmel is, és tudom, micsoda kiváló forrása a történésznek az egykori lapok olvasgatása. Az ember megbízik abban, hogy az az újságíró elődünk, aki húsz—harminc—negyven évvel ezelőtt feljegyezte a napi történéseket, pontosan adta vissza a szavakat, amiket mondtak, nem tévedett a dátumokban és a helyszínekben. Mert mi már úgy hivatkozunk rá, mint kortanúra. És néha — őszintén szólva — mai pályatársaink a cikkeik, írásaik megalkotásánál nem is gondolnak arra, hogy nemcsak a nagy eszmefuttatásaik, egész kolumnás írásaik, hanem apróbb műveik is egy-két évtized múlva már a történészek nagyítója alá kerülnek. A történészek már arról is véleményt mond majd, hogy mennyire bölcs, mennyire előrelátó volt az a társadalmi közeg, amelynek a nevében az újságíró leirta sorait.

Aztán itt van a gyorsaság. Biztos, hogy a gyorsaság is olyan követelmény, ami felé állandóan törekedni kell. Érzésem szerint talán „gyorsabb léptekkel” haladhatnánk a „gyorsaság elérésében” is. Van még időnként vacillálás — nem elsősorban az újságírók lustaságából... Vannak, akik ötször is megfontolják, hogy kiadják-e az információt a sajtónak vagy sem, holott az informálás a kötelességük lenne. Persze, azt is bele kell ebbe számítani hogy azoknak, akiknek a társadalom egészére nézve kell fontos döntéseket hozniuk és egy nép sorsának az igazításáról kell naponta gondolkodniuk, nagyobb a kilátásuk az

országokra és a világra, így sokkal több körülményt kell figyelembe venniük döntésükhöz, mint azoknak, akik „csak” a leírói egy eseménynek. Könynyű néha a lassúságot bírálni. De ha az ember arra gondol, hogy napjainkban, amikor az országok így össze vannak kötve egymással, annyi mindenben összefüggnek az országok gazdaságai, kultúrái — nem beszélve a politikáról, a katonai, nemzetközi kapcsolatok szövevényéről —, nem könnyű eldönteni, hogy egy-egy információt hogyan hozzanak nyilvánosságra. Ez komoly megfontolás tárgya lehet akkor is, amikor első látásra másként néz ki az egész. Vegyünk, mondjuk, egy banális közúti balesetet. Előfordulhat, hogy az újságíró csak azt látja, hogy egy kamion összeütközik egy másik autóval. De azok, akik tudják, milyen országnak a kamionja ütközött, és az adott országgal milyen kapcsolatrendszerben állunk — nem beszélve arról, milyen szállítmánya volt annak a kamionnak, és, mondjuk, milyen más ország volt a címzett —, rögtön gondokat okozhatnak egy egyszerű hír kiadásával, különösen, ha túlzottan a részleteibe akar bonyolódni az újságíró. Pedig csak egy közlekedési hírről van szó!

— *Sajtónkban mind nagyobb helyet kap a reklám, a hirdetés. A sajtótörvény hangsúlyozza, hogy a tájékoztatás nem szolgálhat burkolt reklámtevékenységet. Mit kell érteni ezen?*

— A törvény megfogalmazása is választ ad a kérdésre, amikor kimondja: a reklámot a tájékoztatástól elkülönítve, a jellegét kifejezve kell közölni. Én úgy hiszem, újságírók számára aligha kell részletezni, mit értünk azon: a reklám jellegét kifejezve válasszuk meg a közlési formát. De ha már végképp össze lehetne keverni a lap egyéb anyagaival, még akkor is van egy hagyományos forma, ami azonnal kifejezi, hogy itt fizetett hirdetésről, reklámról van szó; az anyagok végén feltüntetett csillagból mindenki tudja, hogy ez az írás nem a tájékoztatás része, hanem egy kereskedelmi jellegű ügyletből származó információ.

— *Őn hogyan különbözteti meg a reklám és a hirdetés fogalmát?*

— Erre nézve egy belkereskedelmi minisztériumi rendelkezés a „mankó”, amely támaszt ad az eligazodáshoz. E szerint reklám minden olyan figyelemfelhívásra alkalmas közlés, információ, amely valamely áru kelendőségének növelésére, szolgáltatás igénybevételeire vagy ennek fokozására irányul, illetve valamely vállalat tevékenységét népszerűsíti. A reklámnak sokféle megjelenési formája van. A hirdetés viszont valamely tény, körülmény közzététele a hirdető érdekében.

A reklám és a hirdetés mögött polgári jogi szerződés áll, tehát aki a hirdetést vagy a reklámot megrendeli, fizet azért, hogy áruját, szolgáltatását, műsorát, közleményét ismertessék. A közlő viszont nem azért ad helyet a közlésnek, mert, mondjuk, egyetért annak a tartalmával, hanem azért, mert ellenszolgáltatást kap érte.

A reklám akkor tekinthető burkoltnak, ha nem hirdetésként, hanem tájékoztatás formájában jelenik meg.

— *A felvilágosítási kötelezettség értelmezése körül is vannak ellentmondások. Már azzal is elég sok a gond, hogy nem minden állami szerv, gazdálkodó és társadalmi szervezet tartja kötelezettségének a sajtó információadását. A legkülönbözőbb trükkökkel próbálják ezt megakadályozni. Például az intézmény vezetője fenntartja magának a jogot mindenféle tájékoztatási kérdésben, s amikor ő távol van, mondjuk szabadságon, a helyettesei nem mernek felvilágosítást adni az újságíróknak. Erről mi az álláspontja?*

— Kissé részletesebben szeretnék szólni a felvilágosítási kötelezettségről. A törvény erejével most beszélünk először a felvilágosítási kötelezettségről, vagyis arról, hogy mindazok a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, egyéb tisztségviselők, akiknek a köz számára fontos információik vannak, kötelesek ezt a sajtó kezdeményezésükből is és rákérésére is, a közzel megosztani. Tehát itt a háttért tulajdonképpen úgy lehet meg-

húzni, hogy mi az az információ, ami a köz számára — akár egy város számára, akár a szélesebb közvélemény számára — érdekes, fontos, hasznos. Vagyis nem valakinek a kíváncsiságát éppencsak kielégítő információkra gondolunk, hanem a köz számára fontos információkra.

E vonatkozásban már hoztunk bizonyos intézkedéseket. Mindenekelőtt szeretnék arra utalni, hogy a korábbi években nagyon jól kialakult minisztériumi, főhatósági sajtóosztályokat még tovább erősítjük. Azt hiszem, tapasztalhatják az újságírók, hogy a kormány is minden eddiginél több, részletesebb információt ad. Ma erőteljesebb az újságíró „beavatása” az állami tevékenységbe, a kormányzati munkába, mint régen. Legutóbb már az Országgyűlés is létrehozta a maga külön sajtóirodáját. További belső rendelkezéseiben utasítja a kormány a minisztereket, a főhatóságok vezetőit arra, hogy folyamatosan gondoskodjanak a sajtó részére szükséges információk megadásáról, és határozottan kötelezzék az alájuk tartozó szerveket arra, hogy az információkat ne tartsák vissza, igyekezzenek a sajtóval minél szorosabb kapcsolatba kerülni, a sajtót ne valamiféle „nemkívánatos” közszereplőnek, hanem a politika jó szövetségésének tekintsék!

— *Ebből következik az is, hogy akkor egy adott intézménynél, vállalatnál nemcsak az első számú vezető joga és kötelessége a sajtót tájékoztatni, hanem ha ő nincs ott, akkor feltétlenül helyettesíteni kell, és ezt a jogot át kell testálják valakire . . .*

— Pontosan így van. Azt kívánja a kormány, hogy minden miniszter, minden főhatóság vezetője a maga területén rendezze, hogy kik azok, akik az illető szerv nevében nyilatkozni kötelesek vagy jogosultak, és hogy a miniszter, a főhatóság vezetője gondoskodjon az ennek megfelelő szervezeti rendről, vagyis arról, hogy aki nyilatkozik, az hitelesen nyilatkozzon az illető szerv nevében.

Megmondom őszintén, nem túlságosan szerencsés az sem — és zavarja egyrészt az állami rendet, másrészt zavarja a közvélemény gondolkodását is —, hogy egyesek úgymond kettős nyilatkozatot tesznek. Azt mondják: ez az én vállalatom, intézményem, minisztériumom hivatalos véleménye! Ezzel szemben az én véleményem az, hogy . . . Máskor pedig a riporter, a kérdező fél egyáltalán nem lehet arról meggyőződve, hogy az illető szerv hivatalos véleménye megegyezik-e annak a véleményével, aki azt az információt, interjút adja. Márpedig ha én egy hivatalos szerv nevében nyilatkozom, köteles vagyok annak a szervnek a hivatalos véleményét közreadni . . . Az már más kérdés, hogy ha a piacon elkap egy riporter, és megkérdezi: mi a véleményem az ottani helyzetről, akkor a magánvéleményemet bármikor jogosult vagyok elmondani. Csak hangsúlyozom, hogy kérem, nem a minisztériumban vagyok, nem a minisztérium véleményét képviselem, hanem a saját véleményemet mondom. Szóval el kell választani a hivatalos és a magánvéleményt egymástól.

— *Mindenki természetesnek tartja, hogy a törvény védi az állami és a szolgálati titkokat, s ilyen jellegű információkat csak akkor szabad nyilvánosságra hozni, ha erre a jogosult felmentést ad. Kevésbé tiszta az üzemi-üzleti és a magánítékek értelmezése. Egy vállalati igazgató olyasmire is rámondhatja — s nem egyszer mondja is —, hogy az üzemi-üzleti titoknak számít, ami esetleg nem az, de neki kényelmetlen lenne, ha nyilvánosságra kerülne. Egy vállalat rossz gazdálkodása következtében befulladt exportszállítmányról, minőséghibás árucikkekről értelemszerűen nem szívesen beszél egy gyár. S ha ehhez hozzáteszi, hogy üzleti érdekeit súlyosan sértené a nyilvánosság, máris megkapta a törvény védelmét a hallgatásra. Helyesnek tartja ezt? Vagy az értelmezésben más eljárást is lehet követni?*

— A Munka Törvénykönyvének végrehajtási rendelete meghatározza, mi az üzemi titok. E szerint üzemi titok — az

állami vagy szolgálati titoknak nem minősülő! — a munkáltatói működési és ügyviteli vagy egyéb adat, okmány, műszaki megoldás, amelyet a munkáltató írásbeli rendelkezése annak minősít. A sajtótörvény viszont lehetővé teszi, ha valaki megtagadja ilyen hivatkozással a felvilágosítást, hogy a szerkesztőség vagy az újságíró bírósághoz fordulhasson. Ilyen kérésre a bíróság — amennyiben a felvilágosítás megtagadása alaptalan volt — elrendelheti az információ, a felvilágosítás közlését.

Ebből következik: a munkáltatónak is érdeke fűződik ahhoz, hogy mihamarabb írásbeli rendelkezéssel megállapítsa, mit tekint a területén üzemi titoknak. Olyan helyzetet nem lehet megengedni, hogy akkor nyilvánításnak valamit üzemi titoknak, amikor éppen beszélni kellene róla. Egyébként az ilyen rendelkezések elkészítése már megkezdődött. Például a külkereskedelmi miniszter már egyeztetette velünk rendelettervezetét.

Egyébként az a javaslatom, ha valahol üzemi titokra hivatkozással tagadnak meg fontos, egy adott íráshoz nélkülözhetetlen információt, az újságíró forduljon a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalához — tőlünk minden lehetséges segítséget meg fog kapni.

— Tulajdonképpen a bírálatnál vagyunk, ami oly fontos követelmény a sajtóban. Már csak azért is, mert egy olyan társadalmi berendezkedésű országban, mint a miénk, ahol egyetlen párt irányítja a folyamatokat, nélkülözhetetlen a sajtó konstruktív feltáró szerepe, bíráló tevékenysége. Az ön megítélése szerint az új törvény — előírásaival és szellemével — mennyiben segíti a sajtóban a nem kívánatos, negatív jelenségek, káros magatartások elleni bíráló fellépést?

— A bírálattal kapcsolatban szeretnék valamit elmondani. Nagyon sokszor kezdik külföldi beszélgetőpartnereim azzal, hogy lehet-e nálunk bírálni a sajtóban? Tréfásan azt szoktam mondani, hogy reggel 8-tól 9-ig a vérnyomásom beáll a kellő szintre, mert

rengeteg telefont kapok olyanoktól, akiknek az intézményét valamelyik lap megbírálta, s akik ezzel természetesen nem értenek egyet . . . A magyar közönségnek is aligha kell bizonyítani, hogy nemcsak lehet bírálni, hanem van is bőségesen bírálat a sajtóban. Az apró-cseprő kis szurkapiszka megjegyzésektől a komoly programok bírálatáig. Azt hiszem, ez így van jól, ezt a sajtótörvény is, a politikai vezetés is csak bátorítja. Mi itt a lényeges? A sajtótörvény azt várja el a sajtó munkatársaitól, hogy elkötelezettek legyenek, tehát a bírálat a szocializmus érdekében történjék, az alkotmány alapján álljon. Tehát olyasfajta bírálatot, amely a szocialista rendet vonná kétségbe, a magyar sajtó elvei nem bírnak el. Ugyancsak megengedhetlennek tartom, és a sajtótörvény tételes rendelkezései ellen lenne minden olyan írás, amely a Magyar Népköztársaság helyét, szövetségi hűségét, elkötelezettségét, barátaihoz való viszonyát kétségbe vonná.

Szóval bírálni kell és lehet mindazt, ami tökéletlen még jelenlegi életünkben. A sajtó rengeteget segít bírálatában akkor, amikor föltárja, hogy valamely kormányzati elképzelés vagy rendelkezés hol, miben nem vette pontosan figyelembe az élet realitásait, amikor segít föltárni az akadályokat, vagy amikor a sajtó úgy bírál, hogy leleplezi azokat, akik ezeknek a folyamatoknak ellene szegülnek vagy éppenséggel egyéni életmódjukkal, korrupcióival, ezzel-azzal nehezítik az egész társadalom előrehaladását. A bírálat tehát kívánatos, bátorítandó, s mindazok, akik bírálnak — a szocializmus talajjáról, lelkiismeretük szavának eleget téve — üdvözlendő, megvéendő. Itt szeretném elmondani, hogy a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala megvéd minden újságírót, aki üldöztetésnek lenne kitéve bírálata miatt.

— Kissé újszerűnek hat, hogy a törvény lehetővé tette az újságíró számára a felvilágosítást adó személy nevének titokban tartását. Meddig mehet el titoktartásával az újságíró?

— Azt hiszem, hogy ez rendkívül fontos rendelkezése a törvénynek. Ugyanúgy, ahogy a közérdekű bejelentőt meg kell védeni azoknak a kutatásaival szemben, akik szeretnék megtorolni a bejelentést, az újságírónak is meg kell védenie azt, aki a számára a tippet, a bejelentést, az ötletet adta. Ugyanakkor az újságírónak ezt a jogát is meg kell védelmezni. Természetesen nem terjedhet ki ez olyan esetre, amikor a bejelentő maga is valamely súlyos bűncselekmény résztvevője volt. A bejelentés ilyen esetben ugyanis legfőjebb enyhítheti az illető büntetését . . .

— *Néhány hónappal ezelőtt olvashattuk, hogy a Szovjetunióban a légi közlekedési ágazat lapjának szerkesztőjét a légi közlekedési miniszter eltávolította a lap éléről, mert az újság az ágazatnál kialakult káros jelenségeket kritizálta. Később a minisztert leváltották, és a szerkesztőt visszahelyezték tisztébe. Nincs olyan tapasztalata, hogy nálunk egyes ágazati és üzemi lapok túlzottan alárendelt szerepet játszanak, s csak azt írhatják meg, amit az ágazat vezetője, a vállalat igazgatója engedélyez?*

— Azt hiszem, ilyen problémával nem lehet találkozni a magyar sajtóban. Legalábbis nem tudok rá példát, hogy valamely lap szerkesztőjét vagy főszerkesztőjét bírálat miatt váltották volna le. Bizonyos gondot okoz számomra, hogy az üzemi lapok egyike-másika az utóbbi időben mintha alárendelt szerepet játszana, és szinte beolvadna valamely üzemnek az apparátusába, mint az adminisztráció egy osztálya. Itt természetesen nagyon lényeges, hogy az üzemi lap főszerkesztőjét, felelős szerkesztőjét lehetőség szerint valamely külső szerv bízta meg a lap szerkesztésével. Felhívom a figyelmet arra, hogy a sajtótörvény — szerintem bölcs — rendelkezése szerint a lapalapító szerv döntése alapján a főszerkesztő a megbízó levelét a Tájékoztatói Hivatal elnökétől kapja. Világos, hogy az esetek egy jelentős részében ez csak formális dolog, mivel a párt, a szakszervezetek, az ifjúsági

szövetség a maga alkotmányos kongresszusain választja meg a saját lapja főszerkesztőjét, szerkesztőbizottságát és így tovább. De adott esetben a főszerkesztő részére bizonyos önállóságot adhat az, hogy a kinevezési papírja — és így a leváltásának a lehetősége is — a Tájékoztatói Hivatal elnökétől függ. És gondolom, nagyon lényeges, hogy az adott nagyüzemben például a társadalmi szervek, mindenekelőtt a pártbizottságok, pártszervezetek a saját magukénak érezzék a lapjukat, s úgy foglalkozzanak vele. És ha szükséges, mondjuk, egy gazdasági vezető túllapásaival szemben, vagy annak túlzott igényeivel szemben — megvédjék annak főszerkesztőjét.

— *A sajtótörvény egy rövid bekezdésben kijelenti, hogy az újságíró hivatása gyakorlásában védelem illeti meg. Mit kell ezen érteni?*

— Én azt hiszem, hogy az újságíró a sajtótörvénytől függetlenül is sokkal több védelem illetné meg — részben a saját hivatásától, részben az illetéktelen beavatkozásoktól. Miért mondom: a saját hivatásától? Aki a szakmában dolgozik, tudja, hogy Magyarországon két olyan szakma van, ahol a várható életkor a legalacsonyabb: az újságíróké és az orvosoké. A hivatásos újságíró állandó feszültségben él — ég. Rengeteg eseményre kell azonnal reagálnia, állandó készenletben kell lennie, saját agyát, egészségét kizsákmányolja. Tehát az újságírókat néha saját magukkal szemben, saját hivatásuk ártalmaival szemben kell megvédeni — nagyon gyakran azzal, hogy olyanok végképp ne idegesítsék, bántsák őket, akiktől ez legkevésbé lenne elvárható, vagy akiknek semmi közük nincs ahhoz, hogy az újságíró munkájába beleszóljanak. Én azt szeretném, ha a magyar sajtó, amely nemzetközi mértékben föltétlenül megállja a helyét, és elismerést hoz az országnak — itt-hon is még nagyobb elismerést kapna, még nagyobb társadalmi megbecsülést kapna a néptől, a politikai vezetéstől. Úgy vélem, jó volna, ha ez az elismerés nemcsak erkölcsi elismerés maradna. Ezen túl a jelenleginél lényegesebb

anyagi elismerésre is szükség volna. De ez már egy másik interjú témája lehetne . . .

— *Bár a sajtó-helyreigazítás nem a törvény rendelkezéseinek a körébe tartozik, az új jogszabály mégis jobban körülhatárolja a felelősséget és a lehetőségeket. Önnek, mint a Tájékoztatósi Hivatal elnökének mi a tapasztalata a sajtó-helyreigazítás jelenlegi gyakorlatáról? Sok a helyreigazítandó hiba? S ha igen, ezek milyen jellegűek?*

— Sajnos, nem minden szerkesztőségtől kaptuk meg a tájékoztató jellegű adatokat, noha ezeket kértük. Ezért nem adhatok még teljes képet. De a legtöbb szerkesztőségből kaptunk jelentést, így a számokból lehetett következtetéseket levonni. 1983-ban a szerkesztőségek 73 százaléknál nem volt helyreigazítási kérelem és per. Huszonhét százalék jelentett egy vagy több helyreigazítási ügyet, illetve pert. Tavalyelőtt 67 százaléknak nem volt, 33 százaléknak volt helyreigazítási ügye. 1985-ben 69 százalékos volt a nemleges válasz, 31 százalékos azoké, akik azt jelentették, hogy volt valami helyreigazítási ügyük.

Az a véleményünk, hogy a helyreigazítással kapcsolatos helyzet az utóbbi években javult. Egyértelműen megállapítható például — a korábbi évekkel ellentétben —, az újságírók körültekintőbben veszik fel az anyagot és írják meg cikkeiket. Általában meghallgatják az ellenérdekű felet is, a „részösabb” témáknál írásbeli dokumentumokat is begyűjtenek mondani- valójuk igazolására. Ennek köszönhető, hogy noha a helyreigazítási kérelmek száma nőtt, a bíróságok a korábbi évekhez képest jóval kevesebb esetben tudtak csak helyt adni a helyreigazítási kérelmeknek, vagyis a bizonyítékok láttán azokat el kellett utasítani. Vannak természetesen olyan esetek, amikor a szerkesztőségek alul maradnak a bírósági eljárásban, s amelyek nem következtek volna be, ha a cikkek megírása előtt szerzőik körültekintőbben járnak el.

Szeretném valamire felhívni a figyelmet. Azt hiszem, sok kellemetlenségtől meg tudjuk magunkat kímélni, ha erre figyelemmel vagyunk. A helyreigazítás és helyesbítés közötti különbségre gondolok. Egy jelentéktelen névelírás, nyomdahiba helyesbítése nem azonos a helyreigazítással. Tehát ilyen esetekben helyesbíteni kell a dolgot, és az egészet ezzel el is intéztük, nem kell belevágni egy helyreigazítási eljárásba, mondjuk olyan címen, hogy az elírás nem érintette a lényegét. Ugyanakkor az ilyen helyesbítések nyilván tartási szempontból sem azonosak a helyreigazításokkal, tehát a helyesbítéseket nem kell számon tartani, azokat jelenteni. Ezt azért említem, mert köztudott, hogy a Tájékoztatósi Hivatalnak van egy rendelkezése a helyreigazításról szóló jelentési kötelezettségről.

— *Ön, mint a Tájékoztatósi Hivatal elnöke, milyen eredményeket vár el egy mai újságírótól Magyarországon?*

— Én azt szeretném, ha a magyar újságírás már korábban elért magas szakmai, erkölcsi és politikai színvonala mindenképpen fennmaradna, s ha lehet, még nőne. Miért lesz általában valaki újságíró? Remélhetőleg nemcsak azért, mert azt hiszi, hogy ez színes élet, és sokat lehet keresni — ha ezt hiszi, akkor hamarosan csalódik, és néhány év múlva otthagyja. Azért lesz valaki újságíró, mert úgy vélekedik, hogy az újságíró kivont kard a közösség érdekében, hogy a tollával olyan nagy dolgokat tud végbevinni, amivel hasznára lehet, szolgálhat a közösségének, a falujának, a városának, az egész országnak — jobbitani tud dolgokat. Tehát mindenneelőtt azt várom, hogy ez a szent elszánás legyen meg minden mai fiatal, kezdő kollégában. Aztán azt szeretném, ha minden kolléga tudná, hogy ez olyan szakma, ahol soha nem lehet abbahagyni a tanulást. Ebben is hasonlít az orvosokéhoz. Egy újságíró soha nem lehet elégedett azzal, amit tud. S ahányszor egy új témába fog, abba mindig bele kell ásnia magát, s

lehetőség szerint egy nagyon jól tájékozott laikus szintig meg kell ismernie a maga témáját. Soha nem lehet elégedett azzal sem, amit tud a politikáról, s amit tud a nemzetközi életéről. Mindig is az volt a magyar hazafiság egyik kritériuma, hogy valaki mindazt a jót, szépet, amit külföldön látott — szerette volna itthon megvalósítani. Minden kollégát arra buzdítok, amikor lehetősége van, olvasson külföldi lapokat, irodalmat, utazzon külföldre, próbáljon megismerkedni mindazzal, ami szép, ami jó, s aztán küzdjön érte, hogy be tudjuk vezetni, meg tudjuk valósítani itthon.

— *Végül miben látja leginkább az újságírói gyengeségeket?*

— A felelőtlenségben, amely lejárta a szakmát; az odavetett, meggondolatlan megjegyzésekben, a felkészületlenségben, nem egyszer kulturátlanságban. És hát nem kevés gondot okoznak azok az újságírók is — és itt nemcsak kezdőkre gondolok —, akik naponta túlzott anyagiasságról tesznek tanúságot. Nem egyszer jönnek hozzánk olyan panasszal, hogy ez vagy az ismereteit már csak hatalmas összegekért hajlandó megosztani, és egy-egy délután három-négy előadást vállal súlyos ezrekért.

„A szemüveg tisztasága nélkülözhetetlen...”

Információs robbanás és társadalom.

Nyitrai Ferencné dr. államtitkárral, a Központi Statisztikai Hivatal elnökével beszélget Wisinger István

— Mit jelent az információs robbanás egy olyan intézmény számára, amely kis túlzással a beáramló információt úgy használja, úgy dolgozza fel, mint egy ipari üzem a vagonokban, zsákokban érkező nyersanyagot?

— Nem tartom ezt a hasonlatot túlzásnak, mert valóban a napi munka nyersanyagáról van szó, még ha ezek az adatok minden más nyersanyagnál jobban hordozói és következményei is a gazdasági és társadalmi folyamatoknak, mozgásformáknak.

Maga az információs robbanás viszont nekünk azt jelenti, hogy a társadalom minden rétegében hihetetlenül megnövekedett az éhség nemcsak az alapvető és általános információk iránt, hanem egyre többen kíváncsiak a társadalmi, gazdasági folyamatok összefüggéseire is. Mennél bonyolultabb egy gazdasági élet, mennél kevésbé direkten vezetett, mennél inkább ott születnek a döntések, ahol a helyük van — tehát kellőképpen decentralizáltan —, annál nagyobb az igény az információra a felsőbb szinteken. A Központi Statisztikai Hivatal nem egyetlen réteg számára gyűjti az információkat, hanem az egész társadalomnak, tehát feladataink teljesítésekor a párt, a kormány, a szakemberek és a nép igényeinek azonos jelentőséget tulajdonítunk. És az igények minden szinten rendkívül megnövekedtek.

— Hogyan tapasztalható ez konkrétan az ön íróasztalánál?

— Egyfelől érzékelhető, hogy bizonyos típusú információkat nagyon várnak, és rendkívül gyorsan reagálnak is rájuk. Például többszáz kiadványunk közül az utolsó évtizedben, méginkább az utolsó néhány évben, a felső szinten is megnövekedett az érdeklődés azon információk iránt, amelyeket mi inkább a középrétegek, a szakemberek számára állítottunk össze. Tehát jobban be szeretnének látni a folyamatok mélyére, jól érzékelve, hogy a célzotan, számukra összeállított anyagok nyomán érdemes a részleteket is alaposan megvizsgálni.

Tapasztalható bizonyos érzékenység is. A mi anyagaink adataival megismerkedve, olyan felismerések is születhetnek, amelyek egyes területeken — akár az iparban, akár a mezőgazdaságban — meglepetést okoznak, vagy nem várt, negatív minősítést hordoznak. Manapság ilyenkor a visszajelzés — néha még a cselekvés is — sokkal gyorsabb, mint korábban. Ugyanakkor kitapintható a nagyobb igény az iránt, hogy ne csak a jelenségeket és folyamatokat mutassuk be, hanem hátterüket is, a ható, az akadályozó és a segítő tényezőket egyaránt. Például az utóbbi években mi magunk is törekszünk bemutatni gazdaságunknak azokat a minőségi elemeket, amelyeket nem sikerült még jól fel-

színre hozni. Vagy azt, hogy hol vannak azok az elemek, amelyek ezeknek a minőségi tényezőknek az érvényesülését hátráltatják. Egyre nő az igény, hogy ne csak számszerű információt, hanem mélyebbre hatoló elemzést adjunk olyan kérdésekről is, mint az ifjúság helyzete, a lakáshoz jutás lehetőségei, összefüggések a lakáshelyzet és a gyermekvállalás között, a pályakezdők anyagi gondjai, túlmunkavállalás, válás, öngyilkosság. A statisztikai kutatás tradíciójának megfelelően mi évtizedeken keresztül az egyes kérdéseket csak saját környezetünkben vizsgáltuk, a szélesebb összefüggésrendszer elemzése nálunk is viszonylag új feladat. Ezt szívesen vállaljuk, mert kutatóink számára is érdekesebb lehetőségeket jelent, színesebbé teszi munkájukat.

— *A megváltozott helyzet hogyan hat a statisztikusok munkájára? Jobbak vagy rosszabbak a feltételek, kényelmesebb vagy kényelmetlenebb situációban dolgoznak? Esetleg nőtt a tévedés kockázata?*

— Első pillanatra furcsa ellentmondásnak tűnhet a válaszom, mert ugyan kényelmetlenebb, de jobb helyzetben vagyunk. Ugyanis kényelmesebb annak a statisztikusnak a dolga, akitől csak számadatokat várnak el, mélyebb elemzés nélkül. De éppen ezzel válik a helyzetünk jobbá, hiszen az elemző, többdimenziós gondolkodást kívánó feladatok kihívása vonzó az igényesebb kutatók számára, és így jobban érzékelhetik azt is, hogy résztvevői a döntési folyamatoknak, és tőlük is függ, hogy széles körben érthető legyen, mi zajlik ebben a gazdaságban, ebben a társadalomban.

A tévedés kockázata persze így tényleg nagyobb, de azért ez ellen is lehet védekezni, még akkor is, ha műszaki, technikai, gépi feldolgozó bázisunk színvonala, fejlettsége messze van attól, hogy elégedettek lehetnénk vele. De azt azért megengedhetjük magunknak, hogy egy témát ne csak egy oldalról vizsgáljunk. Így elkerülhető a szubjektivitás, és ezzel a tévedés lehetősége is csökken. Például a lakosság egészségsz-

ügyi állapotát ma már rendkívül széles körben gyűjtött adatbázis alapján vizsgáljuk. Forrásaink: intézmények, kórházak, szakemberek, ugyanakkor rendszeresen végzünk reprezentatív felméréseket bizonyos rétegek — nyugdíjasok, nők, speciális korosztályok — helyzetéről, és van egy olyan vizsgálatunk, amely már sűrölja a közvélemény-kutatás határát arról, hogy mi az érintett emberek véleménye saját egészségi állapotukról s az azt befolyásoló tényezőkről (egészségügyi intézmény rendszerünkről, az ellátás színvonaláról stb.). Tehát a több oldalról gyűjtött információ már eleve csökkenti a tévedés lehetőségét. És ami talán még ennél is fontosabb, mi soha nem minősítünk egy adott helyzetet. Tehát nem jelentjük ki, hogy például a kórházi ellátás nálunk jó vagy rossz. Hanem azt mondjuk, hogy mennyivel jobb vagy rosszabb, mint korábban volt, és milyen következtetéseket lehet levonni, ha elvégezzük az összehasonlítást a nemzetközi mutatókkal.

— *Milyen változásokat hozott ez az információs robbanás a magyar társadalom életében?*

— E témában nem lehet (és nem is célszerű) örök érvényű megállapításokat tenni, de az biztosnak látszik, hogy az emberek sokkal többet várnak mennyiségileg és minőségileg egyaránt, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt. Ez adódik országunk nyitottságából, a nemzetközi összehasonlítások nagyobb hazai gyakorlatából és az egyre sűrűbb személyes külföldi tapasztalatokból.

Ugyanakkor érdekes jelenségnek tartom, hogy a magyar társadalomnak egy elég széles rétege jobban ismeri a gazdaság és a társadalom valóságát, mint két évtizeddel ezelőtt. Ez persze sajnos nem vonatkozik mindenkire. Egymástól független dolog az, hogy van-e hozzáférhető információ; és hogy élnek-e ezzel a lehetőséggel. Sokan panaszkodnak arra — néha még a mi szakembereink is —, hogy nem jutnak hozzá minden számkra szükséges információhoz. Pedig csak utána kellene menni, meg kellene

keresni, esetleg a kéznnyújtásnyira heverő kiadványokban.

— *Szüksük a kört: a személyes információ fogyasztásában hogyan látja az általános helyzetet és a lezajlott változásokat?*

— Azt hiszem, ezúttal kezdhetem a válaszom egy szubjektív tapasztalattal. Nagy elfoglaltságom ellenére törekszem minél többet publikálni, és ez bizony néha elég kényelmetlen helyzetet teremt munkatársaimnak. Ugyanis, mint a saját információink felhasználója, gyakran bukkanok olyan fehér foltokra, amelyekre jó, hogy nem más talál rá. Ezen túltekintve az egész tömegkommunikációs rendszer használójaként a legfontosabb dolognak tartom: meg kell tanulni szelektálni. Ha ezt rosszul vagy egyáltalán nem végezzük el, akkor nagyon szubjektív képről támadhat az a véleményünk, hogy a valósággal találkozunk. A szelekció a legnehezebb dolog, és szerintem ezt nem lehet mással elvégeztetni. Tud benne segíteni a tömegkommunikáció, de ha én nem kapcsolom be, mondjuk, a tévét akkor, amikor az Iparvilágot vagy az Agrárvilágot sugározzák, akkor megfosztom magam bizonyos körű információktól. Tehát ebben az információs robbanásban megnövekedett az egyén szerepe is abban, hogy tanuljon meg jól válogatni.

— *És mi a módszere?*

— Például nem nagyon szeretem az előkészített, előre válogatott, tömörített, információs anyagokat. Tudom, hogy több vezető kollégám ezt az utat választja, hogy megbirkózzon az időbeli és mennyiségi korlátokkal. Ez nálam nem megy, mert senki nem ismeri elég mélyen az érdeklődési körömet. Nem hiszem el, hogy helyettem valaki jól válogathat az engem körül vevő tömértelen információban. Persze ehhez az is hozzátartozik, hogy az ember tudja, minél nem érdemes leragadni, mikor kell elzárni a televíziót vagy a rádiót, de azt is tudni kell, hogy mikor érdemes kinyitni ezeket a hírforrásokat.

— *Van hozzá ereje, hogy elzárja?*

— Miért ne lenne? Ha az ember tovább nézi a tévét, mint ameddig érdekli, akkor megfosztja magát annak a lehetőségétől, hogy elmerülhessen olyan kérdésekben, amelyek talán jobban érdeklik. Ha nem zárom el a televíziót, akkor ezzel másfajta információ — esetleg sokkal fontosabb — befogadása elől zárom el az utat. Lehet, hogy később mégis mondanak számomra valami érdekcseset, de ha idejekorán nem tudnak lekötni, akkor számomra már nem éri meg a várakozás, a félórás üresjárat abban reménykedve, hogy talán a második félórában mégis elhangzik valami hasznos. Tudom, hogy ebben rengeteg a szubjektív elem, és az is igaz, hogy a különböző tömegkommunikációs eszközök nagyobb szakmai felkészültséggel, hozzáértéssel képesek az embereket befolyásolni, megkönnyíteni az ilyen döntéseket, vagy éppen tartósan lekötni a figyelmet. Ebben benne van persze a mi közös felelősségünk is — mármint az információt közvetítőké —, mert az információforrásoknak is törekedniük kell úgy tálni az ismereteket, hogy azokat könnyű legyen a tömegekhez eljuttatni.

— *Az információk mennyiségi növekedése hatással van-e a tartalomra?*

— Szép lenne, ha erre egyértelmű igennel válaszolhatnék, de sajnos nem tehetem. A számszerű növekedésben részérdekek és speciális érdeklődések érvényesülnek. A mondanivaló azonban nem lesz sem több, sem pedig mélyebb, miközben, mondjuk, egy új intézmény, hivatal megszervezése, egy téma divatosabbá válása sokszorosává növeli a területről kiadott információ mennyiségét. Nincs tehát közvetlen és szoros összefüggés a mennyiségi növekedés és a tartalom között, de az talán remélhető, hogy a telítettség bizonyos foka azért ebbe az irányba kényszerít bennünket.

— *Maradjunk továbbra is ennél az összefüggésnél, de most már egy kicsit tágabb értelemben. Vajon agitációs és propagandamódszereink megfelelnek-e a*

mennyiségileg megnövekedett információ-áramlás nyomán szükségszerűen nagyobb áteresztőképességű tájékoztatási csatornák, eszközök követelményeinek?

— Csak részben. Az agitátor vagy a propagandista számára képtelenség kívülről kapott iránytű nélkül eligazodni a mérhetetlenül sok információban. Persze mit ér az a tájékoztatási szakember, aki csak így tud eligazodni, és csak arra halad, amerre az iránytűvel mutatják neki! Mondok egy konkrét példát. A munkaidő hasznos kihasználása most a sajtó számára központilag is kívánatos és napirenden levő téma, tehát aki esetleg arról kezdene cikksorozatot, hogy mondjuk az iparban hol, kinek kellene újabb munkaidőkedvezményeket teremteni, az nyilván figyelmen kívül hagyja az említett iránytű eligazító segítségét. De azért az sem jó dolog — és ennek nyomaira nem nehéz a napisajtóban rábukkanni —, hogy napjainkban olyan mennyiségben árasztják el az embereket a munkaidő védelméről szóló riportokkal, írásokkal, elemzésekkel, hogy néha az eredeti szándék szerinti mondanivaló sem jut el a kívánt rétegekhez. Mert a témát meghallva, ösztönösen kikapcsolnak. Esetleg pont akkor, amikor valóban a számukra legfontosabb mondanivalóval találkozhatnának. És ez már a szerkesztők, újságírók felelőssége, nem pedig az iránymutatóké.

— A magyar társadalom információs rendszerének működésében milyen hiányosságokra hívná fel a figyelmet?

— Az utolsó tíz évben, azt hiszem, óriási lépésekkel mentünk előre, tehát saját helyzetünkhöz viszonyítva kevésbé zavaróak a hiányosságok. A lehetőségeinkhez képest azonban van javítanivaló. Ezt nagyon jól tükrözik a különböző közvélemény-kutatások, vizsgálatok. Pontosabban azt, hogy miről tudnak, és miről nem tudnak az emberek! Olyasmi is kiesik, amiről szeretnének az emberek tudni, de mert éppen nem tartozik a divatos irányzatok fő sodrába, talán éppen mi magunk, az informátorok, elhanyagoljuk. Hajlamosak vagyunk például hirtelen felfe-

dezni újra jelentős történelmi személyiségeket — ez történt Széchenyi esetében vagy a mi szakmánkban Keleti Károly évfordulójakor —, de már a hozzájuk kötődő mondanivaló, információ özönében gyakran elfelejtjük tisztázni, hogy mi a történelmi érték, mi az, ami mára elavult, és mi a napjainkhoz szóló aktuális mondanivaló.

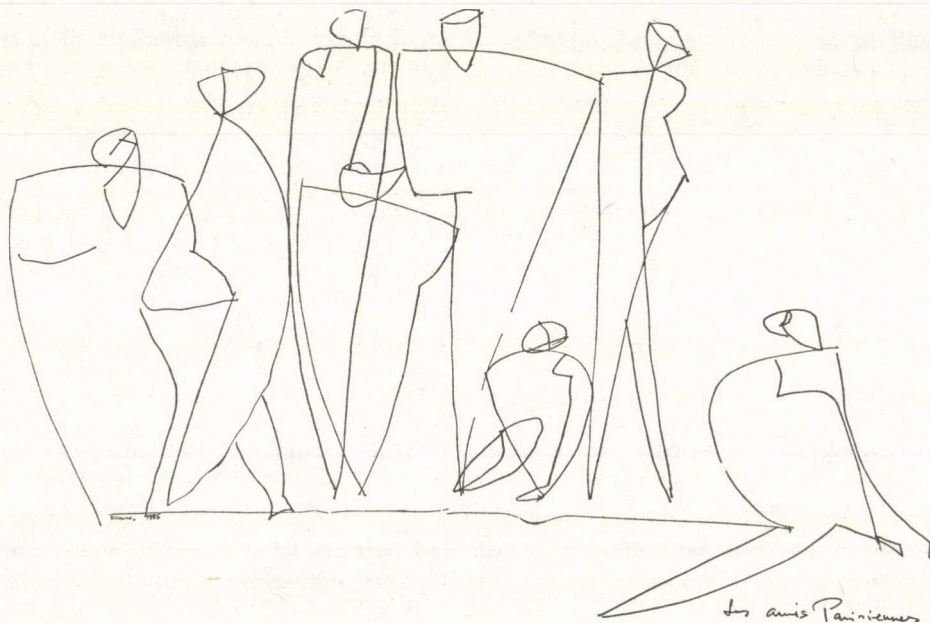
Ugyanakkor az informátoroknak ki kell szolgálniuk a társadalmat, de ha ezt nem teszik egyéni színekkel, hanem megmaradnak az egységes, irányított témáknál vagy formáknál, akkor nem sok hasznot hoznak. Sajnos néha az az érzésem, hogy a magyar társadalomnak nincsen elég árnyalt képe arról, hogy mi tulajdonképpen hol is tartunk ebben a mai világban. Erről rengeteg dolog jelenik meg, de kevés a segítség ahhoz, hogy el lehessen igazodni bennük. Sajtónk, a rádió, a televízió tele van külföldi tudósításokkal, és mégis, ha olyan emberekkel beszélget, akik valahová első alkalommal jutnak el, akkor kiderül, hogy rengeteg meglepetés érte őket. Talán mert a korábban megismert közlemények valamilyen irányban elfogultak voltak, és alaposáguk ellenére sem segítették igazán az első személyes élmények befogadásakor az eligazodást. Úgy érzem, hogy a tömegtájékoztatás — és ebbe beleértem a KSH munkáját is — túlzottan célraorientált. Az, aki tájékoztat, olyan, mint egy szemüveg, és néha mintha nem lenne elég átlátszó, elég tiszta. Hol sötéttel van bevonva, hol rózsaszínnel, hol pedig szürkével. Pedig a szemüveg korrekt műretezése és tisztasága nélkülözhetetlen. Mert még ebben az esetben is nagyon gyakran érkeznek a visszajelzések például az információs jelentésekben arról, hogy hiába jelenik meg valamilyen elegendő információ, az emberek nem tudnak róla, vagy nem hiszik el — például a fogyasztói árváltozást, mert a személyes, családi tapasztalatok nem egyeznek a társadalom egészére vonatkozó átlagos mutatókkal (amikkel egyébként nem is egyezhetnek), ezért kétségeik támadnak az adatokkal kapcsolatban.

— *Hogyan látja az információs robbanás távlati következményeit? Merre vezet tovább az út?*

— Erről nincsenek közvetlen elképzeléseim, ezért inkább arról beszélnék, hogy milyenek szeretném látni. Haladjunk tovább azon a demokratizálódási úton, amelyen most is járunk. Adjunk több lehetőséget az információk befogadására, és tanítsuk meg az embereket arra, hogy éljenek jobban ezekkel a lehetőségekkel. Már az általános és közép-

iskolában tanítsuk meg a gyerekeket az újságolvasás művészetére, a számítástechnika használatára, illetve mindazoknak az eszközöknek a birtokbavételére, amelyekkel a hétköznapi életben találkozhatnak. Most Képújságot olvasni tanuljanak meg, és a következő generáció tudja már használni a teledata rendszert. Magyarul azt szeretném, hogy szélesedjen az információszerezés demokratizálódása, és közben a szelektív képesség is fejlődjön.

Kalmár János grafikája

A Jel-Kép kérdése:

Mit képvisel az újságíró-képviselő?

A kérdésre válaszoló újságíróknak nemcsak olvasótáborukat, hallgatóságukat kell képviselniük, hanem választóközrüket lakosságát is — az országgyűlésben. Erősíti-e egymást kétfajta feladatkörük, vagy inkább konfliktusok forrása? Honatyáink alapján véve optimisták, akkor is, ha gondjaikról beszélnek. És mit képvisel a népfrontpolitika hivatásos orgánuma? Erről a Magyar Nemzet főszerkesztőjét kérdeztük meg.

**Bokor László, a MAFILM
Híradó és Dokumentum Filmstúdió
főszerkesztője:**

A feltett kérdés, ha jól emlékszem, arra keresi a választ, hogy mit ér az újságíró, ha képviselő. Még pontosabban: tudhat-e többet tenni a hírfolyamok felgyorsítására, szélesítésére, értelmezésére, ha részese a törvényalkotók közösségének, továbbá: van-e hasznuk a választópolgároknak — információ-befogadói minőségükben — abból, hogy megválasztott jelöltjük a tömegtájékoztatás valamelyik órhelyén dolgozik?

Pontosan másfél évem volt ennek vizsgálatára. De hogy 'is felejtethném a megelőző harmincat, amelyet egyetlen méterrel hátrébb, a T. Ház sajtópáholyában töltöttem. „Nagy ugrás volt ez a méter — verdesték vállamat a hasonpályát bejárt kollégák —, eljuthatunk mi még az első sorokba is, éppen csak háromszáz évet kell élni hozzá!” Ám az élcelődés rögtön élet veszti, ha az ember körülnéz a teremben. Láthat ugyanis az első és második sorban is hajdani pályatársakat, sőt olyanokat

is, kik mindmáig rendszeresen publikálnak, habár nem rájtuk, az „írástudó honatyák” számán múlt eddig sem, hogy mekkora az ott elhangzott és nyomdafestéket látott anyagok száma. Hiszen fél éve „üzemel” már az országgyűlésnek a Tájékoztatási Hivataltól független sajtóirodája is, s ez új lehetőségek, impulzusok forrása lehet.

Figyelem az arcokat, a kamerák mögött állókat, a fotógépeikkel szinte egybeolvadókat, amint azt a pillanatot lesik, amikor a beszélő felnéz papírjából. És elnézem — a szó mindenfajta értelmében — a fiatalok elfogódott csetlés-botlását, amint a szüneti nyüzsgésben „élőben” látják mindazokat a politikusokat, akiket eddig csak képernyőről volt módjuk.

A minapi sajtóhírré, hogy ugyanis ezentúl az USA kongresszusi termébe is beléphet a tévékamera, eszembe jut, hogy nálunk voltaképp már milyen rég meghonosodott ez a valóban demokratikus rendszabály, és az ülészakon jelenlevő tudósító bármikor megkérdezhet, gépe, mikrofonja elé kérhet bárkit a legkülönfélébb ügyekben.

Nem emlékszem saját praxisomból egyetlen esetre sem, hogy bárki megtagadta volna a válaszadást, legfeljebb ilyesmiket mondott: „beszéljünk meg egy holnap i dőpontot”. Holott a megkérdezett azt is tudta rögtön, hogy keményebb dologra vállalkozik a kamera előtti beszélgetéssel, mint egy írásban megküldött kérdéssel, amelyre ugyancsak írásban válaszolhat, hogy lapjaink hasábjain aztán mindez szépen tördelt interjúvá kerekedjék.

Nyugaton — éveken át tapasztalhatom — a kormányrezidenciák és tárgyalótermek küszöbén várakozó „kemény riporterek” nem a válasz sokoldalúságára törekszenek, sokkal inkább arra, hogy a kiszemelt interjúpartnert zavarba ejtsék (olykor a legmeghökkentőbb kérdésekkel), de ennél is fontosabb számukra, hogy saját cégük emblémával ellátott mikrofonját emelhesék be elsőknek a képtérbe, eltakarva, lekörözve a vetélytársát.

Sajnos akadnak, akik az effajta szókimondást — még pontosabban: szó-kikényszerítést — vallják ars poeticájuknak, holott alig különbözik a cégérdektől, a család értékű presztízszerzéstől, a magamutogatástól. És mind e mellett nem szabad szem elől téveszteni, hogy „odaát” bizony mindennapos (újra)választási reklámhadjáratok minütközeteinek számít a sajtó- és a tévészereplés, az állandó jelenlét bizonyítása, amelyet a riport-alany is tud, meg a szerkesztő is, ezért hát nem híján célzatosságának, a „pikáns” kérdések legtöbbször nem is az orgánumhoz közel álló politikusok elé küldi a mikrofont, hanem épp ellenfeleikhez. Jöjjön csak az zavarba. Ám a módszer nem mindig hatásos.

Mint végletes példa kívánkozik ide (elnézést, ha az olvasó ismeri a történetet, lassan újságíró-iskolai tananyag lehetne, akár a postás harapta kutya) a dán egyházfő amerikai útja, amelynél nem tudom már miért tartozott egyes körök pillanatnyi érdekébe zavarba ejteni a kardinálist. Tény, hogy a Kennedy repülőtéren várakozó sajtókoszorúból egy mindenkin átharsogó hang ezt kérdezte tőle: „Hát a bordély-

házakba ellátogat-e az eminenciás úr?” Az agg egyházi, vesztére, szellemesen akart visszavágni, és a kérdésre kérdéssel válaszolt: „Bordélyházak New Yorkban? Uramisten, itt még ilyen is van?” Mondom, vesztére, mert mindez elég volt a sokmillió példányszámú napilapnak, hogy címloldalán így hozza ezt: „A dán kardinális első kérdése New Yorkban: Vannak itt még bordélyházak?”

De evezünk csöndesebb vizekre.

Másfél év. A statisztikák szerint vagyunk vagy féltucatnyian gyakorló újságírók az ülésteremben. Szenczióira, „feltupírozható” mondatokra egyikünk sem vár. Ismerjük a realitásokat, s habár ceruzáink (ezt megfigyeltem) ép-poly sűrűn róják a papírokat, mint egykor ott hátul, a „hírlapírói karzaton”, arra némileg több a lehetőségünk, hogy egy-egy sztanolba csomagolt tényadatra ne csak azonnal visszakérdezzünk, de annak előzményeit a megküldött vagy lefűzött jegyzőkönyvből visszakeressük, netán elmenjünk állásfoglalást befolyásolni a kesztyűt felvevő szakbizottsági ülésre.

Aztán ott vannak a képviselői fogadóórák, amelyek panaszözönéből nemcsak kor- és kórtörténeti tanulmánykötetekre telne, nemcsak arra, hogy a képviselő hivatalos levélpapírján rövid válaszadási kötelezettség mellett hathatós intézkedést kérjen tanácselnöktől, gvárigazgatótól vagy minisztertől, de arra is, hogy a látteletekből olyan közhangulatot vagy változó magatartásbeli minőséget tudjon megállapítani, amelynek ismeretében az általánosítás szintjén már nem képviselőként, hanem a tömegtájékoztató elkötelezett munkatársaként is pástra léphet. Ez az attitűd: a dupla figyelem.

Az a kisközösség ugyanis, amely gondoljai orvoslását várta az újságírók megválasztása révén, nem képes tudomásul venni, hogy a képviselő nem „tanácsstag magasabb szinten”, aki majd interpellál azért, mert Kovácsék-nál havonta beázik a fürdőszoba, és akkor majd megnézheti magát a HKI. De arra csakugyan módja van, hogy

például a lakótelepi házaknál sűrűn jelentkező hibák ügyében — talán tervezési pontatlanságot, talán kivitelezési hibákat vélelmezve — generális kivizsgálást kérjen. Akár a minőségvizsgáló hatóságtól, akár az ágazattal foglalkozó képviselőcsoporttól vagy a szakminisztertől.

Az egyéni és kisközösségi panaszoknak az általánosság szintjén való jelentkezése, ha nem is feltétlenül újságírói kvalitást, de mindenképp közéleti tapasztalatokat kíván. Igen, az eljárásra feljogosított szervek intézkedését talán-talán befolyásol(hat)ja az is, hogy a vizsgálatot kérő képviselőnek módja lenne közvetlenül is a nagy nyilvánossághoz fordulni orgánuma révén. Tapasztalataim szerint azonban a kérdések megoldásának, vagy legalábbis megnyugtató megmagyarázásának áramköre e nélkül is rövidre zárható.

Rövidre zárás, de nem rövidzárlet. Talán csak fizikából fennmaradt emlékfoszlányaink képesek a két hasoncenszerű fogalom közt disztingválni. Mert rövidzárletot csinálni nem nehéz. Közfelháborodást kiváltani egy-egy lakókörzeti mizéria (pl. szövetkezeti házak gondnokhiánya, elromlott liftek, elnanyagolt közterek, rapszodikus nyitvatartású közértek stb.) ügyében csakugyan könnyű lenne. Éppencsak közölni kell(ene) néhány felelős nevét, akikét a képviselő tudja, hiszen tanácsi és népfront szervezeti vonatkozásban együtt él választókörzetével. De ő — nyugdíjas-petició vagy esetleg harmadik morászok háziasszonyok közös felháborodásra tüzelése helyett — inkább megoldásokat sugall, megpróbálja összehozni az érdekeltet az illetékes tanácsi funkcionáriusokkal, pártemberekkel, KISZ-vezetőkkel, műszaki előadókkal, és legtöbbször akad megoldás.

Ha egy külvárosi lakótelepen kevés a rendőr, mert erre is állandó a panasz, segíthet a munkásőrség. Ha nincs be-tervezve egy százezer forintos „bekerülési költségű” megállóhelybódé építése egy troliallomáshoz épp a nyugdíjasház előtt, talán megteszi ideiglenesen egy bádogtető is, amit egy környéki nagyüzem társadalmi mun-

kában is elkészíthet. Az újságíró-képviselő bizony több beadványt, kérelmet, javaslatot fogalmaz, mint cikket.

Szóval mégis visszatér a tanácsstag munkájához? — kérdezheti az olvasó. Nem tér vissza, éppencsak sajtótápasztalatai révén sem zárkozhat el attól, hogy az érdekeltek alkalmi kerekasztal köré ültetésével ötleteket adjon és ideiglenes megoldásokat próbáljon szervezni. Mert mi nem fordult már elő egy olyan újságíró praxisában, aki az újjáépítés korszakában írta le első gyermekemeteg sorait, de már fényképezte az új forint megszületését is?

Talán épp e felgyülemlett tapasztalatsor indíthatta arra is, hogy a képviselő, de még inkább a zsurnalizmushoz kapcsolódó munkát a jövőben rendeleti utakon is szabályozó sajtótörvény vitájához is hozzászóljon. (Az előkészítésben dicséretes precizitással, tapasztalati és érvgyűjteménnyel, jogorvosló és védő rendszabályok megajánlásával vett részt a MŰOSZ elnöksége, tárgyalóasztala mellé invitálva a szövetség képviselő tagjait is.) Sokat törtem a fejem „szűzbeszédem” lényegén, végül arra a megállapodásra jutottam (önmagammal), hogy a törvénytervezet alanyaira és tárgyaira, magukra az újságírókra összpontosítok.

Miért tettem? Leginkább azért, hogy megkiséreljem szétosztalni azokat a tévhiteteket, amelyek szerint az újságíró a társadalom túlfizetett, legkülönbélebb elnyökre jogosított tagja, aki ráadásul félinformációkból is országos botrányokat kavarhat, afféle fenegyerek, aki nemcsak az első gazdaság lehetőségeiből merítheti jövedelmét, s aki igazolványa védőpajzsa mögött él, de inkább visszaél lehetőségeivel, hogy végül bohémas életmódja természetes velejárájaként tisztes nyugdíj mellett emlékiratainak megírásával töltse békés öregkorát.

Az elmondottak kellő visszhangra lettek, bizonyos csodálkozással vegyes egyetértést váltva ki mindazokból, akik eddig úgy tudták például, hogy az újságíró keresete meghaladja az átlagbéreket, és nem tudták, hogy a legkülönbélebb szakmai ártalmak (jobban, mint

egykor a nyomdászokat sujtó ólomki-párolgások) ideg- és érrendszeri megbetegedések formájában még a nyugálmány elérése előtt igen sok pályatársra terítik rá a Jókai-leplet. Kiderülhetett az is, hogy a külföldön csakugyan tisztos reputációt jelentő magyar újságíró-igazolvány legfeljebb a BNV-re és az Állatkertbe nyújt szabad belépést. (Szünetben megtudtam, hogy a Vidám Parkba és az Ügetőre is.) Az életmódbeli vélt könnyedség látszata pedig nem máshonnan sugárzik vissza, mint régmúlt idők színházi és regényirodalmából, mely inkább láttatta a dzsentrivilág peremén élő, saját peccsenyjüket sütögető link és nőcsábász zugfirkászokat, mint a progresszió ügye mellett kiállókat. Pedig... Nem részletezem; a Magyar Sajtó közölte a felszólalást. Elolvasható.

Fontosnak tartottam mindezt ott elmondani, hangsúlyozva, hogy az újságíró nagyobb rangját-rezonját megteremteni törvényalkotó közügy is, hiszen korunk felgyorsult idejében már nem is a naprakészség, hanem az óránként változó események közti eligazodás vértézhet csak fel bárkit jó döntések meghozatalára. Mert a telexgépek nonstop kopognak, talán már arról is, hogy nemsokára hazánk egén is megjelenik a világtelevíziózás műholdja.

Mit ér a képviselő, ha újságíró?

A kérdés így is feltehető. Kinek van nagyobb szüksége a másikra? A képviselőháznak egy sajtóemberre, vagy az újságírónak a honatyaságra? Azt hiszem, Parkinson törvénye most félre-teendő, vele, általa már semmi sem bizonyítható. Ha valaki komolyan veszi dolgát (komolytalanul pedig 50 és 60 közt már nem érdemes), akkor — ha még nem tette volna meg —, ideje elsajátítania azt a szelekcióképeséget minden tudomására jutott információval kapcsolathán, hogy mire megy azzal képviselői vagy újságírói mívtáiban. És még valami. A kettő nem zárja ki egymást. Sőt! Ha a Parlamentben adott tájékoztatások, félhivatalos vagy magáninformációk bármelyike megéri, hogy a saját orgánumok

mellett egy folyóiratnál vagy más médiumnál jobban kibontott jelleggel is közlésre találjon, senki sem illetheti azt „háztáji” jelzővel, legfeljebb akkor, ha nem tart igényt közérdeklődésre, ha privatizál. Ebben az esetben jogosan kerül visszatartásra a cikk, hiába kanyarítja alá a szerző, hogy „o.g.y. képviselő”.

Fodor László, a Népszava főszerkesztője:

*„az igazat mondd, ne csak a valódit,
a fényt, amelytől világlik agyunk,
hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.”*

A József Attila verséből idézett sorok ugyan az írókhoz szólnak, de nekem, az újságírónak is szól a figyelmeztetés. A sajtó munkatársainak mindenkor az igazat kell mondaniuk és írniuk. Az újságírók sok csatornán juthatnak el a mindennapok igazságához. A másoktól nyert információtól kezdve a hangulatjelentésig, a különböző testületi ülések előtt szereplő előterjesztéstől a határozatok, állásfoglalások megismeréséig, a szerkesztőséghez írt levelek tartalmának átböngészésétől a különböző rendezvényeken elhangzott előadói beszédek meghallgatásáig, tanulmányozásáig. Olyan „eszközök” ezek az újságírók számára, melyek nélkül nem lehet érdekesen, elkötelezetten, naprakészen cikket írni.

Számomra azonban — és gondolom, sok kollégám vallja ugyanezt — a legigazibb út az igazsághoz, az értékek megismeréséhez, a fényhez való eljutásig, „melytől világlik agyunk” — az emberekkel való személyes találkozásokon, a mindennapi kontaktusokon keresztül lehetséges. Más szóval: kint tartózkodni az életben, mindenütt ott lenni, ahol történik valami, ahol tetten érhető az emberi cselekvés, az alkotás, a jó, a rossz, ahol sorozatos pillanatfelvételeket lehet készíteni egymás segítségéről, tiszteléséről, arról, amit a költő úgy fogalmazott meg: egymás nélkül sötétben vagyunk. Úgy, ahogy Tinódi Lantos Sebastyén középkori krónikás, ha úgy tetszik, „az első magyar újság-

ír”, vagy Egon Erwin Kisch, a „szá-
guldó riporter” tette, akik mindig ott,
és akkor voltak jelen, amikor volt mit
megénekelni, érdeklődésük szomját ol-
tani, az igazság érdekében szólni.

Ami engem illet, szerencsés helyzet-
ben vagyok az emberekkel való szemé-
lyes kapcsolattartásban. Mint Borsod-
Abaúj-Zemplén megye (szülőföldem)
országgyűlési képviselőjének, nemcsak
a lehetőségem van meg rá, hanem kö-
telességeim közé is tartozik rajta tar-
tani a kezem a választókerületem ütő-
erén. Azzal, hogy képviselő lettem,
mint újságíró, mint a Népszava főszer-
kesztője is közelebb kerültem az ország-
gyűlésben tevékenykedőkhöz, és Sátor-
aljaújhely meg a Hegyköz több mint
húszezer lelket számláló népéhez. Azok-
kal és olyan emberekkel kerültem elv-
társi, baráti kapcsolatba, akik a Tisz-
telt Házban törvényt alkotnak, vitáz-
nak, mérlegelnek, országos ügyeket
intéznek, a területen pedig helyi érde-
kekért csatároznak, az üzemekben, a
szántóföldeken értéket, nemzeti jöve-
delmet termelnek.

A parlamenti munka és a nyilvános-
ság szorosan összetartozó fogalmak, s
ez döntően meghatározza az ország-
gyűlés és a sajtó kapcsolatát. Eredmé-
nyes parlamenti tevékenység elkép-
zelhetetlen a tömegkommunikáció köz-
reműködése nélkül, s itt nemcsak az
országgyűlési ülésekről való sajtótud-
ósításokról van szó. Két parlamenti
ülésszak között a sajtó, s mi, a Népszav-
va is a nyilvánosság elé tárjuk a képvi-
selők saját választókerületében végzett
munkáját, beszámolunk az országgyű-
lési bizottságok, a megyei képviselő-
csoportok ülésein kialakult vitákról.
Nemcsak a parlamenti képviselők
igénylik joggal munkájukhoz a sajtó
támogatását, a belpolitikai újságírás
sem lehet meg az országgyűlési törté-
nések pontos ismerete nélkül. Hiszen
az országgyűlés a törvények megalko-
tásával, végrehajtásuk ellenőrzésével,
a kormánytagok rendszeres beszámol-
tatásával alapvetően meghatározza az
ország belpolitikáját, amit a sajtónak
tükröznie kell.

Történelmi tapasztalatok bizonyít-

ják, hogy az újságírás, a szerkesztés
és a képviselőség sok tekintetben egy-
mással összefonódó fogalmak, hiszen
mindkét tevékenység a legszorosabb
értelemben vett közéleti-politikai mun-
ka. Példaként talán elég a XIX. század
elejére, Kossuth Lajos országgyűlési
tudósításaira, vagy a közelebbi múltból
Parragi György, Mihályfi Ernő és a
többiek tevékenységére utalni. Mégis
újra meg újra felmerül a kérdés, igaz,
többnyire csak burkolt célozgatások
formájában: nem összeférhetetlen-e, ha
egy újságírót választanak képviselővé,
ha az országgyűlés valamelyik tagja
újságírássra, szerkesztésre adja a fejét?
Kétségtelen, hogy a két funkció egy
személyben való összeolvadása elvileg
lehetőséget adna a hatalommal való
visszaélésre. Hiszen a sajtó vitathatat-
lanul hatalom, s egyáltalán nem min-
degy, hogy egy adott vitában, témában
kinek az oldalára áll. Egy-egy szerkesz-
tőség tendenciózusan népszerűsíthet
vagy lejáráthat, akár nevétségessé is
tehet egy képviselőt, és ugyanez lehet
érvényes arra az ügyre is, amelyet kép-
visel. Elvileg a képviselőnek, a szer-
kesztőnek, az újságírónak módjában
állhat, hogy abban a témában, amelyet
a következő parlamenti ülésszak színe
elé visznek, már előzetesen „megdol-
gozza”, s a maga álláspontja mellé
állítsa a közvéleményt. Olyan etikai
kérdések merülnek itt fel, amelyekre
egy rövid cikk keretében aligha adhatok
választ. Annyi mindenesetre bizonyo-
san kijelenthető: egy olyan újságíró,
főszerkesztő, aki egyben képviselő is,
különösen nem tevéstheti össze a saj-
tózabadságot a szabadossággal, legyen
szó országos kérdésekről vagy saját
választókerülete ügyeiről, akár annak
— egyébként jogos — panaszaival.
Talán nem árt ezzel kapcsolatban emlí-
ketünkbe idézni Kossuth Lajos mon-
datát, amely az egyik 1836. január 23-i
pozsonyi országgyűlésről szóló tudó-
sításban szerepel, s amely a szerkesztő
felelősségére figyelmeztet: „ha túl-saj-
tózabadság uralkodik, a népet a ros-
szat akaró író elámíthatja, s ha meg-
büntettedik is, az általa kiszórt mag csi-
rája többé el nem fojthatik”. (Forrás:

Adatok a parlamenti napló, általában a parlamenti nyilvánosság történetéhez. 1928.)

Visszakanyarodva saját képviselői munkámra, immár több mint egyéves tapasztalat alapján kijelenthetem, hogy ez a munka kétsíkú és ezer szállal kapcsolódik újságírói, lapszerkesztői tevékenységemhez. De lássunk néhány példát. A parlamentben képviselőségem első szakaszában lehetőségem nyílt felszólalni, véleményt nyilvánítani, módosító javaslatot tenni az új sajtótörvényről. Mint képviselő azt hangsúlyoztam, hogy a sajtótörvény a társadalom sajátja, újságíróként pedig azt húztam alá, mit kell tenniük a sajtó, a rádió, televízió dolgozóinak a törvény megvalósításáért. Ölekezõ a munkám a szociális és egészségügyi bizottságban is. Szót emeltem például a túlzott alkoholfogyasztás ellen, s ennek negatív kihatását az általam szerkesztett lapban váltottam „aprópénzre”.

Gyakran felmerül a kérdés: tulajdonképpen kit, kiket képviseljen a parlamentben az újságíró képviselő? Ha nem országos listán, hanem választókerületnek küldöttként kerül a Tiszelt Házba, akkor jog szerint elsősorban annak érdekeit képviseli. Foglalkozása, hivatása tehát ebből a szempontból közömbös, hiszen lehetne akár tanár, munkás vagy paraszt is. A saját választókerületében szerzett ismereteket, tapasztalatokat kell szem előtt tartania akkor is, ha egyébként országos kérdésekben emel szót, ezt kívánja az érdekvérvényesítés mai parlamenti mechanizmusa. Ugyanakkor természetes dolog, hogy egyetlen parlamenti képviselő sem függetlenítheti magát saját hivatásától, képzettségétől, életfelfogásától, véleményétől. Az érdekképviselőben tehát mindenképpen egyfajta szintézist kell teremteni, amely nemcsak a választópolgárok sok-sok külön egyéni érdekét emeli egy közösségi érdek rangjára, hanem a képviselő egyéniségén átszűrve, azt rögtön országos kérdésként tekinti. Vannak, akik hajlamosak az új választójogi törvényben bevezetett országos képviselői lista kapcsán mereven különválasztani az

egyéni választókerületben mandátumhoz jutott és az úgynevezett „országos” képviselőket, akik egy-egy társadalmi réteg vagy szervezet érdekeit képviselik hivatalból. Úgy vélem, az egyes területeken, országrészekben megválasztott képviselőktől sem szabad elvitatni azt a jogot, hogy a parlamentben messzebb tekintsenek saját választókerületük határánál. Sõt ezt velük szemben követelményként kell megfogalmazni. De hadd mondjak erre egy konkrét példát. Amikor egy Borsod megyei képviselő a nehéz adottságú, dimbes-dombos vidéken működő téveszek gondjáról bajáról szól, az ország hasonló adottságú mezőgazdasági termelőegységeinek érdekében is felemeli a szavát.

Ami pedig az én területemen végzett munkát illeti — a választókkal való kapcsolattartást, a helyi dolgozók képviselőjét —, az szintén ezer szállal kötődik lapszerkesztői, újságírói tevékenységemhez. A rendszeresen megtartott fogadóórák, a tanácsulések, a falugyűlések, a különböző rendezvények, a hozzám intézett levelek, a személyes megkeresések mind-mind olyan lehetőségek, melyek témát kínálnak a Népszava hasábjaira. Ezekből is hadd említek néhány példát. Sátoraljaújhegyen a legelső fogadóórán felkeresett az akkor még ELZETT Művek sátoraljaújhegyi gyáranak igazgatója, párttitkára és szakszervezeti elnöke. Elmondták, hogy az elmúlt öt esztendőben gyárunk termelése 3 milliárd 187 millió forint volt, termékeik felét külföldön értékesítették. A növekvő népgazdasági igények kielégítése és a dolgozó kollektíva jobb megélhetése érdekében — az elmúlt 25 év munkájának elemzése alapján — nagyvállalati keretek között nem biztosítható a gyár eddigi dinamikus fejlődésének folytatása. Ezért munkagyűlésükön úgy döntöttek, hogy a gyors ütemű fejlődés érdekében önálló vállalként működnek tovább. Ehhez a gyár kollektívájának megvolt a törvényes joga — ügyük mégis elakadt. Érdekek, nézetek ütköztek. Alapos tájékozódás után, a helyi, megyei, minisztériumi illetékesekkel való konzultáció után az igazságot kép-

viselő újhelyiek oldalára álltam. A Népszavában több pártfogó cikk jelent meg. Eredmény: 1986. január 1-jétől önálló vállalként működnek, s a többi gyárral való együttműködésük összehangolására létrehozták az ELZETT Egyesületet.

A Hegyköz falvaiban járva személyesen tapasztaltam a településfejlesztési hozzájárulással összefüggő szenvedélyes vitákat. E cikk megírására készülve átnéztem a jegyzeteimet. Ime, néhány bejegyzésem: eltérően értelmezik a TEHO-val kapcsolatos jogszabályokat; nem tudják (vagy nem akarják tudni), kik a fizetésre kötelezhetőek, a mentességben részesíthetők; mindenáron ki akarják kényszeríteni a pozitív döntést a lakosságból; közérdeket érvényesítettek; másodsorra sikerült, néhány millióval megnövelték a korlátozott anyagi lehetőségeiket stb. Mit tudtam tenni TEHO-ügyben? Mint képviselő, ahol csak felmerült a probléma, nyugodtan, higgadtan magyaráztam előnyét. Azt, hogy ne tekintsek adónak, „zsebbevágó” kérdés ugyan, de a közösség ügyét szolgálja. Mindezt aláhúztam, hogy TEHO-ügyben a tanács tömegkapcsolata, a demokrácia érvényesülése vizsgázik. És természetesen válaszoltam a hozzám érkezett levelekre, melyek majdhogynem mind így kezdődtek: írja meg, képviselő elvtárs... járjon utána... biztos a mi tanácsunk rosszul tudja stb. Mint újságíró, főszerkesztő pedig a Népszavában, a szakszervezetek lapjában, hetente jelentettem meg a TEHO-val kapcsolatos írásokat, amelyekben tanácsot, eligazítást adtunk, jó és rossz példákat tettünk közzé. Írtunk a TEHO nyújtotta lehetőségekről, a helyes, a lakosság igényével találkozó célkitűzésekről, a tanácsok helyes és helytelen felfogásáról.

Nem túlzok, ha azt írom, képviselőségemnek köszönhetem, hogy „beleástam” magam a szanalási eljárásba. A Hegyköz világhírű büszkeségét, a Hólóházi Porcelángyárat a magyar sajtó 1985-ben igencsak a „szájára vette”. Vészharangot kongattak. Hírül adták a Szász Endre-sztorit, a gyár gazdálko-

dásának körülményeit. Nagy volt a feléle és az egymásra való mutogatás. A végeredmény: tízmillió forintos veszteség, szanalási eljárás, új igazgató kinevezése. Majd következett a harc a további összeomlás megállításáért, a felemelkedésért és a régi hírnév visszaszerzéséért. Hogy mindez hogyan zajlott le? Érdemes felnyitni a Népszava bekötött példányait, mely hű krónikása a bukásnak, a megkapaszkodásnak, a kibontakozásnak.

És jócskán volt egyéb ügy is. Sátoraljaújhely és a Hegyköz festői völgyében megbúvó apróbb-nagyobb falvak gondjainak, bajainak a nyomon követése. A tájegység legnagyobb szőlőtermelő gazdasága hogyan, mi módon keresi a borvidék megújulásának útjait, lehetőségeit, mennyiért tudják felvásárolni az egyéni gazdák mustját? A tsz-ekben csökkent a szarvasmarha-állomány, de a tejtermelés emelkedett. A 3370 literes, egy tehénre jutó átlag azonban még mindig alatta van az országos átlagnak. A kevés, soványka szántóföld aranykorona-értéke miért annyi, mint a jó minőségű zsiros földké? Mind-mind jogos kérdések. Mint az is, hogy a Hegyköznek csak egyetlen benzinkútja van. Turistaszálló is kellene. És természetesen sok az olyan probléma, amelyeket az ügynevezett kis ügyek kategóriába lehet sorolni, s zömmel nem is tud mit kezdeni a képviselő. Erre is lássunk néhány példát. „Képviselő úr, hozza ki a börtönből a fiamat, aki megölte a bátyját. Hozza ki, mert nem ő a hibás.” „Tessék intézkedni, hogy a szomszédom az önkényesen előrehozott kerítést vigye vissza a régi helyére.” „Keresse meg tizenhat éves leánygyermekemet, akit utoljára Pesten láttak.” Nem sorolom tovább a példákat. A kivülálló szemével ezek a kérések nyilván mosolyt fakasztanak. De annak, akinek ilyen és ehhez hasonló problémája van, ezek a legfontosabbak, az ő közérzetét ezek befolyásolják. A képviselő asztalára kerül a régi, rossz döntés ódiума is. Csak egyetlen ügyet hadd említsek. Nem volt olyan találkozásom hegyközi emberrel

gyűlésen, személyes beszélgetésen, aki ne panaszkolt volna fel a kisvasutat. Fűszerkomlósig futott négy évvel ezelőttig a ma is fájdalmas szemrehányással emlegetett, soha meg nem érthető okból megszüntetett kisvasút. Egyetlen motoros mozdonya 40 teherautó-rakományt volt képes szállítani. Mióta megszüntették, megoldatlan mind a teher-, mind pedig a személyszállítás.

Most, e cikket írva, a felhasznált konkrét példákat felidézve, Zelovich De zsónek, az országgyűlési gyorsiroda egykori titkárnak Kossuthról írt mondatai jutnak az eszembe. „...tudósításaiiban kitűnő újságírónak bizonyult. Nagyszerűen értett ahhoz, hogy a megyék rokonszenvét tudósításai útján megszerezze. Törvényhatósági tudósításaiiban tekintélyes helyet foglalnak el azok a részek, amelyek az ő sérelmére vonatkoznak. Mint szónoklataiban, úgy írásaiiban tudott a szívek húrján játszani.” Vajon a mai kor újságíró-képviselői büszkéek lehetnének-e rá, ha rendelkeznének Kossuthéhoz fogható adottságokkal? Bátran kikiabálhatják-e az általuk képviselt választókerület gondjait a sajtó hasábjain? Nem éri-e őket az a vád, hogy privatizálnak, ha nem is saját, egyéni, de választókerületi ügyeik intézésével? Ezekre a kérdésekre mindaddig nem adhatunk megnyugtató választ, amíg nem tisztázott: milyen lehetőségek vannak az érdekvéonyesítésre, a nyilvánosság segítségül hívására azoknak a képviselőknek, akik mindennapi munkájuk során távolabb állnak a sajtótól, akik az élet más területein dolgoznak. Mert az egyenlő feltételeket megteremteni ezen a területen is nagyon fontos lenne. És roppant idő-szerű.

A 725 éves Sátoraljaújhely és a Hegyköz lakói bizakodnak és büszkéek az elért eredményeikre. Merhogy az is van jócskán; Sátoraljaújhelyet a háború után romvárossá nyilvánították, ma tizenöt ipari üzemmel büszkélkedhet. És a város tovább épül, gazdagodik. Bővül a kórház, megújult a színházépület, elkészült a szlovák általános iskola diákotthona. És külön büszkéek arra, hogy megőrzik a történelmi városképet.

A tokaji bor hetven országba jut el. Harminc országgal tart fenn kereskedelmi kapcsolatot a Hegyaljai Ruházati Szövetkezet. (Természetesen ezekről is mind-mind lehetett olvasni a Népszava hasábjain.)

Az eddig leírtakkal talán sikerült bizonyítanom, hogyan is látom a képviselet és az újságírás kapcsolatát. Talán arra is rá tudtam mutatni, hogy Borsod-Abatúj-Zemplén megyei képviselőként hogyan tudom felhasználni a területen szerzett tapasztalataimat — mint egy országos napilap főszerkesztője, mint kommunista újságíró. Milyen ez a munka? Erre hadd feleljek Váci Mihály egykori országgyűlési képviselő verssoraival:

„De mondd, kiáltsd, terjeszd, dadogd
 jogos igazad, igaz jogod.
 Kiáltsz — s nem hallgatnak oda?
 Te nem hallgathatsz el soha!
 Elhallgatnak? — Légy hangosabb!
 Nincs jogod, hogy hangot ne adj!”

Váci Mihály gondolatait nekiünk, mai képviselőknek kell megvalósítani.

Halász (Sztrapák) Ferenc, a Petőfi Népe főszerkesztője:

Remek decemberi téma. Az évi mérlegkészítések havában nehezen tudnék jobbat elképzelni: újságírás és képviselet. A különlegessége is megvan. Mindkét hivatás gyakorlásához különleges jogok, illetve kötelezettségek tartoznak. Van-e köztük harmónia? Odatehető-e valami példás szolgálat hozzájárulása az országos nagy fenyegetéshez a családi és egyéb békesség várva várt idején?

Ha valaki főszerkesztő egy megyei lapnál és ugyanakkor választókerülete országgyűlési képviselője, csodálatos módon kitágulnak cselekvési lehetőségei. Zseniális az a modell, amely az ilyenfajta egybeesésen alapul. Ha elakadsz az egyik pályán, segíthet a másik. Igaz, a körzet székhely-nagyközség-

gében, Izsákon és az ide tartozó hat homokhátsági településen többet jártam az elmúlt három esztendőben, amióta mandátum lapul a zsebemben, mint Bács-Kiskun más részein. De a gondok nem olyan végzetesen különböznek a Duna—Tisza között, hogy ismereteim ne lennének általánosíthatók. Lapunk, a Petőfi Népe példányszámának erőteljes emelkedése azt is visszaigazolja tehetséges kollégáim teljesítménye mellett, hogy a főszerkesztői döntések életközeli válnak.

Másrészt bizonyos előkészületekről, elmozdulási irányokról — a részvétel lehetőségével — első kézből szerzek tudomást, ami szintén kamatozódik a lapvezetésben. Harmadrészt, de nem utolsósorban mindannak a megvalósulását, amihez kevés az országgyűlési képviselő levélpapírja, felszólalása — elősegítheti a nyilvánosság. Ezt a mozgósító, szervező erejű eszközt két évtizede hivatásosan próbálgatom, s igyekszem rendelkezésre bocsájtani mindazoknak a képviselőtársaimnak, akik emberfeletti nehézkövet akarnak fölemelni, s tudnak vagy legalább akarnak írni, nyilatkozni az újságnak.

Öt éve főszerkesztőként lehetőséget kaptam, hogy egy újság jobban a társadalom orvosa legyen. Hogy segítsen megelőzni és gyógyítani bajainkat. Aztán képviselővé választásmal — miközben négyen elvéreztek a jelölőgyűléseken, illetve a voksok összeszámlálásakor — hirtelen átéltem, hogy most minden erő megkétszereződik bennem.

Azóta is írok. A közélet betűi élesebbek és közvetlenebbek. A gondolat gyorsabban jelenhet meg a valóság fényesedésében, mint ha „csak” egyik vagy „csak” másik hivatásomban járnék el. A parlamenti felszólalás nekem: publicisztika is. Az interpelláció olyan, mint a glossza. Mindig hittem benne, hogy az írásnak és a szerkesztésnek hatása van vagy lesz. Mindkettő: tett. Letagadhatatlan az. A rossz írás unalmas, olvashatatlan. Olyan, mint a langyos és dilettáns közéletiség. Az életet élni kell és nem átvegetálni. Igaz? Egy áttétel — az írás és a valóság közötti, sokszor bürokratikus

nyikorgó fogaskerek — kiiktatására kaptam módot. Tehát a közvetlenebb felelősség viselésére. A nagyobb — választópolgáiraik révén személyesen ellenőrizhető — cselekvési őszinteségre. Mit mondjak? Jólesett a bizalom.

Mire jutottál? Írtam, beszéltem és szerveztem. Írtam megvalósuló köznapi, szép álmokat. Másutt a világon már van, de a magyar homokvilág községekben nagy szó a távhívásos telefon, a szélesedő és simább felületű út, a községek gázfáklya fellobbanása, az alkalmazkodóbb buszközlekedés, mérgezett kútvíz helyett a vezetékes ivócsap megnyitása, egy halálra ítélt és nyaranta kigyulladó tömeder megmentése, valamiféle kis védelem az orgoványi ősborkás dombjai közt egyedül élő anyókának, aki hiába teszi ki magányos tanyaudvarára szelfúttá diplomáciai jelként a nemzeti zászlót, rendre kirabolják.

Csak annyit tételezek fel a szerepemből, hogy nélkülem talán lassabban mentek volna a dolgok. Együtt viszont több minden sikerült — támogató tanácsokkal, pártmunkásokkal, népfrontosokkal, jó kollégákkal és másokkal. Vagy én voltam a támogató? Egy ideje közelebb érzem magam azokhoz, akik azonnal fölziessenek, amikor kimondatik egy kisvasút fölötti végítélet: nem csupán a közúti és vasúti szállítások arányváltóztatásainak elvi törvényszerűségeit látom, hanem azt a kistermelőt is, aki vicinálison viszi kosarakba rakott áruját a városi piacra.

Újságíróként is átéltem a sajtótörvény-javaslatnak azt a gúzsbakötő kitételét, amely szerint kötelesek lettünk volna a nyilatkozathoz vagy válaszhoz fűzött megjegyzésünket közlés előtt „az érdekelteknek bemutatni és az erre vonatkozó észrevételét közölni”. Örülök, hogy akadtak partnerek, akikkel közösen sikerült semlegesíteni az „érdekeltek” cenzúráját. Az inkriminált rész hiányzik, a végleges változat demokratikusabb: „Ha a sajtó a nyilatkozathoz vagy a válaszhoz megjegyzést fűz, köteles az érdekeltekre vonatkozó észrevételét közölni.” Ugyanakkor minden jel szerint kimaradt volna a dokumentumokból az, hogy az újság-

író a közérdeket képviseli. Nyilván azért, mert valahol valakinek ez nem tetszett. Csupán azért is érdemes volt hozzászólnom a parlamenti vitában, hogy ez ne menjen feledésbe és indokolja a fokozott védelem szükségességét.

Nos hát egyfajta kiszéjsznak érezhetném magam karácsony közeledtén? Egyéb kérdések foglalkoztatnak inkább. Azok, amelyek nyugtalanítóbbak, ha hatalmi pozícióból teszik fel: Mi vagy te, főszerkesztő vagy a választókerületed menedzsere? Vajon melyik részem a fölösleges? Ez a *vagy* szócska idegesít. Miért nem lehet egységben fölfogni a kettőt?

Kezdek rájönni. Az egyik községben, ahol nagy esemény az iskolabővítés, el kellett határozni, hogy földgázra vagy olajfűtésre tervezzenek. Közel húzódik az országos gerinevezeték, egyéb gazdasági és lakossági szempontok is a gáz mellett szóltak. Az ügy viszont elfeküdt. Próbáltam segíteni, hogy végre világos feltételek mellett kezdhesse el egy közösség az ötéves tervét. Ezt követően levél érkezett, amelyben félreérthetetlenül figyelmeztettek a „párhuzamos” tevékenység veszélyeire. Alighanem megsértetted egyik legnagyobb elvesző illúzióinkat, az arányos és tervszerű fejlődés mindenáron való kikényszerítését. Valakik — akik közben beleszólnaknak foglalkozásodba, munkabéredbe — úgy ítélték meg, hogy kár volt.

Csakazértis azt hiszem: egy átfogóbb mérlegkészítésnél az elvégzettek döntenek majd. Addig is: békesség veletek.

(1986. augusztus 20.)

Eke Károly, a Magyar Rádió tudományos főmunkatársa:

Harmincezer ember él azon a gazdasági egységet képező területen, ahol közéleti munkámat végzem választóim bizalmából. Ez a vidék magában foglalja a Tisza partján, a Körös torkolatánál települt ősi város, Csongrád lakosságát

és három község, valamint egy közigazgatási kirendeltség népességét.

Kezdetről az az alapelvem, hogy minden állampolgárnak módot nyújtsak arra, hogy közérdekű indítványával, vagy egyéni sorsát érintő ügyekben hozzámondhasson. Minden hónap első péntekjén fogadónapot tartok; délelőtt a Csongrádi Városi Tanács épületében, délután pedig két községi tanácsházát keresek fel. Eddig átlagosan 120—160 ember jött el hozzám egy-egy fogadónapomon. Az a tapasztalatom, hogy minden ügyben lehet segítséget nyújtani. Természetesen, erre egyedül képtelen lennék. Az a munkamódszerünk, hogy a tanácsok vezetői és szakemberei kérésemre már a fogadónap idején átveszik a hozzájuk tartozó javaslatokat, indítványokat, panaszokat, kérelmeket és mindent megtesznek elintézésükért. Praktikus nyilvántartást vezetek az ügyekről, amelyből minden fázisban követhető az intézkedés.

Havonként tehát — beleszámítva a tanácsüléseken, vb-üléseken való részvételmet is — több száz emberrel beszélhetek. Újságíróként ez a folyamatos oda-vissza tájékoztatás felvértezi az embert. A panaszok elintézésében az országgyűlési képviselő kedvezőbb helyzetben van a hivatali ügyintézőknél, hiszen a bizalom, amellyel felkeresik, feljogosítja őt szélesebb összefüggések tisztázására is. Mindehhez még kedvezőbb feltételeket teremtettem és segítséget nyújt a Minisztertanács 1050/MT. számú határozata.

De lássunk egy példát: valamennyi államigazgatási, bírói fórumot megjárt már az az ügy, amely azért volt elintézhetetlen, mert a kőműves, akivel a panaszos a tanyája hátsó falának újjáépítésére szerződött, meghalt. Akkori segédje, aki időközben kőművesmester lett, a munkát tapasztalatlanul úgy véggezte el, hogy a főfal kidőléssel fenyegetett. Az építőt nem lehetett felelőssé tenni, mivel annak idején a szerződést nem vele, hanem időközben elhalálózott főnökével kötötték meg. Amikor személyesen felkerestem a kőművest,

két perc eltelte után rendeződött hosszú évek elintézhetetlennek látszó ügye. Mindenki megelégedésére ma már kiváló állapotban lakható a tanyaépület, és az addig haragos érdekelték meg-sívegelik egymást.

Nemcsak sajátos rádiós munkámat könnyítik meg ezek a találkozásaim az emberekkel, hanem kollégáim is gyakran kapnak újszerű indítást egy-egy tanulságos ügy megbeszélése közben a szerkesztőségi eszmecsereken.

Számtalanszor keresnek meg választóim olyan javaslatokkal is, amelyek megvalósításához felajánlják szervező-készségüket és a kivitelezésben való részvételüket. Az ilyen vállalások, társadalmimunka-felajánlások hallatára alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy a közvetlen környezetükért, szűkebb hazájukért sok-sok áldozatra készek az emberek. Erre is egy példa: Csongrád városával szemben, a Tisza túlszárnyán, egy dombtetőn még stabilan áll egy volt tanyai iskola, melynek ajtaja, ablaka nincs. „Mentsük meg! Ne legyen az enyészet martaléka!” — jöttek a javaslattal választóim. Meg is alakult egy baráti kör az iskola volt diákjaiból és tanítóiból, azzal a céllal, hogy iskolamúzeummá tegyék az épületet, és fás-bokros kertjében nyári úttörő-sátortábor hozzanak létre. Két-száz csongrádi ember közügye lett ez a javaslat, azóta már a gyűjtés is elkezdődött, hiszen ez a tanyai iskolamúzeum otthont teremthet a régi paraszti szerszámoknak, eszközöknek és iskolai felszereléseknek.

Az is előfordul, hogy ismeretterjesztő újságírói munkám nyomán fordulnak hozzám. Ilyenkor megbizonyosodhatok arról, hogy egy-egy rádióműsorban sikerült-e elérnem a célt, azt, hogy minél többen kísérhessék figyelemmel mondanivalónkat. Nem könnyű dolog az új tudományos eredményeket közérthetővé tenni. Abból, amit egy rádióadás-sal kapcsolatban kérdeznek vagy vitatnak a hozzám fordulók, tüstént tudom: beszélgetőpartnereim és jómagam erőfeszítése sikert hozott.

Soltész István, a Magyar Nemzet főszerkesztője:

A Hazafias Népfrent Magyarország legnagyobb sajtómágnása. Nem úgy, mint például a francia Robert Hersant, a jobboldali sajtócézár, aki az idén mit sem törődve a monopóliumellenes sajtótörvénnyel, megvette az ország ötödik legnagyobb területi lapját, a lyoni Le Progres-t, és ezzel húszra emelkedett a tulajdonában lévő újságok száma. Ezenkívül harminc rádióállomással és közel három tucat folyóirattal rendelkezik. A Hazafias Népfrentnek inkább a potenciális olvasótáborra a hatalmas: az ország érett lakosságának fölényesen túlnyomó többsége „tagja” a népfrentnek.

Vajon használják-e a mozgalom hívei a népfrent lapjait, a napilapként megjelenő Magyar Nemzetet, a Képes 7 a Képes Újság hetente jelentkező cikkei? Egy-egy héten (leszámítva az el nem fogyott példányokat) több mint egymillió embernek kézbesít a posta olyan sajtókiadványt, amely a tulajdonosi jelölésnél a népfrentre hivatkozik.

Mindjárt a másik kérdés: észreveszik-e a fogyasztók minden alkalommal, hogy a népfrent üzenetét olvas-sák? Erre az illetéktelenségem miatt nem válaszolok. Siklósi Norbert, a népfrent országos sajtóbizottságának vezetője tudná inkább megtenni. Egyedül a Magyar Nemzetről beszélhetek, mert annál a lapnál dolgozom, itt élem politikai, szakmai életem.

A Jel-Kép kérdése a folyamatos töprengés és kezdeményezés állapotában érte a szerkesztőségi közösséget, mert szüntelenül és szkenvedélyesen keressük a politikai és szakmai válaszokat arra, miként lehetnének teljesebb értelemben népfrentos napilap?

Két dologban nem vagyunk bizonytalanok.

Egyrészt abban, hogy nem szűken tájékoztatáspolitikai, hanem általános társadalmi követelményről van szó, amikor sajtóirányítási sürgetéssel egyszerre folyik élénk vita és talán valamivel tipródozabb cselekvés a lapgazdai

jellel erősítése érdekében. Nagy politikai ügy ez. A társadalom önkifejező lehetőségének, demokratikus közérzetének, szocialista identitásának lényeges, a szövetségi politika, a társadalmi konszenzus frissítésének, lehetséges és elkerülhetetlen megújításának meghatározó fontos területe az egységen belül elkülönülő sajtó. A sajátosságokat meghatározóan hordozó tájékoztatás, a nyilvános, leplezetlen népfrontos párbeszéd. Kertelés nélkül be kell vallani, hogy a szerkesztőség jobban is élhetne az erőteljesen fejlődő pártpolitika eredményeként sok új sikert felmutató népfrontmozgás lehetőségével. Az „indokoltnál” makacsabb a kényelmes megszokottság.

Másrészt biztos — és ezzel a népfront országos vezetése is egyetért —, hogy nem egy apparátusi közlöny szintjére kell aláesnünk, hanem olvasásra készített időszerűségünket a népfrontpolitika szellemiségének kell áthatnia. Ez állandó és keserves önkorrekciót követel. A számítottnál sokkal gyakrabban fordul elő, hogy az üzenet nem kelti a várt hatást és ilyenkor nem kizárólag a konkrét üzenetet kell felülvizsgálunk, hanem a forrásokat is. Mondjuk, azokat a célzatokat, amelyekkel a szerkesztőség vezetői kormányozzák a hozzájuk tartozó területeket.

Túlságosan egyszerű lenne a dolgunk, ha a mozgalom alkalmazottainak, vagy az apparátus meghatározott részlegeinek a véleményét kellene hirdetnünk, nem pedig a kongresszus, az országos tanács ama sajátos szándékát, amely a párt által vezérelt egész magyar társadalom szocialista szövetségi politikájának keretén belül munkálkodik. Szakmapolitikai törekvésünk felelősségét és szépségét, a Magyar Nemzet-es újságírói személyiség önépítésének értékét ez a szuverenitás és önkéntes meggyőződés adja. Így tudunk formálói lenni az általános politika folytonosságának és megújulásának, a nemzeti gondolkodás és magatartás egységének.

Milyenek a kívülről is látható törekvéseink?

Egy napilapnál sem tekinthetők formális elemeknek a megjelenés külső je-

gyei. Ezekben határozottan különbözünk a többi napilaptól. Nem egyedül a nagyobb formátummal, amely technikai és technológiai következmény, hanem a tördelési, tipográfiai elemekkel, művészi grafikákkal, amelyek egyrészt tartják a közel ötvenesztendős lap mértéktartó értékét, olvashatóságot is könnyítő, hangsúlyokat kiemelő hagyományos stílusát. A lényeget hírlapszerű, erőteljes, zsargonokat kerülő címekkel fejezzük ki, nem akarjuk elrejtteni a mondanivaló lényegét. Ez utóbbi gyakorlat korunk nyílt politikájának természetes követelménye. Szeretnénk pontosak és hitelesek lenni. Nem azt írjuk címként például, hogy „Javultak az építés hitelfeltételei”, hanem „A javuló hitelfeltételek ellenére is nagy terhet ró a lakosságra az építkezés”.

Az sem pusztán tipográfiai újítás, hogy a külpolitikai híryanag tömörítéséhez hasonlóan alakítottuk ki az öszszevont belpolitikai híroldalt is. Napi (és távolabbi) hangsúlyt kifejező, erőteljes oldal főcímmel és fő alcímmel. Ezzel is naponta jelezük: erőteljes az ország belpolitikai élete. Egyébként az itt megjelenő információkkal hasonlítottunk a legjobban a többi napilaphoz, hiszen a fő forrásunk egyformán a Magyar Távirati Iroda. Bár köztük kapnak helyet a népfrontmozgalom sajtó kézzel fogalmazott eseményei is, sokkal terjedelmesebben, feltűnőbben, mint bárhol másutt, mégis tovább kell erősítenünk az információs szolgálat mozgalmi jellegét, másoktól különböző formáját, műfaját, tartalmát. Erre kísérlet például a naponta megjelenő „A Magyar Nemzet megkérdezte” rovat, amit azóta időnként más lapok is utánoznak.

Semmiféle központi akarat nem követeli egyébként, hogy minden MTI-hírt közöljenek a napilapok, mégis nagy erre a kísértés. Nem sértődik-e meg a miniszter, ha elhagyjuk az állami protokollt? Másrészt valóban nem kerülhetjük el az MTI-hírek java részét, hiszen tudjuk, hogy a magyar előfizetők többsége együgyűség. Valószínűleg oldanás az egyhangúságot, ha ugyanezt a hírt, megőrizve az esemény tényszerűségét, gyakrabban kommentálnánk sa-

játos megközelítéssel. Népfrontosnak mondható — népszerű egyediségünk — a belpolitikai híroldalon naponta megjelenő, egyszemélyes, irodalmi színvonalú jegyzetünk: a Diurnus rövid, de mélyen közéleties hozzászólása a magyar hétköznapi apróbb és nagyobb jelenségeihez. Az utóbbi hónapokban látványosan felfrissült a külpolitikai esemény-kezelés és -kommentálás. Ideje erőteljesebben utánalépnie a belpolitikai hírszerkesztésnek is.

Minden kedden elégedettek vagyunk, mert három éve ilyenkor jelenik meg a Megújuló gazdaság című nagyobb rovatunk, amelyben hetente fejtik ki véleményüket gazdaságpolitikai vezetőik, tudósok, kutatók, gyakorló közgazdászok és mérnökök a reform állapotáról, tennivalóiról. A rovatnak eredeti fogalmazása, vitaképessége miatt növekvő tekintélye, széles körű hazai és nemzetközi fogyasztótáborra van. Jó lenne, ha más napokon is okkal lehetnénk sokkal elégedettebbek: naponta legalább egyetlen eseményteremtő cikkünk jelenne meg, következetesebben, a teljes bel- és kulturpolitikára érvényesen hirdetve, hogy szorító gondjainkból csak minőségi megújulással lehet kijutni. És hogy a tennivalók akarnoki felfogása, kezelése csak bontja a megújulás folyamatát, erősíti a negatív, retrográd, reformellenes jelenségeket. Jobb példát kellene mutatni arra, hogy sok irracionális, romantikus, álprófétás, hamis elemmel befolyásolt közgondolkodásunkat csak őszinte és bíráló vita jözaníthatja az értelmes és következetes cselekvés számára. Csak így javíthatjuk a munka társadalmi közegét. Most fel kellene kiáltania a Magyar Nemzet szerkesztőbizottságának: mennyi még a tennivalónk!

A feladatok közül csak egy népfrontos kiemelés. Helyesen tartjuk társadalmunk minősítő jegyének a közösségi értéket, mégis elhanyagoljuk a népfrontmozgalom által különösen bízott, már fel-felbukkanó, talán szaporodó, jól működő, strukturált és megújulásra, sok kezdeményezésre, szocialista önkifejezésre képes kisközösség népszerűsítését. Nem a kinstári

hivataloknak kell megmondaniuk, hogy miként legyen valaki jó állampolgár, jó hazafi, hanem azokat a motívumokat kell erősíteniük, amelyek az embereket belülről készítik normális cselekvésre. A fiatalokban különösen erős a vágy, hogy valódi közösségek autonóm tagjai lehessenek. Valószínű, hogy a népfrontosabb ifjúságpolitikai megközelítés egyik módja éppen ez.

A Magyar Nemzetnek naponta kell megkérdezni a nemzet tagjait, van-e esélyünk a helytállásra a mai nehéz világhelyzetben, a sűrű hazai gondok között? Önmagukat az állampolgárokat kellene válaszadásra, nyílt kifejezésre készíteni a lap hasábjain. Sokkal gyakrabban, mint eddig tettük. A vélemények pluralizmusával is segíteni körünk uomo universálját.

A Magyar Nemzetet közel ötven esztendővel ezelőtt alapították haladó gondolkodású értelmiségi hazafiak az antifaszizmus, a társadalmi megújulás jegyében. Rövid idő után a Történelmi Emlékbizottság hivatalos lapjaként lépett fel. Újságírói között voltak polgári liberálisok, következetes baloldaliak, kommunisták. Az alapítók arra gondoltak, hogy a magyar értelmiségnek fontos szerepe lehet, így a többi lapnál jelentősebb volt a kulturális szerkesztés, a társadalomtudományi, főleg történelmi publicisztika. A nemzeti publicisztika. A kulturális rovat tagjai azt mondják, ezt a hagyományt modernizálva kell őriznünk.

Egyre szorítóbban érezzük például — a kor mind erőteljesebben követeli —, hogy legyen teljes a kultúra értelmezése a szerkesztőségi kezelésben. Nem kizárólagosan a művészetek szépségével kell átítani az embereket, hanem megkísérelni áthidalni azt a szakadékot is, amely ma a tudomány eredményei, valamint a tudományos, műszaki közismeret között egyre mélyebb és szélesebb. Féltünk, remegünk az ismeretlentől, minc a kőkorszaki ember a villámcsapástól. A középkelet-európai zszurnalisztika régi szokása a művészet, az irodalom egyoldalú szerepeltetése, mert egykor ezek voltak a politizálás fő hordozói. Ma a tudo-

mány, az oktatás jelentősége előrenyomul az életben, s talán több hárul a mérnökre, mint a költőre. Erre a meggyőződésre jutottunk, de még várat magára a teljesebb és egyértelműbb megvalósítás. Már értjük, hogy a virág egyszerre esztétikai gyönyörűség és biológiai ceoda, és hogy ez a kultúra teljessége, de még nagy adósságaink vannak a tudományos, a műszaki teljesítmények és létrehozóik megismeretése, népszerűsítése tekintetében. Ami lapunkat illeti: mi is sokat tettünk évtizedeken keresztül azért, hogy a közepes költőt és festőt is mindenki megismerje, mégis néhány hónapja a Kossuth-díjas tudós halálhíre is csak a mínuszos hírek, a balesetek, bűnügyek, időjárás-jelentések oldalára kerülhetett be és kiszorult a kultúra hátsóházaiból.

A politika korábban, az ötvenes években rövidlátó, leegyszerűsítő osztályszemlélettel emelte ki a fizikai munka értékteremtő szerepét, úgy, hogy szembeállította a szellemi munkával, az értelmiségi tevékenységgel. A helyi gyakorlat nagyon sok helyen ma is alulértékeli az utóbbiakat, velük a tudomány, a műszaki fejlődés embe-
rét.

Nem a művészet lebecsüléséről van szó. Nem követhetjük a nagy nyugati politikai lapok példáját, amelyek többsége naponta közöl tudományos cik-

keket, de verset véletlenül sem. Nagyon nagy szükség van a költészetre is. Fontos tapasztalatunk, hogy különösen a viszonyok romlása, a nehézségek szaporodása, tehát a keményebb megpróbáltatások közepette egyre nagyobb az igény az úgynevezett lágy műfajok, irodalmi ihletésű és színvonalú írások iránt. Mi más tehetné azt embert legfőbb értékke, mint éppen a példamutató, magas szintű alkotómunka együtt, a költői vers és a tudós találmány. Általában is világossá, tisztává, egyértelművé kell tennünk a munka értékteremtő tevékenységének fogalmát, mert minden felemás értelmezés csak bénítja a társadalom megújító képességét. Az általános megújulás számunkra élet-halál kérdés, legnagyobb nemzeti, népfrontos sorsproblémánk. Minden hazafiságunk itt találkozik napjaink politikai követelményeivel, emberi, újságírói érdekönkkel.

Ekkora helyen csupán ennyit tudtam válaszolni a kérdésre, és érzem, hogy a felelet botladozó és hiányos. Az is előfordulhat, hogy aki mindennap ugyanazt látja, annak számára a kép rajzolatai egyre homályosabbak. Talán nem ártana, ha a Jel-Kép tisztelt szerkesztői legközelebb kívülálló kollegákat, de főként olvasókat kérdenék meg arról, mennyire népfrontos a Magyar Nemzet. Az ő válaszuk biztosan sokkal tanulságosabb és bátrabb lenne.

Mihancsik Zsófia

Kormányzat és kommunikáció

1985 májusában Párizsban, nemzetközi szakértők részvételével kétnapos konferenciát rendeztek a kormányzati kommunikációról. Az ötlet négy évvel korábbról származik, amikor is ugyancsak Párizsban összehívták az első nemzetközi kollokviumot a társadalmi meggyőzés problémájának megvitatására. A kollokvium egyik legfontosabb eredménye az ún. Fehér Könyv a Társadalmi Kommunikációról című kiadvány volt, melynek ajánlásai között ott szerepelt a demokratikus kormányzati kommunikáció megvizsgálásának szükségessége. Négy év múltán tehát összeült — a társadalomtudományok és a kommunikációkutatás történetében először — az a harmincegy szakértő, aki kutatóként vagy aktív résztvevőként szereplője a kormány és a társadalom közti érintkezésnek, információcserének, párbeszédnek, egyszóval a kommunikációnak. A résztvevők többsége értelemszerűen francia volt, de belga, NSZK-beli, japán, angol és szenegáli szakember is akadt köztük. Magyarország kommunikációkutatását Szecskó Tamás képviselte.

A szimpózium két szekcióban tanácskozott. Az első „A kormányzati kommunikáció Franciaországban és a világon” címet viselte. Itt hangzottak el azok az előadások, melyekben a meghívottak — franciák és külföldiek — saját hazájuk kommunikációs szokásairól, kormányaik kommunikációs elveiről és gyakorlatáról számoltak be — természetesen nagy vonalakban. A második szekció, mint címe is mutatja (A demokratikus kormányzati kom-

munikáció elengedhetetlen feltételei), a problémát inkább elméleti szempontból, a normativitás igényével vizsgálta.

A konferencia bevezető előadásaiból kitűnik, hogy a vállalkozás nagyigényű, a kitűzött célok létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen, a szándékolt eredmény fölöttébb kívánatos. A megvalósítás hasonló a nemzetközi konferenciák többségéhez. Előadások egymásutánja, okos gondolatok (mint Robert Éscarpitnál), szép, esszéisztikus elemzések (mint Leo Hamoné), az unalomig ismert, hangzatos politikai elvek (mint az olyan megfogalmazások, hogy a demokratikus kormányzati kommunikáció feltétele a pluralizmus — ami igaz, de konkrét elemzés nélkül már régóta csak politikai közhely), a francia résztvevőknél olykor pártelfogultságok (attól függően, hogy az illető Mitterrand vagy Giscard, netán de Gaulle alatt működött). Egy valamilyen mégis más volt a párizsi tanácskozás. Lévén, hogy a résztvevők többsége érintett szakember volt, a probléma indulatokat mozgósított, évtizedes elégedetlenségeket hozott felszínre, és a közös gyakorlati tapasztalatokból származó napi elégedetlenségek és ezek általánosítása végül is közös csomópontok köré rendezte az elhangzottakat. És bár vita nem volt — legalábbis a szimpózium hivatalos fórumain —, nem született tehát konklúzió és konszenzus sem, mégis felrajzolódtak azoknak a kiindulópontoknak a körvonalai, ahonnan majd a későbbi, hatékonyabb formákban és konkrét feladatokkal szervezett munka eredmé-

nyesebben bejárhatja a kitűzött célokhoz vezető utat.

Mert mi is volt az eredeti cél? Ezt *Michel Le Net*, a Francia Kommunikációs Központ elnöke (egyben a szimpózium elnöke) és *Antonio Pasquali*, az UNESCO képviselője fogalmazta meg a tanácskozás nyitóelőadásában. A kormányzati kommunikáció tabutéma volt eddig — mondták —, a hatalmon lévők vadászterülete, akik mindig éberben vigyáztak arra, hogy más ne is tegye be ide a lábát. Ugyanis e két társult szó: kormányzat és kommunikáció alkotta mindig is a világ irányítóinak legfőbb hatalmát. Mert bármilyen eszköz jó a hatalom megragadására és megtartására, de legelső és legfontosabb a propaganda. Hogy ez miért van így, már Machiavelli megmagyarázta annak idején, s egyben megvetette a propaganda elméleti alapjait, mondván: „Kormányozni nem más, mint elhitetni”. Látszatot kell teremteni, mert a nép a látszat után megy és annak alapján íté. Az üzenetet jól megértették, elsősorban a XX. század diktátorai, akik a propagandát (ami tulajdonképpen nem más, mint az információ manipulációja) kiteljesítették és a hatalmi hierarchia eszköztárában az első helyre tették. A történelem azt mutatja, hogy a két hatalom — kommunikációs és kormányzati — az állam hatékonyságának kulcskérdése. Egy ország demokráciájának mértékéről is sokat elárul a kormányzati kommunikáció természete. Ugyanis a kormányzati kommunikáció magyarázza a döntések mikéntjét és számol be következményeiről. Ismereteket hordoz, tehát informál, amivel lehetővé teszi — vagy nem —, hogy az állampolgár az aktualitások ismeretében megalapozza a véleményét. Segíti az állampolgár tisztánlátását, ezzel növeli felelősségét. Ez pedig feltétele annak, hogy passzív megfigyelőből aktív szereplővé váljon. De nemcsak a demokrácia mértékére világít rá a kormányzati kommunikáció természetének elemzése, hanem az állami működés hatékonyságának mutatója is. Tudniillik az információhiány,

tehát az értetlenség mindig konfliktusok forrása. Az értetlenség táplálja a priori megnyilvánulásokat, a hamis interpretációkat, az önkényes eljárásokat, mindezek pedig számos ponton leblokkolják a társadalmat. Ezért aztán az is megfigyelhető, hogy a legjobban informált társadalmak a leghatékonyabbak, melyek egyben a demokrácia és a relatív konszenzus társadalmi.

Mindezek után *Michel Le Net* és *Antonio Pasquali* így határozták meg a szimpózium feladatait: Franciaország és a külföld kormányainak különféle megnyilatkozási formáiban megvizsgálni a közös és az egyedi vonásokat; a nemzetek gyakorlatának és eredményeinek elemzése alapján meghatározni a demokratikus kormányzati kommunikáció legfőbb követelményeit; végül megvizsgálni, hogy lehetséges-e a kormányzati kommunikáció számára egy referenciamodellt kidolgozni.

Vagyis ez a szimpózium — mondta *Michel Le Net* — több, mint nemzetközi szakértők pusztá találkozása. A fenti feladatok keretében meg kell határozni a kormányzati kommunikáció vezérelveit, olyan gyakorlati mutatókat kell kidolgozni, amelyek alapján megítélhető, hogy egy kommunikáció demokratikus-e vagy sem, és esetleg mérhető is a demokrácia foka kvantitatív referenciák alapján. A távolabbi tervek között említette egy, a kormányzati kommunikációról szóló nemzetközi egyezmény előkészítését, mely tulajdonképpen az Emberi jogok nyilatkozatának meghosszabbítása lehetne, hiszen a két dolog nagyon közel áll egymáshoz. A konferencián készülő elemzéseknek konkrétnek kell lenniük — fejeződött be a megnyitó —, mert az általánosságok nem elegendők a hatékonysághoz.

A hozzászólások többsége valóban konkrét volt, hiszen — mint erről már volt szó — többnyire a kommunikációt hivatászerűen művelők szólaltak fel, és saját gyakorlatuk elemzéséből fogalmazták meg azokat az elvárásokat, amelyeket a — jelen nem lévő — másik fél, tehát a politikai szféra kép-

viselővel szemben kívánatosnak tartanak. Mielőtt azonban ezekről az elvárásokról szó esnék, érdemes hosszabban kitérni Robert Escarpit hozzájárulására. Robert Escarpit neves francia szociológus, a szimpóziumon az információ- és kommunikációtudomány címzetes professzoraként vett részt. Előadásában, ha nem beszélt is közvetlenül a kormányzati kommunikációról, megpróbált elméleti összefüggéseket felrajzolni a politikai-társadalmi rendszerek történetisége és az információ szerepe között. Állítása az volt, hogy a hagyományos többségi és képviseleti elven működő politikai szisztéma — az eredeti értelemben vett demokrácia — a ránehezülő információ nyomástól a megbénulás szélén áll.

A görög városállamok zsenialitása abban állt — kezdte előadását Robert Escarpit —, hogy az egymással szemben álló politikai felek fizikai harcát numerikus harcra, azaz az erőviszonyok kvantifikálására cserélte fel. A többséget közmegegyezéssel úgy tekintették, mint egyben legerősebb felet. Ez a technika óriási és igen sokáig működőképes vívmány volt. De már Montaigne azt írta: „Én gascogne-i vagyok . . . és hálás vagyok a sorsnak, hogy a történészek szerint egy gascogne-i úriember volt az első, aki szembezállt Nagy Károllyal, amikor az latin és birodalmi törvényeket akart ránk erőltetni.”

1985-ben én magam is gascogne-i vagyok — folytatta Robert Escarpit —, de legjobb esetben nevetséges, legrosszabb esetben ellenséges lennék, ha ugyanolyan őszintén beszélnék, mint Montaigne. Mert igenis van egy gascogne-i törvényesség, mely közös nyelven, kultúrán, történelmen és közös etnikai vonásokon nyugszik. Csakhogy a gascogne-iak kisebbségben vannak saját területükön, és az erőviszonyok számszerű megosztása, ha nem is latin és birodalmi, de párizsi és országos törvényeket kényszerít rájuk. Ezek a tényezők magyarázzák azt, hogy egyes öntudatosabb legitimitások megkísérlik az erőviszonyokat más alapokra helyezni, mint az egyszerű szám sze-

rinti megosztás. A baszkok, korzikaiak, bretonok a terrorizmushoz folyamodnak. Én nem ítélekem rólok — mondta Robert Escarpit —, csak megpróbálok megérteni, milyen utat jártak be azok, akik végül kénytelenek erőszakhoz folyamodni, ha ki akarják küszöbölni azt a szavazást, mely rájuk nézve igazságtalan technikának bizonyult.

Végül is a világ számos jelensége egy irányba mutat: le kell vonni azt a következtetést, hogy a görög demokrácia azon szándéka, hogy a *kratoszt* (a demokrácia szó gyökere, és az uralom általi hatalmat, az erőviszonyok alapján gyakorolt hatalmat jelenti) úgy közömbösítse, hogy egyben meg is őrizze azt, eljutott végső határaihoz.

Természetesen kollektív döntésekre szükség van — folytatta Escarpit —, és a fizikai vagy szavazatokkal szublimált *kratosznak* egyetlen alternatívája az, amit a rómaiak konszenzusnak neveztek. A kommunikációelmélet terminológiája szerint a konszenzus olyan információ, amelyben valamennyi érintett fél ráismer saját hozzájárulására és amellyel képes szolidaritást vállalni. A konszenzus azonban csak bizonyos feltételek között működik; gyakorlatának általánossá tételét éppen a kommunikációelmélet és főként a rendszerelmélet opponálja. Ugyanis régóta tudjuk, hogy egy rendszert alkotó elemek számának és az őket összefűző kölcsönös kapcsolatok számának növekedése kettős hatású. Egyrészt növeli a rendszer információs teljesítőképességét, másrészt az interferenciák, ellentmondások és a rendszer működéséből származó különféle kihagyások folytán csökkenti információfeldolgozó kapacitását. És minthogy ez utóbbi tényező dominanciája erősebb, az egész rendszer tekintetében egy numerikus komplikációküszöb jön létre, amely felett a rendszer hatástalanná válik. Ez a küszöb igen alacsony abban az esetben, ha a rendszert emberek alkotják, azaz per definitio nem autonóm információtermelő. Tulajdonképpen matematikailag kimutatható, hogy tizenkét személy felett lehetetlen, hogy egy humán rendszer, tehát egy csoport

egységes információt termeljen, azaz konszenzusos alapon cselekedjen. Figyelemre méltó, hogy a történelemben a tizenkettes szám minden olyan esetben fellelhető, mikor egy olyan egalitárius csoportról van szó, amelyben valamennyi döntést konszenzusos alapon kell meghozni. Gondoljunk a tizenkét apostolra, a Kerek Asztal tizenkét lovagjára, de a nagypolitikára is: Robert Walpole, William Pitt, Gladstone egymás után csökkentették megközelítőleg erre a számra a kormányzó minisztertanácsot úgy, hogy a növekvő államigazgatási funkciókat államtitkárokra vagy olyan miniszterekre bízta, akik nem voltak tagjai a miniszterek tanácsának. Mindez nem oldja meg a döntésekben való állampolgári részvétel problémáját, hiszen az állampolgárok több százezen vagy millióan vannak. Az állampolgári részvétel megoldására találták ki a klasszikus képviseleti rendszert akkor, amikor a nemzetállamok demokratikus típusai megjelentek — vagyis először Angliában. A képviseleti rendszer érdeme, hogy könnyen kezelhető, civilizált, és tiszteli a formákat. De nem magában a képviseletben és nem is a szavazásban, a rendszer e kiemelt aktusában fejeződik ki a népszuverenitás törvényessége. Mme de Staël írta az angol képviseleti rendszerről: „Ami mindenekelőtt fontos, az a nyilvános viták, és azok a szép megállapodási formák, amelyek a kisebbséget védik. A megválasztott képviselők a szabad sajtóval sokkal hűségesebben képviselhetik egy országban a nemzeti véleményt, mint azok a küldöttek, akiket a legszabályosabban választottak meg, de akiket egyáltalán nem kísér és világosít meg a sajtószabadság.”

A kommunikáció századában ennek a megállapításnak különös jelentősége van. Annak a világot behálózó közrendszernek a rendkívüliségét, kontrollfunkcióját és autonómiáját jelenti, amely összegyűjti, kezeli, továbbítja és szétszórja az információt. Már Mme de Staël is ebben látta a közszabadság forrását, és itt lehet megfogalmazni napjaink demokrácia-problémáját, nem

abban a neveléses *kratosz*-fogalomban, amelyet a szavazási bulletinek hangoztatnak.

Ebből következően a hagyományos demokratikus intézmények olyan félelmetes problémával találják szemben magukat, amely létüket kérdőjelezi meg. A Kommunista Kiáltványban már Marx és Engels hangsúlyozták, hogy az ipari társadalmak, miközben saját hasznukra kifejlesztették a kommunikációs formákat, olyan földalatti erőket ébresztettek fel, amelyeket már képtelenek uralni. Ugyanis megfigyelhető, hogy az információs nyomás hatására a törvényhozó hatalom mindennél eltolódik a végrehajtó hatalom felé, ami egyenesen vezet a demokráciák monarchizálása irányába. Két példával illusztrálta a megállapítást Robert Escarpit. Elmesélte, hogy az egyetem elnökeként az egyetemi tanács önkényeskedéssel és zsarnoksággal vádolta. Ő azzal védekezett, hogy az az információáradat, amely napról napra előnti, arra kényszeríti, hogy napi tíz-husz sürgős döntést hozzon, és az egyetemi tanács csak heti négy-öt kérdésben képes szavazni. Ennek ellenére a szemrehányás nem volt alaptalan — folytatta Escarpit —, ugyanis hónapok múltán észrevette, hogy azok a döntéssorozatok, amelyeket naponta kényszerült meghozni, egyre kevésbé tükröztek egy koherens politikát, és főként egyre kevésbé feleltek meg annak az orientációs programnak, melyet az egyetemi tanácsban a tagok mandátumuk kezdetekor megvitattak és elfogadtak.

A másik példát Johnson amerikai elnök egyik tanácsadójától vette, aki elmesélte, hogyan telik el egy nap a Fehér Házban. Rögtön reggeli után az elnököt egy tanácsterembe vitték, ahol gyors egymásutánban kérdéseket tettek fel neki, amelyekre igennel vagy nemmel kellett válaszolnia. Úgy hogy adott esetben bármennyire szeretett is volna véget vetni a vietnami háborúnak, képtelen volt politikáját ebbe az irányba terelni az elaprózott döntések során, amelyeknek gyakran még a problematikáját sem értette igazán.

Ebből az információs nyomásból ered az a sajátos helyzet, hogy minden kormány, bármilyenek legyenek is politikai elhatározásai, ugyanabba a kerékvágásba csúszik, és azt a benyomást kelti, hogy magatartása végső soron nem különbözik ellenfeleinek magatartásától. Ez a látszat természetesen hamis, mert történelmi mértékben belátható, hogy miközben az ember látszólag ugyanabba az irányba kényszerül, lényegében változtatja meg a dolgokat. De az azonnali esemény és a rövid távú fejlődés — amely a polgár életének szövetét is alkotja — valóban kicsúszik a kontroll alól. Végül is az történik, hogy nemcsak az államapparátusok, hanem a párhuzamos politikai, társadalmi, gazdasági apparátusok sem képesek — drámaian növekvő mértékben — felfogni, ennél fogva koherensen irányítani az egyre komplexebb és kiterjedtebb valóságot. Ez olyan jelenség, amely a XIX. század elején bontakozott ki, a XX. században gyorsult fel látványosan, és mintegy húsz év óta, a kommunikáció rendkívüli fejlődésével, megbénulással fenyegeti az egész politikai életet. A csoport, majd a falu, majd az államközösség méretei után átléptünk egy újabb küszöböt, és benne vagyunk a hiperdimenzióknak nevezett méretek világában. A csoportméretek korában még bízhattunk a konszenzusban, a faluközösségek idején elérhettünk olyan erőviszonyokat, amelyeket az egyén képes volt közvetlenül ellenőrizni, az államközösségi dimenzióban az erőviszonyokat kordában tartották és kodifikálták az intézményi apparátusok. A hiperdimenzióban a rendszer nagysága és elemeinek összefonódottsága oly mértékű, hogy egyetlen apparátus sem képes ellenőrizni a működését. Elszomorító listát lehet felállítani a hiperdimenziós jelenségekből, amelyek befolyásolására a kormányok csak minimális mértékben képesek, akkor is csak elkésve és véletlenül: az infláció foka, a munkanélküliség mértéke, a külkereskedelem deficitje, a gazdasági növekedés indexe stb.

Teljesen új helyzetből adódó, telje-

sen új problémákra kell tehát megoldást találni, meg kell tanulni kezelni és uralni azt az eszközt — az információt —, amelyet magunkra szabadítottunk. Meg kell találni a politikai modelleket, amelyek adekvátak ezzel, tekintve, hogy a szavazásra épülő klasszikus demokrácia koncepcióját, anélkül hogy a szemétre dobnánk, elégtelennek kell nyilvánítanunk.

Az ember természetesen örül, amikor azt látja, hogy Latin-Amerikában egymás után tűnnek el a katonai diktatúrák és adják át a helyüket szavazáson és nemzeti képviselőten alapuló kormányoknak. De mégis azt kell gondolnunk, hogy ezek az új, formálisan demokratikus hatalmak, a külső adósságok és a gazdasági lefékeződés miatt tehetetlenek a világméretű hiperdimenzióban rejlő problémákkal szemben. Hiszen még a nemzetközi pénzalapoknak is, amelyeket eredetileg a világ gazdasági és pénzügyi szabályozó apparátusaként hoztak létre, csak kevés befolyásuk van a hiperdimenzió által indukált jelenségekre. Mindezek eredményeként nagy tehát a kisértés a közvetlenebb és kevésbé civilizált erőviszonyokhoz való visszatérésre és a katonai közbelépésre.

A második megállapítás az egyensúlyi törvény valamiféle újramegjelenése. A nagy dimenziójú hagyományos szervezetek, a nemzetállamok hajlamosak a kisdimenziójú struktúrák leromlására és tagadására. A hiperdimenzió ezzel szemben feltámasztja a kisdimenziót. Ezt tettük mi magunk is, amikor elkezdtünk álmodozni a középvárosokról, az emberarcú üzemekekről. Mindenütt a világon látni lehet eddig nem ismert vagy néha eltűnni vélt kisebbségekhez kötődő identitások feltámasztását.

Tehát a dimenziók sokkal alacsonyabb szintjén és az együttélés sokkal magasabb fokán kell keresni annak az új demokráciának a bázisát, amely nem az uralomra, hanem a tárgyalásra van alapozva. Én egy olyan kis preneusi völgy választópolgára vagyok — fejezte be Robert Éscarpit —, amely egykor független volt, és a forradalom

alatt önként csatlakozott a Francia Köztársasághoz. Az itt élők számára Spanyolország közös piaci tagságának kérdése egyáltalán nem úgy merül föl, mint a többi ország számára, azon egyszerű oknál fogva, hogy az ő szemükben Spanyolország már jó ideje tagja a Közös Piacnak. Szomszédok közötti megállapodásokkal Valléd'Aspe és Haut Aragon polgármestere az elmúlt évek során megoldotta azoknak a problémáknak a jó részét, amelyeket Párizs és Madrid, sőt Bordeaux és Saragosa is függőben hagy. Ez a nagyon apró példa csak arra jó, hogy jelezze, a fejlődésnek milyen irányba kell mennie, ha nem akarjuk, hogy a *kratosz*, amely a demokrácia eredendő bűne, ne veszítse el fényes értelmét és ne térjen vissza kezdeti vadságához.

A másik elméleti igényű előadás *Leo Hamon* nevéhez fűződik. A politikai szociológia neves szakembere és professzora a döntésekben való állampolgári részvétel direkt és indirekt módjairól beszélt: a képviseleti rendszer történetéről, a népszavazás jelentőségéről, lehetőségeiről és gyakorlatáról, majd a közvélemény-kutatást elemezte, mint a közvetett állampolgári részvétel egyik viszonylag új módját. A közvélemény-kutatás a második világháború előestéjén született, spontán fejlődés eredménye. Megjelenése magánkezedményezésekre vezethető vissza (a sajtó kíváncsisága, magáncégek megrendelése), később az államigazgatás is ehhez folyamodott, amikor mintavétel alapján akarta megismerni, hogy mi lehet az igazgatottak véleménye egy-egy konkrét kérdéstről, helyeselnék-e bizonyos intézkedéseket, vagy sem. A fejlődés során aztán az általános kérdések felvetéséig is eljutottak: bíznak-e az állampolgárok X. Y.-ban, általában mely politikusok iránt viselnek bizalommal stb. Általánosságban elfogadott vélemény, hogy a közvélemény-kutatásban nagy szerepet kap a szubjektivitás, tekintettel arra, hogy a begyűjtött válaszok nagymértékben függenek a kérdésés módjától. Másrészt a közvélemény-kutatás nem kötelezi az azt elrendelő hatóságokat. Ez utóbbi, te-

hát az elmondott vélemény kényszerítő erejének hiánya, illetve ennek tudata áthatja a kérdezetteket is, akik ennél fogva nem érzik a választópolgár felelősségét, hanem az a benyomásuk, hogy egy tét nélküli műveletben vesznek részt. A megkérdezett tehát másként válaszol egy közvélemény-kutatás során, és másként egy olyan jogi következményekkel járó szavazás alkalmával, mint a választás.

Minden fenntartás ellenére tagadhatatlan — folytatta *Leo Hamon* —, hogy a közvéleménykutatás végső soron az irányítottak részvételi lehetősége az őket érintő döntésekben. Befolyást gyakorolnak a döntésekre, amely jóllehet indirekt és nem mérhető, de ettől még létezik. Azt is mondhatjuk, hogy a közvélemény-kutatás a kormányzat képviseleti jellegét módosítja, és ha nem jelent is közvetlen kormányzást, de egyfajta állampolgári részvételt igen. Hiszen a közvélemény-kutatás és ennek nyilvánosságra hozatala befolyásolja a pártok állásfoglalását, mivel ezek érzékenyek a közvéleményre, ha másért nem is, a későbbi választások miatt. Ez nemcsak akkor igaz, ha a tényleges többség koalíciós többség, hanem akkor is, ha a többség egyetlen párté. Példa erre a francia szocialista kormány és parlament, amely a közvélemény-kutatások kedvezőtlen eredményeinek hatására vonta vissza 1984-ben a köz- és magánoktatásról szóló előterjesztését, annak ellenére, hogy biztosra vehette: a küldöttek a parlamentben megszavazzák a javaslatot.

Jean-Pierre Raffarin, a republikánus párt országos titkára is kitért a közvélemény-kutatásra a demokratikus kommunikációról tartott hozzászólásában. Szerinte a közvélemény-kutatást ért kritikák elavultak, tudniillik az nélkülözhetetlen információforrás valamenyny vezető számára. Közismert, hogy a kormányzat mennyi tanulmányt rendel a közvélemény aktuális állapotáról. Egy demokráciában — mondta *Raffarin* — ezeknek a vizsgálatoknak az eredményét közölni kellene a parlamenttel és meg kellene osztani a politikai erők összességével, mert a kommu-

nikáció pluralizmusát csak így lehet megszervezni. Márpedig a kommunikáció plurális megszervezése — vagyis a vélemények szabad nyilvánítása és ütközése — elengedhetetlen feltétele annak, hogy a kommunikáció politikai nézetcsere helyett ne ürügy, alibi vagy manipuláció legyen.

A kommunikációról szólva Raffarin kifejtette, hogy egy tévképzetet mindenképpen el kell oszlatni, ha kommunikátorok és politikusok összhangot akarnak találni egymással. Nevezetesen azt, hogy egy dolog a cselekvés, és más dolog a cselekvésről szóló beszámoló. Egy népszerűtlen miniszter azt képzeli, hogy azért népszerűtlen, mert nem tud jól kommunikálni. Holott amit csinál, az a rossz. A kommunikáció része a cselekvésnek. Ha jól akar kommunikálni, jó törvényt kell hoznia. Meg kell végre érteni, hogy egy érett közvéleménnyel rendelkező országban nem lehet pozitív módon kommunikálni egy olyan törvényszövegről, amelyet az érintettek rossznak ítélnék. A kommunikáció tehát cselekvés. Kommunikáció, információ hiányában az embereket nem lehet semmiféle politikai döntés mögé felsorakoztatni. Ezért aztán alapvető tévedés kinyilatkoztatásokban és nem kommunikációban gondolkozni. Tévedés a kommunikációt a kormánynyilatkozatokkal azonosítani, mert interakció nélkül minden csak propaganda.

Végül Raffarin még egy félreértés megszüntetésének szükségességéről beszélt. Ha valóban demokratikus vitát akarunk — mondta —, el kell oszlatni azt a tévhitet, hogy a kormányzat politikailag elkötelezetlen. Fantasztikus képmutatás azt állítani, hogy a kormányzat mindenek felett áll, legyen az jobb- vagy baloldali többségű. Ez egyszerűen a politikai éretlenség bizonyítéka. Egy demokratikus ország kormányzata szigorúan elkötelezett kormányzat. Ebből viszont szükségszerűen adódik az következtetés, hogy nyíltá és egyértelművé kell tenni a tömegkommunikációban, hogy a kormány számára fenntartott adásidő a a kormánypolitika számára fenntartott

adásidő, melyet más politikáknak fenntartott adásidők opponálnak — vagyis a politikai ellenfeleknek is meg kell adni a világosan elkülönített saját megnyilatkozási lehetőséget.

Panaszáradat szabadult el *Claude Sales*-nek, a Monde szerkesztőség vezetőjének hozzászólásában is. Konfliktus mindig van hatalom és sajtó között — mondta —, ez minden demokráciában elkerülhetetlen. És konfliktus nem elsősorban a „hivatalos” kormányzati kommunikációval kapcsolatban alakul ki, hanem a „nemhivatalos információkkal” kapcsolatban, amelyeket a médiumok a hatalomról, annak cselekvéseiről és cselekvőiről adnak. Az állampolgárnak joga van egy kicsivel többet tudni, és éppen ebből a „kicsivel több”-ből származnak a problémák. A hatalom — legyen akár bal- akár jobboldali — mindig ugyanazt a menetet játssza el az újságírókkal. Először megvádolja őket azzal, hogy rosszul vagy nem eléggé magyarázzák el a dolgokat az embereknek. Ugyanis a politikusok örök álma és nosztalgiája, hogy az újságírók az ő gondolataik és tetteik közvetítői, és azt szeretnék, ha az újságíró az ő meggyőződésük harcosa volna, és nem az információ harcosa.

Második lépésben azzal vádolja a hatalom az újságírót, hogy olyasmit mondott el, amit nem lett volna szabad közhírré tennie. A hatalom — és ez természetes — szereti a titkokat. Ez a dolga. De felfedni, hogyan született egy döntés, megpróbálni többet megtudni egy minisztertanácsi ülésről annál, mint ami a hivatalos kommunikációban szerepel, egy nem nyilvános információt megszerezni valamelyik kormánytanácsadótól, megtudni, hogy milyen konfliktus van két tárca képviselője között — ez meg az újságíró dolga.

A harmadik vád a sajtó ellen az, hogy túl nagy helyet ad az ellenzék véleményének, képviselőinek, az általuk gyakorolt kritikának. Ugyanis a politikusok hajlamosak arra, hogy azt higgyék, ők az igazság letéteményesei.

Ezt a nagyjából elkerülhetetlen vádsort az a hit magyarázza, hogy a médiumok döntő befolyással vannak az

állampolgárok politikai választásaira. Márpedig ez nem igaz. 1981-ben Giscard d'Estaing úgy bukott meg, hogy a sajtó többsége mellette állt. Mégis ez a tévhit magyarázza a politika örökös beavatkozási kényszerét. De végül is ezen nincs mit csodálkozni, és a problémákat nem is annyira ezen a szinten kell megoldani, hanem meg kell találni a beavatkozással szembeni ellenállás módjait.

Más árnyalatokkal, de ugyanerről a problémáról beszélt *Albert du Roy*, az *Événement du Jeudi* főszerkesztője. Azt vizsgálta, hogy a kormányzati kommunikáció és a médiumok viszonyában a függetlenség vagy a komplementaritás dominál. A tömegkommunikációs médium nemcsak technikák együttese — mondta —, hanem a médiumcsinálók együttese is, akiknek szerepe ketős: átadni és kommentálni, beszámolni a tényekről és magyarázni őket. Egy kormány számára a tömegkommunikációs médium: kibocsátott üzenetének egyik kényszerű csatornája. A kormányzat számára tehát a médium — komplementere az ő kommunikációjának. A médium számára viszont a kormányzat üzenete egy a sok tény között. Űgy fogja majd kezelni, mint a többi tényt, tehát az őt megillető helyen, nem az üzenet alkotójának szempontjai, hanem az újságírás szempontjai szerint. Az újságíró számára tehát a médium független a kormányzati kommunikációtól.

Hogyan békíthető össze egyesek komplementaritása mások függetlenségével? Tekintettel arra, hogy alapvetően eltérő funkciókat töltenek be, csak akkor lesznek komplementerek, ha függetlenek is lesznek. És ez elvezet a második reflexióhoz — mondta du Roy —, nevezetesen ahhoz, hogy a funkciók összekeveredése mindkét félnek árt. Vegyük például a hirdetések. A hirdetés olyan üzenet, melynek lényegét és formáját kizárólag a megrendelő határozza meg, és minden nyíltan az ő felelősségére történik. A médium itt csak szolgáltató. Ellentétben az új-

ságíróval, aki szereplő is: kiválasztja az üzenetből azt, ami érdekesnek és fontosnak ítéel. Ha az újságírói és szolgáltatói szerep összekeveredik, az egyértelműen rontja a médiumok hitelességét. Tehát ha a kormány és a médium között konfúzió jön létre, akkor az ember nem tudja, hogy mikor újságot olvas, rádiót hallgat vagy tévét néz, ki szól az újságíró szájából, ki ír a tollával. Az eredmény: bármilyen legyen is az újságíró által továbbított kormányzati üzenet értéke: gyanús! Egy példával illusztrálva: ha megakadályozzák az újságírók abban, hogy elmondja: az árindexek rosszak, akkor sem hisznek majd neki, ha a jó árindexekről azt fogja állítani, hogy azok jók. Az eredmény tehát senkinek sem jó. Végezetül, ha nincs szükség a funkciók keveredésére, semmi nem tiltja a kormánynak, hogy kommunikációjában kevésbé archaikus módszereket alkalmazzon, mint amilyenekhez hozzászokott. Ezzel kapcsolatban két tanácsot kívánt adni du Roy. Először: mivel az újságíró ki fogja választani az üzenet lényegét, hogy azt újságírói módszerekkel tegye közzé, ezzel a munkával előre lehet számolni a kormányzati kommunikáció készítése során: az üzenetet ezért világosan, egyszerűen megformálva kell elkészíteni. Tehát a jó kommunikációhoz a hatalom embereinek nem az információt kell ellenőrizniük, hanem az információs technikákat kell saját javukra fordítaniok.

Másodszor: a hatalom emberének joga van meghatározni azt a pillanatot, amikor kiadja az információt. De el kell tudnia fogadni azt a tényt, hogy az újságíró is megválasztja a maga pillanátát. Az információ — találkozás. Azoké, akik tudnak, és azoké, akik tudni akarnak; azoké az embereké, akik nem akarnak mindig mindent elmondani, és azoké, akiknek az a funkciójuk, hogy a lehető legtöbbet és a lehető leggyakrabban mondják el. Két funkció, két akarat, két szakma, amelyek természetesen komplementerek, de különböznek egymástól, néha antagonisztikus módon.

Csepeli György

Az ismeretek terjesztése és terjedése

Az ismeretterjesztő közlések hagyományos dilemmája, hogy ha a színvonalat növeljük, le kell mondanunk a közönség zöméről, ha viszont a többségre koncentrálnunk, a színvonalatlanság réme kísért. Van-e olyan ismeretterjesztő modell, mellyel föloldható e dilemma?

Gyerekkorom megszámlálhatatlan olvasmányára visszagondolva jól elkülöníthető csoportot alkotnak a jobb szó híján „ismeretterjesztő” könyvek. Nem volt abban semmi szisztéma, amit olvastam. Egyik nap Napóleon élete, a másik nap az emberi test csodái, majd Tibet, és így tovább megszakítatlan sorban, míg megtudtam, hogy szakmára, jól körvonalazott ismeretanyagra van szükségem, hogy helyet kapjak az életben, elfoglalhassam a társadalmi munkamegosztásban nekem jutó helyet.

Amikor az egyetem elvégzése után a sors szeszélye folytán egy évre a televízió ismeretterjesztő szerkesztőségébe kerültem, spontán módon nyúltam vissza a gyerekkori modellhez. E modell lényegének tartom, hogy nem válik el benne az attitűd és az elsajátítandó anyag. Hivatásos ismeretterjesztőként az zavart leginkább, hogy az alkalmazott műfajok eleve hivalkodtak funkciójukkal, mintegy felszólították a nézőket, hogy vigyázzanak, most valami teljesen más következik, mint amit életükben megszoktak. Ismereteket foghatnak kapni — állítottuk már mindjárt a műsorok elején. Áhítatra szólítottuk fel a befogadókat, mondván, hogy a tudomány és a kultúra megszentelt csar-

nokaiba lépnek majd, ahol nincs más lehetőségük, csak a némaság, a mindennapiságtól megtisztult odafigyelés.

Nyilvánvalónak tűnt előttem, hogy az ily módon felfogott ismeretterjesztés az ismereteket kiszakítja az élet teljességéből, a lehetséges közönséget eleve kettéválasztja magukat beavattatni kívánókra és kirekesztettekre. Bűvös kör jön így létre, mely azoknak ad, akiknek már eleve van, s a leginkább rászorultakat inkább elriasztja a műsorok nézésétől, mintsem hogy odavonzza őket a képernyő elé.

Túl fiatal és túl képzetlen voltam ahhoz, hogy homályos ellenérzéseimet világosan megfogalmazhassam, s ama hajdanvolt gyermeki élményeimet absztrahálva tudatosan kialakított ismeretterjesztési alternatívával álljak elő. Amint lehetőségem adódott, elmentem az egyetemre szociálpszichológiát tanítani. Hosszú évek teltek el, miközben együtt tanultam hallgatóimmal, s mivel ők évente cserélődtek, én meg újra meg újra nekifeszültem az alapismereteknek, ha ők nem is, én alaposan elsajátítottam a legszükségesebbeket.

Amikorra eljutottam oda, hogy nemcsak egy leckével jártam hallgatóim előtt a tananyagban, hanem érzni

kezdtem az oktatott anyag logikáját, s már tudtam szeptemberben, hogy mi mindent kell majd számonkérnem a hallgatóktól februárban, akkor elkezdtem figyelni magamat mint oktatót. S rá kellett jönnöm, hogy voltaképpen azt teszem, ami miatt — hatástalanságát átlátva — a televízióból elmene-kültem. Vakon bízva az egyetemi elő-adóterem biztosította helyzet bővölésében, előadásaim monológok hosszú sora volt, s eszembe sem jutott bele-gondolni abba, hogy vajon hallgatóim miként élik meg ugyanezt a helyzetet az előadóterem másik — nagyobb — tér-felében.

Fokról fokra jöttem rá, hogy nem elég a tökéletes szaktudás, a lelkiismeretes felkészülés, mert ha nem gondolok bele a helyzetbe a másik fél szem-szögéből, akkor szavam és az ő figyel-mük sosem kapcsolódik egybe, nem jön létre közöttünk kommunikáció. Elő-adásaim megváltoztak. Eleinte a pél-dák sokasodtak meg, majd irodalmi művek problematikáját „fordítottam át” szociálpszichológiai nyelvre, s újabban demonstrációk egész sorát agyaltam ki, melyek arra alkalmasak, hogy a szociálpszichológiai jelenségeket mintegy *in statu nascendi* magukban a hallgatókban állítsák elő. Az indukción útján ily módon kialakított probléma-érzékenységeknek adok formát a módszeres kifejtéssel.

Sokkal lassabban alakult volna ki ez a módszer, ha időközben nem nyílik rá lehetőségem, hogy a televízióhoz visz-szatérve szociálpszichológiai tárgyú so-rozatot csinálhassak. Három évi munká-val egy tizenkét részes szociálpszicho-lógiai sorozatot készítettem Vajda Bé-la filmrendezővel közösen, melynek cí-me A hétköznapi anatómiája volt. A sorozat minden egyes darabja egy-egy jól körülhatárolt szociálpszicholó-giai téma köré épült föl. Az animáció, a riport, a szakértői interjú és a doku-mentumfilmzés eszközeit elegegyesen alkalmaztuk. Minden egyes témát in-duktív úton vezettünk föl, majd doku-mentáltuk a jelenség előfordulását az életben. Humoros átkötésekkel, ironi-kus betétekkel igyekeztünk a tudomá-

nyos ismeretközlések kapcsán kedvező-nek vélt attitűdöt oldani, s a műsorok legvégére hagytuk a dedukciót. Egy-egy problémát sosem zártunk le, in-kább félbeszakítással éltünk, ami lehe-tőséget nyújtott a nézőnek a tovább-gondolkodásra.

A sorozat kapcsán alakult ki bennem az a tudatos meggyőződés, hogy az ismeretterjesztéssel szemben táplált kez-deti és elméletileg átgondolatlan kriti-kám jogos volt. Biztos vagyok benne, hogy az ismeretterjesztő közlések csak akkor érik el hatásukat, és lesznek ké-pesek az ismeretekkel való találkozás gyermeki örömeinek reprodukálására, ha a közlők teamjében együtt tevé-kenykedik a szakember, az adott köz-lési eszköz titkainak tudója és egy vagy két ötletember, akinek humora, józan esze azt a mindennapiságot képviseli, melynek figyelembevételét nélkül a leg-jószándékúbb vállalkozások is csődöt mondanak.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az ismeretterjesztés — mint minden kom-munikáció — információtovábbítás, ami a tartalmi és formai színvonalától persze nem függetlenül, de lényegében csak akkor számíthat a várt hatásra, ha információszükségletet elégít ki. Az in-formációszükséglet a társadalom egé-szében végbemenő történések követ-kezménye, amikor is a történések érin-tettjeiben bizonytalanság, feszültség, érdeklődés támad a történések létét, mikéntjét, összefüggéseit illetően.

Lappangó szükséglet

Az ismeretek terjesztését célzó kom-munikációt nem szerencsés a társadal-mi kommunikáció egészétől elszakítva tárgyalni, s végképp nem szabad elszigetelni a társadalmi mozgásoktól. A társadalmi mozgások sajátossága azon-ban, hogy az általuk keltett informá-ciószükséglet nem jelentkezik azonnal, hanem hosszú ideig lappang. Az embe-rek ugyanis nincsenek abban a helyzet-ben, hogy mindennapi életük keretein túltekintve érvényes és megbízható in-formációkkal rendelkezvén, nyomon

követhessék a társadalom objektív működését. Paradoxona ennek a helyzetnek, hogy hiába is tukmálnánk rájuk ezeket az információkat, nincs szükségük rájuk. Szükség az információk iránt csak akkor ébred bennük, ha az események mintegy behatolnak életvilágukba, s annak lényeges pontjait befolyásolják akár pozitív, akár negatív értelemben. Kevés kivételtől eltekintve (például földrengés, hadüzenet stb.) többnyire már késő az eszmélés ilyenkor. A sürgetővé vált információszükséglet hiába készíti az embereket a legkülönbözőbb források igénybevételére, helyzetükön mit sem tudnak változtatni, legfeljebb annyi vigaszuk lehet, hogy szenvedésüknek megtudják az okát, anélkül, hogy enyhíteni tudnának rajta. Különösen szerencsétlen az a társadalmi kommunikációs gyakorlat, amely még akkor is visszatartja a szükséges információkat, amikor az információszükséglet már a társadalom széles rétegeiben megjelent. Ilyenkor ugyanis előtérbe kerülnek a „háziilag” előállított információk, rémhírek, ellenőrizhetetlen szóbeszéddek, pánikkeltő híresztelések. Lábra kapnak a cselekvést lebénító, félrevezető illúziók. A nem várt változások okozta meglepetést és zavart társadalmi válsággá mélyítheti az információhiány.

A társadalmi kommunikációba bekerült információkat az aktualitáshoz való viszonyuk szerint osztályozhatjuk. Megkülönböztethetünk hosszú távon aktuális információkat, rövid távon aktuális információkat, valamint az aktualitás szempontjából közömbös, úgynevezett „örökzöld” témákra vonatkozó információkat. Elméletileg nem zárható ki a dezinformációk léte sem, mely az aktualitások elleplezésére, áktualitások szuggerálására irányul. Ebben az esetben azonban értelmesebben már nem vehető föl az ismeretterjesztés kérdése, hiszen a társadalmi kommunikációt eluralja a csalás, a megtévesztés, a hazugság, vagyis mindaz, ami az ember végzetes érzelmi és értelmi regressziójának kiváltására alkalmas. A túlsúlyosan dezinformálásra épülő társadalmi kommunikáció olyan társa-

dalmi viszonyrendszer tünete, melyet elsősorban az erőszak és a megfélemlítésen alapuló elnyomás tart össze.

Rossz úton járunk, ha egyes ismeretterjesztő közlések hatástalansága kapcsán csupán arra gyanakodunk, hogy a már emlegetett kritériumok (szakmai és kommunikátori hozzáértés, valamint a mindennapi tudás szerkezetének ismerete) hiányoznak. E kritériumok részleges vagy teljes hiánya, a kivitelezés elhibázottsága valóban gyakran akadályozza a sikert. A kudarc leggyakoribb oka azonban az, hogy az ismeretterjesztők nincsenek tudatában közléseik társadalompolitikai összefüggéseinek. Ha egyáltalán fogalmuk van az információszükségletről, a legjobb esetben is csupán a rövid távú aktualitás szempontjait veszik alapul, mely már amúgy is későn biztosítja a szükséges információt. Ráadásul a közlések lassú üteme a rövid távon aktuálisnak szánt tájékoztatást abszolút értelemben véve is későn juttatja el a közönséghez, miáltal létrejön a kudarc legsúlyosabb válfaja, a bumeráng-hatás. Tipikus példája ennek a rosszul sikerült ismeretterjesztő gyakorlatnak a néhány évvel ezelőtti földrengés-pánik, melynek vizsgálata során kimutatták, hogy a pánikot egyenesen súlyosbítták a tömegkommunikáció ismeretterjesztő műsorai.

Végképpen hiányzik az ismeretterjesztő közlésekből az a változat, mely a hosszú távú aktualitás szempontjainak figyelembevételével készülne. Az ismeretterjesztésre szövetkezett teamek munkája akkor lehetne sikeres, ha szociológusok, történészek, közgazdászok és politológusok munkája alapján születtett tervbe illeszkedne. A hosszú távú aktualitások feltárása ugyanis komoly tudományos feladat, mely nem azonos a százéves jóvendőmondó üres jóslataival, de a felelőtlen és pusztán vágyteljesítő funkciót betöltő tervek álcájába bűjt voluntarizmussal sem.

Csak azok az ismeretek számíthatnak maradandó bevésődésre, amelyek az emberek cselekvéseikhez, életviláguk zökkenőmentes működtetéséhez szükségesek. Ha a mindennapi élet pers-

pektívájából lehetetlen is az életvilágot strukturáló társadalmi összefüggések felismerése, egyáltalán nem lehetetlen olyan tudományos prognózisok kialakítása, amelyek alternatívák képében megjelenítik az életvilágot előbb-utóbb befolyásolni képes társadalmi változásokat. Az ismeretterjesztés elemei feladata volna ezekre a társadalmi változásokra reagálni képes embereket nevelni, hiszen ezáltal a társadalom egésze rugalmasabb és működőképebb lenne.

A szocialista társadalom tudatossága a tervezésben rejlik. Sajnos, a tervezés sokszor nem jelent mást, mint jelenbeli — elsősorban gazdasági természetű — trendek mechanikus meghosszabítását az időben, és ezáltal törvényszerűen következnek be a meglepetések, a negatív változások, melyek ártó hatását a felkészületlenség és az információhiány okozta nem megfelelő reagálás csak súlyosbítja. A nem mechanikus, hanem prognosztikai alternatívákkal teli társadalmi tervezés leágaztatása a társadalmi kommunikáció tervezésére egyúttal az ismeretterjesztés területén is lehetővé tenné, hogy az aktuális információszükségletet kielégítő közlés időben történjék. Ebben az esetben az ismeretterjesztés emancipálhatná magát jelenlegi periférikus helyzetéből, ahol is reménytelen versenyben kell lennie a soha semmire nem használható, viszont kényelmesen és gondolkodás nélkül fogyasztható tömegkulturális információkkal.

A hitelesség tényezői

Ha leszámítjuk az immanens feltételek hiánya folytán eleve hatástalanságra ítélt, egyébként nem lebecsülendő mennyiségű ismeretterjesztő közléseket, akkor a maradék, professzionista szinten megcsinált műsorokat kétféleképpen osztályozhatjuk.

Az egyik típus hatástalansága pusztán a rossz időzítésben rejlik. Vagy akkor kerül a társadalmi kommunikációba, amikor az adott téma aktualitása már a múlté, vagy akkor kerül a kö-

zönség elé, amikor a belátható jövőben nem remélhető, hogy a téma aktuális lesz. A másik típus hatástalansága eleve mintegy bele van kódolva a műsorba, mivel akár szántsándékkal, akár véletlenül, készítőik olyan témát választottak, amelynek „örök aktualitást” tulajdonítottak. Ezek a közlések igencsak megtévesztik alkotóikat, mivel azonnali hatásuk néha nagyon nagy. Megnő a készítőkhöz küldött levelek száma, terjedelmes kritikák foglalkoznak a műsorral, parazita közlők a téma másod- és harmadvirágzását is learatják. Ugyanakkor, mint a zöldár a Tiszán, a hatás gyorsan elmúlik, a témát, a szereplőket az emberek elfelejtik, s élük a maguk életét ugyanúgy, mint korábban. Tipikus példák erre az egyébként jól megcsinált egészségügyi felvilágosító műsorok.

A hitelesség másik tényezője kifejezetten pszichológiai jellegű, titka abban a benyomásban rejlik, melyet a befogadó alkot magának a közlőről. Minél inkább úgy látja a befogadó, hogy olyan valaki szól hozzá, aki beilleszthető a hétköznapi életben megszokott és tipikusnak tartott személyiségkonstrukciók egyikébe, annál inkább nő a valószínűsége, hogy a közlő mondani-valója elfogadásra talál.

Hangsúlyoznunk kell, hogy nem egyszerűen a közlőre egyébként is jellemző, köznapi helyzetekben megnyilvánuló személyiségvonásokat kell kiemelni. Sokkal inkább a közlési helyzet céljaira tudatosan felépített személyiségkép kialakítására kell törekedni, mely természetesen meríthet a már meglévő tulajdonságok választékából, de ahhoz képest stilizáltabb kell, hogy legyen. A közlő által keltett benyomás akkor lesz a legmaradandóbb, ha a konstruált személyiségkép elemeit azoknak a szempontoknak az alapján válogatták ki, amelyek a befogadók számára fontosak, érdeklődésük felkeltését eleve garantálják.

Közlési helyzetekben a megfelelően irányított személypercepció persze többnyire a befogadó vélelme, melynek ingatagságában ő maga nincs tudatában. Az egyszer kivívott megfelelő

személyiség-attribúció a közlő erkölcsi tőkéje, melynek hiánya, netán elvesztetése nemcsak a közlőt, hanem közlését is ellehetetleníti.

Mindennek alapján kommunikáció-elméleti optimizmust táplálhatnánk magukban. Sajnos a hiteltelen és személyiséghiányos közlők dolga sem eredménytelen. Sikerre viszont csak akkor van esélyük, ha korlátlan lehetőségekkel rendelkezve, közléseiket annyiszor táplálhatják közönségükbe, ahányszor csak akarják, s gyászos és tehetségtelen működésüknek semmiféle kontrollja nem létezik, azaz monopolhelyzetet élvezve, semmiféle alternatív forrástól nem kell tartaniuk. Hatásuk azonban merő kondicionálás műve, mely szappanbuborékként elpattan, amint csak egy árnyalattal hozzáértőbb vagy megbízhatóbb forrás tűnik fel a láthatáron.

Egyszeri és megismételhetetlen

A személyiség-attribúció felkeltésének technikája három, lehetőleg együtt alkalmazandó eljárás alapján alapul. Az első eljárás lehetővé teszi a befogadó számára, hogy a közlőt és szerepét megkülönböztesse, miáltal az a következtetés alakul ki a befogadóban, hogy akit lát, egyszeri és megismételhetetlen ember, azaz személyiség.

Ez a benyomás akkor jön létre könnyen a befogadóban, ha arra a belátásra jut, hogy a közlő képes maga szabta szerepváltozásokat támasztani, azaz nem elégszik meg a szabványokkal. Azt az embert ugyanis kevésbé vagyunk képesek személyiségként kezelni, akiről azt látjuk, hogy csupán az adott helyzetekben szokásos, típusos elvárásoknak engedelmesskedik.

Az ismeretterjesztő közlőt különösen gyakran csábíthatja szerepe, mely egyoldalú előnyöket tartogat számára, hiszen szinte minden kártya az ő kezében van, s vélt mindentudását, szakmai felkészültségét, hozzáértésének tökélyét csillogtathatja a laikus, ellenőrzésre képtelen befogadók előtt.

Egyes közlők úgy akarják a személyiség benyomását kelteni a befogadóban, hogy rájátszanak erre a tekintélyelvű szerepvárára, és tényleges kompetenciájukat messze meghaladó mértékben törekcsenek a róluk alkotott „mindentudó” kép kialakítására. Ezáltal óhatatlanul elkalandoznak a szakterületről, melyhez valóban értenek. Egyre újabb és újabb tudásterületeket vonnak be közléseikbe, miáltal valójában ugyanolyan laikussá lesznek, mint közönségük. Paradoxona ennek a helyzetnek, hogy hatásuk éppen e szakmai szempontból kétes közlések alapján bontakozik ki. A laikus befogadóban a laikus szakértő vált ki rezonanciát, miközben a befogadó mégis azt hiszi, hogy eredeti, mély és meggondolkodtató ismeretet kap. Eközben elsikkad a valódi szakmai ismeret, és a közlés tényleges információkat nélkülöző ismeretterjesztő show-vá, kommunikációs társasjátékká változik, ahol a tét az előadó narcizmusának kiélése.

Az is gyakori hiba, hogy a közlő túlfeszíti saját hozzáértését, mintegy mítizálja tudományát, miáltal a befogadó túl tökéletesnek látja. Az észlelt tudástöbblet nyomasztóan hat a befogadóra, akit a hallottak inkább elriasztanak, mintsem hogy aktív továbbgondolkodásra serkentenének.

A hatás szempontjából kívánatos személyiségbenyomás legkívánatosabb válfaja, amikor az előadó mintegy rejtegeti saját briliáns felkészültségét, s miközben jottányit sem enged a szakmai kánon szabályaiból, minden lehetséges módon igyekszik kilógni a „tudós előadó” szerepével szemben támasztott igények kliséjéből. Ezáltal a laikus befogadó és a közlő között metakommunikatív kapcsolat jön létre, közös ráhangolódás a helyzetre, ami megkönnyíti a lényeges információk befogadását, megjegyzését és feldolgozását. A mondottaknak pszichológiai hitelle lesz, mivel a befogadó úgy látja, hogy szinte csak véletlen, hogy ki van az előadó, és ki van a befogadó szerepében, mindketten köznapai gondoktól gyötört emberek, csak éppen az egyik

tud valami olyat, amit a másik nem, de könnyen megeshet, hogy ha változna a téma, akkor az előadó hallgatná türelemmel azt, aki most rá figyel.

A közlöi szerep konvencióitól való elütés, az igények tudatos leértékelésére való törekvés csak egyike azoknak az eljárásoknak, amelyek eredményeképpen a befogadó személyiségnek látja a közlőt. Egy másik eljárás lényege olyan benyomást kelteni a befogadóban, hogy akit lát, az bensőjében szabad, nem kényszerek foglya, hanem tudatosan mérlegelt alternatívák egyikének választója.

A választás, döntés és szándékosság a köznapi tapasztalat szerint a személyiségfüggő viselkedés origója. Ha tehát a közlő képes azt a benyomást kialakítani a befogadóban, hogy mind a közlés tartalmát, mind a helyzetet illetően szuverénül járt el, akkor a befogadó szinte automatikusan vonja le azt a következtetést, hogy olyasvalakivel áll szemben, aki ha mond és tesz valamit, annak fedezete benne magában van.

A személyiségbenyomás kivívásának harmadik módszere, hogy a befogadó számára lehetővé tesszük azt a következtetést, hogy a közlő a körülményektől függetlenül tartósnak tűnő tulajdonságokkal, vonásokkal rendelkezik. Egy közlő esetében akkor feltételezzük, hogy eredeti és odafigyelésre méltó személyiségvonásokkal rendelkezik, ha viselkedéseiben, közléseiben érzünk valami állandót. Azt tapasztaljuk, hogy az illető a maga belső törvényei szerint élve nem váltogatja véleményeit és arcát helyzettől és partnerektől függően.

A közlőt ebben az esetben megbízható személyiségnek ítéljük, ami a pozitív hatás döntő feltétele. A megbízhatóság nem véletlenül kitüntetett karaktervonás, hiszen ez teszi lehetővé az emberek egymás közti viszonyainak biztonságos előreláthatóságát. A megbízhatóság védelmén alapszik a bizalom, ami a modern társadalomszerveződés lélektani kötőanyaga.

A tudás karbantartása

Bármilyen tökéletesen tervezzük is meg az ismeretterjesztő közlés modelljét, amíg a közlő-befogadó merev kettéosztásán alapuló modellben gondolkodunk, addig eredendően a felvilágosító attitűdön alapuló koncepciót követjük. Nem vitatjuk ennek a koncepciónak az értékét, s különösen nem kételkedünk használatában, ha minden részletben jól átgondolt társadalmi terv részeként valósul meg. Hirtelen modernizálódó társadalmakban a felvilágosító attitűd jegyében fogant ismeretterjesztő közlések hiánya a modernizációs kísérletet már a kezdet kezdetén zátonyra futtatná.

A modern társadalmakban az emberek közötti bizalom és kölcsönösség normái uralkodnak a kommunikációban. Az egyéni életvilágokat szervező minták és értékek nagymértékben rokontak egymással, miáltal csökkent a társadalmat tagoló korlátok jelentősége. Az alapvető feladat nem a modern társadalmi működés sokfunkciós feltételeinek kialakítása, hanem a működés folyamatosságának biztosítása. Ilyen feltételek között az ismeretterjesztés aszimmetrikus modellje tarthatatlanná válik.

Gyökeresen átalakul a kötött és a szabad ismeretadás intézményei közötti viszony. Korábban a kötött formák adta képesítések és jogosítványok birtokában az emberek életük munkaképes időszakának egészében elboldogultak. A szabad formában közölt ismeretekhez való hozzáférés gyakorlatilag mindenki szabad elhatározásán múltott. Az ismeretek „élvezeti értéke”, mint arra már korábban céloztunk, távolról sem hasonlítható a fogyasztásra szánt tömegkultúra által szállított, megerősítés nélkül megemészthető információk okozta olcsó kielégüléshez, s ezáltal eleve behatárolódott az ismeretek iránt érdeklődők szűk köre.

A modern társadalom feltételei között nem annyira ismeretterjesztésről, mint inkább a tudás karbantartásáról, folyamatos és bővített újratermeléséről kell beszélni minden egyén esetében.

A képzés nem biztosíthatja azt a tudásmennyiséget, mellyel felvértezve a társadalom egyes alrendszereiben tevékenykedő emberek pályafutásuk végéig funkciózavar nélkül elboldogulhatnak.

A társadalomban hasznosuló tudásnak elvileg két válfaját különböztethetjük meg, melyek folyamatos kommunikációjáról a társadalomnak gondoskodnia kell. A társadalom természettel folytatott harcának sikeres megvívásához szükséges tudás célracionális, tapasztalatilag ellenőrizhető ismeretekkel teli, amikor is a megismerés megálíthatatlanul nyomul elő az ismeretlenbe.

A modern információátviteli rendszerek jóvoltából ez a tudás mindenki számára hozzáférhető, aki ismeri a kulcsszavakat, tud kérdezni. A célracionális tudáshoz szükséges ismeretek terjesztése ilyen feltételezések között merő anakronizmus, hiszen óhatatlan a megkésetttség, a népszerűség érdekében tett színvonalengedmény. E tudás esetében az ismeretterjesztés nem állhat másban, mint az ismeretekhez való hozzáférést lehetővé tevő eszközök használatának megtanításában, valamint a már meglévő tudás bázisán újabb és újabb problémák tudatosításában.

Merőben más a helyzet azon a fronton, mely a társadalom és az ember belső természeti korlátai között dúló harcban húzódik. Itt értékracionális tudásra van szükség, melynek nincs szorosan vett empirikus fedezete, matematikai ellenőrizhetősége. Nem biztos az előrehaladás az ismeretlenbe, mint azt a célracionális tudás esetében láttuk. Az értékracionális tudás alapjai a kulturálisan elfogadott és megkövetelt normák, szabályok, hitek és meggyőződések, miáltal az emberek egymás közti viszonyaiba biztonság, előreláthatóság, kiszámíthatóság épül.

A célracionális tudás közvetlenül hasznosítható ismereteket teremt, melyek nélkülözhetetlenek a munkához. Ézzel szemben az értékracionális tudás a rossz érzésektől viszonylag mentes társadalmi együttélést teszi lehetővé.

A modern társadalmakban jelentősen csökkent és eltűnőben van azoknak a munkáknak a köre, melyek szüntelen továbbképzés nélkül is elláthatók. A munkák bonyolultabbá válása a munkaidő rövidülésével, a szabadidő megnövekedésével járt együtt. Sőt, a munkavégzés elvesztette létfenntartó szerepét abban az értelemben, hogy a mindennapi élet feltételeinek túrható színvonalú fenntartásához már nem feltétlenül kell munkát vállalniuk az embereknek. Az életvilágból kiszoruló munka által szabadon hagyott időbe és térbe benyomult az interakció és kommunikáció. Ezzel egyidejűleg az emberi kapcsolatokat hagyományosan keretező abroncsok szétpattantak. Az előrehaladt individualizáció lebontotta az utolsóként megmaradt közösség, a család kereteit is.

A modern társadalomban élő embernek minden korábbi helyzethez képest nagyobb bizonytalanságtömeeggel kell szembenéznie, melyet valamiképpen bizonyosságokká kell fordítania, ha csak nem vállalja a teljes meghasonlást, a mindenkori jelen efemer valóságában való sivár vegetálást vagy a középkorias lelki és társadalmi szerkezetekbe való visszasüllyedést.

A kivetető út az értékracionális tudás szintjének növelése, az ön- és társadalomismeret nem akadémikus, hanem gyakorlati konzekvenciákkal járó fokozása.

Mindez nem teszi szükségtelenné a társadalmi kommunikáció keretében történő tervezett és stratégiaileg elgondolt ismeretmotivációt, de ennek a korábbiakhoz képest sokkal több alternatívát kell tartalmaznia, és meg kell tanulnia együtt élni az önművelésre és a csoportos tanulásra alapozott egyéb szabad ismeretátadó eljárásokkal.

Az utóbbiak jellegzetessége, hogy viszonylagossá válik a közlő és a befogadó közötti határ, mindenki képes tanítani a másikat, s sokszor nem maga az eredmény, hanem a folyamat számít. Különösképpen jellemezheti ez a körülmény a szociálpszichológiai ismeretek átadására szervezett alkalmakat, ahol az ismereteknek nem az instrumentális, ha-

nem regulatív funkciója számít. A modern társadalom sosem engedi felnőni tagjait egészen, de ebből csak akkor lesz infantilis önimádó társadalom, ha ezt deficitként, letagadandó hiányosságként tartják számon.

Az ember mint nembeli lény lényegénél fogva befejezetlen, előkészületlen, s minél tovább megmaradhat ebben az állapotában, minél inkább lehetősége van a további felkészülésre, egy korábbi állapotból egy másik állapotba való átlépésre anélkül, hogy értékben csökken-

ve érezné magát, annál inkább szüksége van folyamatosan újabb és újabb információkra. A modern társadalom kultúrája nem annyira kész struktúrákat tartogat, mint inkább azzal a képességgel vérteli föl az embereket, hogy közösen egyre újabb struktúrákat legyenek képesek létrehozni, kivédendő az elbizonytalanodás okozta szorongást és feszültséget. A kölcsönösségen alapuló ismeretátadás kiiktathatatlan részévé válik az élethosszigan tartó szocializációnak.

ABSTRACT: Communication aimed at the dissemination of knowledge cannot be separated from the whole of social communication. It can only be successful if it satisfies an information need emerging from the events happening in society. One of its essential conditions is authenticity, which depends on the knowledge of the topicality of the information on the one hand, and on the personality of the communicator on the other. There are two types of the knowledge that can be used in society: purpose-rational knowledge, with empiric foundation, and value-rational knowledge, making societal coexistence possible. In modern societies where the traditional frameworks of life are breaking up, people must face much more uncertainties and can only find some orientation by increasing their value-rational knowledge, by enhancing — on the basis of mutuality — their knowledge of themselves and of society.

A tudomány ügynöke

Az *Informations sur les Sciences Sociales* című folyóirat a közelmúltban két cikket közölt a tudományos ismeretterjesztés tömegkommunikációs problémáiról. Az első a népszerűsítő nyelvezet, érvelési és képrendszer elemzésével azt vizsgálja, mennyire jutnak el a közölt ismeretek a befogadóhoz, s felhívja a figyelmet arra, hogy az ismeretterjesztés is hat a kutatási folyamatra. A második írás szerzője egy esettanulmány példáján mutatja be az újságírói és a tudományos munka ellentmondásait.*

Az első tanulmány szerzői — Michel Cloitre és Terry Shinn — sajátos módon közelítik meg a tudományos ismeretterjesztést. Éltérően az eddigi nézőpontoktól, a tudományos ismeretek népszerűsítése és termelése közötti kapcsolat oldaláról vizsgálják a tudományos ismeretterjesztés nyelvezetét, érvelési és képrendszerét. Ésszerűnek tűnő előfeltevést alkalmaznak, hogy tudniillik a tudományos ismeretterjesztés mindig társadalmi kontextusban zajlik, ahol eredendő követelmény, hogy a szakmai szintű megfogalmazás nem szakértő közönséghez is eljusson. Ezért nézetük szerint a tudományos ismeretterjesztés tulajdonképpen nem más, mint a szakmai újdonságok egyfajta, a nagyközönség által is látogatható „kiállítóterme”. Függetlenül a kiállítás konkrét tartalmától, az ily módon felfogott ismeretterjesztés azt reprezentálja a nagyközönség számára, hogy a tudományos fejlődés folyamatos, és minden megtörténik annak érdekében, hogy a fejlődés eredményeit a hétköznapi életben is hasznosítsák.

Bizonyos körülmények között azonban az ismeretterjesztés visszahat magára a kutatási folyamatra is — állítják. Ugyanis az általánosan elfogadott nézetekkel ellentétben a tudományos

ismeretterjesztő cikkek nem csupán a kutatási tevékenység melléktermékei. Egy népszerűsítő munka elkészítése során a tudósoknak óhatatlanul ki kell dolgozniuk egy olyan nyelvi és képrendszert, amely szaktudományos folyóiratban nem lenne elfogadható. Ennek a nyelvi és képrendszernek bizonyos elemei aztán megőrződnek a kutatás későbbi szakaszaiban is, és újabb kutatások számára jelenthetnek stratégiai kiindulópontot. Úgy is mondhatnánk, hogy a szakmai kötöttségektől felszabadított nyelvezet és képrendszer olyan heurisztikus megfogalmazásokra kényszeríthet, amelyek innovatív erővel hatnak a kutatásra a későbbiek során.

Két zsákutca

A tudományos ismeretterjesztés nyelvi és képrendszere kapcsán a szerzők sorra veszik azokat a csapdákat, amelyek végső soron lehetetlenné teszik a közölni akart tudományos információk összefüggésekben való megértését. Az ismeretterjesztő cikkekben leggyakrabban felbukkanó két zsákutcas megoldás véleményük szerint a tudományos-technikai szakkifejezések gondolati

* 1986. 25. szám

kapcsolat nélküli halmozása, másrészt a köznapi nyelv tudományos információkat nélkülöző dominanciája. Hogy világosan megértessék a probléma természetét, a szerzők mindkét esetre példával szolgálnak. Az első példa a *Science et Vie* című folyóiratban megjelent cikk részlete. A cikk azokkal a nehézségekkel foglalkozik, amelyek elé a neutrino tömegének meghatározása állítja a nukleáris fizika kutatóit:

Először 1962-ben a mü-neutrínót fedezték fel, mely onnan kapta a nevét, hogy egy nehéz-elektronhoz, a mü-mezonhoz társul, melyet Carl Anderssen fedezett fel 1935-ben. Tulajdonságai hasonlóak az elektronéhoz, de tömege 207-szer nagyobb. Nemrégiben aztán azonosítottak egy harmadik típusú részecskét, amelynek tömege 3500-szor nagyobb, mint az előző: ez a tau (vagy tauon), melynek szintén megvan a maga tau-neutrínója. A jelenlegi rendszertanban az elektron, a müon, a tau csakúgy, mint a három nekik megfelelő neutrínó — hat anti-részecskéjével együtt — alkotja a leptonok családját. A hadronokkal ellentétben (mint a proton vagy a neutron) a leptonok érzéketlenek az erős kölcsönhatásra, amely természetben ismert négy kölcsönhatás közül a legerősebb. Mivel a gravitációs erő is elhanyagolható, a leptonok csak elektromágneses erővel rendelkeznek (ha van elektromos töltésük, mint az elektronnak, a müonnak és a tauonnak) és gyenge kölcsönhatáserővel.

Ebben a cikk-részletben a különféle részecskék kaleidoszkópszerűen sorakoznak egymás mellett anélkül, hogy kölcsönös kapcsolataikra fény derülne. A részecskék kölcsönhatásának átfogó elmélete (erős és gyenge kölcsönhatás, elektromágneses és gravitációs kölcsönhatás) taxatív felsorolásra egyszerűsödik anélkül, hogy ezek jelentősége kellő magyarázatot nyerne. Végeredményben tehát a beavatatlan olvasót, de még a nem kimondatlan az elemi részecskék fizikájára szakosodott tudóst sem segíti ez a nyelvezet — kétségtelen precizitása ellenére — a tárgyalt témakör igazi megértésében.

A második példa a hétköznapi nyelv tartalmatlan használatát illusztrálja. Az idézett cikk, mely a meglepő Zenerajongó vezető címet viseli, néhány,

nemrégiben kidolgozott kísérleti módszert tárgyal, mellyel a szilárd testek mechanikájában fellépő deformációkat vizsgálják:

Menuhin hegedűje káprázatos szólóba kezd, ezzel egyidejűleg a kocsis kesztyűtartója lármás, csikorgó koncertóba, a zenerajongó vezető pedig dühösen kikapcsolja az autórádiót. Hiányzik a harmonikusan hangzó egység, holott a gépkocsi rezgéseinek elviselhető szinten kellene maradniuk. A konstruktőr tehát elkezd vizsgálni, milyen módon reagálnak az egyes elemek a motor és az üttest keltette vibrációkra, és hogy milyen orvosságot lehet találni ezek ellen a kis idegcsigolyák zajok ellen. De hogyan lehet lefényképezni a rezgéseket?

Ez a nyelvezet egyszerűsége ellenére is csak kevés valódi ismeretet nyújt az olvasónak. A köznapi szóhasználattal tárgyalt folyamatok bizonytalanok, homályosak és nem bontják ki kellőképpen a tárgyalt téma lényeges vonásait.

Stilizált és szimbolikus ábrázolás

A fenti témák problematikussága azonban nem egyszerűen az adott ismeretterjesztők rosszul megválasztott módszereiből adódik — írják a szerzők. Itt többről van szó. A fizikai tények tudományos megismerése matematikai ábrázolásokhoz és szimbolikus kifejezések használatához van kötve, sokkal inkább, mint a szavakhoz. Végeredményben tehát a népszerűítésben felmerülő nyelvi nehézségek egyszerűen csak a szavak eredendő elégtelenségét tükrözik a jelhasználattal és a matematizáltsággal szemben. Ezzel kapcsolatban éppen az a feladat vár az ismeretterjesztésre, hogy hidat verjen a két megjelentetés között.

A másik oldala ugyanennek a problémának az, hogy még ott is, ahol meg lehetne kísérlni a fizikai jelenségek szavakba öntését, óhatatlanul beleütközünk a befogadó értetlenségébe, hiszen a természettudományos ismeretek fogyasztói általában nem rendelkeznek azzal a gondolkodásmóddal, amibe a készen kapott ismereteket szervesen elhelyezhetnék. A problémának eme ál-

talánosabb vetületére kétfajta választ szoktak adni az ismeretterjesztő cikkek szerzői. Az egyik esetben igyekeznek mindent számszerűsíteni, mértékkel kifejezni, amivel látszólag fogódzót nyújtanak a megértéshez. Idézet a *Liberation* című újság egyik cikkéből:

Kezdetben — mint az előrelátható volt — viszonylag alacsony mozgási energiájú (100 GeV-os — gigaelektronvoltos) elektronokkal és pozitronokkal dolgoznak; de már most felmerül a fantasztikusan nagy energia, a 20 TeV-es (teraelektronvoltos) energia lehetősége, mely ezerszerese a GeV-nek.

A szerzők megfigyelése szerint az ilyen típusú szövegekben az illusztrációként szereplő nagyságrendek többsége végtelenül nagy vagy végtelenül kicsi. De ezek az aritmetikai egységek nem kerülnek kapcsolatba semmiféle, az olvasók többsége által a gyakorlati életben megtapasztalt és alkalmazott mértékegységskálával. A végtelen nagyságrendek használata sokkal inkább arra szolgál, hogy lenyűgözze az olvasót, megmozgassa a fantáziáját, de kevésnek bizonyul ahhoz, hogy közelebb vigyen a fizikai egységek olyan rendszerének megalkotásához, melyet a nagyközönség könnyedén felfog.

A másik esetben határozott ellenszenv nyilvánul meg a számok iránt — szavak, szóképek, mondatok helyettesítik a mennyiségeket, távolságokat, energiákat csakúgy, mint a köztük lévő kapcsolatok számszerű kifejezését. Így van ez a következő, a *Recherche* című folyóiratból idézett cikk részletben is, amely egy lángnyelv instabilitásának mechanizmusát írja le, s melyben egyetlen numerikus adatot, egyetlen egyenletet sem találunk:

Képzletben vezessünk kis amplitúdójú závaró szinuszos rezgést erre a határfelületre, és nézzük meg, hogy miféle módosulásokat indukál ez a folyamatban. A sebesség amplitúdója nem módosul, sőt ellenkezőleg: a sebességek határfelületi diszkontinuitása miatt az égő gázok sebessége eltérítődik egy olyan mechanizmus által, mely arra a Descartes-törvényre emlékeztet, amely megadja a fénytörést két különböző közeg határfelületén.

Az ilyen problémamegközelítés a szerzők véleménye szerint a fizikai világ „idealizálásán” nyugszik, amelyből az olvasó csak körvonalakat sejt. A fizikai jelenség különféle paraméterei — jelen esetben a specifikus hők, gázok, ezek sebessége, a friss gáz/égő gáz határfelület jelenléte — fel vannak ugyan sorolva, de kapcsolatrendszerük és egymáshoz viszonyított fontosságuk meghatározatlan marad. A szerzők hasonlatával élve a fizikai világ ilyenfajta ábrázolása egy lényegű Platon árnyaival: az olvasó sikertelenül kísérli meg felrajzolni egy jelenség tulajdonságait az előbbieken leírt stilizált megközelítés homályos és megfoghatatlan vázlatai alapján. A tudós olvasó viszont értelemszerűen nem lehet elégedett ezzel a „szavakkal érvelő” módszerrel.

Természetesen, mikor a kutatók megpróbálnak felderíteni egy addig ismeretlen hatásmechanizmust, megközelítésük részben a fentiekhez hasonló stilizált ábrázoláson nyugszik. De ez csak az első fázis, ezt követően a kutató már fizikai méréseredmények és egyenletek használatára kell, hogy támaszkodjon, mert hierarchizálnia kell a paramétereket és kvantifikálnia ezek szerepét. Az érvelésnek ebben a szakaszában ezért a közérthetőség már feltételezi a szimbolikus ábrázolás bevezetését, mert a stilizált megjelenítés lényegéhez csak így lehet eljutni. Ennek a két ábrázolási tartománynak az egymásra épülése teszi lehetővé egy fizikai jelenség olyan mentális percepcióját, amelynek révén „kézzelfoghatóvá” válik a szóban forgó paraméterek természetének, nagyságrendjének és lényegi kapcsolatainak magyarázata.

Elfajzott tudás

A szerzők ezután rátérnek a nyelvi szint harmadik komponensére, az ismeretterjesztés képrendszerére. Ezt a kifejezési módot is problematikusnak látják, elsősorban a tudományos ismeretterjesztés leggyakrabban használt képi megjelenítési módját, a metaforát.

Egyik példájuk, mely a *Monde*-ből való, a modern asztrofizikát tárgyalja:

Igy a természet akaratából egyfajta diszkrimináció áll fenn a páros és a páratlan között. Ez a következő módon érthető meg: egy páratlan részecskeszámú mag ábrázolható úgy is, mint olyan közösség, melynek egyik tagja magára maradt. Ez az aggregéynukleon, amely lehet proton vagy neutron, hiába próbál kapcsolatot teremteni, nincs szabad egyed a környezetében, minden hozzá hasonló részecske párosával összetartozik. Megfosztva a kapcsolat lehetőségétől, ez a részecske tehát csak a közösségi stabilitást akadályozhatja

A fizikai jelenségek ilyen metaforikus ábrázolása azt a buktatót rejti magában, hogy a metafora úgy olvaszt össze két autonóm jelentésvilágot, hogy közben mindkettő megőrizi integritását, s az egyiket nem lehet visszavezetni a másikra. Ez a sajátos összeolvadás egyben összezavarodást is jelent, mert a metafora nagyon könnyen leszakadhat a konkrét jelentésvilágról, különösen akkor, ha az olvasó előzetes ismeretei hiányosak. A metaforák túl sok jelentést hordoznak ahhoz, hogy a fizikai jelenségek értelmezését kézzelfoghatóvá tegyék. Az ilyen metaforákból származó ismereteket a szerzők „elfajzott ismereteknek” nevezik. Az elfajzott tudás szerintük annyira laza és torz, hogy az olvasó semmilyen mentális művellet segítségével nem juthat vissza az eredeti jelenséghez.

Mindezek a példák a szerzők számára arra voltak jók, hogy bebizonyítsák: a tudományos ismeretterjesztés nem képes a tárgyat választott jelenséget átláthatóan és érthetően az olvasó tudomására hozni. Már csak azért sem mert egyszerűen lehetetlen, hogy a befogadó csak megközelítő mélységben is követni tudja a tudomány legújabb eredményeit. Végül is akkor mire jó a tudományos ismeretterjesztés? A választ a szerzők nem a tudományos ismeretterjesztés tartalmában, hanem funkciójában lelik fel.

Itt kettős funkciót állapítanak meg. Az egyik az, hogy a szükségképpen szakosodott tudós önmagát és tudását visszahelyezi egy társadalmi összefüggésbe.

A másik pedig az, hogy az olvasók folytonos képet kapnak a tudomány legújabb fejlődési irányairól, s társadalmi megfontolás tárgyává tehetik annak lehetséges hatásait. (Példájuk szerint a biokémia mibenlétéről igen keveset tudva is kiválóan érzékelhetők annak lehetséges társadalmi következményei). A tudományos ismeretterjesztés így tulajdonképpen a tudás, a tudomány ügynökének szerepkörébe kerül.

Tudományos hirdetőoszlop

Mindazokat a negatívumokat, amelyek a tartalmi ismeretterjesztésben előőrültek, a tudomány és ismeretterjesztés kapcsolatára visszafordítva már messze nem ilyen szigorúan ítélik meg. És a szerzők mondandójának ez a legfontosabb eleme. Két pozitív hatást emelnek ki.

Az első az, hogy a tudományos ismeretterjesztés kaleidoszkopikus nyelvezete és képvilága a végletekig fokozza a tulajdonképpeni kutatásokból származó konceptuális lehetőségeket, s bár kognitív tartalma korlátozott, mégis széles palettáját nyújtja az ösztönzéseknek és lehetőségeknek azzal, hogy a közeli jövőbe emel be olyan tudományos eredményeket — társadalmi hatásaikkal egyetemben —, amelyek a tudományos élet ritmusa szerint jóval későbbre datálhatók, s még csak lehetőségként léteznek. A társadalmi visszajelzés tehát a szerzők szerint módosíthatja a tudomány ritmusát, adott esetben gyorsabb teljesítményre ösztönözheti a kutatást.

A második pozitív hatás — és ezt fejtegetik talán a legbővebben — éppen a nyelvi szféra sajátos tisztázatlanságából adódik, és az ismeretterjesztés nyelvi struktúráinak a szaktudományokra gyakorolt kognitív visszacsatolásában keresendő. Az a fogalmi pongyolaság, amivel a tudományos ismeretterjesztés dolgozik, új tartalmi megközelítéseket eredményezhet a kutatásban, vagyis az ismeretterjesztés konceptualizáló

hajlama arra kényszerítheti a szaktudományt, hogy valamilyen módon beépítse megközelítési módjába az így felmerülő gondolatokat. A szerzők példája szerint az ismeretterjesztő irodalomban nem egyedülálló az az eset, amikor a népszerűsítésben használt stilisztikai fordulat ösztönzött arra egy kutatócsoportot, hogy az addigi termodinamikai eljárások helyett kémiai eljárásokkal kezdjen — a későbbiekben sikeresnek bizonyuló — kísérleteket. Ezzel összefüggésben emelik ki a szerzők, hogy az ismeretterjesztő szövegekben megjelenő új asszociációk és összefüggések elvezethetnek egyes kutatási tervek megújulásához, illetve az eredeti koncepciónak új területre való kiterjesztéséhez. Mindemellett azért megjegyzik, hogy az ismeretterjesztésben való részvétel sokszor vezetett már egy-egy kutatási program lankadásához és kudarcahoz is.

A szerzők összegzésként megállapítják, hogy a népszerűsítés ereje és létjogosultsága abban áll, hogy képes összekapcsolni a tudományos aktualitásokat a társadalmi törekvésekkel és a tudományos kutatás folyamataival. Tapasztalataik szerint a népszerűsítő szövegek legkoherensebb és leginformatívabb részei azok, amelyeknek van érintkezési felületük a mindennapi élettel. A matematikai eszközök és a metaforikus képek alkalmazása viszont nem segíti elő a megértést. Végeredményben ahelyett, hogy fenomenologikus ismeretek közvetítésének eszköze lenne, a népszerűsítés egyfajta „hirdetőoszlopa” a tudományos aktualitásoknak, s ugyanakkor aktív tényezője a laboratóriumok tudományos életének is. A poliszémia elemei, a téma idealizált és stilizált ábrázolásai, a metaforák és az eltárgyasítás hiánya paradox módon fontos szerepet játszanak az új ismeretek kialakulásában. A szakértő közönség számára készített ismertetéssel járó korlátoktól megszabadulva, a népszerűsítésre vállalkozó tudósok olyan episztemológiai-
lag nyitott teret találnak, amely lehetővé teszi számukra újfajta kombinációk megformálását.

Tudás és fikció

A másik írás — Bernard Schiele cikke — egy elméleti probléma illusztrálására szolgáló esettanulmány. Címe: Ismeretterjesztés és televízió. Elsődlegesen az a probléma foglalkoztatja a szerzőt, hogy milyen ellentmondás áll fenn az újságírói munka és az ismeretterjesztés rendező elvei között.

Egyetértve a szakirodalom korábbi megállapításával, ő is úgy véli, hogy a tudományos ismeretterjesztés egyfajta újrafogalmazási tevékenység. Ehhez még egy megfontolást társít, s ez már a televízió sajátosságaival függ össze. Tipizálja a televíziós műsorokat, s két nagy csoportra osztja őket. Az egyik csoportba sorolja az információs műsorokat (dokumentumműsorok, kerekasztal-beszélgetések, híradó stb.), amelyeknek bizonyítaniuk kell állításaik igazságát és valóságát, szemben a második csoportba sorolt produkciókkal (film, tévéjáték stb.), amelyekről senki nem várja ezt el. Az ismeretterjesztő műsorok értelemszerűen az első csoportba tartoznak, tehát kötelesek bizonyítani mindazt, ami tudományos állításként elhangzik bennük. Ennek illusztrálására szolgál a szerző esettanulmánya. Az esettanulmány egy 1 perc 20 másodperces filmrészlet elemzése. A filmrészlet egy 28 perces magazinszerű adás egyik eleme, címe: A gyerekkori beszédzavarok felderítése a szoptatás közben kibocsátott zajok analízise útján. Miután a filmben a kommunikátor játssza a főszerepet, a képi megoldásokat figyelmen kívül hagyja a cikkíró, s elemzésében csak az elhangzott szövegre koncentrálna. Megállapítja, hogy a kommentár narratív szerkezetben rendeződik el. A narratív szerkezet fogalmán a következőket értik:

1. időrendben követik egymást az események;
2. a megjelenítésnek antropomorf-nak kell lennie, vagyis az eseményeket személyek hozzák létre vagy szenvedik el;

3. egységbe kerül a személyek cselekvése és azok az események, melyeket létrehoznak vagy elszenvednek.

A narratív szerkezetnek van még egy fontos sajátossága, ez pedig nem más, mint a tudás és a fikció kettőssége. A kiindulópont mindig egy hiányos szerkezetű állapot (úgy is mondhatnánk, hogy megoldatlan helyzet), amit a pozitív tények jelentenek. Ahhoz, hogy a hiány feloldódjon, fikció szükséges, amely — tulajdonképpen konceptualizálva a tényeket — végül is megszünteti a hiányt, vagyis megoldást hoz. A továbbiakban a szerző ebből a szempontból elemzi az idézett filmrészletet. Bemutatja, hogy az egyes tudományos tények között a fenti értelemben használt narratív szerkezet miként teremt kapcsolatot időben és logikailag.

Itt talán felesleges Schiele példaelemzésének részletes nyomon követése, elégedjünk meg azzal, hogy a tudományos ismeretterjesztés alapvető és szükségyszerű struktúrájának a narratív szerkezetet tartja.

Újságírói igazság — tudományos igazság

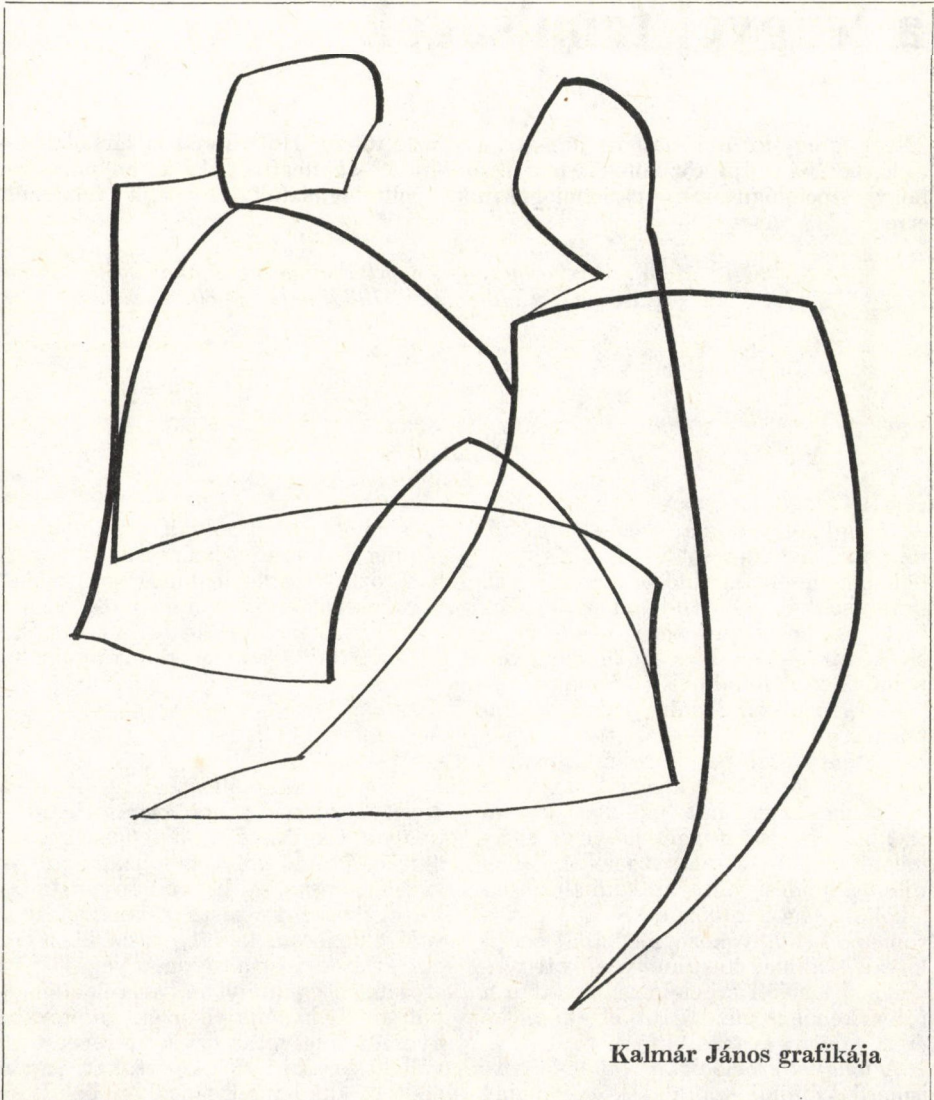
Ezek után a szerző felteszi a kérdést, hogy miért van szüksége az ismeretterjesztésnek a narratív szerkezetre, milyen általános probléma húzódik meg mögötte? Új, de gondolatmenetétől nem idegen szempontot vezet be. Lezögezi, hogy a tudományos ismeretterjesztésben a tudomány és az újságírás világa találkozik. A tudományos és újságírói munkának vannak azonos elemei, amelyek megkönnyíthetik ezt a randevút, hiszen mindkét megközelítés a tényekről kialakított egyfajta elképzelésen és sajátos bizonyításon nyugszik. Jelentősebbek azonban a közöttük levő különbségek: a tények kezelése és értelmezése alapvetően másként épül fel a tudós és az újságíró munkájában. A tudós esetében a tény egy értelmezési rendszer eleme, a már elő-

zetesen kialakított tudományos világképbe, illetve koncepcióba illeszkedik bele. Ez nem is lehet másként, hiszen a tudós számára a tény csak akkor releváns, ha saját rendszerében értelmezhető. Ezzel teljesen ellentétes az újságíró megközelítése. A szerző véleménye szerint az újságírói munka ideáltípusát a pozitivista szemlélet nyújtja. Itt a tény és az értelmezés elválik egymástól. Míg a tudományos valóság lényegében egy konstrukció, addig az újságírói valóság egy közvetlen adat. Az újságírói munka tehát abban áll, hogy minél pontosabban leírja ezt a közvetlen adatot, azaz — visszakanyarodva a pozitivista felfogáshoz — a valóságot az észlelésre és a tény az észlelés leírására egyszerűsítse. A probléma éppen ebből adódik. Az ismeretterjesztő üzenet tudniillik nem lehet pusztán adat, hiszen ha így lenne, elrendezhetetlen és befogadhatatlan lenne a néző számára. Úgyanakkor a tudományos felfogás keretében sem mozoghat, mert az így beépülő normatív elemek kétségessé tennék a köznapi befogadó számára az üzenet tartalmát, és tulajdonképpen az információ különböző elemeinek egymásba kapcsolódása sem lenne átlátható. S ha mindehhez még hozzávesszük az újságírói tevékenység normáiról elmondottakat — vagyis, hogy nem a konceptualizálás, hanem az információközlés a feladata —, akkor nyilvánvaló, hogy ezt a feszültséget valahogy fel kell oldani. Ehhez szükséges a narratív szerkezet. Itt tudniillik lehetőség nyílik arra, hogy a narratív sémák alkalmazásával a konkrét tényeket és a konceptualizáló elemeket egymáshoz illesszék, összehangolják. Ez úgy történik az ismeretterjesztés során, hogy a szükségképpen kiragadott tényeket a tudományos konceptualitás helyett másfajta összefüggésekbe ágyazzák. Az összefüggések pusztán felmutatása (akár időrendben, akár logikailag, akár hiányfeloldásban) maga is értelmezést jelent. Úgy is mondhatnánk, hogy az ismeretterjesztő üzenet a narratív valószínűséget állítja a tudományos „igaz” helyébe, az újságírói „igaz” örve alatt.

A narratív szerkezet használata az újságírói munkában egyben tanúbizonysága annak is, hogy a pozitívista újságírói ideológia és a gyakorlat miként ütközik a mindennapi munkában. Nem véletlen balesetről, hanem szükségszerű megoldási módról van szó. S mindemellett a narratív szerkezetnek van még egy, nem elhanyagolható sze-

repe. Lehetővé teszi, hogy a tévéző elsajátítsa az ismeretterjesztő üzenetet, és így minden belső problematikussága mellett tulajdonképpen feltétele annak, hogy egy tudományos megállapítás belépjen a tömegkommunikáció mezőjébe.

Mihancsik Zsófia

Kalmár János grafikája

Tamás Pál

Szakértői szerepek és válságpercepciók a kelet-európai társadalomkutatásban: a lengyel tanulságok

„Nemrég egy kitűnő matematikus azt kérdezte tőlem: Hol vannak a társadalomtudósok? Ki tudja közületek a mai Brumaire 18-at megírni? Az a benyomásom, hogy szociológusaink, pszichológusaink, politológusaink csoportja felkészült erre . . .”

*W. Markiewicz, a Lengyel Tudományos Akadémia alelnöke
a varsói Tu i Terazban, 1983. március 30.*

A társadalomtudomány és a társadalmi gyakorlat kapcsolatával foglalkozó bölcselkedések egyidősek a modern kutatásokkal. A tudománytörténetírás „externalista-internalista” iskolái közül — amelyek a tudományon belül, illetve inkább a tudomány szélesebb társadalmi környezetében kibontakozó változásoknak tulajdonítanak döntő szerepet a fejlődésben, és sok vonatkozásban kizárják egymást — itt most egyikhez sem csatlakozva, ezekben az összefüggésekben is érdemes a kelet-európai szociológia legújabb fejlődési változatai kínálta adalékokon elgondolkozni. S a legfontosabb kutatóközösséggel, tematikával, szakmai intézményhálóval rendelkező lengyel szociológia itt talán a többiekénél is gazdagabb értelmezésre érett „nyersanyagot” kínál.

A lengyel szociológiát valamennyire ismerő külföldi szakmai közvélemény

reakcióját az elmúlt harminc évben mindig tudománytörténeti motívumok határozták meg. Anélkül, hogy ezekkel vagy ezek gyökereivel itt most bármilyen részletességgel is foglalkoznánk,¹ a dolog két elemére illik rámutatni.

A kapukon belül

Először is, míg általában Közép- és Kelet-Európa legtöbb nemzeti tudományos rendszerében a szociológia integrációja, a „bevett” tudományok közelengedése, a hagyományos kutatói elit és a kultuskormányzat által való elismerése késett, és ez a század első évtizedeiben a tudományágat egyre erősebben valamilyen „parlamenten kívüli intellektuális ellenzék” szerepébe nyomta (illetve az ezt a szerepet nem vállaló „szakadár” csoportokat, ugyan már az akadémiai sáncokon belül, de

mindkét struktúra: a hagyományos és a radikális kutatóközösség felől egyaránt marginalizálta), addig a lengyel esetben végül is más forгатókönyv szerint zajlottak az események. Itt közvetlenül az első világháború után, az újjászületett országban nagyobb mérvű tudománypolitikai változások keretében (új egyetemeket kellett alapítani, például az eddig orosz varsói és német poznaui egyetemeken) a szociológia a „kapukon belül került”. Jelentősebb tanszékei, folyóiratai, társaságai születtek; intézményesedettségi, szervezeti kiépítettségi szintje még a kor nyugat-európai és amerikai mértékével mérve is igen jónak volt mondható.² Másodszor, ez a kutatási hálózat a második világháború után meglehetősen könnyen újra alakult. Sőt, amikor a negyvenes-ötvenes évek fordulójának szocialista Kelet-Európájában mindenütt felszámolják az ideológia mozgósító „lengyel”-jeivel szemben a „van”-t bemutató társadalomkutatás kereteit, bár valamelyest elmaszkirozva, de a lengyel szociológia ezt a próbatételt is túléli. Az 1956 utáni igen oldott intellektuális légkörben pedig nagyon gyorsan ismét felsorakozhatnak a régi iskolák. S ismét működésbe lépnek a már a háború előtti lengyel szociológiában is oly fontos amerikai kapcsolatok. Rövid idő alatt egymást követik a tanulmányutak, szakértői konzultációk, publikációk, a hatvanas évek elejétől pedig — egyre inkább a komparatív kutatásokon keresztül — nagy tömegű szakmai információ, kutatási tapasztalat áramlik be az országba. Sőt, Varsón, Poznanon, Lodzon keresztül az akkor soraikat rendező többi kelet-európai szociológuscsoporthoz is.

Ez az „akadémiai hagyomány” tulajdonképpen kitűnt krízisálló-képességeivel, vagy inkább alacsony reakcióképességével. A lengyelországi társadalmi válságok egyre kisebb követési távolságot tartva sokasodtak (1956, 1968, 1970, 1976, 1980). A lengyel szociológia törzsanyaga, folyóiratai, legfontosabb iskolái ugyanakkor látszólag változatlanok maradtak. Bár ezekben az években is — a többi szocialista ország

idevágó kutatásaihoz képest — feltétlenül a lengyelek vezettek a szolid, megbízható, a társadalom szélesebb értelemben vett szerkezetét leíró munkákban, s nemzetközi pozícióik is, mint „az első számú kelet-európai partnere”, látszólag a régiiek voltak, egyre nőtt a távolság a lengyel társadalom sokasodó görcei és a társadalomkutatás akadémizmusa között. Ez utóbbi okai között valószínűleg együtt hatottak a folyamatosan szigorodó cenzúratorvények³ és a nemzetközi kutatásokban — egyfajta pozitivistá metodológia nevében — a csak mindenütt feltehetően egyforma ügyességgel megragadható „össztársadalmi”-t elemezni kívánó és a lengyel kutatóknak a kapcsolódáson keresztül utazást, kitekinést, tapasztalást kínáló nagy programok.⁴

A különböző válságok persze általában nem egyenlő erővel érintették valamennyi társadalmi réteget és intézménytípust. Az értelmiség egészének helyzete, de a tudomány és a kultúra működési lehetőségeinek behatárolása szempontjából is a „régik” válságok közül minden valószínűség szerint az 1968-as okozta a legkeményebb görceket.⁵ De az általánosabb tudománypolitikai momentumok mellett (új akadémiai és egyetemi statutumok, a „márciusi docensek” csoportjának megjelenése, a zsidó származású értelmiség kivándorlásának lökésszerű felgyorsulása stb.⁶) két specifikus elem is megemlíthető. A külföldre távozók között (még lengyel útlevelel a zsebben vagy az „ide soha vissza nem jövök” haragjával) ott vannak néhányan azok közül is, akik a kor lengyel társadalomkutatásának profilját meghatározó pozitivistá „csináljunk tíz országra kiterjedő surveyt” alternatívával szemben egy radikális társadalomkritikai lehetőséget képviseltek (például L. Kolkowski, W. Brus, Z. Bauman). Másrészt ez az exodus, bármennyire is számra csekély részét érintette a kutatóközösségnek, igen egyértelműen a végét jelentette, vagy legalábbis jelenthette volna egy, a lengyel társadalomtudományon belül amúgy sem köz-

ponti metodológiai hagyománynak. Ugyanakkor a diákmegmozdulásokban résztvevő értelmiségi politikai aktivisták vagy akadémiai társadalomkutatók között már találkozhatunk azok neveivel, akik a következő másfél évtizedben jelentős szerephez jutnak a legújabb változásokat befolyásoló lengyelországi ideológiák szerzőiként és kritikusaiként. Lengyelországi szakmai beszélgetések sora győzött meg arról, hogy a későbbi szakmai és szélesebben vett szellemi frontok kialakulása valamikor 1968 után kezdődött.

Egyébként ezeknek az évtizedeknek a politikai kultúrája és szélesebben vett társadalmi nyilvánossága látszólag semmilyen lényeges intézményes formában nem tartott igényt társadalomtudományi szaktudásra. Vagy legalábbis a társadalomkutatások jelenléte a válságok megoldási módozatainak kimunkálásában elhanyagolható. Lényeges és szervezett tanácsadásra a politika — az 1956 utáni rövid időszak kivételével? — nemigen számít. És a másik oldalon, a munkámegmozdulások körül is csak elvétve találunk elkötelezett értelmiségieket. Ez utóbbiak a politikai elégedetlenség olyan elementáris, robbanásszerű megjelenési formái voltak, s közömbösítésük is olyan technikákkal történt, hogy a társadalomtudományi közreműködésre semelyik érdekelt társadalmi erő bevonásával nem kerülhetett sor. Elvétve, persze, megjelentek a társadalomkutató értelmiség egyes képviselői is a politikai színtéren, de — legalábbis a hetvenes évek első feléig — szereplésük lényegileg nem „szakmai”, hanem közvetlenül politikai volt. Kormánytanácsadói működésük aligha volt több a döntések apologetikus post factum igazolásánál a közvélemény előtt, akik pedig az ellenzékhez csatlakoztak, az események adott fázisában nem az ország állapotának finomelemzésével voltak elfoglalva, hanem azzal, hogy saját csoportjukat, ha nem is partnerként, de politikai tényezőként elfogadtassák. E két, legalábbis számarányában elenyésző frakciótól eltekintve, a lengyel szociológia számára (s valószínűleg egy

sor más társadalomkutató terület számára is) a szakmai viselkedés kívánatos vagy „helyes” válfajai valahol az akadémizmus, sőt talán, paradox módon, az angolszász típusú professzionalizálódott értelmiségi szerepfelfogás különböző sávjaiban húzódtak.

„Zord realizmus”

A hetvenes évek második felében azonban számos potenciális aktor: a politikusok, a társadalomkutató intézményi elitje és a radikális csoportok egyaránt érzik, hogy a felhalmozódni látzó s nehezen bémérhető oldalhajtásokkal is járó társadalmi problémák kezelésében a ritualizált akciókon túl (amelyek egyfelől a hivatalos politika tudományos megalapozottságának, másfelől pedig a lengyel értelmiség hagyományos ellenzéki szelleme történeti kontinuitásának hangoztatásában merültek ki, valós tudomány és politika közötti kapcsolatok nélkül) valóban szükség van, vagy szükség lehet a társadalomkutató mozgósítására.

Így 1977 májusában megalakult a LEMP első titkárának speciális tanácsadó csoportja — először kilenc fővel (a csoport magja a későbbi bővítés, átalakítás után sem volt túl nagy; mintegy húsz főre tehető). Vezetője Pawel Bozyk közgazdász lett. A csoport tagjai között voltak elsőrangú szociológusok is, például Weselowski és Markiewicz. A csoport célja, ahogy Bozyk írja, az volt, hogy „segítségével a központi vezetés megismerkedhessen a társadalmi és gazdasági helyzet olyan értékelésével, amelyek a kormányzaton kívüli központokból származtak. A csoport neve nem teljesen felelt meg a funkciójának. A valóságban általában saját kezdeményezésére végezte a gazdaság elemzését a központi vezetés részére”.⁸ Érdemes egyébként megjegyeznünk, hogy a csoport létrehozásának gondolata nem a politikusok között, hanem a kutatóközösségben merült fel. Alapító tagjai közül néhányan már az előző években is küldtek — kéretlenül — időről időre jelzéseket

és értékeléseket a központi pártvezetésnek. Az azonban még számukra sem volt világos, hogy ezek elérik-e a legfelsőbb döntéshozatali szinteket.⁹ Az új szakértői testület létrehozásánál igyekeztek — a szervezeti megoldásokban is — tanulni a hetvenes évek első felében létrehozott két rossz emlékű, sikertelen reformbizottságnak, egy kudarcba fulladt oktatási és egy elvetélt gazdasági reform tanácsadó csoportjának a tapasztalataiból.

A szakértőcsoport megalakulása — s ez is hozzátartozott a dolog koreográfiájához — az idevágó kelet-európai gyakorlattól eltérően nemcsak a jólétesülteknek jutott tudomására, hanem a hivatalos tájékoztatási eszközök is hírt adtak róla. Bozyk beszámolója szerint épp a nyilvánosságra hozatal tényéből következően a közvéleményben ébredtek is bizonyos remények a csoporttal szemben. Sokan úgy hitték, hogy ebben a formában valóban mód lesz rá, hogy a társadalomkutatási szakismereteket a politikai döntéshozatal csatornáiba szivattyúzzák.

A szakértői testület egyébként nemcsak társadalomkutatókból állt. Tagjai között volt szociológus, közgazdász, jogász, de néhány műszaki is. Valamennyien az értelmiségi *establishment* szervezeti csúcsain helyezkedtek el: intézeti igazgatók, néhány rektor és két nagyvállalati vezérigazgató volt közöttük.

A csoport vezetőjén kívül senkit sem függetlenítettek. A közreműködés „társadalmi” volt, és bárki bármikor visszavonulhatott, ha ezt valamilyen okból vagy valamilyen politikai szituációban szükségesnek érezte.¹⁰ A munka jelentések készítéséből állt, ezeken az egy-egy feladatba bevont alkalmi szakértőkkel együtt összesen mintegy kétszázötven ember dolgozhatott. Beszámolójuk szerint¹¹ a társadalomkutató értelmiség politikai polarizáltsága ellenére sem találkoztak soha visszautasítással a közreműködésre felkért kutatók részéről. A bizottság ülésein értelmezte, sőt feldolgozta a legfontosabb élesen kritikus elemzéseket is.¹²

A legszélesebb hangú az első és az utolsó jelentés volt. Az első arról szólt, milyen nehéz is volt már 1977 elején a gazdasági és politikai helyzet (még nyilvánvalóan érződött az 1976-os munkámegmozdulások sokkja), és azt próbálta bizonyítani, hogy a hetvenes évek elejének gazdaságpolitikája végül is csak egyfajta extravaganciának minősíthető. Az utolsó 1980 nyarán született (ennek összeállítása után nagyjából fel is oszlott a csoport), és a „mit lehet itt még csinálni?” kérdésre keresett választ.¹³

1980 őszén különben, a nyíltabb politikai konfrontáció légkörében a volt szakértői csoporttagokat meglehetősen heves kritika érte. Rózsaszínre festett értékeléseik, úgymond, félrevezették a politikai vezetést. Mások szerint pedig csak egyszerűen az „udvari” társadalomtudomány mint műfaj intellektuális lehetetlenségét mutatták.

A válaszreakciók többfélék voltak. Először is 1980 végén három kötetben kiadták és szétküldték kutatóintézeteknek, könyvtáraknak az 1977—80 között készült jelentéseket. Emellett, ha nem is utcai forgalmazásra, de az előbbinél szélesebb terjesztésre szánt változatban megjelentették az előző években pártmegrendelésre készült empirikus felvételek egyikét-másikat — a lengyel társadalomra vonatkozó számos más összefüggésben soha elő nem került fontos adatok tárházát.¹⁴ Ezenkívül a tömegkommunikációban is megszólaltak néhányan a csoport tagjai közül, s megkísérelték saját interpretációjukat is elmondani a szakértői szerep lehetőségeiről. Néhányat érdemes itt idéznünk.

Markiewicz: „A tanácsadó csoportban kidolgozott értékeléseket és jelentéseket abszolút nyíltság, zord realizmus és a megközelítések sokoldalúsága jellemezte. Nem igyekeztünk mindent a saját fejünkben megoldani, más szakemberek feldolgozásaira és tanácsaira is építettünk.”¹⁵

Rajkiewicz: „Nem voltunk megkötve sem gondolkodásformáinkban, sem feldolgozásaink tartalmában. Mindenki írhatott, amit gondolt. Ugyanigy az

első titkár előtt is teljesen szabadon beszélhettünk. . . Sem szuggesztív, sem annak ellenőrzése, hogy mit mondtunk.”¹⁶

A. *Wos* agrárközgazdász: „Csoportunk tudományos tanácsadókból állt; tagjai. . . sehol sem vettek részt a döntésekben. Értékeléseket és átfogó változásokra vonatkozó ajánlásokat dolgoztunk ki. A jelenlegi állapotok kritikája általános volt a kutatótársadalomban, amelyből mi is vétettünk. De nemcsak ezt a kritikus légkört hoztuk magunkkal, hanem számos pozitív javaslatot is. A szükséges változások tudata már nagymértékben és régóta jelen volt mind az előkészített kutatási programokban, mind pedig a csoport kereteiben.”¹⁷

A. *Melich*: „Eljutottunk ahhoz a felismeréshez, hogy legfontosabb feladatunk megkísérelni a főnök mentalitásának megváltoztatását, megmutatva neki a gazdasági és társadalmi helyzet komolyságát és az ezekből következő gyors lépések szükségességét. Arra törekedtünk, hogy amit tudunk, kidolgozzuk, ismerve gondolkozásának hierarchikus irányvonalait, hogy ha lehet, mégis helyes végkövetkeztetésekhez juthassunk. Minderre személyes találkozókon kerül sor, olyan sajátos társadalmi és gazdaságpolitikai szemináriumokon, amelyek azért voltak olyan értékesek, mert ott minden korlát nélkül beszéltünk.”¹⁸

A kutatótársadalom más csoportjai is felismerték a szakértői szerepük fontosságát, de úgy vélték, az adott társadalmi szituációban Bozyk csoportjánál összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben meg kell őrizniük autonómiájukat az érlelődő feszültségek diagnosztizálásában.

1978 végén sajátos, összetételét tekintve semmiképpen sem ellenzéki, de ugyanakkor bizonyos értelemben a „hivatalos” társadalomkutatási intézményhálózaton kívüli laza, alkalmi egyesülés jött létre, a DiP (*Doswiadzenie i Przyszlosc, Tapasztalat és Jövő*) aktuális társadalomelemzésre, az ország néhány legismertebb társadalomkutatója közreműködésével.

Tapasztalat és jövő

A szervezet létrejöttének körülményei, az eredeti inspirációk a rendelkezésre álló források alapján nem teljesen világosak. Egyesek a DiP összehívásának vagy kialakításának ötletét S. Olsowski-nak tulajdonítják, aki ebben az időben a pártvezetésben Gierek egyik fő vetélytársának számított. A szervezet első (és egyetlen formális) gyűlését november 14-én rendezte meg Varsóban a *Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej*.¹⁹ Az ülésen részt vesz a párt reformszármánya, a katolikus értelmiségiek és a szamizdat-kiadások körüli értelmiségi csoportok is. Mindenesetre több plenáris ülést nem tartottak, és a pártaktivisták közül többen kiszálltak a munkából. Az első ülésen azonban választottak egy ideiglenes vezetőséget,²⁰ és elhatározták, hogy írásos körinterjúval fordulnak a lengyel társadalomtudományi elithez, hogy ily módon lehetőséget adjanak annak minden rétegének, hogy szakértői véleményt fogalmazzon meg az ország állapotáról. A beérkezett szakvélemények összegzéséből születik a DiP első, a szélesebb szakmai és társadalmi közvéleményben egyaránt vihart kavarázó jelentése, a *Raport o Stanie Rzeczypospolitej i drogach wiodacych do jej naprawy* (Jelentés az ország állapotáról és megjavításának útjairól).²¹ A szöveg alap gondolata, hogy törekedni kell a hatalom és a legfőbb társadalmi csoportok közötti megközelítően kielégítő megegyezésre, és ehhez elengedhetetlen a közvetítés és a kompromisszumokat elősegítő eddig ismeretlen mechanizmusok kialakítása. E mechanizmusok hiánya a társadalom támogatásának elvesztéséhez, demoralizálódáshoz, korrupcióhoz, jogsértésekhez, gazdasági kudarcokhoz és az elégedetlenség ellenőrizhetetlen kirobbanásához vezethet. A konfliktus gyökere a növekvő szakadék az előző években meghirdetett egalitárius társadalompolitikai program és a gyorsan növekvő (anyagi, oktatási, hozzáférési) egyenlőtlenségek között. A jelentés ajánlása többek között hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy válasszák szét

a párt- és az állami apparátust, bővítések a képviseleti szervek hatáskörét, és korlátozzák a cenzúrát (rendeljük alá a bíróságoknak). A DiP általános és részletkérdésekben a következő években is egy sor jelentést bocsátott ki és juttatott el a különböző nyilvánosságokhoz tartozó csatornákon a döntéshozókhöz és a szélesebb közvéleményhez. 1980—81-ben tevékenysége valamelyest lanyhult, mert a csoport számos prominens képviselője magas állami, társadalmi és tudománypolitikai tisztségbe került, és aktívan részt vett nemcsak a szakértői munkában, hanem különböző döntési folyamatokban is.²² Az elmúlt években azonban ezek nagy részéből kikerültek, így ismét élénkebbé vált a csoport elemző munkája, s 1984—85-ben újabb jelentései váltak ismertté.

Tanácsadók és szakértők

Az 1980 augusztusa és 1981 decembere közötti időszak — mind a szakértői szerepek újraformálása, mind az egész szakma problémaérzékenysége vagy ha úgy tetszik, „viharállósága” szempontjából — újabb kihívást jelentett a lengyel társadalomkutatás számára. Mindenekelőtt a tanácsadói szerepek egy új „generációja”, egy, a kelet-európai társadalmi konfliktusokban eddig ismeretlen értelmiségi szerepkészlet elemei tűnnek fel.

Az egész új politikai korszakot nyitó gdanski hajógyári egyesített sztrájkbizottsági—kormánytárgyalásokon feltűnik az értelmiségi, sőt társadalomkutató szakértő figurája. Tanácsadók ugyan mindkét tárgyaló küldöttség mellett voltak, de közvélemény előtt a sztrájkbizottság szakértőinek szerepe élesebben rajzolódott ki, mint a kormánydelegációé. Érdekes módon a szerep intézményesítésében az adott szituációban a hajógyáriak tették meg az első lépéseket.²³ 1980 augusztusában egyébként a „kinevezett szakértők” (még?) nem folytak bele a fő tárgyalás-sorozatba, hanem csak a másik fél szakértőivel folytattak megbeszéléseket.

A szakértők felértékelődésével párhuzamosan a tárgyalások írásos megegyezésekbe torkolltak. A munkások ugyanis, érthetően, bizonytalanoknak érezték magukat a gazdasági és jogi formulák körüli „közelharcban”, és ha a döntéseknél nem is, a megfogalmazások pontosításánál egyre határozottabban támaszkodtak az értelmiségi biztosításra.²⁴ A későbbi elemzések egyébként talán itt-ott felülértékelik a tanácsadók szerepét a gdanski egyezmény megkötésében. De akárhogy volt is, a szerep nemcsak stabilizálódik, hanem bizonyos értelemben nyilvánossá és végül követésre szánt mintává válik a következő másfél év számtalan közéleti megmozdulásában. Sőt, revitalizálja a kormányzati társadalomkutatói tanácsadó testületeket is (például eléggé egyértelműen az új gazdasági reformbizottság munkamódszerei és működési filozófiája szervezettebben kapcsolódott ehhez az új szakértői szerepfelfogáshoz, mint a hetvenes évek elejének reformpróba-közzásait előkészítő munkacsoportok tapasztalataihoz).²⁵

A társadalomkutató szakértői szerep módosulásának ebben az időszakban két elemét szeretnénk hangsúlyozni. Először is, az előző időszakban, miután a társadalmi szintéren csak egy határozott profilú döntéshozó szervezet-típus, a kormány és a pártsszervek politikájának a világa létezett, és a többiek nem cselekvőként, hanem csak egyfajta „megmunkálendő terepként” jelentkeztek, szakértő is csak ebben a szervezeti szférában létezhetett. A társadalomkutató értelmiségiek tehát akár támogatták, akár elleneztek az éppen megvalósításra váró intézkedéseket, lényegében két alternatíva között választhatnak. Vagy az adott döntéshozó fórumot kísérelik meg befolyásolni (manipulálni?), s ehhez, érthetően meg kell nyerniük annak bizalmát, el kell fogadniuk annak játékszabályait, egyfajta szövetségesekként kell feltűnniük (valálva akár az „udvari sügő” szerepet is, annak minden ódiomával, a szélesebb közönség előtt). Vagy pedig tartózkodniuk kell a tanácsadástól, hiszen nincs más politikaműhely, amelyben kon-

cepciók elvben meghallgatásra találhatnának (persze a kormánysszervek világa nyilvánvalóan nem egységes, érdektérképében rengeteg vonatkozásban megosztott, de ez csak az adott döntések s nem a szakértői szerep társadalmi, nyilvánosság előtti főiránya szempontjából érdekes). Miután azonban az 1980–81-es tizenhat hónap alatt a partner is materializálódott (s itt most nem is egyszerűen a Szolidaritásra, hanem a számtalan helyi ilyen-olyan szervezetre, bizottságra, testületre, képviselői formára gondolkodunk), minden egyes társadalomkutató, ha közéleti ambíciói voltak (s, azt hiszem, nagy többségüknek feltétlenül voltak, még ha egy részük taktikai megfontolásokból várt is), most dönthetett, hogy a számtalan helyi és országos társadalompolitikai akció határait „belövő” tárgyaláson végül is melyik félnek s milyen feltételek között ajánlja fel szakértői szolgálatait.

Másodszor, élesebbek lettek a szakértői szerep kontúrjai a szélesebb társadalmi nyilvánosság előtt is. A döntések általában állami szervek, politikai testületek állásfoglalásaiként kerülnek elő a tanácskozástermeknek a nagyközönség számára átláthatatlan falai mögül. Rendszerint nem világos, hogy előkészítésükben milyen volt a különböző szakértői csoportok reális súlya, szerepe. Nem tudjuk, az elképzelhető alternatívák közül végül is melyeket fontoltak meg, s melyeket milyen megfontolások alapján vetettek el vagy javasoltak megvalósításra. Nem tudjuk, ha véletlenül kiderül is, milyen vezető tudósok adták a nevüket egyik vagy másik társadalompolitikai akcióhoz, és az előkészítés során milyen érvekkel, milyen koncepció mellett szálltak síkra. Bizonyos mértékben ez a névtelenség vagy inkább arctalanság része a tanácsadói szerepnek minden ipari társadalomban. De úgy tűnik, a kelet-európai „államszocialista” politikai rendszerekben az elmúlt évtizedekben ez a vonás különösen markánsná vált. Annál is inkább említésre méltó, hogy ezekben a hetekben, hónapokban Lengyelországban a közvélemény követeli,

s részben el is éri a szakértői szerep transzparansebbé, nyilvánosabbá válását. Ez persze nem megy érzelmek nélkül. Egyfelől kétségtelenül nő a szakértői szerep presztízse. Végül annyian állítják már magukról, ha egyszerűen meghívták őket valamilyen munkabizottságba, hogy ők az egyik vagy másik politikai aktor szakértői (az adott szituációban ez különösen élesen látható a Szolidaritás magasabb szervezeti szintjein), hogy valamilyen korlátokat kell bevezetni. Ha úgy tetszik, hivatalos tanácsadói mandátumokat adnak ki, egyfajta kinevezett funkcióvá (is) válik a szakértőség (vagy legalábbis ilyen nominális posztokhoz jut néhány értelmiségi s közöttük is néhány társadalomkutató). Másfelől pedig számos helyen nő a bizalmatlanság is a szakértőkkel szemben, akik, úgy mond, a választott munkásképviselek kezéből a hozzáértésre hivatkozva lényegileg kiemelik a valódi döntéseket, a közakarat helyett saját elképzeléseiket erőltetve a különböző testületekre. Itt nincs hely annak elemzésére, mennyi volt ezekben a vádakban az empirikus igazság, mennyi a másik fél tudatos manipulációja az időszak elejét annyira jellemző látszólagos társadalmi egység megbontására, s mennyi a lengyelországi munkás és értelmiségi politikai kultúra közötti hagyományosan éles cenzúra megjelenése.⁶⁶ Akárhogy volt is, mind a volt tanácsadókkal készült interjúkból, mind a korabeli sajtóból egy sajátos szerepelhatárolás rajzolódik ki. Eszerint, különösen 1981-ben, igyekeztek megkülönböztetni egymástól a „szakértőket” és a „tanácsadókat”. Igazán „kinevezetté”, nagy presztízssű szereppé a „tanácsadó” vált. Neki, még ha azelőtt és azután társadalomkutató volt is, nem egyszerűen speciális ismereteit, hanem, mondjuk így, általános politikai intelligenciáját kellett hasznosítania. Ha döntéshozóvá forma szerint nem vált is (bár 1981 második felében több-kevesebb sikerrel néhány tanácsadó választott funkciókra, tehát döntési jogkörökre is pályázott),⁶⁷ tulajdonképpen politikus volt. A „szakértő” ezzel szemben nem

lépett — léphetett — ki szűkebb szakmai kompetenciája övezetéből; speciális ismereteit ajánlotta fel az adott döntés előkészítőinek. Nyilvánvalóan, a politikai helyzet hullámzásából, de akár a dolgok egyfajta szerves jellegéből is következően, míg a „tanácsadók” folyamatosan részt vettek különböző testületek munkájában, addig a „szakértő” feladatai nagyjából ad hoc jellegűek voltak.

Különben a kor átpolitizált légkörben a legtöbb társadalompolitikai kérdéssel a különböző szinteken, régiókban sokszor párhuzamosan folyó tárgyalások tömegében viszonylag nagyobb értelmiségi csoportok érezhették úgy, hogy szakismereteik, tapasztalataik hasznosíthatóak. Bizonyos értelemben a tanácsadás — különösen a társadalomkutatók között — ha nem is egyenlő intenzitással a tizenhat hónap alatt, de meglehetősen tömeges „szakmává” vált. Persze nem volt egyformán könnyű minden politikai aktor részére szakértőhöz, főleg jó szakértőhöz jutni. Érdekes módon a „jó szakértőnek” nemcsak egyszerűen megbízható szakembernek kellett lennie. Legalább olyan fontos volt közéleti-morális imágója is. Hiszen épp az utóbbi segítségével játszhatott legitimizáló szerepet. Elvben valamennyi aktor tekintélyét, szavahihetőségét növelte, ha adott kérdések kapcsán (vagy talán akár szélesebb érintkezési felületen) hirdethette, hogy X vagy Z az ő oldalán áll, neki segít. A kritikus időszak két központi politikai meghatározó erejének, a LEMP-nek és a Szolidaritásnak különböző szakértő-hozzájárulási lehetőségei voltak. A párt a krízis első hónapjaiban rendelkezett a legjobb külső imázsú szakértőgárdával. Ekkor még viszonylag intakt volt saját legfontosabb társadalomkutatói műhelye, a Marxizmus—Leninizmus Alapkérdéseinek Intézete és a tudományos testületekben, művészeti szervezetekben vagy az akadémián az év vége felé végbemenő választásokig a szakmai elit 1980 augusztusa előtti szerkezete is változatlan és szélesebb értelemben ellenőrzött volt. A helyzet azonban a

párt számára e vonatkozásban is folyamatosan nehezebbé vált. Egyrészt 1981-ben szétzilálódott saját intézete (az eddigi „szakmai márkajelzést” biztosító három szociológus — mellesleg az intézet igazgatója és két igazgatóhelyettese — végül is kivált onnan). Másrészt, bár az újjáválasztott tudományos és más szakértelmiségi egyesületi, szakszervezeti tisztségviselők általában nyíltan nem szegültek szembe a pillanatnyi pártvonallal, az eddigi adminisztratív tudományos elithez képest sokkal öntudatosabban, önállóbban, sokkal kevésbé paternalista mintákhoz idomulva viselkedtek. Egyébként a társadalomtudományi és művészeti szövetségek vezetői egy laza koordinációs szervet, egyfajta értelmiségi tanácsot is alkottak, amely ha nem csatlakozott is nyíltan egyik oldalhoz sem, nyilvános állásfoglalásaival többnyire közelebb állt a Szolidaritáshoz).²³ Voltak a szakemberek „megszerezhetőségében” diszciplináris eltérések is. Úgy tűnik, hogy főleg a gazdasági reformviták beindulásával összefüggésben, a kormánynak sikerült jó közgazdász tanácsadókra szert tennie (bár szó sincs arról, hogy a szakmai elit egészének támogatására számíthattak volna). A szociológusok között (bár lehet, hogy nem is volt annyi vezető szociológus szakértőre szükség, mint amennyi közreműködését a különböző reformkoncepciók kialakítása megkövetelte) sokkal kevesebb eredményt tudtak ilyen téren felmutatni.

Ugyanakkor teljes mellszélességű tanácsadást a Szolidaritás oldalán sem vállalt (néhány, a politikai ellenzékhez már korábban csatlakozott jeles társadalomkutató kivételével) a szakma elitje. A szakértői munka zömét a legkülönfélébb szinteken itt fiatalabb, radikálisabb értelmiségi csoportok végezték. Ugyanakkor szembe tűnik, hogy konkrét ügyek kapcsán (ezek közül kettő volt igazán lényeges: az új egyetemi statutum és a cenzúratörvény egyértelművé tévése) a legkülönfélébb vitafórumokon a tudományos elit is inkább a független társadalmi erők oldalán állt.²⁴

Természetesen a közvetlen szakmai munkában is jelen voltak az események. Mivel azonban a szociológiát éppúgy felkészületlenül érte 1980 augusztusa, mint az ország bármelyik más társadalmi tényezőjét, a reakciók sem voltak, nem is lehettek koherensek. Mindenesetre nyilvánvalóvá vált az első hetek után, hogy a kibontakozó események, a gyorsuló társadalmi változások nyomon kísérése nem rutinfeladat, és hogy most mód van folyamatos szinkron anyaggyűjtésre a század minden valószínűség szerint egyik legfontosabb lengyelországi korszakáról. Az esetek zömében azonban, részben a felgyorsult történésekre tekintettel, részben a vezető kutatók különböző formájú, de általában meglehetősen nagy tanácsadói, közéleti terheiből következően igényesebb, mélyebb kutatások nemigen indultak be. Viszont elég sok helyen folyt anyaggyűjtés. Nem sokat tudok a gyűjtemények mostani állapotáról és hozzáférhetőségéről, de a gyűjtőmunka helyenként kétségtelenül meglehetősen intenzíven folyt. Részletek ismereteseek M. Latoszek sztrájkviasszaemlékezés-gyűjtéséből,³⁰ és tudjuk, hogy J. Kulpinska, az ismert munkásságkutató (Lodz) koordinációjával a Lengyel Szociológiai Társaság is kiterjedt sztrájkdokumentum-gyűjtést folytatott. A Varsói Egyetem könyvtárában különgyűjtemény született a korszak könyvatomataiból, sokszorosított röplapjaiból, szakszervezeti kiadványaiból.³¹

A rutinszerűen folytatódó közvélemény-vizsgálatok mellett azért két nagyobb survey is készült: Mirosława Marody csoportjáé — a *Polacy '80* (Lengyelek, 1980) — és Władisław Adamski teamjéé — a *Polacy '81* (Lengyelek, 1981).³² A lengyel társadalom és a krízis kapcsolatával foglalkozott a Szociológiai Társaság kongresszusa is Lodzban, 1981-ben. Egyébként a Társaság három Ossowski-díját 1983-ban annak a három kutatónak, illetve csoportnak adták, akik 1980—81-ben a legnívósabb anyaggyűjtést végezték (Adamski, Marody, Latoszek) . . .

1980—81-ben a Szolidaritás külön kutatóközpontokat is szervezett. Már az 1980. augusztus 31-én aláírt gdanski egyezmény 6. pontja kimondta: „Az Üzemközi Bizottság társadalmi-szakmai kutatóközpontot hoz létre, melynek fő feladata a munkások helyzetének és a munkásérdekek képviselői módjainak objektív elemzése. A központ szakértői értékeléseket végez majd a bér- és árindex alakulásáról, és kompenzációs formákat javasol. Felméréseinek eredményeit nyilvánosságra hozza . . .”³³

Így végül létrejött a Szolidaritás központi irányító szerve, a KKP Társadalomkutatási és Szakmai Központja (OPSZ), és létrejöttek a nagyobb régiók helyi szakszervezeti irányítását kiszolgáló helyi elemző csoportok is. Varsóban a Mazowsze régió külön intézetet (OBS) is szervezett. Az OPSZ-ben és Mazowsze OBS-ében egyformán szociológusok, közgazdászok és jogászok dolgoztak.

Az OPSZ irányítását Andrzej Wielowieyskire és Ryszard Bugajra bízta. A kis létszámú intézet főállású kutatóihoz vizsgálatonként más kutatóhelyekről csatlakoztak — mint társadalmi aktivisták — a független szakszervezeti mozgalomhoz tartozó szakemberek.

A központ legnagyobb frakcióját különben a közgazdászok alkották. Mivel tulajdonképpen az ország majd valamennyi közgazdasági iskoláját képviselték, ez később zavart is okozott az öngazgatás és a gazdasági reform különböző felfogásának egymást kizáró felsorakoztatásával (az öngazgatási koncepciókról lásd Morawski írását). 1981 közepéig egyébként a Szolidaritás közgazdászai többször felvetették ugyan a gazdasági reform kérdését, és együtt is működtek egy sor független kezdeményezéssel ennek előkészítésére, de a szakszervezet vezetése nemigen reagált ötleteikre, s nemigen izgatta egy lehetséges közös álláspont kialakítása.³⁴ A szociológusok elsősorban szociálpolitikai kérdésekkel foglalkoztak; szabadszombatok, nyugdíjasok, élelmi-szernormák, létminimum, ár—bér-in-

dexek, lakáshelyzet stb. A központ e kérdésekről egy sor tanácskozást is rendezett (független szakértők mellett, pártintézmények képviselőinek és esetenként vállalatvezetőknek a meghívásával). A helyi kutató, elemző csoportok elsősorban a közvélemény reakcióinak változásával voltak elfoglalva. Számos eredményük többé-kevésbé hozzáférhető.³⁵ Az események külföldi helyszíni megfigyelői között csak egy számottevő szociológus team volt, A. Touraine-é. Eredményeik összefoglalása talán az első ambiciózus társadalomtudományi értelmezési kísérlet volt a lengyel tizenhat hónapról.³⁶

A politikai tájkép átrendeződése

1981. december 13. után nyilvánvalóan új módon vetődtek fel a politika és a társadalomkutatás kapcsolatának kérdései is. A politikai tájkép újrendeződése vagy inkább az itt alkalmazott koreográfia visszafogta a társadalomkutatók közreműködési, politikai döntéshozó készségét. Részleges személycserék is mérsékeltek valamelyest — az általános politikai keretfeltételek megváltozásán túl — az előző időszakban kialakult viszonylagos társadalomtudományi szervezeti autonómiát. S bár kétségtelenül sincs arról, hogy az értelmiségi többségi közhangulat — minden részleges módosulásával együtt — alapvetően más irányba fordult volna, a prominens társadalomkutatók egy kisebb csoportját mégis sikerült megnyerni nemcsak szakértésre (ilyen funkcionális szakértőnek különben — a funkcionalitást hangsúlyozva — elég szép számban sikerült jó szakembereket is kapni), hanem az adott pillanatban a szélesebb nyilvánosság előtt korántsem népszerű politikai tanácsadói szerepre is. Cz. Bobrowski elvállalta a Gazdasági Reformbizottság szakmai irányítását, J. Wiatr, a külföldön talán egyik legismertebb lengyel szociológus és politológus vagy két éven át vezette a pártkutatást, és vállalt ezen túl is közvetítő szerepet a hatalom és egyes értelmiségi csoportok egyébként meg-

lehetősen szakadozott párbeszédében, Zigulski pedig a Tudományos Akadémia Szociológiai-Filozófiai Intézetét cserélte fel majdnem öt évre a kulturális miniszter feltehetően kevésnyugalmas dolgozószobájára.

A kutatás feltételrendszere az utolsó néhány évben — részben a lengyel tudomány általános helyzetéből következően — korántsem rózsás. S itt egyáltalán nem alapvetően politikai nehézségekre gondolok. Mind ez ideig az alapvető politikai megbízhatóságot igazoló tisztogatásokra (egyes aktív politikai szerepet játszó kutatók ügyét vagy néhány helyi akcióit leszámítva) nem került sor. A kutatásokat sokkal jobban megakasztotta a lengyel tudománynak az általános gazdasági helyzetnél is gyorsabban romló anyagi ellátottsága (s ezen belül is a társadalomtudományoknak a tudományos kutatás átlagánál nagyobb mértékben romló környezeti állapota), a könyvkiadásnak, és ezen belül a tudományos publikációknak, a lengyel értelmiségi nyilvánosság előtt évek óta folyamatosan vitatott, de a reálfolyamatok szintjén lényegében változatlan váltsága (elképesztően megnőtt a publikálási idő) és a társadalomtudományi értelmiségnek a többi vonatkoztatási csoportéhoz képest is gyors elszegényedése (ami nyilvánvalóan a létfenntartáshoz szükséges másod-, harmad- stb. állásokban szívta el a még az általános értelmiségi apátia ellenére is meg-meglévő alkotó energiákat). Bár ez a szakma számára korántsem központi kérdés, megemlíthetjük az üzemszociológia körüli anomáliákat is. A lengyel szociológus állások jelentős részét alkották az üzemszociológusi pozíciók. A nagy múltú s viszonylag jelentős létszámokat kibocsátó szociológusképzés számára — a kutatóhelyek telítődésével — a pályakezdők elhelyezése szempontjából az utóbbi években ezek az állások különösen fontosakká váltak. Mivel azonban igen sok helyen — a vállalatnál lévő egyetlen, nem a vezetés részét képező — radikális értelmiségi csoportként ezek tevélegesen szerepet játszottak a munkás-

elégedetlenség kifejezési formáinak megelézésében, most, az adminisztratív létszám leépítési kampányában ezeket a státusokat siettek felszámolni. Így tulajdonképpen egy-két év alatt az üzemszociológia vállalati pozíciói megsemmisültek. Ézzel egyidejűleg, különösen 1982—83-ban létesültek ugyan új státusok, de a frissen végzetek, részben pénzügyi megfontolásokból, részben politikai jellegű motívumok miatt (ezek többnyire politikai szervezetekhez kapcsolódó alkalmazott társadalomkutató állások voltak) ezeket — szabadúszóként időt nyerve (húzva?) — egyáltalán nem siettek elfoglalni.

Viszonylag jelentős mennyiségű szöveg látott azóta napvilágot az 1980—81-es évek értelmezési kísér-

leteiről. Ezek túlnyomó része azonban a hivatalos nyilvánosságon kívülre, illegális vagy külföldön megjelenő kiadványokba szorult.³⁷ A párt egy szakértői testületet is összehívott „a lengyel válságok okainak feltárására”. Ennek az úgynevezett Kubiak-bizottságnak két jelentésváltozata is forgalomban van.³⁸

Az ország nyilvános szakmai csatornáiba kerülő s a korszak társadalmi mozgásaival foglalkozó írások nagyobb része elméleti-metodológiai jellegű. A rendelkezésre álló 1980—81-es empirikus anyagok — bár tudtommal többségüket valamilyen fokig feldolgozták — egyelőre csak töredékben vagy egyáltalán nem jelennek meg. Ez alól kivételt csak az intézeti vagy egyetemi kiadványok képeznek.

Jegyzetek

- ¹ Összefoglaló lengyel szociológiatörténet egyébként nem létezik. A korszakokként fontosabb feldolgozások közül figyelemreméltóak: A. Kloskowska: *Socjologia w Polsce w drugiej połowie XIX. w. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. Serija A — *Historia Nauk Społecznych* z. 9. Varsó, 1966.; J. Chalasiński: *Trzydziesty lat socjologii polskiej (1918—1947)* *Przegląd Socjologiczny* T. X. 1948. pp. 1—54.; K. Sowa (szerk.) *Z historii socjologii polskiej*. Varsó, Pax, 1983; A. Kwilecki (szerk.) *Florian Znaniecki i jego rola w socjologii*. Poznań, UAM, 1975; Z. Dulczewski: *Florian Znaniecki — życie i dzieło* Poznań Wyd. Poznanskie, 1984.
- ² Poznańban 1920-ban, Európában ötödiknek (Párizs, Brüsszel, Köln és Torino után) alapítottak szociológiai tanszéket és intézetet. 1927-től hivatalosan is önálló nemzeti szociológiai intézet működik ugyanitt (*Polski Instytut Socjologiczny*). 1930-tól jelenik meg az első szakosodott szociológiai folyóirat, a *Przegląd Socjologiczny*. 1933-tól működik a Szociológiai Társaság. Országos szociológuskongresszusokat szerveznek (1930 Poznań, 1935 Varsó).
- ³ Lengyelországban külön hivatal foglalkozik a nyomdai úton előállított szövegek előzetes ellenőrzésével. Ez az ún. GUKPP (*Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk*). A hetvenes évekbeli működését meghatározó körlevelek, iránylevek, utasítások egyik gyűjteménye: *Czarna Księga Cenzury PRL 1—2*. London, Aneks, 1978. Egyébként 1980—81-ben meglehetősen széles nyilvános vita folyt a cenzúra reformjáról. A ma is érvényben lévő jogszabályt (Ustawa z dn. 31. VII. 1981. O kontroli publikacji i widowisk. Dz. U. nr. 20. 1981), illetve a módosításokat lásd Dz. U. nr. 44 (1983) is eredetileg ekkor fogalmazták meg.
- ⁴ A komparatív vizsgálatoknál általában mindig volt érdeklődés a kelet-európai terepek iránt, s mintegy húsz éven át, a hatvanas évek elejétől kezdve a lengyel szociológia volt (ha később már nem is kizárólagosan) ezekhez a munkákhoz a „beszállító” a régióból.
- ⁵ 1968 márciusának első hetében diáktüntetések, rendőrségi összecsapások vannak Varsóban és vagy további öt nagy egyetemi központban. Gomulka március 9-i beszédében a megmozdulások mögött a felbujtókat is ismerni véli. Eszerint az

alapvetően nemzeti-nacionalista jelszavakkal induló megmozdulások mögött — az események kirobantója egy 1968. januári tüntetés volt Varsóban a Mickiewicz-emlékműnél, a költő múlt századbeli oroszellenes részeket is tartalmazó darabjának, a Dziedynek (Ősök) teatr narodowybeli bemutatója alkalmából (a további előadásokat egyébként betiltották) — a cionisták és a revizionisták bújnak meg. Ezután az országban akkor élő mintegy 35 ezer zsidó közül (meglehetősen nagy skandalummal, elbocsájtásokkal stb.) mintegy 30 ezer kivándorolt. Március végén különben a Varsói Egyetem egyes szakjait ideiglenesen bezárják, illetve felosztatják.

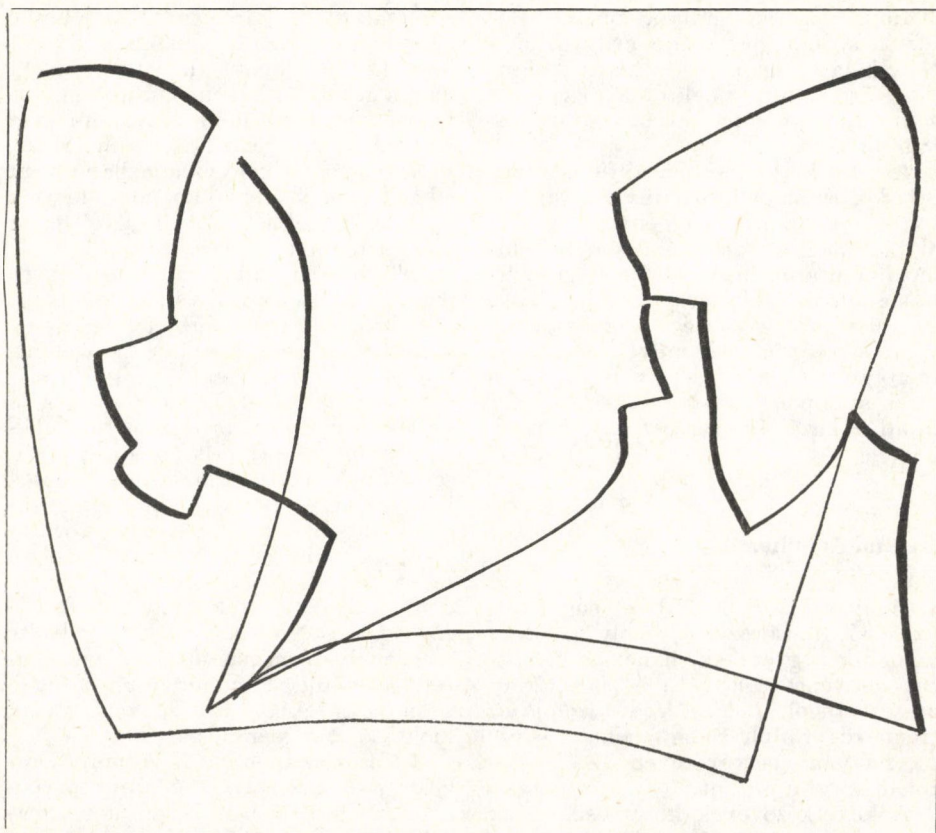
- ⁶ A következő hónapokban születő új rendtartások az értelmiségi, alkotói munkahelyeknek és szervezeteknek az eddigieknél sokkal erősebb politikai és személyi ellenőrzését hivatottak biztosítani. A társadalomtudományokban elkezdődik egy elbocsájtási, lefokozási hullám is. Az eltávolítottak pótlására, gyakran megfelelő képzés nélkül új erőket neveznek ki. A lengyel értelmiségi zsargon — máig — ezeket a pozícióikhoz képest képzetlen, de politikailag „erős” oktatókat, kutatókat nevezi „márciusi docenseknek”.
- ⁷ Talán három-négy évig még tart egyfajta szövetség Gomulka 1956 októberében az élre került politikai csoportja és az értelmiségi elit között, s ekkor különböző társadalmi-gazdasági reformviták is elkezdődnek.
- ⁸ P. Bozyk: *Marzenia i rzeczywistość*. Varsó, PIW, 1983. 195. o.
- ⁹ U. o. 195. o.
- ¹⁰ A csoportból csak egy demonstratív kilépés volt: Janus Beksiak nemcsak a tanácsadó csoportot hagyja el, hanem 1979 végén kiválik a LEMP-ből is. Állítólag a VIII. pártkongresszus előtt maga Bozyk is ott akarja hagyni a szakértői csoportot, de Gierek végül is ott tudta még tartani. Minderről lásd Bozyk interjúját A. Wroblewskivel a *Polityka* 1980. november 29-i számában.
- ¹¹ Bozyk: i. m. 198. o.
- ¹² Például a DiP anyagait (lásd tanulmányunkat a továbbiakban) vagy W. Kuczynski: *Po wielkim skoku*ját.
- ¹³ Az első jelentés: *Polityka społeczna-gospodarcza po V plenum KC PZPR* (Társadalom és gazdaságpolitika a párt V. plenumát követően), 1977 július. Az utolsó: *Program poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej Polski* (Lengyelország társadalmi és gazdasági helyzete megjavításának programja), 1980 július. A tanácsadó testület ezeken kívül még nyolc nagyobb elemzést készített. Ezek között voltak komplex és csak egy területre irányuló munkák. Az átfogóbbak közül megemlíthetjük: *Zadania partii w kształtowaniu socjalistycznego sposobu życia* (A párt feladatai a szocialista életmód alakításában), 1977 november; *Zadania partii w zakresie poprawy efektywności gospodarowania* (A párt feladatai a gazdaság hatékonyságának növelésében), 1977 december; *Strategia społeczna gospodarczego rozwoju Polski w latach 1981—85* (Lengyelország társadalmi és gazdasági fejlődési stratégiája 1981—85), 1978 április.
- ¹⁴ Sufin, Z. (szerk.) *Spoleczenstwo polskie w drugiej polowie lat siedemdziesiątych*, Varsó, IPPM—L, 1981.
- ¹⁵ *Zarządanie*, Nr. 10. Varsó 1980, 6. o.
- ¹⁶ *Polityka*, 1980. No. 48.
- ¹⁷ *Życie Literackie*, 1980. 49.
- ¹⁸ *Trybuna Robotnicza*, 1980. No. 248.
- ¹⁹ Ez a szervezeti funkciójában talán a TIT-hez áll legközelebb. Politikai töltése más, ennek a régi szervezetnek a revitalizálása a lengyel 1956 eredménye. Az ülés (egyik?) fő szervezője Stefan Bratkowski, később, 1980—81-ben az Újságírószövetség elnöke és az időszak intellektuális életének egyik meghatározó alakja.
- ²⁰ Ennek személyi összetétele tükrözi a DiP „népfrontos” jellegét. Valamennyien 1980—81-ben is fontos önálló szerepet visznek az értelmiségi politikában: Bratkowski, Jan Malanowski (párttag szociológus), Klemens Szaniawski független filozófus, Andrzej Wielowieyski (katolikus aktivista), Kazimierz Dziewanowski (az ellenzékhez közeli publicista).
- ²¹ A szöveget az egyháznak és állami szervezeteknek 1979. május végén adják át. A szélesebb társadalmi terjesztés júniusban indul — óriási feltűnést keltve. A szövegből „belső” sokszorosítás készül a pártapparátuson belüli vitákhoz, ugyanakkor egy kikerült példány alapján nyugati rádióadók is sugározzák a nyáron.

- ²² Szamszonowicz a Varsói Egyetem rektora lesz, Gyestort 1980 decemberében a Lengyel Tudományos Akadémia elnökévé választják. Szaniawski szerepét lásd a 28. pontban.
- ²³ A szakértőket — egyénenként másképp, másmilyen régebbi ismeretségre építve — az MKS, a Gyárközi Egyeztető Bizottság hívta meg, kérte fel. Összesen végül is hét ilyen „hivatalos” szakértő érkezett meg: Mazowiecki, a *Wież* című katolikus folyóirat szerkesztője, Cywinski, a varsói Klub Inteligencji Katolickiej titkára és a *Znak* szerkesztője, Wielowieyski, a DiP egyik inspirátora, Geremek történész, Kowalik és Kuczynski közgazdászok, valamint Staniszkis szociológus. Mellettük még közreműködött néhány helyi, gdanski értelmiségi és Romuald Kukulewicz „primási tanácsadóként”.
- ²⁴ Egyes, rosszul dokumentált források szerint a gyári értelmiség kezdettől fogva minden támogatást megadott, és igen aktív volt a gyári szociológiai laboratórium személyzete is, de ezt a mozgalom vezetői kevésnek érezték (a laboratórium vezetője egyébként később egy időre Walesa titkára is lett).
- ²⁵ K. Doktor: *Projecting the Economic System and the Role of Experts*. Varsó, 1981 (sokszorosított), 4. o.
- ²⁶ Az utóbbi tényező jelenlétét 1981 második felének élesedő konfliktusaiban és a Szolidaritás szeptemberi gdanski kongresszusán Staniszkis különösen lényegesnek tartja. Lásd *Self-limiting Revolution*. Princeton Univ. Press, 1984.
- ²⁷ Ez különösen az 1981-es gdanski Szolidaritás-kongresszus környékén vált vitatott kérdéssé.
- ²⁸ 1980. szeptember 16-án alakul meg a *Komitet Porozumiewawczy Stowarzyszen Tworczych i Naukowych*. Elnöke K. Szaniawski, ekkor már a Filozófiai Társaság elnöke is. Érdemes itt azt is megjegyezni, hogy a tudományos társaságok az utolsó évtizedekben igen gyakran, ha nem is politikai értelemben, de a tudományos szervezetek, intézmények „hivatalos, megbízott” vezetésével szemben valamilyen alternatív struktúraként szerepeltek.
- ²⁹ Lásd az 1980 őszi akadémiai közgyűlés referátumait a *Nauka Polska* 1981. 1—2. számában
- ³⁰ Részletek a *Sisyphus* Vol. 3-ban jelentek meg. Hasonló gyűjtés folyt a lodzi diák-sztrájk idején is (A. Piotrowski és A. Boksanski irányításával), de az anyag nem jelent meg.
- ³¹ Emellett a pillanatnyilag nem hozzáférhető gyűjtemény mellett külföldön is születtek nyilvános kollektívok ezeknek az anyagoknak. A legjelentősebb talán a Harvard egyetemi könyvtáré.
- ³² *Poles 80. Results of Survey Research. Sisyphus*. Vol. 3. 1982. 173—251. o.
- ³³ *Protokoły Porozumien Gdansk, Szczecin, Jastrzebie*, Varsó, 1981, 2. o.
- ³⁴ W. Kuczynski: *Katastrofa i przebudzenie (Polski kryzys gospodarczy w latach 1980—81) Zeszyty Historyczne* Vol. 72. 60. o.
- ³⁵ O. Amsterdamska: *Intellectuals in Social Movements: The Experts of „Solidarity”* Amszterdam, Sokszorosított, 1985, 26—27. o.
- ³⁶ A. Touraine, F. Dubet, M. Wieworka, J. Strzelecki és mások: *Solidarité*, Párizs, Fayard, 1982.
- ³⁷ Egy bibliográfia szerint 1984 végéig az országban ezen a második terjesztési hálózaton át 955 kötet (könyv és brostúra) került el mintegy kétmillióssal összpéldányszámban az olvasókhoz. Blumsztajn Sz. előadása a Harvard Egyetemen, 1985. április 17.
- ³⁸ A Kubiak-jelentés első változatának részletes angolul *Survey* 1982/3. 87—107. o., lengyelül teljesen *Zeszyty Historyczne* 1983—84. No. 65—66. Második változata a *Nowe Drogi* különszámaként, 1983. Ez utóbbi az utolsó „hivatalos” változat.

ABSTRACT:

In the above article the author presents how the role of current social analysis and particularly the role of sociologists have changed in the treatment and interpretation of the numerous crises of the Polish society. His review covers the activity of the counselling group working for the First Secretary since 1977, the work of the social research organization created in 1978 which united the most renowned researchers of the country and those sixteen months in 1980—81 that meant new challenge for social research and led to the emergence of a new generation of counsellors and experts. Finally the author offers a view on the situation after December 1981.

Kalmár János grafikája

Szilágyi Erzsébet

Filmsorozatok a Magyar Televízióban

A filmsorozat mint sajátos tömegkommunikációs műfaj történetének vázlatos áttekintése a Magyar Televízió specifikumainak kialakulását is jelzi, érzékeltetve azt a sajátos folyamatot, ahogy a televíziózás fejlődött hazánkban.

A filmsorozatokat minden ország televíziós közönsége nagyon kedveli. Műfaji skálájuk igen széles, hisz a kalandos történelmi filmektől az izgalmas scifin át a krimiig minden megtalálható köztük.

Az első külföldi és hazai filmsorozatok között nagyobb arányban fordultak elő a klasszikus regények adaptációi, a magyar történelmi sorsfordulókat bemutató filmek, mint az egyértelmű szórakoztatást vállaló alkotások. A televíziós közönség szórakoztatva tanítása, a tömegek műveltségi és ismeretszintjének emelése volt az elsődleges szempont mind a vásárlásoknál, mind a hazai filmsorozatok készítésénél.

Kaland és humor

A Magyar Televízió 1961-ben sugározta az első filmsorozatot, mely azonnal nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek kedvencévé is vált. A tizenhárom részes angol *Robin Hood kalandjai* (rendező: Ralph Smart) sikere jelezte, hogy a magyar tévé nézők is igényelnék ezt a műfajt.

A következő évek kiugró sikere az ugyancsak angol *Angyal* volt, mely

nemcsak fordulatossága (író: Leslie Charteris) és szimpatikus szépfiú főhőse (Roger Moore) miatt hódította meg a nézőket, hanem műfajánál fogva is. Ebben az időben a krimi nem volt túl gyakori hazánkban sem a mozi-vásárláson, sem a könyvkiadásban annak ellenére, hogy a szórakoztató műfajok közül a legszélesebb közönségrétegeket vonzza nálunk is.

1964-ben egy mindmáig nagy sikerű magyar filmsorozatot is bemutatott a televízió *A Tenkes kapitánya* címmel (tizenhárom részes, írója Órsi Ferenc, rendezője Fejér Tamás). Úgy tűnik, ez egyben mintává is vált, mert hosszú évekig a magyar történelem fordulójának bemutatása volt a kalandfilmsorozatok egyetlen témája. A népmesék hangulatát és figuráit idéző filmsorozatok inkább az ismeretterjesztő, oktató, nevelő jelleg pontos kidolgozására törekedtek, mint a könnyedebb, lazább szórakoztatásra. A közönség természetesen azokat kedvelte meg, melyekben nagyobb szerepet kapott a kaland, a humor, mint a történelemkönyvekből ismert pedagógiai, kioktató hangnem.

A Tenkes kapitánya is vidám, szórakoztató hangnemének köszönhető sikerét. Még 1973-ban is, amikor a reggeli órákban ismételték meg, 30 száza-

lék fölötti nézettséget ért el, és magas tetszési pontszámot kapott.

Kiugró sikert aratott a lengyel *A négy páncélos és a kutya* című nyolcrészes sorozat is a hatvanas években (rendező: Konrad Nalecki), valamint az 1969-ben bemutatott ugyancsak lengyel filmsorozat, a *Kockázat* (tizenhat rész, rendező: Janusz Morgenstein), mely népszerű főhőséről, Stanislaw Mikulskiról Kloss kapitány néven vált ismertté.

Nemcsak színészt tehet egy-egy filmsorozat a közönség kedvencévé, hanem az alapul szolgáló irodalmi művekre is felhívhatja a nézők figyelmét, ami jó üzletet teremthet a könyvkiadás számára.

Az 1971-es év nevezetes sorozata volt az angol *Forsyte Saga* (huszonhat rész, rendező: David Giles), az 1972-es évé pedig a magyar *A fekete város*, az angol *Jane Eyre* (hat rész, rendező: Rex Tucker) és az olasz *Odüsszeia* (nyolc rész, rendező: Franco Rossi, Piero Schivazappa), melyek klasszikus szerzők műveiből készültek. A *Forsyte Sagából* a filmsorozat hatására 87 ezer, *A fekete városból* 110 ezer, a *Jane Eyre-ből* 223 ezer, az *Odüsszeiából* pedig 30 ezer könyvpéldány fogyott el.

A *Forsyte Saga* a Tömegkommunikációs Kutatóközpont felmérései szerint minden társadalmi-demográfiai csoportban 80—90 százalékos nézettséget ért el, és tetszésében is az akkori sugárzott programok rangsorának élén állt.

A *Jane Eyre*-t annak ellenére, hogy nem este, főműsorban sugározták, szintén sokan nézték: a délutáni órákban az 50 százalék körüli nézettség arra enged következtetni, hogy nemcsak a tanulók, a háztartásbeliek és a nyugdíjasok ültek a képernyő elé, hanem a dolgozók egy része is hazasietett korábban, hogy láthassa Charlotte Brontë romantikus-szentimentális történetét.

Az *Odüsszeia* sikerének legnagyobb bizonyítéka, hogy a filmsorozat hatására milyen nagy példányszámot adtak el a könyvből, hisz olyan nézők is el-

olvasták, esetleg belelapoztak, akik nemigen tartoznak a klasszikusokat is olvasók közé.

A magyar filmsorozatok alkotói nincsenek könnyű helyzetben, a nézők az angol, francia, amerikai, olasz, szovjet, lengyel, cseh, NDK, NSZK stb. sorozatok legjobbjait láthatják a képernyőn. Egy-egy kevésbé sikerült külföldi darab nemigen kerül a közönség elé, a magyar filmeknek tehát mindig a legjobbakkal kell versenyezniük.

Igy fordul elő, hogy még a jobban sikerült magyar sorozatok is erősen megosztják a nézőket, és nemegyszer legalább annyian fordulnak ellenük, mint amennyien lelkes híveikül szegődnek: 1971-ben például a magyar történelem egyik legendás alakjáról, *Rózsa Sándorról* készült film (tizenkét rész, Móricz Zsigmond regényéből írta Sipos Tamás, rendezte Szinetár Miklós) meglehetősen vegyes fogadtatásra talált. Természetesen a közönség erős megosztottsága sem jelentett alacsony nézettséget, hisz a készülékek rendelkezők 60—70 százaléka nézte az egyes epizódokat, ez csupán a kiugró sikerek 80—90 százalékos nézettségéhez képest kevés. Az ismétlések alkalmával viszont ez a műsor is sikert arat. Eleinte néprajzi hitelességét, a nyelvjárásban megszólaló színészeket utasította el a nézők egy része, de ma már mintha ezt nem rónák fel neki, s a kaland, a mozgalmasság hatása ezúttal sem maradt el.

Maguk a sikeres sorozatok is mintául szolgáltak egymás számára. Így például a mi szerzőink (író: Pintér József, rendező: Wiedermann Károly) is vállalták, hogy az *Egy óra múlva itt vagyok* (1973) című filmsorozattal megteremtik a magyar Kloss kapitány figuráját (a lengyel *Kockázat* hatására). 1973-ban nyolc részt mutattak be, és 1975-ben újabb hat részt élvezhetett a közönség. Az *Egy óra múlva itt vagyok* (80 százalék körüli) nézettsége és tetszése alapján egyaránt a nagy sikerek közé sorolható.

A közönségigény kielégítésére *A négy páncélos és a kutya* újabb tizenegy epizódját sugározták a hetvenes

évek elején, az 1968-ashoz hasonló fogadtatással.

A hetvenes évtized mítosszá növő hősei a 90 százalék körüli nézettséget elért amerikai *Hosszú, forró nyár* (1973, tizenhárom rész, William Faulkner regénye nyomán rendezte: Ralph Senenski), az ugyancsak amerikai *Szegény ember, gazdag ember* (1978, tizenkét rész, író: Irwing Show, rendező: David Green) vagy az olasz *Sandokan* főszereplői. Szatyrokon, pólokon jelentek meg a fotóik, slágerrek szóltak róluk, és amikor Kabir Bedi, azaz Sandokan Magyarországon járt, tizezrek tolongtak, hogy láthassák.

A hetvenes évtized egyik kiemelkedő sikere a *Columbo* című amerikai krimi, a nyolcvanas évtizedé pedig az angol *Onedin család*. Egymástól merőben eltérő szerkezetűek és témájúak, mégis egyaránt 80 százalék körüli nézettséget értek el. Azt mondhatnánk, hogy a két személyiség, a két filmsorozat főhőse vonzotta a nézőket, alkalmat adva nekik a teljes azonosulásra. De míg az amerikai hadnagy bizonytalankodó, tébláboló, látszólag félénk ember, aki mind kinézetével, mind fellépésével a jelentéktelenséget tükrözi, addig az angol hajóskapitány magabiztos, céltudatos, akaratát erőszakkal érvényesítő egyéniség. Columbo a mesebeli legkisebb fiúra emlékeztet, akiben senki nem bíz, mert a látszat ellene szól, mégis győz, mert kitartó és tiszta ember. Onedin a kockázatvállaló sikerember, aki mindent el tud érni önző, makacs kitartásával — mintha a nyolcvanas évtized magyar társadalmában kialakuló kisvállalkozói magatartásforma sztereotípiái segítenék sikerre alakját.

A sorozatok fogadtatásában jelentős szerepet játszik a határozott személyiségjegyekkel rendelkező főhősök szerepeltetése. Az ilyen hősökkel kisebb-nagyobb mértékben azonosul a néző, kíváncsi sorsukra. Ez a kíváncsiság lehet csupán olyan mértékű, hogy szertartásszerűen nézi az egyes epizódokat, de lehet erősen érzelmi töltésű is, amikor mint személyes ismerősével,

barátjával, úgy várja a néző az újabb és újabb találkozásokat a filmek szereplőivel.

A kalandkedvelés, a személyiség vonzása azonban nem ad elegendő magyarázatot a *Washington zárt ajtók mögött* (író: John Ehrlichman, rendező: Gary Nelson) című hatrészes amerikai filmsorozat sikerére. Itt inkább az intimitás, a beavatottság, a titkosnak hitt eseményekbe való bepillantás lehetősége segítette elő a ráhangolódást a sorozatra. A nézők úgy érezték, hogy a kulcslyukon meglehetnek a hatalmi gépezet működését. A film a döntéshozatal és a végrehajtás mechanizmusát helyezte előtérbe, és ügyesen manipulálta a nézőt, mintha az igazságot vagy legalábbis annak egy szeletét nyújtaná neki.

Műfaji gazdagodás

A nyolcvanas évtizedben éppúgy születtek nagy sikerek (*Kórház a város szélén, Linda*), mint nagy bukások (*Wagner, Doktor Faustus*).

A *Kórház a város szélén* (cseh, húsz epizód, író: Jaroslav Dietl, rendező: Jaroslav Dudek) nagy siker volt, noha semmi újat nem hozott sem témájában, sem szerkezetében. Mintha az eddigi sikersorozatok receptjeit összegeznék, és valamiféle közép-európai modernebb értékekkel fűszereznék. Főhősei orvosok, akik egy sajátosan szervezett csoport tagjai. A csoport élén a jószágos, bölcs főorvos, a legrátermettebb, a „király” áll, akinek helyettese a ragyogó humorral megáldott, ugyancsak nagy tudású, „bölcshóhó”. A „király” és a „bölcshóhó” birodalmának „lakói” a mai valóság ízét viszik a birodalomba (leányanya, karrierista szoknyavadász, magányos értelmiségi nő kapcsolatteremtési problémákkal stb.).

A nézők száma fokozatosan emelkedett, és a cseh sorozat 70—80 százalék közötti nézettséget ért el. Főhősei a nézők személyes ismerőséivé váltak. Előfordult, hogy fiatal házaspárok engedélyt kértek az anyakönyvi hivataltól, hogy születendő leánygyermeküknek a

nem magyar Alzbeta nevet adhassák. A főszereplő színésznők azóta már magyar televíziós filmekben is játszottak, sőt regényként is megjelent a történet, és nagyon gyorsan elkapkodták.

És itt elérkeztünk egy fontos problémához: a filmsorozatok sajátos dramaturgiát, sokoldalú szakmai ismereteket, jártasságot (filmformanyelvi, színészvezetői ismereteket stb.) igényelnek. Nem elég a téma érdekessége és fontossága, ha a cselekmény, a színészi alakítások összehangolása, a helyszín, a ritmus stb. nem megfelelő.

A magyar *Linda* (1985, író: Csemer Géza, Gát György, rendező: Gát György) alkotói éppen erre a szakmai színvonalra, a profizmusra éreztek rá, ebben leljük sikerük egyik titkát. A másik az aktív, kezdeményező női figura középpontba helyezése, ami eddig nem igen fordult elő magyar filmsorozatban. Hősnők voltak, de igen passzívak, sorukat inkább eltűrő, mint alakító személyiségek. Linda, a divatos koreai karate mestere, fizikailag és lelkileg egyaránt erős. Hogy milyen népszerű lett, azt mutatja, hogy egyre több lányt kerestelnek az eddig igen ritkán előforduló Linda névre.

A nyolcvanas évtized bukásaiként említett két filmsorozatban közös a rendkívül magas színvonalú, artisztikus látvány. Mind a *Wagner* (tiz rész, angol—magyar, író: Charles Wood, rendező: Tony Palmer), mind a *Doktor Faustus* (kilenc rész, író: Gyurkó László, rendező: Jancsó Miklós) vizuális világa, képkomponálása sajátos jelentéseket hordozott, amelyek megértéséhez, dekódolásához csak vizuálisan képzett nézők juthattak el. (A *Wagner* nézettsége 50 százalék, a *Doktor Faustus* 30 százalék körül mozgott.) A *Doktor Faustus* nem nagy létszámú, de lelkes nézőközönsége Jancsó Miklós egyértelmű rajongói közül került ki. Vizuálisan érzékenyek, képzetek, fotó- és filmművészeti műveltségük, kultúrájuk meghaladja az átlagot. Nem a sorozatokra jellemző leegyszerűsítés, sematizálás hívei, nem kész recepteket és a valóságban nem is létező kristálytisztá értékeket akarnak látni a filmekben, ha-

nem az értékek alakulásának, szétesésének, elvesztésének folyamata is érdeklí őköt. A *Doktor Faustushoz* hasonló az *Optimisták* (1985, hét rész, író: Sinkó Ervin, rendező: Dömölky János) is. A két mű jó példa arra, hogy a filmsorozat a szubjektív audiovizuális valóságok, meditációk megfogalmazására is alkalmas műfaj. Csakhogy a sorozatok közönsége nálunk még nem viseli el az ilyen mértékű szubjektivitást, kísérletezést, esztétikumot, és fanyalagva fogadta mindkét alkotást a televíziókritika is. A filmsorozatot a kritikusok elsősorban szórakoztató műfajnak tartják, amelyben a közönségben élő sztereotípiák, közhelyek, mítoszok széles tárháza közhelyes képekkel és szöveggel jelenítendő meg, mert akkor közérthető, akkor szórakoztató.

Az előbb említett alkotások (vagy Bergman filmsorozatai: a *Jelenetek egy házasságból*, *Fanny és Alexander*) mégis felelevenítik a filmsorozatban való gondolkodást, a szubjektív mesélés, meditálás lehetőségét, felhívják a figyelmet arra, hogy a filmsorozat is alakíthatja — még kudarc esetén is — a televíziós művészetet. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a filmsorozat máától ne a szórakoztatás műfaja legyen, de nem lehetünk intoleránsak azokkal az egyszer-egyszer előforduló alkotásokkal szemben, melyeknek létrehozói mernek és akarnak nem sémákban, sztereotípiákban gondolkodni.

A nyolcvanas évtizedben a magyar sorozatok számának növekedésével a műfaji gazdagodás tanúi is lehetünk.

Még mindig nagy számban fordulnak elő olyan alkotások, amelyek a magyar történelem sorsfordulói, a nagy magyar történelmi személyiségek életét ábrázolják.

A *Mint oldott kéve* (1983, hét rész, író: Sárközy György, rendező: Révész György) egy arisztokrata család három fiának sorsán keresztül kíséri végig az 1848—49-es szabadságharc eseményeit. A három fiú három magatartásformát jelenít meg. A házához emocionálisan, mélyen kötődő, de a haza egészségében gondolkodni nem tudó típust, a

házában és a lehetőségekben gondolkodót és a pragmatikust.

A *Széchenyi* (1985, író: Nemeskürty István, rendező: Hajduffy Miklós) a múlt századi nagy gondolkodó, a hazát Európa színvonalára emelni akaró Széchenyi István gróf életét követi végig.

Mindkét filmsorozat inkább tisztos, mint kiugró sikert aratott.

A nyolcvanas évtizedben a történelmi témának egy sajátos vonulatát képezik azok a sorozatok, amelyek a magyar identitást keresik, a nagyon nehéz körülmények között emberként, humanistaként, európaiként gondolkodó és cselekvő hőskönn keresztül ábrázolva ezt a témát.

Déry Tibor regénye nyomán még az előző évtized derekán készült a nyolc részes *Felelet* (1975, rendező: Zsurzs Éva), de már ezt a gondolatkört veti fel. A sorozat a harmincas évek budapesti gondolkodó értelmiségi és munkás figuráin keresztül az akkori évtized autentikus képét mutatja be.

Ezt a vonalat folytatja a *Zokogó majom* (1981, öt rész, író: Bálint Tibor, rendező: Várkonyi Gábor), mely a harmincas-negyvenes évek Erdélyének életét ábrázolja a Vincze család történetében. A filmsorozat ugyan nem aratott zajos sikert, de a kritika dicsérte egyes epizódjainak ritmusát, a szépen komponált képeket, az igényes vizualitást és a nagyszerű színészi alakításokat. Ugyancsak Erdélyben játszódik, de a XVII. században a múlt századi magyar író, Kemény Zsigmond *Ózvegy és leánya* című regénye. A regényt hosszú ideig a pesszimizmus vádjával illették, mert keményen szólt arról a harcról, amely a haladás és a konzervativizmus között folyt az erdélyi fejedelemségben, és Kemény Zsigmond mintegy természetesen tartotta, hogy a konzervativizmus győzött. Érzése szerint a helyi kicsinyes érdekek mindig gátjai az európai szinten való gondolkodásnak. A négyrészes filmsorozat (1983, rendező: Horváth Z. Gergely) sikert aratott a magyar nézők körében, nézettsége közel 80 százalékos volt. Az *Ózvegy és leánya*

ritmusa, vizualitása, színészi játéka rendkívül magas szintű.

Ebben az évtizedben több zeneszerző életéről is készült sorozat. A *Wagner*t, mint már említettük, bukásnak könyvelhetjük el, de ugyanilyen sorsra jutott a *Bach* is (1985, négyrészes, magyar—NDK, író: Klaus Eidam, rendező: Lothar Bellag). A nagy magyar zeneszerző, *Liszt Ferenc* életrajzáról szóló filmsorozat az előzőekhez képest sikeres volt 60—70 százalékos nézettsége alapján. 1982-ben (író Maróti Lajos, rendező: Szinetár Miklós) tizenhat részes volt, a legutóbbi ismétléskor, a közelmúltban nyolc részben mutatták be. Az 1811-ben született, 1886-ban meghalt zeneszerző azon nagy magyarok közé tartozott, akik keveset éltek itthon, otthonuk a nagyvilág, Európa volt, ha szükség volt rájuk, azonnal hazasiettek, és mindig, mindenütt magyarnak vallották magukat.

Ebben az évtizedben jelentek meg az egyértelműen szórakoztatni, pihentetni, a mindennapoktól elszakítani akaró magyar filmsorozatok is, melyek mentesek minden korábbi években fellelhető kioktató, rosszul politizáló attitűdtől. Ennek a vonulatnak sikeres példája a *Linda*, és ide sorolható a burleszk-elemeket tartalmazó, kabarétréfákalmazából álló *78-as körzet* (hat rész, rendező: Palásthy György) és a *Szálka hal nélkül* (hat rész, író: Gyurkovics Tibor, rendező: Dobray György). Mindegyik mai témájú, szórakoztató film nagy sikert aratott.

A többi sorozatról

Még olyan részletességgel sem kívánunk szólni a dokumentarista, az animációs vagy a gyerekeknek szóló filmsorozatokról, mint az előbbieken az irodalmi jellegűeknél tettük.

Csupán azt szeretnénk rögzíteni, hogy a furcsaságokat, szélsőségeket vagy ismeretlen dokumentumokat bemutató valóságfeltáró filmsorozatok éppúgy kommunikációs folyamatok elindítóivá, beszédtemává válnak, mint a Columbo vagy a Sandokan. *A nap-*

sugár nyomában (Balogh István—Roczenbauer Pál) című magyar útifilmsorozat vagy a *Nagy csaták* (1974, tizenegy rész, rendező: Daniel Costelle) című francia dokumentumfilm-sorozat hetekig foglalkoztatta televíziónézőinket, a témára irányítva figyelmüket (sőt az érdeklődésük ilyen témájú könyvek olvasására is sarkallta őket, amit a könyvtárak forgalma jelzett).

Sajnos gyermekfilmgyártásunk nem létezik, nagyon ritkán készül film a kisebb gyerekeknek, a serdülőknek. Szerencsére a televízió vállalja ennek a mostohán maradó korosztálynak a szórakoztatását, és több olyan sorozatot készített, melyet szinte évente meg kell ismételni a nagy sikerre való tekintettel.

Ilyen nagy siker 1975 óta a háromrészes *Svédcsavar* (író: Mezei András, rendező: Mamcserov Frigyes) vagy a négyrészes *Keménykalap és krumplicorr* (író: Kardos G. György, rendező:

Bácskai Lauró István). Ez utóbbi figurái kerültek a gyerekek tudatába, szinte mítikussá nőtt közülük a fagy-laltmérő Bagamérié.

De ugyanígy a *Süsü, a sárkány*, (író: Csukás István, rendező: Szabó Attila, bábtervező: Lévai Sándor) egyfejű, jószívű, az átlagtól nemcsak külsejében, hanem gondolkodásában is elütő bábu főhőse a gyermekszobák falát díszíti poszterként, vagy gyermekjáték lett belőle.

A filmsorozat mint műfaj, mint szerkesztési elv a Magyar Televízió indulása óta jelen van a képernyőn, és a nyolcvanas évtized közepére óriási változásokon ment át. Ahogy változott a televízió műsorpolitikája, ahogy fejlődött, gazdagodott a televíziós formanyelv, ez a tömegkommunikációs műfaj is többféle igény kielégítésére vált alkalmassá, és a közönségben is kialakultak a magasabb minőségi követelmények.

ABSTRACT: The television serial as a specific genre and programming concept has been present on the screen since the foundation of the Hungarian Television Company. By the mid-80s it had gone through enormous changes. Parallel with the transformation of the programme policy and the enrichment of television expression this mass media genre became apt for satisfying various needs and the audience also developed certain requirements of higher standard.

S. Nagy Katalin

Amiről a divat beszél

A divat természetéről elsősorban cseh, de magyar, szovjet és lengyel munkák is tettek már fontos megállapításokat, azonban kulturális súlyának felmérésére a szocialista országokban még nem vállalkoztak. A cikkíró egy szociológiai, szemantikai és kulturális antropológiai szemléletű divatkutatás céljait és lehetőségeit vázolja fel.

Mi a divat?

H. Spencer szerint a divat — természetéből adódóan — utánzás. G. Simmel szerint — aki máig a legnagyobb hatású, alapozó tanulmányt írta a divatról — a divat lényege az, hogy megkülönböztet egyesektől és hasonlóvá tesz másokhoz, s az, „hogy mindig csupán a csoport egyik része hódol neki, az összesség azonban csak útban van felé”.

Spencer és Simmel óta az utánzást a divattól elválaszthatatlan sajátosságnak tartják. A pszichológusok szerint az utánzás a biológiai védekezés egyik formája, a nyájban élő élőlények természetes reflexe. Az utánzás szociológiai lényege a másokkal való közösségvállalás, azokkal, akikkel a következő azonosulni kíván és nem azokkal, akiktől különbözönek tartja magát. Valamilyen ruhát, ízlést, szófordulatot, nézetet, magatartást stb. azért vesz fel, követ az ember, mert mások is így tesznek körülötte, mások, akikkel valamilyen együvé tartozást fejez ki a választott, követett jelek által. A kultúra megkülönböztető jegyeinek utánzása szimbolikusan egyenrangúvá tesz azzal, akit utánoznak. Azt utánozzák, akinek több a presztízse vagy legalábbis egyenrangú, így

a divat hozzájárul a státusszimbólumok, a presztízis alakváltozásaihoz is.

E. Sapir szerint a divat „olyan szokás, ami a szokásostól való eltérésnek álcázza magát”, A. B. Hofman szerint „az emberek közötti kommunikáció egyik formája”. Losonczi Á. szerint „a testetlen hatalom a megtestesülttel szemben”, F. Braudel szerint „a divat az a mód, ahogyan egy civilizáció tájékozódik”. Számomra a jelek, formák és a kommunikáció öntörvényű, de sosem önálló rendje.

Gyakorlati a moralizáló megítélések: a divat sznobizmus, játékosság, elsekélyesedés, visszaélés, szerepjátszás, unaloműzés, múlandó, hódolnak neki, immorális (pl. Baudrillard szerint), demonstratív, költséges, zsarnoki, haszontalan, felületes, „nem annyira a lényegre érinti, inkább külsőségekből áll” (Grétsy L.).

Még gyakoribbak az előítéletek a divattal szemben: a lenézés, a távolságtartás, a lekiáynyló értékelés. Súlyos korproblémának vélik, „közügyé emelt magánügy és magánügyé alacsonyított közügy” (Erős Ferenc paradoxona). „Intézményesített deszublimalizáció” (H. Marcuse megbélyegzésében). Sokak szerint relativizálja, elköptatja, leegyszerűsíti az értékeket.

Ki, mikor, hol?

Mióta van divat? *Klaniczay G.* kétezeréves pályafutásról beszél, *L. Kybalová—O. Herbenová—M. Lamarová* szerint minden divat saját korának tükré, s mivel a divat a kultúra külső megjelenési formáiban — életstílus, étkezési szokás, ruházkodás — érhető tetten, mindig is volt, van és lesz. *F. Braudel* az 1350 körüli évekre teszi a divat első megnyilatkozásait, mert ettől kezdve lesz szabály a változás az európai ruházkodásban, lakberendezésben. *A. B. Hofman* szerint a divat a modern társadalmak velejárója, hiszen az archaikus társadalmakban, amelyekre a szociális szabályozás tradicionális formái a jellemzőek, az újdonságot hibának tekintették. Magam hajlok arra, hogy a divatot a modern társadalmi nyilvánosság létrejöttéhez kössöm.

Hol születik a divat? Nem mindenütt és nem akárhol. Eleinte Itáliában, Spanyolországban, később Angliában, majd Párizsban, napjainkban főként New York-ban.

Kik teremtik a divatot? A hatalomban lévők, a kereskedők, az ellenzékiek. Legfőbb hordozói a történelem során az udvaroncok, a mobil középrétegek, a nők (bár *A. H. Bigg* szerint a 14. századig a férfiak sokkal inkább a divat rabjai voltak, mint a nők), illetve a fiatalok. *F. Braudel* szerint „a divat nem ismerése a szegények osztályrésze, bárhol éljenek”. Nem tartják divatkövetőknek az arisztokráciát és a legalsó rétegeket, mindazokat, akik az életformák tradicionális értékeit őrzik. Nem a rang, hanem a vagyoni arisztokráciája a divatteremtő, állítja többek között *E. Sapir*, *G. Simmel* szerint „a divatok mindig osztályok divatjai, a felső rétegek divatja különbözik az alsó rétegektől, s abban a pillanatban elhagyják, míhelyt az utóbbiak megkezdik elsajátítását”. A divat terjedéséhez mintakép és nyilvánosság kell.

A divat követésének ütemkülönbsége, „gördülési ideje” (*Losonczy Á.*) társadalmi mutató kedvező és kedvezőtlen helyzetűek között.

Mitől függenek a divat változásai? Az uralkodó kultúrától, attól, hogy mi az uralkodó elem a szokásban, és milyen mértékben biztonságos attól eltérni. Az érdekek működtetik a változásokat (üzleti érdek, csoportérdek stb.). A technika, az új anyagok, új eljárások is lehetnek motivációs tényezők. A divatot sarkallja az újdonság és az önérvényesítés iránti vágy. *A. H. Bigg* szerint a tömegfogyasztásra szánt cikkek nagymértékű olcsóbbodása növeli a divat változékonyságát. *Roscher* szerint a mintaterjesztő rendszerek fejlesztése, fejlődése egyre csökkenti az egymást követő divatok idejét, ráadásul hat hónap alatt mindenütt elterjednek, és indulhat az új körforgás.

Nivellálás és differenciálás

Mivel foglalkozik a divatszociológia? Elsődleges témája, hogy mi a divat funkciója a különböző csoportok, rétegek, osztályok, társadalmak mindennapi életében, egymás közötti viszonyaiban. Mivel a divat a kulturális javak megkülönböztető jelként való használata, összeveti a társadalmi megkülönböztető jelek szerveződésének más típusaival. Vizsgálja, hogyan vált át konszenzussá, normává, szokássá, hogyan változik benne az ideológiai tartalom, hogyan transzformál értékeket, miként jelzi a mögöttes okokat és jelenségeket. Mivel egyrészt elrejti, másrészt kiélezi a szociális egyenlenségeket, nem törli el a megkülönböztető jelek hagyományos elrendeződését, sőt: gyorsabb ütemű újratermelődesre kényszeríti, a hagyományosnál nagyobb szerepet kínál az azonosulás és megkülönböztetés egyéni választáson alapuló összetevőinek, így átláthatóan rajzolja ki a társadalmon belüli csoportokat és a csoportokon belüli különbségeket.

Amióta jelentősen nivellálódtak a fogyasztás társadalmi osztályok, rétegek szerinti differenciái, a különböző életmódminták, modellek átlépik a réteghatárokat. A divat az életmódba beépült és alakításában szerepet játszó

tárgyi és nem tárgyi javakon, viszonyokon, értékeken keresztül szabályozza az életmódba beépíthető minták körét (egyébként az életmódban, akár csak a divatban, összefonódik a hasonulás és a különbözőzés vágya).

Külön nagy témája a divatszociológiának a divatkövetés: hogyan követik, akik követik, s milyen helyzetbe kerülnek, akik nem, oldalirányú-e az átvétel vagy inkább felülről lefelé haladó. Erre vonatkozik az amerikai szakirodalomban meglehetősen elterjedt ún. „leszivárgás elmélete” szemben az „átszivárgás effektussal”.

A divat terjedése a társadalmi pozíciók rendszerében kirajzolja a társadalom kulturális rétegzettségét és kommunikáció szerinti tagolódását, azaz a társadalmon belüli csoportokat és a csoportokon belüli különbségeket. A terjedési folyamat révén történő megkülönböztetés minden kisebb átrendeződést azonnal kifejezésre juttat, érzékenyen tükrözi a felszín alatt végbenemő kulturális változásokat. A divatban a megkülönböztető jelek cserélődnek, az átvétel terjedésének sebességét a mobilitási igények, a társadalom kulturális kommunikáció szerinti tagozódása határozza meg, miközben ennek átrendeződésére visszahat. A presztízs, a kulturális rangsorolás mellett a mintakövetés feltételei is hozzájárulnak az elsajátítás mikéntjéhez. Gyakran „nem a jel eredeti kontextusa az elsődleges — az a meghatározó, hogy kiket fejez ki, kikkel van egy körben, kikkel azonosít —, terjedésében nem a szimbólum a fontos, nem a mi és a mit, hanem az, hogy kiket képvisel követése, a vágyott, irigyelt ideálokhoz való csatlakozás” (Losonczy Á.).

A divat a társadalmi viselkedés egyik szabályozórendszere, a viselkedésszabályozás szimbolikus mechanizmusainak egyike, a modern kultúra szerveződésének egyik alapvető mechanizmusa. A divatszociológia arra törekszik, hogy viselkedéseket rendszerezzen, amelyeket társadalmi feltételekkel, életszínvonalakkal és szerepekkel hozhat összefüggésbe.

A divat a hagyományos kulturális

jelek szerveződésének más mechanizmusaival, az intézményes szabályozással és az ideologikus rendszerezéssel vívja érdekharcát a mindennapi életben, miközben általa is érvényesül a társadalomszervezés két jelenkori alapelve: a racionalizált hierarchia és az egyenlőség. Kikezdi a modern hatalmi, függőségi viszonyok szerveződésének két alapelvét: az alá- és fölérendeltségek vertikális hierarchiáját és a centrum-periféria horizontális hierarchiáját. A „leszivárgás” vertikális irányú, az „átszivárgás” horizontális irányú, osztályokon, rétegeken, csoportokon belüli és keresztüli. Modern szocializációs és kulturális mechanizmus, amelyben egyszerre érvényesül a szabadság és a kötöttség, az egyéni és közösségi, az azonosulás és a szembenállás utáni vágy. A divat az ellentétek összeolvadása, az egyéni cselekvés és az intézményesség kettőssége, gyakran nem vagy-vagy, hanem is-is, „látzat-antikonzormizmus” (Losonczy Á.), „non-konformista konformizmus”. A divat elősegítheti a mobilitást, de a hierarchikus elv előretörését is. Jelentheti a szabadságot, az egyenlőséget, de a kötöttséget, diszkriminációt is. Lehet a gyengék, a kívülállók fegyvere, miközben a hatalom kezében manipulációs technika.

A divat racionalizálja a megkülönböztető jel funkcióját és jel-természetét, lehetővé teszi a hatalom hagyományos megkülönböztető jeleinek eltulajdonítását (ami által önvédelemre, védekezésre kényszeríti a hatalom birtokosait). Miközben az ötvenes évektől kezdve a baloldali kulturkritika, a fogyasztói társadalom bírálatának egyik kedvelt célpontja, amerikai és cseh szociológusok éppen a hatalom ellenlábásának tekintik. H. Spencer óta sokan leírták, a divat a társadalmi irányítás egyik formájaként szemben áll a hatalommal, egyenlősítésre törekszik, elmossa az osztálykülönbségeket, gyengíti a szertartásosságot, erősíti az egyéniségek kibontakozását. Kijátssza az intézményes szabályozást és az ideologikus rendszerezést, ezáltal az ember nem az, aminek társadalmi szerepe

szerint lennie kellene, bárki úgy tehet, mintha minden lehetne, ami lenni szeretne. O. *Wilde* szerint a divat „olyan biztonságot ad az embernek, amelyet még a vallás sem adott neki soha”. A hatalom egyfelől az erkölcsök megrontóját, másfelől az osztályharc eltörlőjét látja a divatban. Minél kevésbé toleráns egy társadalom, annál inkább politikai kérdés a divat.

Sokak szerint a tömegtermelés és a tömegkommunikáció tette lehetővé, hogy a divat szabályozórendszerre váljon. A divattörténészek (E. *Sapir*, L. C. *Eisenbart*, E. *Fox-Genovese* stb.) szerint a legfontosabb esemény a divat történetében az ipari forradalom, mivel megkönnyítette a divat terjedését, lehetővé tette a „közember” felemelkedését, megnövelte azok számát, akik tudnak is, akarnak is divatosak lenni. E. *Sapir* szerint a modern Európában jött létre a divat gyors, szezonális változásokhoz kötött, jól ismert körforgása, a szokás által korlátozott kultúrában inkább lassú stílusváltozások zajlottak. *Barthes* a tömegkultúra elemének tekinti, éppúgy, mint a filmet, vagy a képregényt, szerinte a francia nők fele rendszeresen olvas olyan kiadványokat, amelyeket legalább részben a divatnak szenteltek. *Losonczy Á.* szerint mai fontosságát felgyorsítja a tempó, felnagyítja a tömegesség és kötelezővé sulykolja a nyilvánosság. Vannak, akik az „életmód-fragmentumok bemutatási eszköztára” közé sorolják, a sajtó, a tévé, a rádió, az utazás mellé (pl. *Pataki F.*). S vannak, akik a hagyományos szabályozókkal — politika, jog, erkölcs — szemben az új szabályozók — tömegkommunikáció, kommunikációs kultúra — egyikének mondják (pl. A. B. *Hofman*). Van, aki szerint a divat a szülei kultúrájával és társadalmával szembe forduló fiatalok „ellenkultúrája”.

A hétköznapi kultúrája

A divat modellszerűen alkalmas a kulturális jelek elosztásának, az értékek újrendeződésének bemutatására. Ki-

olvasható belőle a kommunikáció modern rendjének modellje.

Természetrájának ismerete lehetővé teszi a modern társadalomszerveződés törvényszerűségeinek és a kommunikáció mechanizmusainak elfogulatlanabb megfigyelését. Hozzájárul a mindennapi élet szabályszerűségeinek, a mindennapi kultúra változásainak jobb megismeréséhez. A hétköznapi tudat szociológiai magyarázatán túlmutató ismeretekkel szolgál a kulturális döntéshozóknak, főként a tömegkommunikáció irányítóinak. A társadalom szimbolizációs mechanizmusainak vizsgálata a mindennapok tudatbefolyásoló mechanizmusainak feltárásához is segítséget nyújthat.

Az elmúlt másfél évtizedben folytatott szociológiai kutatásaim a hétköznapi vizuális kultúrájára irányultak. A képzőművészeti kultúra, a lakáskultúra, a mindennapi és ünnepi, a magán-szférában és az intézményi szférában található tárgyak vizsgálatából módszeresen jutottam el a viselt tárgyak elemzéséhez, a divat jelenségének kutatásához. Másfél évtizede foglalkozom a tárgyakkal, mint jelekkel, s rajtuk keresztül a szimbolikus kultúrával, pontosabban a kultúra szimbolikus részével. A tárgyváltozásokkal, tárgyváltoztatásokkal, mint az életstruktúráváltozások, -változtatások kísérőivel.

Akik eddig akár empirikus divatkutatással, akár a divat természetrájának elemzésével foglalkoztak, főként a ruházkozásban bekövetkező divatváltozásokat választották témául (*Barthes*, *Richardson*, *Kroeber*, *King*, *Katz*, *Kiener*, *Sahlins*, *Langer*, régebben *Stern*, *Boehn*, nálunk *Klanciczay G.*, *Szilvitzky M.*). Jóval kisebb azoknak a szerzőknek a listája, akik nem, vagy nem csak az öltözködésen keresztül tárták fel a divat sajátosságait (*Simelen*, *Spenceren* és *Sombarton* kívül *Baudrillard*, *J. Dreier*, *R. König*, *E. Ewing*). Az öltözködési stílusok a társadalmi rétegződés és a társadalmi differenciálódás kulturális velejárói, az öltözék azon eszközök egyike, amelyekkel egyének, csoportok jelezhetik szerepeiket, pozíciójukat, identitásukat.

„Mindenféle testen viselt dolog, öltözöt beilleszkedik egy normatív és a társadalom által szentesített formális rendszerbe” (Barthes), társadalmi modell, az elvárt kollektív viselkedés intézményesen meghatározott, többé-kevésbé standardizált képe.

Hogy a divatszociológiai kutatásához miért éppen a házasságkötést megelőző udvarlás és az esküvői szertartások vizsgálatát választottam, abban egyrészt *Losonczy Ágnes* volt segítségemre, másrészt két könyv. Az egyik *Norbert Elias* kultúraszociológiai elemzéseit tartalmazza a 16–18. századi udvari társadalomról. A szerző azzal a „civilizációs folyamattal” foglalkozik, melynek során az intézményes szabályozásból kialakulnak az illemtankönyvek, nevelési kézikönyvek, s ahogy a nukleáris család, iskola, szalon, klub és társasélet egyéb modern intézményei érvényt szereznek a fejedelmi udvarokban, egyházi intézményekben, állami hivatalokban kimunkált, a nevelést és a viselkedést szabályozó elképzeléseknek. A másik könyv: Charles-Albert *Bertall* tanulmányai a szokásokról, modorról, hóbortokról, illetantról, erkölcseről, divattanácsokról. Utóbbi harmadik részében a ceremóniákkal foglalkozik, a keresztelővel, a házassággal, a temetéssel, és az ezekhez kapcsolódó ruhadivattal.

Pillantás a homlokzat mögé

A házasságkötést megelőző udvarlás, a házasságkötés és az eljegyzés olyan komplex rendszer, amelynek egyes elemeit külön is érintheti a divat (társalgási formák, időtöltés módja, öltözék, a szertartás rendjének végzése stb.). Lényege állandó, de a keret, a goffmani értelemben vett „homlokzat”, a kíséző jelenségek folyamatosan változnak.

„A házasságkötés előtti párkapcsolati formák a XX. században alakultak ki, főleg az I. világháború után” (*Cseh-Szombathy László*). A XX. század első harmadában még meglevő tradicionális normák a két háború között fella-
zultak. A XX. század első harmadában

a magyar családokban még férfi-apai vezetés, tekintélyelv uralkodik, keverednek a feudális és polgári elemek (*Lócsei P.*). A történeti elemzésnek esetünkben nem a párválasztás kérdéseire, s természetesen nem a család funkcióváltásaira kell irányulnia, hanem arra, hogy az udvarlási szokásokat, az eljegyzési és házasságkötési szokásokat hogyan befolyásolta, módosította, alakította a divat, illetve hogyan jelenik meg a viselkedési módokban, társalgási témákban, időtöltésben, ajándékozásban, majd a szertartások tárgyi kellékeiben, ünnepi viseletben. Nem pusztán passzív tükröződésként vagy tükröképként felfogható jelenségről van szó, hanem a kifejezés készletének és a jelentés rendjének kölcsönhatásáról. Az ünnepeken egyébként szigorúbb szabályok érvényesülnek, több előírást, normát kell az egyének betartania, mint a hétköznapiakban, így az eljegyzésben és a házasságkötésben megjelenő divatváltozások annak elemzését is lehetővé teszik, hogyan válik a divat szokássá, normává.

Az esküvők néhány évtizedes története az egyházi direktíváktól való lassú elszakadásnak a története. 1925-ben (a kezdő időpont indoka: 60 éves házasságkötésüket ünneplők még találhatók) az esküvő még egyházi monopólium, a hetvenes-nyolcvanas években viszont „a szocialista országokban az életfordulók nem vallási ünnepei és szertartásai elterjedtebbek, mint bárhol másutt a profán átmeneti rítusok” (*Tomka M.*). Nyilvánvaló, hogy amilyen arányban csökken az életfordulók vallási rítusainak gyakorisága (a csökkenés az egyházi házasságkötések arányánál a legnagyobb, *Kardos L., Tomka M.*), olyan mértékben léphet be a divat, mint szabályozó.

Tervezett kutatásom *tárgya* tehát a divat mint szimbolikus reprezentáció. A kutatás *témája*: a divatnak mint szabályozórendszernek a szerepe a házasságkötést megelőző udvarlási szokásokban és az eljegyzési és esküvői szertartásokban. A csoportok közötti kulturális cserében a divatváltozások hatásának mérése; a divat mint értékközveti-

tő, mint jelek és formák rendszere. Hogyan realizálódnak az emberi magatartásban az értékek és a jelentések, hogyan pluralizálódik és individualizálódik a kultúra. A divat szerepe az életmód modelljeiben, mintáiban más szocializációs intézmények (család, iskola, kortárs csoportok, tömegkommunikáció) mellett. A divatkövető, a divatátvevő viselkedés sémái. Társadalmi státus, életkor, aspirációk és divatérdekltség összefüggései. A véleményirányítás és a tömegkommunikációs eszközök (reklám, divatlap, országos és helyi sajtó, rádió, képeslap, film) befolyása. A hagyományos kultúraközvetítő eszközök és a kommunikációs kultúra szerepe a divatközvetítésben (fénykép, festmény, családregény, táncdal, esküvői zene). A tárgyak mint jelek (eljegyzési kártya, házassági meghívó, eljegyzési öltözék, esküvői ruha, ünnepi teríték, ajándékok). A férfi és a női szépségideál változása. Magatartástípusok az utánzás és a megkülönböztetés kettőssége szerint. A divat és az izlés összefüggései (*Sapir* szerint az „átlagember” a divattal helyettesíti ízlését). Milyen szimbolizmus kapcsolódik a divatos formákhoz, színekhez, anyagokhoz, testtartásokhoz és egyéb kifejező elemekhez, az adott kultúrát jellemző jelentésrteg-rendszer. A stílus és a divat összefüggései.

Mindez szorosan összefügg a mindennapi élet általános struktúrájával és a világképpel. A formák vizsgálata, elemzése, változásai regisztrálása elválaszthatatlan a funkciótól, a jeltermelés képessége a funkcionalitástól. A társadalmi megkülönböztetések szokásrendjének felfordulásában, elbizonytalanodásában a divat a hagyományosnál nagyobb szerepet kínál az egyéni választáson alapuló azonosulásnak, hozzájárul a társadalmi csoportok folytonos átrendeződéséhez. A divat terjedésének, átvételének társadalmi és kulturális mechanizmusok szabnak korlátokat, ugyanakkor a divat is egyike azoknak a szabályozó mechanizmusoknak, amelyek közrejátszanak az új, megkülönböztető jelek átvételén ke-

resztül a kulturális szintkülönbségek folytonos metamorfózisában.

Egy ilyen jellegű kutatás jelentőségét leginkább egy *Braudeltől* kölcsönzött idézettel tudnám illusztrálni: „a valóságban a jövő . . . azokat a társadalmakat igazolta, amelyek elég könnyelműek voltak hozzá, hogy legfőbb gondjuk folyton változtatni a ruháik színét, anyagát, szabását, de egyúttal a társadalmi kategóriák rendjét és a világ térképét is, vagyis a hagyományokkal szakító társadalmakat . . . A divat egyúttal új nyelv keresése, hogy ki lehessen zárni a régít, mód arra, hogy minden nemzedék megtagadja az előzőt, és megkülönböztesse magát tőle — legalábbis, ha olyan társadalomról van szó, amelyben létezik a nemzedékek összeütközése.”

A kutatás az 1925—1985 közötti időszakra támaszkodik, egyszerű mintavétellel. Azokat kívánjuk megkérdezni, akik 1925-ben, 1935-ben, 1945-ben, 1955-ben, 1965-ben, 1975-ben és 1985-ben kötöttek házasságot, és a dokumentumanyagokat is ezekből az évekből kívánjuk összegyűjteni (levelezés, fénykép, eljegyzési kártya, esküvői meghívó, festmény, illetve házassági hirdetések, reklámok, az udvarlással és a házasságkötéssel kapcsolatos cikkek a helyi és az országos napilapokban, képeslapokban, divatlapokban, a rádió hasonló témájú műsorai, népszerű filmek és családregények).

A kutatás *helyszíne*: Mosonmagyaróvár és a vonzáskörébe tartozó sváb, horvát, magyar etnikumú Kimle. A helyszín megválasztását az adott területen jelenleg is folyó szociológiai kutatások indokolják, melyek során olyan háttérismeretekre, információkra tehattünk szert a divatkutatásra is kiválasztott városban és környékén, amely igen nagy mértékben növeli a folytatandó vizsgálatokhoz elengedhetetlenül szükséges történeti, helytörténeti, helyi társadalmi, etnikai, intézményi stb. ismereteket. A terep ismerete, a környezetben való jártasság, a tárgyak közötti otthonosság növelheti a kutatás valóságtartalmát.

Mosonmagyaróvár erős történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező, több vallású, több nemzetiségű város, távol Budapesttől mint centrumtól, de közel másféle centrumokhoz (Bécshez, Pozsonyhoz és Győrhez).

A szociológiai és a kulturális antropológiai módszerek együttes alkalmazása mellett a feldolgozásban, adatértelmezésben is együttesen szeretnénk érvényesíteni a szociológiai és a kulturális antropológiai szemléletet. Akárcsak a tradicionális kulturális antropológiának, nekünk is az adott társadalom kultúrájának a leírása a célunk. Ezúttal a divat az a „kulturális modell” (R. *Benedict* értelmében), amely a kultúra valódi konfigurációját mutatja meg az

empirikus tények káoszával szemben (lásd: *Sapir, Whorf, Honigmann* modelljei).

Az empirikus tények elsődlegességének hangsúlyozása mellett elengedhetetlenül szükséges a szemantikai elemzés. Vizsgálunk kell tehát „a jelző viselkedésformáinak, jelentéseinek és következményeinek egész világát” is. *Sapir* szerint a kulturális antropológiának úgy kell végeznie kutatásait, „mintha semmit sem tudnánk a kultúráról, hanem éppen törekednénk annak lehető legteljesebb elemzésére, arra, hogy az adott embercsoport, amely hozzácsokolt az állandó együttéléshez, mit gondol valójában, és mit cselekszenek ezek az emberek a mindennapi érintkezés során”.

ABSTRACT: Although Hungarian, Soviet, Polish and mostly Czech authors have already made important statements on the nature of fashion, in the socialist countries there has been no venture yet to determine its cultural weight. The author of the above article outlines the objectives and possibilities of a sociological, semantic and cultural anthropological study of fashion.

Hoffmann Márta

Karácsonyi tévéműsorok Európában — 1985

Tizenhat európai ország karácsonyi tévéműsorát összehasonlítva a szerző azt tapasztalta, hogy azok „globális” ünnepi jellegük ellenére is magukban hordozzák a nemzeti sajátosságokat, tradíciókat, vagyis az egyes országok hétköznapjait.

A tavalyi karácsonyi ünnepek után az iránt érdeklődtünk a különböző európai országok közönségkutatói körében, hogy milyen is volt náluk az ünnepi tévéműsor. Angliából, Ausztriából, Belgiumból, Bulgáriából, Dániából, Finnországból, Franciaországból, Hollandiából, Írországból, Jugoszláviából, Lengyelországból, az NSZK-ból, Norvégiából, Olaszországból, Svájcban és Svédországból kaptunk választ alábbi kérdéseinkre:

— *Eltér-e az adásidő hossza az egyébként szokásostól?*

— *Vannak-e olyan nézői rétegek amelyekre ilyenkor különös hangsúlyt fektet a műsorszerkesztés?*

— *Kialakultak-e sajátos, évenként visszatérő programok?*

— *Mennyire tekintik a karácsonyt a műsorszerkesztők vallási, családi ünnepnek vagy éppen „szabadidő-teremtő” alkalomnak?*

— *Foglalkoznak-e azokkal az emberekkel, akik számára a karácsony inkább megpróbáltatás, mint öröm?*

— *Diszkriminálnak-e bizonyos programtípusokat, műfajokat ezeken a napokon?*

Mindössze két országból, Bulgáriából és Jugoszláviából kaptunk olyan információt, hogy a karácsonyi tévéműsor

semmilyen nem tér el a hétköznapitól. Ennek értelmezésekor nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről, hogy mindkét ország lakosságának jelentős része görögkeleti, illetve mohamedán vallási környezetben él. (A görögkeletiek is ünneplik a karácsonyt, de nem december 24—25-én.)

A vizsgált országok túlnyomó többségében a szokásos adásidő december 24-én és 25-én is meghosszabbodik fél, két és fél, három órával. A leghosszabb adásidőt azokban az országokban találtuk, ahol az adás korán reggel kezdődik, és éjféle misével, illetve még azt követő programmal zárul december 24-én (Franciaország, Írország, Olaszország). Ezek döntően katolikus országok, bár a későbbiekben azt is megfigyelhettük, hogy az ország katolikus vagy protestáns hagyományai és a vallásosság mértéke nem egyirányú tényező.

A karácsony minden országban hátrázottan „a gyerekeké”, legalábbis ami a tévé „karácsony-imagóját” illeti. Mind a december 24-i, mind a 25-i programokban jelentősen megnő a gyermekműsorok aránya. Számos országban 24-én reggeltől kora délutánig szinte kizárólag gyerek- és ifjúsági műsorokat vetítenek; különösen ahol több adó áll rendelkezésre, valamelyik adón minden időpontban található gyermekműsor (Olaszország, Franciaország, Ausztria).

A műsorszerkezetből kiviláglik, hogy a gyerekek mellett egy-egy célzott műsorral, vagy éppen hogy nagyon vegyes „kívánságműsorokkal” minden speciális nézői réteg kedvére igyekeznek tenni ezekben a napokban (öreges, komolyzene-kedvelők, könnyűzene-kedvelők, irodalomkedvelők, színházkedvelők, etnikumok stb.).

Egyes országokban kialakultak bizonyos évenként visszatérő, „kötelező” programok (gyerekműsorok, filmsorozatok). Ilyen van például Svédországban, Ausztriában. De ilyen ismétlődő műsornak tekinthetjük az államfők, kormányfők karácsonyi beszédeit is, amelyek biztosítják a folytonosságot, ugyanakkor megerősítik az ünnep számos funkcióját (az idő szakaszolása, számvetés, perspektívaeremtés), és persze a ceremóniális igényeket is kielégítik. (Szinte minden királyságban és számos hagyományörző köztársaságban találtak ilyen műsort.)

A karácsonyi műsorok szerkezetében jól felismerhető az az igény, hogy ezekben a napokban a televíziónak egyszerre kell alkalmazkodnia három eltérő, helyenként egymásnak ellentmondó igényhez. Először is meg kell felelnie az ünnep vallási jellegének. Másodszor, a karácsony igen nagymértékben családi ünnep, a különböző rokonok, akik évente csak egyszer-kétszer találkoznak, karácsonykor inkább felkeresik egymást. Ez a tény a televízióval szemben is sajátos igényeket támaszt. Ezzel függ össze a harmadik követelmény is, ami ebben az időben szintén sajátos színezetet kap: a szórakoztatás.

A karácsony vallási jellege kihívást jelent a szocialista és a nyugati, a szekularizált és a vallásos országokban egyaránt. Azokban a szocialista országokban, ahol a karácsony a legfontosabb vallási ünnep, ez a tény valamilyen módon áttűnik a képernyőn is, bár egyházi szertartásokat külön programként nem közvetítenek (a híradók és a magazinjellegű műsorok tartalmáról nincs részletes információnk). A vallásos, illetve karácsonyi tárgyú játékfilmeknél ezt két műsor-típussal igyekeznek megoldani: egy-

részt egyházi, illetve karácsonyi zene közvetítésével, másrészt dokumentum-filmekkel, karácsonyi népszokások felelevenítésével. A betlehemezés és más karácsonyi, valójában világosan vallási eredetű szokások a folklór köntösében jelennek meg.

A karácsonyi szokásrendszernek a televízió mellett is része a zenehallgatás átlag fölötti mértéke, ezt a műsorkészítők mindenhol meglovagolják. Minden vizsgált országban találtunk december 24-én és 25-én legalább egy (komoly) zenei műsort, de sok helyütt a műsoridő nagy része ebből áll (Anglia, Belgium, Finnország, Ausztria, Hollandia). A műsorban leggyakrabban a zeneirodalom karácsonyi tárgyú művei szerepelnek (Händel, Bach stb.), vagy kiemelkedő zenei események felvételei, bár több országban közvetítenek élő adást is. A protestáns országokban gyakori a templomi éneklés (gyakran gyermekkórus) szerepeltetése. Utaltunk már rá, hogy sem az ország szekularizáltságának mértéke, sem a katolikus lakosság aránya nem határozza meg egyértelműen a karácsonyi műsorok vallásosságának mértékét a nyugati országokban. Például a pápa által tartott éjjeli misét, ami a katolikusok számára különösen jelentős, 1985-ben adataink szerint a következő országokban közvetítették: Olaszország, Franciaország, Norvégia és Svédország. A két utóbbi nemcsak erős szekularizáltságról, de a katolikusok elenyésző arányáról is ismert. Az erősen katolikus Írországban ugyan egymást érik a vallási műsorok, de Róma nem jelenik meg a képernyőn. Hasonló a helyzet a Betlehemből a zajló eseményekkel is. Betlehemből a következő országok tudósítottak: Anglia, Ausztria, Finnország és Svédország. Ausztria kivételével egyikük sem tartozik az erősen vallásos katolikus országok közé. A szentföldi ünnepek bemutatásában bizonyosan helyi szokások, a politika és az egyház viszonya, a vallási türelem és az egyházak szembenállásának csökkenése játszhatnak szerepet. (Azt itt sem állt módunkban ellenőrizni, hogy

a híradók és egyéb dokumentumműsorok milyen arányban foglalkoztak ezekkel az eseményekkel.)

A főműsoridő előtt vetített műsorok többsége a családok együttlétét, a családi szokások elevenen tartását hivatott háttérműsorokkal segíteni. A kora délutáni műsorszerkesztés olyan programokat ajánl, amelyek háttérként is élvezhetőek, például nagy mennyiségben találunk könnyűzenei és rövid elemekből álló szórakoztató műsorokat — cirkusz, rövidfilm-összeállítások stb.

A főműsoridőben vetített műsorok többsége utal a karácsonyra: december 24-én este a karácsonyi helyszínek a legtöbb játékfilmben feltűnnek. Több országban tapasztaltuk, hogy ebben az időpontban (vagy 25-én este) sorozatok kezdő darabjait vetítik, számítva a megemelkedett szabadidőre, a magasabb nézettségre.

Érdekes tendencia, hogy a saját kulturális hagyományaik védelmét szem előtt tartó országok ezekben a napokban is inkább hazai gyártású filmeket vetítenek (Dánia, Norvégia, Hollandia, Belgium). A nyitottabb műsorimport-politikát folytatóknál viszont nagy mennyiségben jelennek meg más európai országok filmgyártásának termékei, valamint az amerikai filmipar produkciói. Néhány cím a főműsoridőben vetített filmek közül: *Waterloo Bridge*, amerikai: 24-én Magyarországon; *The Giant*, amerikai: 24-én Franciaországban; *Annie Hall*, amerikai: 25-én Írországhon; *The Little Lord*, angol: 24-én az NSZK-ban; *The Gold Rush*, amerikai: 25-én Olaszországban; *Murder with Mirrors*, amerikai: 24-én Svédországban.

A karácsony a legtöbb országban az egyik leginkább kedvelt ünnep, de régi tapasztalat, hogy pszichikai megterhelést jelent a családoknak, még inkább a magányosoknak és a betegeknek. Ilyenkor látványosan megugranak az öngyilkossági adatok, a krízis-intervenciók állomásai feltöltődnek. A televízió is igyekszik figyelembe venni ezeket a tényeket, de hatásos segítséget természeténél fogva nemigen képes nyújtani. A közvetlen kapcsolat létrejöttére épülő telefonos műsorok igyekeznek ellátni ezeket a feladatokat. Ilyeneket találtunk Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában, Norvégiában, Angliában.

A karácsony hangulatával bizonyos országokban, úgy tűnik, nem fér össze a való világ keménysége. A karácsony „szeretetelvének” ellentmondanak a háborúk, ellenségeskedések — azaz a „rossz hírek”. Egyes országokban karácsony napjaiban valószerűleg ezért csökkentik a hírszolgáltatást, ritkábban, kevesebbet mondanak híreket (például a svéd, az ír és a norvég televízióban). Érdekes, hogy a karácsony Finnországban nem fér össze a reklámmal sem, ilyenkor nem vetítenek reklámfilmeket.

Összefoglalva eredményeinket: a karácsonyi műsorszerkezet lényegesen eltér a hétköznapiétól. Az átlagosnál sokkal magasabb a gyermekműsorok és legtöbb országban a vallási tartalmú, színezetű műsorok aránya. December 25-én már áttolódik a hangsúly a szórakoztatásra, és megnövekszik a háttértelevíziózásra alkalmas programok aránya. A karácsonyi műsorszerkezetek azonban „globális” jellegük ellenére is hordozzák a nemzeti sajátosságokat, tradíciókat.

Lendvay Judit

Lajtán innen, Lajtán túl

Utolsó óráit éljük annak az időszaknak, amikor Közép-Európában a műsorszórásnak még a hagyományos eszközei és formái uralkodnak. Ezen utolsó órák egyikében arra keressük a választ, hogy a tévéműsorok sugárzásának és vételének tradicionális keretei között ki mit néz az osztrák televízióban, és a néző mit kezd a gyér német nyelvtudása következtében meglehetősen nagy információvesztéssel megfajított üzenettel.

Napjainkban szinte már közhelyként emlegetjük azt a rádiózással csaknem egyidős megállapítást, mely szerint az éter hullámain terjedő információknak az országhatárok sem vethetnek gátat, nem úgy, mint a sajtótermékeknek vagy más kézzelfogható, tárgyasult információhordozóknak, amelyeket el lehet kobozni, amennyiben nem kívánatosságukat törvény mondja ki.

Az izoláció időszakában a külföldi rádióadók — többek között az Österreich—3 nonstop könnyűzenét sugárzó osztrák adó — ütötték az első lyukakat a vasfüggönyön. A korrodálás folyamatába hamarosan bekapcsolódott az osztrák televízió is, amely a „hiszem, ha látom”, élményét ajánlotta az információkra éhes magyar nézőknek.

Földrajzi és társadalmi hatókör

Az osztrák tévéműsorok terjedésének gátat szabó vasfüggöny a Bakony, mely örök adottság, hiszen hegyeit világpolitikai folyamatok, eszmék, propagandahatások, divatok nem kezdhetik ki. A Bakonytól nyugatra, a vizsgált településeken a lakosság élénk figyelemmel kíséri az osztrák televízió adásait, ami nem különösebben meg-

lepő, hiszen ebben a térségben egyszerű szobaantennával, egyéni tetőantennával is megfelelő képminőség vételére nyílik lehetőség. A Bakonytól keletre elsősorban azokban a városokban gyakori és rendszeres az osztrák tévéműsorokkal való találkozás, amelyekben a vételt nagyközösségi antennarendszerek segítik (például Veszprémben, Székesfehérvárott vagy Tatabányán).

1985-ben az ország lakosságának összesen 11,7 százaléka számolt be arról, hogy több-kevesebb rendszerességgel át-átkapcsol az osztrák adóra. Ez az arány csaknem 3 százalékkal magasabb, mint amit Boros Péter 1979-es adatokra támaszkodó elemzésében talált.¹ 42 százaléka az Ausztriával közvetlenül szomszédos két megyében, Győr-Sopron megyében és Vas megyében lakik, s mintegy kétharmaduk (68 százaléka) a térségben megjelölt választóvonalaltól nyugatra.

A továbbiakban két nyugat-dunántúli városra, *Sopronra* és *Zalaegerszegre* összpontosítjuk figyelmünket, ahol többek között arról faggattuk a helybélieket 1985 májusában (százötven, illetve háromszázfős, a két város lakosságát reprezentáló mintán), hogy miképpen módosítja televíziózási szo-

kásaikat az osztrák televízió műsorainak jó vételi lehetősége.

A soproniak 87, a zalaegerszegiek 85 százaléka szokta nézni az osztrák televízió adásait. Többváltozós elemzéseink szerint a fiatal életkor, a magasabb iskolai végzettség és a német nyelvtudás valószínűsíti leginkább az átkapcsolást. Zalaegerszegen például a fiataloknak 82, az időseknek már „csak” 51 százaléka kapcsol át hente legalább egyszer az osztrák adóra; a nyolc osztálynál kevesebbet végzettek 46, a legalább középfokú végzettségűek 83 százaléka; a németül beszélők közül pedig 85, a németül nem beszélők közül pedig 67 százalék nézi az osztrák műsorokat. Ezek az összefüggések Sopronban is érvényesek.

Az osztrák televízió *információforrásként*, a *mintaközevetítés eszközeként* funkcionál a soproniak és a zalaegerszegiek elmondása szerint, továbbá meghosszabbítja a műsoridőt, és bővíti a választékot is.

Ausztriai anizksz

A soproniak és a zalaegerszegiek a magazinokban, képeslapokban tallózók szemével nézik az osztrák tévéműsorokat: elsősorban a látványt keresik és dolgozzák fel. Részben ez az oka például annak, hogy a pazar külsőségeknek leginkább híján lévő politikai és komoly zenei műsorok az osztrák televízióban bemutatott műsorszínpusok népszerűségi rangsorában a leghátul kullognak.

A külsőségek iránti fokozott érzékenységet a Magyar Televízió e téren mutatkozó hiányosságain túl az is magyarázza, hogy az osztrák tévé nézője elégtelen német nyelvtudása következtében kénytelen is a képi információra hagyatkozni. (Mindkét városban minden negyedik, az osztrák adót is figyelemmel kísérő tévénéző mondta magáról, hogy beszél valamilyen szinten németül.)

Igy aztán a válaszokban Ausztria természeti szépségeiben gazdag ide-

genforgalmi látványosságként jelenik meg (minden második válaszoló említette ezt mindkét városban), ahol nagy fontosságot tulajdonítanak a természetvédelemnek, a városok, a falvak rendezettségének, az utcák, a parkok tisztaságának (Sopronban a válaszolók 25, Zalaegerszegen 13 százaléka utalt erre). Ehhez a pazar természeti környezethez a válaszokban szorosan hozzátartoznak a nyugateurópai életszínvonalat szimbolizáló, gyakran sóvárgott fogyasztási cikkek, melyek bőségét a reklámok fennen hirdetik (mindkét városban minden ötödik válaszoló tett célzást erre).

A válaszolóknak csupán egy statisztikailag alig kimutatható parányi részében merül fel a kétség, hogy talán kissé idealizált az a kép, amelyet az osztrák televízió Ausztriáról mutat.

Nézzünk néhányat az idevágó válaszok közül:

„Sok történelmi látványosság van, csodaszép természeti tájak, hegyek, hegyláncok.” (74 éves, általános iskolát végzett nő Zalaegerszegről)

„Jómódban élnek. Magasabb az életszínvonal. Gondtalanoknak látszanak. Rendesebb az ország, törődnek a környezettel.” (29 éves, középfokú végzettségű nő Zalaegerszegről)

„Hegyes-dombos vidék. Gazdag ország. Tiszták, rendezettek az utcák, házak, terek. A tiroli alpesi házak gyönyörűek.” (72 éves, nyolc osztálynál kevesebbet végzett férfi Sopronból)

„Csupa fény, csupa gazdagság. Nem mutatják be az árnyoldalát, pedig ott is van.” (37 éves, középfokú végzettségű férfi Sopronból)

Ezt a csupa fény, csupa gazdagság országot vidám, jókedvű, barátságos népek lakják, akik ápoltak és elegánsak, nyíltak és gondtalanul felszabadultak. „Vidámak, látszik, hogy nincs sok gondjuk. Jól élnek, jólöltözöttek” — mondja a képernyőn megjelenő osztrákokról a többségükben a mo-

narchiai régi szép békeidők „minden nagyon szép, minden nagyon jó” hangulatát idéző válaszok egyike.

Mintaközvetítés

Sopronban a nézők 27, Zalaegerszegen 29 százaléka említette, hogy az osztrák televízióból ellesett olyan ötleteket, amelyeket megvalósított otthonában, öltözködésében. Elsősorban a nők, a fiatalok és a legalább középfokú végzettségűek nézik ilyen szemmel az osztrák tévéműsorokat. Minél gyakrabban kapcsol át valaki, annál valószínűbb, hogy találkozik kedvére való ötlettel.

A zalaegerszegi nézők számára elsősorban divatos öltözködési trükköket, újszerű lakberendezési megoldásokat, konyhatechnológiai újdonságokat kínál az osztrák televízió. Sopronban inkább az ételrecepteket kísérik figyelemmel, de a divat és a lakáskultúra újdonságai mellett gyakran említették a nézők a reklámokat is, amelyek a legújabb nyugat-európai fogyasztási cikkeket ismertetik és kedveltetik meg velük.

A műsoridő meghosszabbítása

Minden második tévénéző este szokott átkapcsolni az osztrák adóra, többnyire akkor, amikor a magyar adásnak már

vége van. A két adó viszonyára nem jellemző a versengés, hiszen az osztrák adónak „csak” kiegészítő szerep jut. Ez a kiegészítő szerep azonban azt a lehetőséget kínálja, hogy a magyar néző valamelyest bekapcsolódjon egy tágabb európai kulturális vérkeringésbe.

„Ha nem álmosodott el a család, és magyarul már nincs semmi, akkor én átnyomom, és esetleg fordítom”: tipikusnak csak azért nem tekinthető ez a tévénézési szituáció, mert azok a családok vannak többségben, akik nem tudnak az esti tévénézés idejére szinkrontolmácsot mozgósítani soraik közül.

A következőkben egyrészt azt nézzük meg, hogy milyen műsortípusokat keresnek leginkább a nézők az osztrák televízióban, másrészt azt, hogy az osztrák és a magyar adó közül melyiket részesítik előnyben.

Műsorpreferenciák

A különféle osztrák műsortípusok kedveltségi rangsora — az említési gyakoriság alapján — a lenti táblázat szerint alakult Zalaegerszegen és Sopronban.

Az élre törő és a sereghajtónak maradó műsortípusok mindkét városban ugyanazok.³ Nemcsak azt mutatják, hogy mi a vonzó az osztrák televízióban, hanem azt is, hogy a Magyar Te-

Zalaegerszeg n = 213	%	Sopron n = 115	%
1. filmek, sorozatok	82	1. filmek sorozatok	79
2. sport	63	2. sport	62
3. könnyűzenei műsor	53	3. show-műsorok	57
4. reklám	47	4. könnyűzenei műsorok	47
5. show-műsorok	45	5. rajzfilmek	43
6. rajzfilmek	44	6. reklám	39
7. ismeretterjesztő műsorok	31	7. ismeretterjesztő műsorok	38
8. dokumentumfilmek	26	8. vetélkedők	30
9. gyermekműsorok	22	9. dokumentumfilmek	29
10. vetélkedők	19	10. gyermekműsorok	27
11. politikai műsorok	12	11. politikai műsorok	12
12. komoly zenei műsorok	9	12. komoly zenei műsorok	6

levízióval szemben mely pontokon kielégítetlen a kereslet mennyiségi és minőségi téren.³ Természetesen azok a műsortípusok, amelyek megértéséhez nincs szükség különösebb német nyelvtudásra, helyzeti előnnyel indulnak a versenyben.

A műsortípusok népszerűségi rangsora valamennyi, különböző társadalmi-demográfiai változókkal leírható közönségretegben döntően az előbbi sorrendnek megfelelően alakul, kivéve a fiatalokat, akik érthetően nagyobb figyelemmel kísérik a könnyűzenei műsorokat, mint a sportközvetítéseket, s így az utóbbiak körükben a harmadik helyre szorulnak. De nemcsak a könnyűzenei, hanem a reklámműsorok iránti érdeklődés is csökken az életkor növekedésével, ami megintcsak nem meglepő a fizetőképes kereslet és a divatkövetési hajlandóság lassú visszaszorulása következtében az idősebb korosztályokban.

Ami talán meglepő, az az, hogy a preferenciasorrend nem különbözik a né-

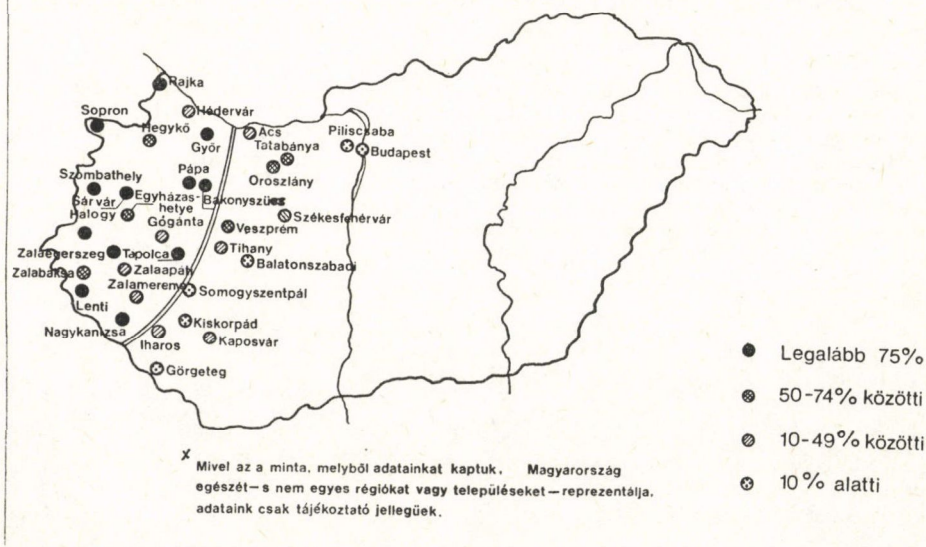
metül értők és a németül nem értők körében⁴ bár a németül értők gyakrabban nézik a nyelvtudást feltételező műsortípusokat (például a politikai, ismeretterjesztő műsorokat), dokumentumfilmeket, vetélkedőket).

Adópreferenciák

A zalaegerszegi nézők inkább a magyar televíziót, a soproniak inkább a osztrákot tartják jobbnak: Zalaegerszegen a válaszolók 38 százaléka szavazott a magyar és 32 százaléka az osztrák televízióra, Sopronban pedig 26, illetve 43 százalékos arányban döntöttek a két adó mellett.

Azok, akik az osztrák műsort részesítették előnyben, elsősorban a képi információ gazdagságára, a pazar külsőségekre hivatkoztak („látványban sokkal különb, mint a magyar”), de dicsérték a szomszédos tévéprogram sokrétűségét is („gazdagabb programmal

Az osztrák televízió nézőinek aránya 1985-ben, településenként (%)^x

rendelkezik, sokrétűbb, minden korosztály megtalálja a műsorát, de a sok látványos szórakoztató program mindenkinek tetszik”), a tájékoztatás magas színvonalát („náluk jobb a tájékoztatás, jobban, gyorsabban informálnak”).

Az osztrák televízió erőnyeit felsorakoztató válaszokban gyakran fogalmazódtak meg bírálatok a magyar televízióval szemben, különösen ami szórakoztató tevékenységét illeti: „A magyaron sokat ismételnék, az osztrákok mindig új filmeket adnak. Az esti műsor nem köti le annyira az embert, az osztrákon valahogy mozgalmasabb, izgalmasabb, vidámabb”. Sokan a hétfői adásszünetet rótták fel a magyar televízióra, ami megintcsak az osztrák adónak kedvez, hiszen ők hétfőnként az előző hét sporteseményeit összefoglaló magazinokkal jelentkezők.

A magyar televízió dicséretére sokkal kevesebb érv hangzott el. Ezek közül is a leggyakoribb az volt, hogy „csak azt értem”. Bár a magyaron „túl sok a komoly zene és az olyan film, amely nem szórakoztató”, a filmek figyelemmel követése kisebb energiabefektetéssel jár, hiszen a képi információ és a verbális közlések együttesen segítik az üzenet dekódolását. Az osztrák televíziót nézve a németül nem értő néző kénytelen a képernyőn látottakból kikövetkeztetni a film történéseit, ami azonban a többség számára inkább vonzó intellektuális kaland, semmint teher. A hazai televíziótól lényegesen eltérő osztrák filmkínálat — a preferencialisták tanúsága szerint — bőségesen kárpótol ezért az apró erőfeszítést.

Jegyzetek

- ¹ Boros Péter: Külföldi adók — magyar nézők és hallgatók. TK Tanulmányok. Budapest, 1981, XIII. évf., 6. sz., 27. old.
- ² A preferenciasorrend is gyakorlatilag egyformának tekinthető a két városban. A rangkorrelációs együttható értéke 0,9441.
- ³ A Magyar Televízió a nyolcvanas évek első felében műsoridejének ötödrészában sugározott tévéjátékokat, játékfilmeket és sorozatokat. Ugyanakkor a tévénézéssel töltött időben ez a műsorszám 41 százalékos részarányt képvisel. A hatalmas eltéréstől nyilvánvaló a kínálat és a nézők igényei közötti ellentmondás.
- ⁴ A rangkorrelációs együttható értéke Zalaegerszegen 0,9021; Sopronban 0,8881.

ABSTRACT: The author examined in two Transdanubian towns how the television viewing habits of the Hungarian population were modified by the good opportunities for the reception of Austrian television programmes. In both towns more than 80 percent of the inhabitants watch the Austrian broadcasts as well, mostly after the Hungarian programme. They prefer those spectacular shows which require little knowledge of the German language, generally films, series, sports, music and advertisements lead the preference list. Those living in Zalaegerszeg consider the Hungarian choice to be better while the Sopron people opt for the Austrian offer.

Pálos Miklós

Párbaj II.,

avagy a „keresztbe írásról”, nemcsak felülnézetből

Előző számunkban részleteket közöltünk az „Együttműködés a hazai tömegkommunikációban” témában készült interjúsorozatból. Akkor a vitamorálról megfogalmazott véleményeket adtuk közre. Ezúttal egy olyan tünettel kapcsolatos válaszokból szerkesztettünk összeállítást, amely a szakma sajtópolitikai kérdéseire, gondjaira szélesebb körűen is érvényesnek tekinthető.

— *Manapság, amikor a hazai tömegkommunikációs eszközökben is egyre gyakrabban esik szó a versenyekről, a jó értelemben vett konkurenciáról, nemcsak etikai kérdés: van-e, legyen-e külön szabályozása annak, hogy aki egy tömegkommunikációs orgánumban belső munkatársa, vagy oda rendszeresen dolgozik, máshová is „eladhatja-e magát”?*

Matkó István, a Magyar Hírlap rovatvezetője: Abból indulok ki, és a szerkesztőségünkben is az a szemlélet, hogy ha valaki itt a munkáját tisztességesen elvégzi, akkor nem foglalkozunk azzal, hogy hová dolgozik még. Különben sem tapasztaltam olyan esetet a rovat egyetlen munkatársánál sem, hogy máshová vitte volna az érdekes témáját. Ennélfogva nálunk ilyen etikai ügy tulajdonképpen soha nem merült fel. Ugyanakkor a kérdés elgondolkodtató egyéb publicisztikai tevékenységünk esetében. A Magyar Hírlap ugyanis a kormány félhivatalos lapja, és ez bizonyos fajta exkluzív informáltságot is jelent. Igyekszünk, hogy ezzel külsősként ne éljünk vissza. Szerintem egy jól vezetett, egészséges prioritású szerkesztőségben eleve nem állhat elő az a helyzet, ami néhány szerkesztőségben tapasztalható, hogy maszekolásból, má-

sodállásból az érdekes témákat máshol adják el, máshol publikálják.

— *Jó írásait azért hozzák ide munkatársaik, mert félnek máshová vinni, vagy mert megbecsülik a saját szerkesztőségüket?*

— Elsősorban azért, mert a Magyar Hírlapnál abból indulunk ki, hogy mindent közlünk, ami közölhető.

— *Ez nem abból adódik, hogy kis példányszáma miatt alkalmas erre? Ráadásul a Magyar Hírlapban való közlés nem zárja ki a közlést más helyen is.*

— Lehet, hogy ez is szerepet játszik. Lehet, hogy más lenne a helyzet, ha milliós példányszámban megjelenő lap lennénk. De nemcsak erről van szó. Lényegesebb, hogy a Magyar Hírlap szerkesztőségében az elvek olyan határozottsága uralkodik, hogy ha írók egy publicisztikát, biztos vagyok benne, hogy — noha nem vagyok ismeretlen a mezőnyben — aligha volna szerkesztőség, ahol hitelt és helyet adnának a gondolataimnak. Ahhoz, hogy ezeket valaki föl vállalja, együtt kell élni, dolgozni, ismerni kell a másikat. Ez a belső jó viszony lehet a legfőbb féke a keresztbeírásnak.

Faragó Vilmos, az Élet és Irodalom helyettes főszerkesztője: A „keresztbe-

munkálkodásnak” egyik speciális formája a kölcsönkérés. A tévé kölcsönkéri Mester Ákost, Gyórfy Miklóst a rádióból, Benedek István Gábort a Népszabadságtól, Hajdú János pedig kölcsönkér embereket A Héthez a rádiótól. És ez nagyon jó. A televízióknak ugyanis alig van saját nevelése. Van egy Vitrayja, van egy Balója. A rádió tele van maga kinevelte, érdekes, autonóm vagy majdnem autonóm személyiségekkel. Ez állítólag azért van, mert a televízió olyan nagyhatalom, hogy csak „kicsi” emberekkel meri képviseltetni magát. Van nálunk egy babona, hogy a televízióban kell a legjobban vigyázni, ott fogjuk vissza leginkább magunkat, mert azt sokan nézik.

Ami pedig arra vonatkozik, hogy van-e nálunk íratlan szabály, hogy belső munkatársak máshol is megjelenhetnek-e: főszerkesztője válogatja. Nemes György vezette be azt a szigorú belső íratlan szabályt, hogy aki nálunk úgynevezett kolunnista, tehát könyvekről, filmekről, rádióról, televízióról, képzőművészetről ír, az ezt máshol ne tegye. Sehhol. Ha valaki az Élet és Irodalom állandó könyvkritikusa, akkor ez egy exkluzív dolog legyen, és máshol könyvekről ne írjon, könyvekről ne beszéljen. Amikor én körülbelül tíz évig az Élet és Irodalom könyvrecenzense voltam, akkor minden ilyen csábításnak határozottan ellenálltam — teljesen egyetértve Nemesnek ezzel a szigorával —, nemcsak a nyomtatott sajtóban, a rádió is rögtön hívott a Kritikusok fórumához, de mondtam, hogy azt nem.

— *Mi az az elv, amivel itt egyetértesz, ami összeférhetetlenné teszi ezt?*

— Egyrészt az újságnak is, a kolumnistának is presztízst ad, hogy ő csak ott olvasható. Vannak exkluzív utcalányok, akik csak egy placcon dolgoznak. Minél több placcon dolgozik valaki, annál kisebb az árfolyama. Ezt az árfolyamot mi tartjuk a lapnál — elvileg. Gyakorlatilag nem tudjuk kézben tartani. Berkes Erzsi például felbukkan könyvkritikával a Kritikában vagy a Magyar Nemzetben is, és mindig mélységesen fel vagyok háborodva,

hogy miért csinálja ezt. Valószínűleg nem mondtuk meg neki elég határozottan, vagy nem érti, hogy miről van szó. És azok sem értik, akik máshová csábítják, rábeszéljük. Mi azt tapasztaljuk, valahányszor Élet és Irodalom-találkozón részt veszünk, hogy az olvasó — noha ez a megmerevedés bizonyos kockázatokkal jár — igenis szereti ezen az oldalon, ezen a két hasábon mindig ugyanannak a szerzőnek a véleményét olvasni, és megfigyeltük — én most már itt vagyok huszonvalahány év óta —, hogyan válhat az ily módon, még egy ilyen viszonylag kis példányszámú lap esetében is — valakivé. Hogyan építheti fel önmagát, ha kap egy ilyen viszonylag szuverén és állandó megjelenési lehetőséget. Míg ha valaki mindenfelé dolgozik, akkor nem tudja megcsinálni önmagát. Nálunk sokan léptek elő a semmiből, az ismeretlenségből: Katona Éva, aki például húsz év óta vezet riportrovatunkat, miközben sorozatban fedez fel riportterhetségeket. Másik példa Hámos György, akit fele annyian sem ismertek, amíg az ÉS-ben nem jelent meg rendszeresen. Ugyanez a helyzet Váncsával, és talán ez lesz a helyzet Széki Jánossal, Szántó Péterrel.

— *Szerinted mit nevezünk manapság tömegkommunikációknak exkluzívnak? Eddig elsősorban személyre szólóan használtad ezt a megállapítást. De azt hiszem, vonatkozhat bizonyos témákra, anyagokra is.*

— Az exkluzivitás egy közlemény, egy interjú, egy riport, egy kritika esetében mindenképpen azt kell, hogy jelentse: először ott jelenik meg ez a dolog, és csak egy helyen jelenik meg. Következésképp ez az „először és csak ott” megjelenés bizonyos presztízst ad a helynek, ahol az anyagot közölték, és a személynek, akihez ez fűződik. Van olyan közlés, amely megfelel ennek a kritériumnak, és ha a „copyright” feltüntetésével ugyanez a dolog máshol is megjelenik, vagy visszhangot kelt, akkor az exkluzivitáson nem esik csorba. Sőt, éppen ez teszi vonzóvá mások számára. A folytatás azonban már másodlagos, és éppen nem exkluzív. De ettől

még lehet érdekes, mert egyrészt visszaigazolja, másrészt továbbhullámoztatja a dolgot. Az ÉS-nél mindig örülünk annak, hogy ha a Stúdió nyolevanvalahányban ők valamilyen témát napirendre tűznek, és hivatkoznak rá, hogy erről először az Élet és Irodalomban jelent meg valami. Elég gyakran előfordul ez — nekünk reklám, jól esik, egyúttal példa a tájékoztatási eszközök közötti kölcsönösségre, kölcsönhatásokra is. Ugyanakkor egy divatos témával kapcsolatban csaknem azonos időben sokan állítják azt az anyagukról, hogy exkluzív, és emiatt az olvasó, a néző előtt bizonyos mértékig elvesztik a hitelüket. Ez nálunk részben a sajtó irányítottságából következik. Feltételezem, hogy különböző főszerkesztői értekezleteken, itt-ott vagy telefonok útján megkapják a tematikai szempontokat a szerkesztők, és aztán ráuszítják a témára a beosztottjaikat. Ettől még persze lehetne exkluzivitás, ha az újságírók nem lennének kényelmesek, és nem ugyanahhoz az egy vagy két emberhez mennének el megkérdezni, mit tud a témáról, hanem vennék maguknak a fáradságot, hogy — az esetleg irányított témánál is — másokat keresnének meg.

Egyébként összefügg ezzel, hogy a magyar sajtóban nem látom a nagyon határozott és kemény törekvést a saját arcra, ami az exkluzivitás előfeltétele, és amit kétségtelen, hogy gyengít az úgynevezett keresztbeírás is.

Bölcs István, a Gondolat—Jel című rádióműsor szerkesztője: Előljáróban annyit, hogy a rádióknak csak munkatársai vannak, kritikusai nincsenek. Ebből következik, hogy a magyar sajtóban publikáló kritikusok színe-javát kell megszólaltatnunk a rádióban. Ez eleve azt jelenti, hogy igen sok a személyi átfedés. A Láttuk-hallottukban például az a Koltai Tamás mond kritikát, aki a magyar sajtóban még igen sok helyen megszólal — legutoljára az Élet és Irodalomban. Ugyanakkor van egy fura tudathasadás az itt dolgozó kollégákban. Osgyáni Csaba például, aki esztendőik óta a magyar színházi ügyek

gazdája a rovatban, maga is elég jelentős kritikussá nőtte ki magát, ámde — ez egy furcsa, szemérmes dolog — ő kritikát itt nem mond, kritikát esetleg a Színház című lapnak ír vagy más-hova. De a klasszikus kritika műfaját nem műveli, noha tulajdonképpen az adottsága, a képessége meglenne rá.

— *Mi a helyzet a saját személyeddel: nem ért vagy nem érhet az összeférhetlenség vádja, hiszen a 168 órában is ott vagy?*

— Ez a furcsa helyzet nemcsak az én problémám, hiszen azoknak a kollégáknak a többsége, akik a 168 órát csinálják, valamilyen formában saját műsornak is a gazdája. A dolog azért nem olyan éles, mert a 168 órában mindenki pénzért dolgozik. Én is csak a felelős szerkesztésért kapom a fizetésemet, ha anyagot csinállok, akkor itt is pénz kapok érte, ott is. Az igaz, hogy én nagyon kevés anyagot, riportot csinállok a 168 órának, éppen ezért, mert vissza akarom fogni magam, hogy a „keresztbeírás” ügyében ne kerüljek összeütközésbe magammal.

Varga György, a Figyelő főszerkesztője: A keresztbeírással én is küszködöm, és nem látom a megoldást. Percenként adnak ki újabb lapengedélyeket, indulnak újabb lapok, amelyek között egyre több a tematikailag határterületeket érintő, egymást átfedő sajtótermék. Sorban jelennek meg a régi munkatársaink, hogy őket idevegyük félállásba, ugyanakkor jönnek a mostaniak, hogy másodállásba, ráadásul főszerkesztőhelyettesnek hívják őket. Gondolom, ezzel nemcsak a Figyelő munkatársai vannak így. Én egy feltételhez kötöttem mindig ezt a fajta tevékenységet. A legjobb szándékot is feltételezve ugyanis megfordulhat a fejekben annak a lehetősége, hogy egy itt felmerült ötletet máshol fogok viszontlátni már megvalósítva, megjelentetve. Lehet, hogy előbb megjelenik, mint nálam. Ez engem kifejezetten zavar, sőt konfliktushelyzetbe hoz. Miért? Mert tudom, hogy a legjobb munkatársaimnak is szüksége van a pótlólagos jövedelemszerzésre. És ők azt mondják, hogy egy

másodállás még mindig tisztességesebb, mintha összevissza irkálnának. Nekem az is konfliktust okozhat, hogy XY munkatársamnak megjelent egy olyan cikke egy másik lapban, amivel én messzemenően nem értek egyet. Aztán amikor őt kritizálják, ez a kritika nálam csapódik le, mert hiszen én vagyok a munkaadója. De én nem tudom megvédeni, semmit sem tudok tenni, hiszen nekem fogalmam sem volt róla, hogy az írás meg fog jelenni.

Bernáth László, az Esti Hírlap rovatvezetője: A keresztbe dolgozásra vonatkozóan nálunk a lapnál van egy írott szabály. Elvileg a főszerkesztő engedélyével lehet más lapokhoz dolgozni. Az írott szabályt azonban nem nagyon kéri számon a kollégáktól nap mint nap. Ennek elsősorban nem anyagi oka van. Magyarországon elterjedt az a balhiedelem, hogy sok az újságíró. Szerintem azonban Magyarországon sok az újság, és ahhoz mérten nagyon kevés az újságíró. Utána lehet nézni, mintegy négyezer periodika van, köztük nagyon sok havi is. Négyezer olyan nyomtatott kiadvány, amit szerkeszteni, tördelni, nyomdára előkészíteni kell. Ha lebontjuk ezt a lapokra, egy darab újságíró marad egy-egy újsághoz. Ha tehát bevezetnék, hogy valóban senki egy hónapig sehoiva ne írasson a saját lapján kívül, egy csomó lap nem tudna megélni. Egyszerűen ez a tény. Mi egyébként itt úgy gondoljuk, ha egy újságírót sok helyen foglalkoztatnak, sok helyen megjelenik a neve, az inkább kedvező hatással van a saját lapjában megjelenő cikkeire is. Két dolog mégis gátat vet ennek. A főszerkesztőnek is nekem is az az elvem: aki a lapnál bizonyos minimális normákat — amelyek nálunk szerencsére nincsenek mércével meghatározva, de valamennyien tudjuk kö-

rülbelül, hiszen havonta ellenőrizzük a belső munkatársak teljesítményét — betart, azt nem maceráljuk. Ha pedig valaki nem teljesít rendszeresen, akkor azt figyelmeztetjük, hogy legyen szíves először ide dolgozni. Másodszor, kialakult az a természetes elv — legalábbis a napilapos kollégáknál —, hogy aki napilapnál van, az más napilaphoz nem dolgozhat. Ismereteim szerint nálunk csak egy-két kollégát kellett erre figyelmeztetni.

Barabás Tamás, az Új Tükör rovatvezetője: Szerintem ha valaki egy napilapnak és egy képes hetilapnak is a munkatársa, lehetőleg más napilapba és más képes hetilapba ne dolgozzon. Bár előfordulhat néha ilyen eset is. Például Jaltában voltam, erről írtam az Új Tükörnek is, és tudósítást adtam az Esti Hírlapnak is. Sőt, úgy jött ki a lépés, hogy voltak színes fotók az Ország-Világban is, oda is írtam hát egy flekket. Azilyent azonban csak egyedi esetnek tartom. A keresztbe, illetve a máshova dolgozásnak több oka volt és van ma is. Az egyik, hogy természetesen mindenkinek a hiúságát legyezgeti, ha máshová is ír, ha mások is felkérlik. A másik — a ma divatos szóval — az önmegvalósítás. Aztán ott az anyagi ok. Ez is mindig létezett, és létezik ma is. Angliában ugyanúgy, mint Magyarországon. Gyerekkoromban a legjelesebb magyar neveket olvashattam a Pesti Naplótól a Színházi Életig. Semmi bajom és bánatom nem volt amiatt, hogy Móricz Zsigmond neve akár a Pesti Naplóban, akár a Színházi Életben és később Gyulai Pál Hír című lapjában is feltűnt. Etikátlanná akkor válik a dolog, ha a saját lapomnál, ahol a fizetésemet kapom, azért nem írok meg egy cikket, mert készpénzért máshova adom el.

„A lehető legteljesebb nyilvánosság híve vagyok”

Vince Mátyással beszélget Nádor Tamás

Fotó: Vahl Ottó

— *Ifjan, mindössze 33 esztendősen lett a Heti Világgazdaság főszerkesztője, s mint ismeretes, ennek a számnak mindenféle titkos jelentése van. Szerencsés csillagzat alatt született, s még a kabalisztikus erők is segítik, vagy olyan professzionista előképzésben részesült, amely szükségyszerűen minősítette erre a munkára?*

— Nem vagyok balszerencés ember, de természetesen nem hiszek sem a misztikus számokban, sem az eleve elrendelt pályaalakulásban. Egyszerűen eléggé sima vonalon haladt az életem, s én igyekeztem is élni az adódó vagy fölkínált lehetőségekkel. S volt persze úgy is, hogy a lehetőségek elé siettem. Negyven esztendeje, 1946. december 31-én, szilveszter éjszakáján születtem Budapesten. Az Újlipótvárosban laktunk, ma is itt lakom. Ugyanitt, a ti-

zenharmadik kerületben, a Váci út és a Lőportár utca sarkán álló Bolyai Gimnáziumban végeztem el középiskolai tanulmányaimat. S a Heti Világgazdaság szerkesztősége is itt található. Életemből tehát sok minden kötődik ehhez a másfél kilométer átmérőjű körhöz. Nem érzem szűknek, sőt, kedves számomra ez a városrész.

Hogy milyen előképzésben részesültem? Nagyon jó iskola volt a Bolyai Gimnázium. Kitűnő magyartanárok tanítottak. Vászoly Erik például, aki ma nyelvész tudós Ausztráliában. Amikor ő a gimnáziumból tudományos pályára indult, egy kiváló pedagógus lett az utódja: Bada Gyula tanár úr, akiről sok szó esett a magyar sajtóban néhány éve, Spiró György emlékezetes írásának megjelenése után. Bada tanár úr

pontosan tudta, hogy melyik diákjától mennyit követelhet, ám mindenkiből az általa teljesíthető legjobbat igyekezett kihozni. S ezt a mércét nagy szigorral és szeretettel tartotta. Osztályfőnököm először Kálmán Ferenc volt, a Berzsenyi Gimnázium későbbi igazgatója. Ő is kemény kézzel irányította diákjait, rettegtünk tőle, de megtanultuk a matematikát. Egyszerűen teljesítményre ösztönöztek és szorítottak bennünket tanáraink. Nem ajánlottak, s nem is féltettek senkit a „túlterheléstől”. S mi igyekeztünk állni a sarat. Igaz: nemcsak jó szellemű, hanem igen jó képességű közösség is volt az osztályunk. Vagy húszan érettségiztünk harminchatunk közül jelesen, kitűnően, s végül huszonkilencen kerültünk egyetemre, főiskolára. Ezért is hathatott rám az egyetemnél is maradandóbban a gimnázium. S ami a legfontosabb: életünk talán legfogékonyabb szakaszában megtanultunk tanulni, dolgozni.

1966-tól 1970-ig jártam a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre. Az évszámokból is kitetszhet, hogy az új gazdasági mechanizmus, a reform születésének pezsgésében. A '68-as reform szellemében kiselejtezték egy sor régi tankönyvet, s mi legnagyobbreszt akkor születő jegyzetektől tanultunk. Így lett aztán belőlünk az első, úgynevezett reformközgazdász-nemzedék. E tudat egyebek közt tartást is adott nekünk. Tudtuk, hogy a reformgondolatok érlelődésének részesei vagyunk, s remélhettük, hogy majd a reform formálói is leszünk. Hallgattuk a tisztázó szándékú előadásokat, folytonos vitákban égtünk. Új meg új elképzelések merültek fel, friss lehetőségek nyíltak. Lendületes, felfelé ívelő időszakban járhattam egyetemre. Úgy érezhettük: az emberek kezdeményezésére építő, az okos gondolatokat megbecsülő esztendőök jönnek. S mi az egyetemen szinte hivatalos biztatást kaptunk arra, hogy reformerek legyünk.

Szabó Kálmán volt akkoriban a rektor, így nemcsak professzorunk lehetett, hanem az egyetem egészét is sarkallhatta a reformeszmék terjesztésére. Pach Zsigmond Pál tanította az első év-

folyamon a gazdaságtörténetet, az ő révén történeti alapot kaphattak az új gondolatok. Szuggesztív egyéniségének köszönhetem, hogy mindmáig olyanokra érdekelnek a gazdaságtörténet kérdései. Berend T. Iván is korszerű gazdaságtörténeti szemléletet adott növendékeinek. Egyszerűen, már az egyetemen úgy érezhettük: nemcsak tanulói lehetünk az új gondolatoknak, de részt vehetünk azok kialakításában is. S tudtuk, hogy a holnap közgazdasági életnek szüksége lesz ráink. Az ilyen légréteg természetesen ösztönzőleg hatott rám, mint gyakorlatias és teljesítményre törekvő növendékre.

— *S a szépreményű reformközgazdász-jelölt miért s hogyan kanyarodott — gondolom, kutatói és más gyakorló közgazdasági lehetőségeket elszalasztva — az újságírásához? Úgy tudom, eleinte kivált a világgazdaság néhány sajátos témája érdekelte, így jó eséllyel indulhatott volna más irányba is . . .*

— Harmadéves koromban Palánkai Tibor világgazdasági szakszemináriumára jártam, s csakugyan kezdtem magam beleásni ebbe-abba. Az új mechanizmus egyik szülőteként akkoriban, 1968-ban indult a Világgazdaság című napilap, amelyet nagy érdeklődéssel forgattam. Ezért hát, amikor a szakasos szakmai gyakorlatra készülődtem, azzal az ötlettel álltam elő, hogy nem tölthetném-e gyakorlóidőmet e lap szerkesztőségében. Palánkai Tibornak tetszett az ötlet, s azonnal oda is szölt érdeklődésemre, Gyulai Istvánnak. Így kerülhettem két hónapra (mert a kötelező évszám után még egy hónapig magánzorgalomból ott maradtam) a laphoz. A szerkesztőség hangulata és légköre, Gyulai személyisége, vezetési stílusa, az emberekhez való viszonya mély nyomokat hagyott bennem. Amint a munkát elkezdtem, nemigen „korrepetáltak” ebben a szerkesztőségben. Kezdő munkatársként kezeltek, s én igyekeztem is e bizalomnak megfelelni. Angol nyelvű hírigyűjtés jelentéseket fordítottam. Tudnom kellett, hogy mi újság az ónpiacra, hogyan változott a szegfűbors ára, milyen rizs-

termés volt Thaiföldön és így tovább. Az árupiaci szakszövegek fordításától a külföldi lapok figyeléséig terjedt a megbízatásom. Egyszóval főként előkészítő aprómunkát végeztek velem. Ám én lelkesen dolgoztam, s úgy éreztem: az egész világra kitekinthetek, s valóban annak ütőerén tarthatom a kezemet. Közvetlenül egyébként nem Gyulai István, hanem a rovatvezetőm, Veress Pál irányított. (Veress ma is kollégám: a Heti Világgazdaságnak egyik olvasó-szerkesztője.) Nagyon megszerettem ezt a munkát, s a szerkesztőség is megbarátkozott velem. Olyannyira, hogy szinte természetes volt mindenki számára: ha majd az egyetemet elvégzem, ez lesz a munkahelyem. Diplomaosztás után ehhez is tartottam magam, s Gyulai támogatta jelentkezésemet. A lap akkor még a Konjunktúra- és Piacutató Intézethez tartozott, ez az intézmény alkalmazott — tudományos segédmunkatársként, 1400 forintos kezdő fizetéssel — 1970 októberében.

Mindannak, amit ma az újságírásról, a lapszerkesztésről tudok, az alapját ott sajátítottam el a napi Világgazdaság műhelyében. Megtanultam például, hogy minden viszonylagos. Hogy a világ nemcsak fekete vagy fehér színekből áll. Hogy mindennek van egy másik, sőt harmadik oldala is. Hogy még csak nem is rózsaszínű, s nem is szürke ez a világ, hanem igen-igen sokszínű, s épp ezért csak akkor lehet korrekt az újságíró, ha témáját mennél több szempontból megvizsgálja . . . A lap egyik alapvető követelménye volt a száraz tényyszerűség. Ott valóban mindenki komolyan vette, hogy a tények magukért beszélnek. S nem másodkézből érkeztek hozzánk az információk, hanem a szerkesztőségben kopogtak a nagy hírügynökségek telexjelentései. Így nemcsak napra-, hanem csakugyan percekézségek lehettünk. S reggelenként gyakran az volt a dolgom, hogy a telexszövegeket válogassam. Megtanultam hát selejtezni és kiemelni, azt tehát, ami szakmánkban talán az egyik legfontosabb tudnivaló. (Nagy újságfogyasztó voltam különben már gyermekkorom óta. Anyám az Országos Műszaki Könyvtárban dolgozott, s

rendszeresen hazahozhatta a hazai és külföldi sajtótermékeket. Ez utóbbiakat is rendszeresen olvastam, mert viszonylag korán megtanultam angolul és németül.) Élvezetes elfoglaltságnak éreztem munkámat, hiszen a világesemények középpontjában lehettem . . . S mindezt professzionista újságírók — Gyulai István, Veress Pál, Vajna János és mások — társaságában tehettem. Gyulai egyébként a vezetés stílusában is számomra később hasznosítható mintát adott. Lapját a legjobb demokratikus szellemben irányította: meghallgatta munkatársait, mielőtt bármiben határozott. Csak azután döntött. Így a szerkesztőség minden tagja — még az is, akivel Gyulai nem értett egyet — úgy érezhette: a döntéshozatalban része volt. Később, a Heti Világgazdaságnál ezt a vezetői magatartást próbáltam követni.

Gyakornokként kezdtem egyébként, a lap nemzetközi rovatában. Teljesülhetett korábbi vágyam: főként a világgazdaság kérdéseivel foglalkoztam. Nagy rutint is szereztem, hiszen a napi szerkesztőségi értekezleteken folytonosan a világ sorsának alakulásáról beszélgettünk a legfrissebb információk birtokában. Igen színvonalas véleménycserék folytak, érdemes volt odafigyelni. Nemcsak tényitisztetlet, higgadt tárgyilagosságot tanulhattam, hanem olyan összefüggéseket is felismerhettem, amelyek korábban elkerülték a figyelmemet. Egyszóval: világszemléletet is kaptam; tágultabb, teljesebb, a folyamatokra és a jelenségek kapcsolataira, összefüggésrendszerére figyelő gondolkodásmódot. Idővel — változottságra vágyva — átmentem a külkereskedelmi rovatához, s akkor már első sorban a magyar külkereskedelem témáival foglalkoztam.

— Szépen induló karrier a változatos munkavégzés és a további felfutás reményével, jó újságírói közérzet — minden összejött ahhoz, hogy lehorgonyozzon. Mi készítette a változtatásra? Csupán az oly korán fölkinált főszerkesztői szék s a vele járó kezdeményezési lehetőség, önállóság? Vagy talán már kész programja volt a

számunkra új sajtóforma meghonosítására?

— Tapasztalatom szerint a változást sosem tételek vagy bármily kitűnő felismerések teremtik meg, hanem sok — nemegyszer véletlen — tényező egybeesése. Nekem például úgy alakult a sorsom, hogy a korábbiaknál is gyakorlatiasabban gondolkodjam. Köztudomású, hogy 1973-ban, a vietnami békekötést követően megalakult — négy ország, köztük Magyarország részvételével — a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság (ICCS). Engem is „beválogattak” a csapatba, vagyis behívtak — tartalékos tisztként — angol — magyar tolmácsnak. Angyalbőrbe öltöttem hát, és tizenegy hónapra kimentem Vietnamba. Ott sok megdöbbenő tapasztalatot nyerhettem arról, amit mindaddig magam is csak hírügynökségi jelentésekből vagy újságokból ismertem, újabb leckét kapva a kötelező tényiszteletből, sajátos körülmények közt felismerve, mi mindent fedhet egy-egy száraz adat, mekkora veszélye lehet egyetlen pontatlanul kiadott közlésnek. És arra is maradt nem kevés időm, hogy a magam további sorsát, terveit végig gondoljam. Gyulai István is kint volt Vietnamban, így szóba került köztünk: milyen jó lenne egy népszerű gazdasági hetilapot indítani Magyarországon. Elképzeléseimről ráérő időben még jegyzeteket is készítettem.

1973 decemberében jöttem haza, itt-hon a napi Világgazdaságnál folytathattam a munkámat, s korábban megkezdett újságíró-iskolai tanulmányaimat is befejezhettem. (Polgár Dénes és Nemes János szakmai útmutatásaira, tanácsaira emlékszem legszívesebben.) Rövidesen kedves főnököm, Mocsári Erika helyettese lettem, ezt követően 1975-ben kineveztek rovatvezetőnek. 1978 táján mind több szó esett arról, hogy ideje lenne olyan új gazdasági hetilapot indítani, amelynek arculata más lenne, mint a Figyelő. Népszerűbb, több olvasóhoz szóló, aktuálisabb lapra gondoltunk, amely elsősorban a világgazdaság és a magyar gazdaság összefüggéseire figyelne, megmutatná a vi-

lágpolitikai események gazdasági hátterét, s ehhez magyarázatot is fűzne. S nemcsak mi szorgalmaztuk ezt, a politikai vezetés is támogatta a gondolatot... Hozzátartozik az akkori képhez: a Világgazdaság egyes cikkei fölött újra meg újra viharfelhők tornyosultak. A lap ugyanis feladatának tekintette, hogy a magyar gazdaság és külkereskedelem dolgairól részletesen, érdemben, elemző módon szóljon, s ezt nem tehetné számos tény és adat közlétele nélkül. Ezek jó részét azonban sok vezető gazdasági szakember — a sajtóírányítás megértő támogatásával — üzleti titoknak minősítette, s e jegyben ellenkezett a nyilvánosságot. Erős nyomás nehezedett alapra, s olyan feszültség keletkezett, hogy már-már fölmerült: a napi Világgazdaságot meg kellene szüntetni, mondván: tarthatatlan, hogy olyan információk kerüljenek nyilvánosságra, amelyek hivatkozási alapul szolgálhatnak, s üzleti előnyt adhatnak a kereskedelmi partnereknek. Nyilvánvaló volt számunkra, hogy ez leegyszerűsítő érvelés. Végül az a döntés született, hogy a napi Világgazdaságot olyan belső használatú kiadvánnyá változtatják, amelyet magánszemélyek nem vásárolhatnak meg, külföldre, követségekre sem mehet, csupán a magyar vállalatok fizethetik elő. S e határozattal párhuzamosan azt is eldöntötték: új hetilapot kell indítani, amely nevében, fejlécével, évfolyamszámozásával egyaránt kinyilvánítja, hogy a napi Világgazdaság utóda, folytatása. (Jómagam, amikor megbíztak az induló lap főszerkesztésével, szerettem volna jobb, „újságyszerűbb” címet adni. A Kamara vezetői azonban ragaszkodtak a mindmáig érvényes címhez.)

— 1979. április elsején megkapta főszerkesztői kinevezését. Az olvasó ma már tudja: a *Heti Világgazdaság* egyik legkorábbi szerkesztett sajtóorgánumunk. De vajon a kezdő főszerkesztő mire készült? S végül mi valósult meg elképzeléseiből?

— Kérdésében, úgy hiszem, az is benne rejlik, hogy vajon miért épp engem bíztak meg e lap irányításával.

Több oka is lehetett ennek. A napi Világgazdaság szerkesztőségében dolgoztam, s talán úgy ítélték meg: van itt egy fiatal közgazdász-újságíró, aki már megmutatta az oroszláncörmeit. De más előzménye is volt a dolognak: lapunk rovatvezetőit — s akkor már közülük tartoztam — felkérték, hogy írják meg; ha létrejönne a tervezett újság, hogyan szerkesztenék. Vietnami jegyzeteimet is felhasználva, meglehetősen vaskos, részletes tervet készítettem. Hozzá kell fűzni mindehhez: nemigen tolongtak akkoriban ezért a főszerkesztői székért.

Tervem formai is volt, meg tartalmi is. Nyugat-Európában és Amerikában olyan formátuma alakult ki a hírmagazinnak, amelyet érdemes volt követnünk. Az Economist, a Time, a Newsweek meg a többi nagy heti hírmagazin háromhasábos tördelését vettük át, s követendő példának tekintettük a figyelemfelkeltő címlapot. Közvetlenül mintaadónknak leginkább az angol Economist számított. Meg is vádoltak bennünket azzal, hogy plagizáltunk, hogy egyszerűen „hazahoztuk” az Economistot. Bár a lap csakhamar igazolta, hogy nem kell az ilyen megjegyzésektől tartanunk, volt ellenérvünk. Kezdetől azt vallottam: amit mások már kitaláltak, nem kell azt nekünk újra kitalálnunk. Helyesebb, ha a jól bevált formát alkalmazzuk körülményeinkre, mintha bizonytalanabb kimenetelű kísérletezésbe kezdünk. Akkori formai elgondolásaink közül úgyszólván mind megvalósult — a színes címlap kivételével. Erről a hosszú nyomdai átfutási idő miatt kellett lemondanunk. Nagyon friss, az eseményekre gyorsan reagáló gazdasági hírmagazint terveztünk, s a színes címlap csak másfél-két hét alatt készült volna el. Így épp azt a törekvésünket kellett volna feladnunk, hogy a „levegőben lévő” dolgokról tüstént szó essék akár lapunk címlapján is.

Ami a HVG tartalmát illeti: könnyen emészthető, tárgy- és tényszerű, értékelő, a szó jó értelmében oktató jellegű újságot terveztünk, amely a szöveg és a képek szükséges egyensúlyával kívánja közlendőjét tálalni. A világ esemé-

nyeire, folyamataira figyelve, rátapadva az újdonságokra s fogékonyan mindarra, ami a világgazdaságban történik. Természetesen és bevalottan: mindezt a hazai gazdaság szemszögéből és érdekében próbáltuk megvilágítani. A Heti Világgazdaság szerkesztősége kezdetől igyekezett tájékozott és hozzáértő olvasóközönségének kívánságait — sőt, ne adj isten: beidegződéseit, előítéleteit is — figyelembe venni. Így nemcsak az érdeklődés fennmaradásában reménykedhettünk, hanem lapunk frissességében, realitásérzékének megőrzésében is. Lapunk életében egyébként nemigen voltak látványos fordulatok. Első számunk szerintem „kisértetiesen” hasonlít a legutóbbira. 1979 júniusában lényegében ugyanolyan rovattagolással dolgoztunk, mint 1986-ban. Néhány dolgot persze elhagytunk, helyette újat hoztunk, arról-arról természetesen más képet adunk, mint hét esztendeje, de a lényeg nem változott. Nem kellett a bőrünkől kibújnunk. Ma másról írunk, mint tegnap vagy tegnapelőtt, de lényegét tekintve nem változott újságszerkesztői módszerünk, szemléletünk.

Műfaji sokszínűsége törekedtünk, de alapértékünk a rövid, korrekt, sokoldalú információ maradt. Mellőzzük tehát a „lírát”, a fogalmazás „lilaságát”, a terjengősséget. A gazdasággal foglalkozó, a gazdaság kérdéseire kíváncsi olvasó amúgy sem a mi lapunk hasábjain kívánja szépezzékét csiszolni. (Mindez persze nem azt jelenti, hogy a HVG cikkeit nem kell „rendesen” megírni. Bár tény: vannak még stílári teendőink.) Rendszeresen közlünk interjúkat is. Kevés a riport, alig-alig akad hasábjainkon publicisztika. Ez utóbbi hiánya nem szerkesztői elhatározásból adódik, hanem inkább abból, hogy kevesen művelik e műfajokat lapunk arculatához illeszthetően. Mindent egybevetve: a magunk választotta korlátok, úgy érzem, alig szűkítik mozgásterünket, de olyan stílust, ha úgy tesszük sajátos tartást adnak a lapnak, amelyet a közönség elfogadott, sőt: amelyet ma már elvár tőlünk. Egyébként egyik alapelvünk, hogy nemcsak

a szakembereknek, hanem igen összetett olvasótábornak, a gazdaság dolgai iránt a legkülönfélébb okokból, a legkülönfélébb módokon s mélységben érdeklődő embereknek írunk. Szerkesztőségünk szakképzettsége, összetétele, gondolkodásmódja is lehetővé teszi, hogy e szemlélethez igazodva dolgozzunk.

Furcsa módon éppen a magyar gazdaság helyzetének rosszabbodása kedvezett nekünk. Szaporodtak a kényes kérdések, s lapunk igyekezett megkeresni a módját, hogy mindezekkel foglalkozzék, lehetőleg köntörfalazás nélkül. (Talán ennek is köszönhető, hogy a HVG példányszáma az évek során 15 ezerről 130 ezerre emelkedett. Olvasóink száma még ennél is több, mert egy korábbi közvélemény-kutatási adat szerint egy lappéldányunkra átlagosan 2,6 olvasó jutott.) Nem hiszem egyébként, hogy különösebben merészek lettünk volna, egyszerűen éltünk azokkal a lehetőségekkel, amelyekre lapunk jellege feljogosított bennünket. Gazdaságpolitikai magazint készítettünk és készítettünk a szó tágas értelmében. Mindazzal foglalkozunk tehát, ami a gazdaságot érinti, aminek gazdasági, gazdaságpolitikai vonzata is van. Mások talán gyakran megállnak egy lépéssel a „falak” előtt, mi mindig igyekeztünk a falakat „tágítani”. Abban a hitben, hogy a fölösleges vagy túl közeli falakon is lehet mozdítani. Megegett az is, hogy bizonyos eseményeknek, jelenségeknek elébe mentünk. Ez sem ördögösség, hiszen köztudomású: kutatók sokasága foglalkozik gazdasági prognosztikával. Miért ne hasznosítottuk volna ezt is?

— *Az olvasó mindezt egy kicsit más-képpen látja. Sorozatosan tapasztalja, hogy a Heti Világgazdaság megírja azt, amit más lap nem ír meg, fölteszi azokat a kérdéseket, amelyeket más — nyilvánosan — nem kérdez meg. S ilyenkor arra gondol: mi történik itt? Amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek? És eltöpreng ezen a furcsa szokáson, vagy, ha úgy tetszik, szereposztáson, s arra a következtetésre is juthat: nálunk többféle nyilvánosság van.*

— Találó a Jupiter—ökor példabe-széd, hiszen mást lehet közölni a hét-száz ezer példányos lapban, és mást a harmincezresben; más mehet a tévé második műsorán huszonhárom órákor, és más a fél nyolcas híradóban. Tény, hogy élünk e hazai gyakorlatból fakadó lehetőséggel, azonban megvallo-m, nagyon nem értek egyet ezzel a „munkamegosztással”. A lehető legteljesebb nyilvánosság híve vagyok, és meggyő-ződésem, hogy a gazdasági reform elő-rehaladásának is egyik kerékkötője a fogyatékos, hiányos, nem megfelelő mértékű társadalmi nyilvánosság. Ezért hát a Heti Világgazdaság főszer-kesztőjeként közléspárti vagyok. Ellen-zem a tabukat, a titokzatoskodást, a homálykeltést, a külkereskedelmi ér-dekre hivatkozó közléstiltalmat, az „ez még nem aktuális” szemléletet... S hogy miféle nyilvánosságra gondolok? A Magyarország című hetilap például részben attól lett közkedvelt, hogy olyan lapszemlét közölt, amilyennel más újság hasábjain nem találkozhat-tott a magyar olvasó. A Heti Világgaz-daság ázsíóját, népszerűségét is növelte, hogy máshol nem olvasható információ-kat is közöl. De talán az is, hogy — az általunk elképzelt munkamegosztás szerint — erről-arról talán elemzőbben, a részleteket teljesebben feltárva, több összefüggésre rámutatva írunk. E jegy-ben harcolunk a tabuk ellen: s azt hi-szem, ha az újságíró eléggé tehetséges és ügyes, becserkészheti azt is, amiről úgy hírlík: becserkészhetetlen. Jól összeszokott munkahelyi közösség, képzett újságírócsapat munkájának eredménye a Heti Világgazdaság. In-duláskor úgy terveztem: a cikkek zöme névtelenül jelenik majd meg. Ezt a szándékomat azonban nem sikerült megvalósítanom.

Ami egyébként a közlésmódot illeti: nem vagyok igazán híve a „sorok közé” írt célzásoknak, a rejtjeles üzeneteknek. A „vagy megírjuk, vagy nem írjuk meg” felfogást kedvelem. Ha valami végképp nem megy, inkább ne írjunk róla: talán ilyenkor a hallgatás nem be-leegyezés. Képek, képaláírások is se-gíthetnek a közlésben, no és persze a

címlap: az asszociációébresztés is módszereinkhez tartozik.

Sok szempontból a világ egy és oszthatatlan. A közgazdaság vastörvényei mindenütt a maguk erejével hatnak, s mi igyekszünk felismerni-felismertetni ezeket a törvényeket. S azt is tudjuk: az emberek az eseményekre hasonló körülmények között hasonlóképpen reagálnak. Cseppet se bánjuk tehát, ha az olvasó egy-egy messi esettel, helyzet-tel, jelenséggel ismerkedve — talán épp lapunk cikkének olvastán — magára, magunkra ismer.

A HVG különben — talán azért is, mert munkatársai mind fiatalok, az át-lagéletkorunk harmincöt év — egyivá-sú abban is, hogy a magyar politikai-gazdasági valóságot meglehetősen pragmatikusan, de a reformok híveként látja. Ez a nemzedék életkoránál fogva (is) irtózik a dogmáktól, és szeretne ezektől szabadulni; szemléleténél fogva igyekszik a világ dolgaira nyitottnak (elnézést a sokat használt szóért), őszintének, mennél sokoldalúbbnak lenni.

És ez a nemzedék irtózik a kinyilatkoz-tatásoktól is. Sok benne az irónia-ön-irónia, egy kicsit szkeptikus, és nem mentes némi cinizmustól sem. De azért nap nap után harcol azért, hogy gördülékenyebben, okosabban, racionálisabban menjenek előre a dolgok. Nagy szerencsénk, hogy erre a gyakran sziszifuszi munkára egy jó szellemű szerkesztőség, a HVG-közösség tagja-iként vállalkozhatunk. Szerencsénk az is, hogy jókor érkezünk: fiatalon kap-tunk lehetőségeket.

Ez tartja össze, ez mozgatja szerkesz-tőségünket lényegében egy irányba. Jó képességű együttes ez, amely fogékony minden újdonságra, s köznapjait a hu-mor olajozza. Bosszankodni is szok-tunk, persze, kivált ha fölöslegesnek ítélt akadályokkal találkozunk. Meg-esik például nemegyszer, hogy straté-giai, távlati szempontok alapján fogla-lunk állást, s ez napi érdekekkel ütkö-zik. Elfogadjuk a kihívásokat abban a reményben, hogy végül is sikerül köz-lendónket tágasabb, egyetemesebb ösz-szefüggésrendszerbe illeszteni.

Ronald Reagan: a mozi

A televízió Panoráma című műsorának 1986. június 26-i adásából

Chrudinák Alajos: Jó estét! James Reston, a híres amerikai publicista a minap gunyorosan megjegyezte: „jobb lenne, ha Reagan elnök megnyilvánulásaival, beszédeivel, egyszóval politikai szereplésével inkább a filmkritikusok foglalkoznának”.

Közismert, hogy a most 75 éves elnök két évtizeden át színész volt, több mint ötven filmben játszott, volt cowboy, csavargó, katonatiszt. Ideális férfinézőség hírében állt, de sohasem lett elsőosztályú filmsztár. Húsz évvel ezelőtt Ronald Reagan felhagyott a színészmesterséggel, amit ő ma is show-businessnek, show-üzletnek nevez, és jelöltként indult az elnökválasztáson. Politikai ambíciójáról akkor így nyilatkozott: „Rájöttem ennek a politikának a titkára. Olyan, mint a show-business. Elkezded egy látványos nyitójelenettel, és befejezed egy nagy crescendóval”. Reagan még ma is komolyan hisz ebben a receptjében.

A színész-elnök kétségtelenül mesterien alkalmazza és hasznosítja a tömegtájékoztató eszközöket, korábbi színpadi fogásait, egyszóval színészi hajlamait.

Sok bírálat éri politikai tájékozatlanságáért, baklövéséiért, de azt a képességét, hogy népszerűsége érdekében tegyen szert, és maga mellé állítsa az amerikai közvéleményt még azok is csodálják, akik nem értenek vele egyet.

Nemrég két amerikai televízió, a CBS és az ABC is kutatta ennek a jelenségnek az okát. Erről szól a mi összeállításunk is.

A Fehér Ház filmszínházát, a Camp David-i nyaraló házi vetítőjét Reaganék jóval többet használják, mint a ház bár-

melyik korábbi lakója. Az elnök nem titkolja, hogy a régi filmeket kedveli. Különösen szereti John Wayne westernjeit. A mai filmek közül pedig a tudományos-fantasztikus és a kalandfilmeket. A mozirajongó házaspár hetenként több filmet is megnéz, és Reagan gyakran használ filmszövegeket hivatalos beszédeiben.

Ronald Reagan: Uraim, üdvözlöm önöket a Fehér Házban.

Chrudinák Alajos: Üzletemberekhez intézett egyik beszédeben az elnök a filmbeli Piszkos Harry, Clint Eastwood szavait idézte.

Clint Eastwood: Gyerünk! Hadd legyen egy jó napom!

Ronald Reagan: Előrántom most elnöki vétóra töltött tollamat, hogy megvétőzzak minden adóemelést, amelyet a kongresszusnak akárcsak eszébe is juthatna előterjeszteni. Csak egyet mondhatok az adóemelőknek: „Gyerünk! Hadd legyen egy jó napom!”

Chrudinák Alajos: Reagan elnök, az egykori filmszínész erősen hisz a vadnyugati erényekben. És vajon mi mutathatja be jobban ezt a fajta amerikai mentalitást, mint a régi hollywoodi filmek? Amerikában él a kiemelkedő politológus: Michael Rogan. A tudós az Amerikai Politológiai Társaság idei ülésén „Ronald Reagan: a mozi” címmel érdekes előadást tartott. Reagan azt állítja, hogy Reagan összetéveszti a mozit a való élettel. A professzor szerint az elnök nyilatkozataiban, beszédeiben gyakran mond film-

szövegeket, sajátját és másokét. Nem hiszem, hogy ez lenne az az elmélet, amellyel Rogan professzor „jó napot” szerzett az elnöknek.

Clint Eastwood: Gyerünk! Hadd legyen egy jó napom!

Morley Safer (a CBS-TV riportere): Ezt a kifejezést általában banditáknak szokták odavetni, azzal, hogy rajta, bujjatok elő, ha mertek. És az elnök most kivonja tollát, mint egy pisztolyt, és ilyen szavakat szegez kongresszusi ellenfeleinek, lejárátva, lefokozva az ellenzéket...

Michael Rogan: ... valóban banditákká. Reagan tollal a kezében Istenné válik, ők meg senkiházi naplopókká.

Chrudinák Alajos: A professzor talán túl sok sekélyességet tulajdonít az elnöknek, de Reagan elnök nem csupán Piszkos Harryt szereti utánozni.

Rambo: Most győzni fogunk!

Ronald Reagan: Rambo szellemében kijelenthetem: most győzni fogunk!

Morley Safer: Minden eddigi elnök a nyilvános beszédekben igyekezett mindent a lehető legjobban leegyszerűsíteni, hogy minél több emberre legyen hatással. Ronald Reagan ebben nem áll egyedül.

Michael Rogan: Igen, de mindig reménykedünk abban, hogy aki hallgatja az elnököt, talán különbséget tud tenni aközött, ha az elnök valamilyen bonyolult dolgot egyszerűen magyaráz meg, hogy az emberekkel kommunikálhasson, illetve aközött, amikor az elnök maga is a leegyszerűsítések világában él. Ilyenkor az ember aggódni kezd, mert nemcsak arról van szó, hogy az elnök ilyen bárgyú szövegeket használ, hanem, hogy maga is ezek világában él.

Morley Safer: Hogyan jutott erre a következtetésre?

Michael Rogan: Elolvastam az elnök önéletrajzát. A könyv címe: Hol van a többi részem? Ezt meglehetősen bizarr címnek éreztem, de aztán kiderült, hogy ezt is elmondta már egyik régebbi filmjében:

Ronald Reagan (film): Hol van a többi részem?

Michael Rogan: Önéletrajzában Reagan úgy ír erről a szereplőről — akinek a filmben levágták a lábát —, mintha önmaga lenne: „fölfedeztem”, hogy a „fél énem hiányzik”. Az egész életrajzi könyv lényegében arról a szerepről szól, amit Reagan a Királydülő című filmben játszott, és amit később százszor is megnézett, a film zenéjét pedig elnöki beiktatásakor használta. Szóval rájöttem, hogy Reagan elnök erősen azonosítja magát ezzel a filmbeli figurával.

Chrudinák Alajos: Ezt az elméletét Michael Rogan professzor diavetítéssel egybekötve fejti ki amerikai tudósoknak, politikusoknak.

Michael Rogan: Ronald Reagan: maga a mozi.

Chrudinák Alajos: Ha a professzor elmélete igaz, akkor Reagan, aki maga a mozi, minden bizonynyal felhasználja a Csillagok háborúja című filmet is az űrfegyverek szolgálatában.

Ronald Reagan: Én nem félelemről, hanem reményekről beszélek. Ebben a küzdelemben — elnézést, ha ezt a mondatot a Csillagok háborúja című filmből kölcsönzöm — „az erő velünk van”.

Chrudinák Alajos: Piszkos Harry és Rambo a sztár, ha az adókról van szó, a filmbeli Ben (Obi-Wan) Kenobi pedig akkor, ha a fegyverkezés a téma. De ki az amerikai érvényesülés mintaképe?

Ronald Reagan: Szerintem Gary Cooper fogalmazta ezt meg a legjobban a Mr. Deeds a városba megy című filmben. Emlékszem, ő mondta:

(hol Reagan a kongresszusban, hol Gary Cooper a filmben):

Gary Cooper: Mindegy, hogy milyen rendszerű a...

Ronald Reagan: ... kormányunk.

Gary Cooper: Mindig lesznek vezetők...

Ronald Reagan: ...és mindig lesznek alattvalók.

Gary Cooper: Ez olyan, mint a házam előtt az utca...

Ronald Reagan: ...egy meredek dombon van.

Gary Cooper: Mindennap figyelem a felkapaszkodó autókat.

Ronald Reagan: Egyesek felszáguldanak a hegy tetejére.

Gary Cooper: Mások visszakapcsolnak kettesbe.

Ronald Reagan: Egyesek megcsúsznak, és ismét visszagurulnak az aljár.

Gary Cooper: Ugyanaz az autó...

Ronald Reagan: ...ugyanaz a benzín.

Gary Cooper: Egyeseknek sikerül...

Ronald Reagan: ...másoknak nem.

Gary Cooper: De a fickó, aki feljut a tetőre...

Ronald Reagan: ...olykor-olykor meg kéne, hogy álljon, és segítsen azoknak, akik erre képtelenek.

Chrudinák Alajos: Attól a szereptől eltekintve, amit Ronald Reagan mint az Egyesült Államok elnöke játszik, számára a legkedvesebb szerep Gipp volt. George Gipp, vagyis a Gipper, a Notre Dame rögbicsapat hőse.

Ronald Reagan: Mindig tudtam, hogy Hollywoodban sok színész jobban eljátszotta volna ezt a szerepet, de senki sem volt, aki jobban akarta eljátszani, mint én.

Ronald Reagan (film): Rock, mielőtt a csapat elkezdi a meccset, beszélj a fiúkkal, és kérd meg őket, hogy dobjanak be mindent, és legalább egyszer győzzenek a Gipper kedvéért.

Ronald Reagan: (részletek az elnök politikai beszédéből) Ugye szeretnének egyszer nyerni a Gipper kedvéért?

Ronald Reagan: Győzzenek a Gipper kedvéért!

Ronald Reagan: Nyerjétek meg a Gipper kedvéért!

Ronald Reagan: Győzzetek a Gipper kedvéért!

Nancy Reagan: Még egyszer a Gipper kedvéért! ...köszönöm!

Chrudinák Alajos: Az 1980-as elnök-választási kampány idején történt a következő incidens:

Hang a teremben: Kérem a hangtechnikust, kapcsolja ki Reagan úr mikrofonját!

Chrudinák Alajos: Egyesek azt hitték, hogy az 1980-as elnökjelölt, Ronald Reagan mondta ki először ezen a heves választási vitán az emlékezetes mondatot:

Ronald Reagan: Én fizetek ezért a mikrofonért!

Spencer Tracy: Engem nem zárhatnak ki a közvetítésből! Én fizetek ezért a mikrofonért!

Chrudinák Alajos: Ez a szöveg egyszer bevált Spencer Tracynek az Elnöki beszéd című filmben, de 32 évvel később jött Reagannek is.

Morley Safer: Vajon tudatosan idézte Spencer Tracyt?

Michael Rogan: Nem tudom.

Morley Safer: Vagy pusztán a tudatalattija...

Michael Rogan: Igen.

Morley Safer: ...öszönösen emlékeztette őt Spencer Tracy szavaira?

Michael Rogan: Szerintem annyira benne él a régi filmek világában, hogy képtelen kilépni belőle.

Chrudinák Alajos: Reagan egyik legutóbbi beszédében egy Spielberg filmre hivatkozott:

Ronald Reagan: Ahogy a filmben is mondták: vissza a jövőbe. Ahová mi megyünk, ott nem lesz szükség utakra.

(filmbejátszás)

Fiú: Doki... én a jövőből jövök. Az igazat mondom, hinnie kell nekem.

Doki: Mondd meg nekem, jövő születté, ki lesz az elnök Amerikában 1985-ben.

Fiú: Ronald Reagan.

Doki: Ronald Reagan? A színész? Hahaha...

Chrudinák Alajos: A színész, aki ma elnök, még mindig úgy beszél a filmiparról, mint a nagy „üzletről”. És ő az, aki mindig szívesen nézi a róla-szóló filmeket, televíziós műsorokat, sőt paródiákat is.

(részlet egy televíziós show-műsorból)

Férfi: Felkészülni, vigyázz — rajt! Kezdődjék hát a Nemzetközi családi vizsály című műsor.

Műsorvezető: Száz embert kérdeztek meg, a legjobb öt válasz itt van a táblán. Elnök úr, íme a kérdés: nevezzen meg valamit, ami egy farmon található. Tehát akármit, ami egy farmon található!

Reagan (Johnny Carson): Hát, izé . . .

Műsorvezető: A „hát”, bravó, igen, a lóhát.

Barbara Walters (az ABC-TV riporternője): Jonny Carson gyakran játsza az elnököt, de Rich Little is azt mondja, hogy Reagan utánzása az egyik legnépszerűbb feladat. Rich, nehéz dolog Reagant utánozni?

Rich Little: Kezdetben az volt. Mivel csak a filmjeiből ismertem őt, és a hangja kissé túl vékony volt, nem láttam benne mindazt a modorosságot. De miután elnök lett, hirtelen rádöbentem, te jó isten, hát ez egy világszám! A fejmozdulatai és (utánozza Reagant) . . . tudja, ez . . . majdnem olyan . . . mint egy bábu. Utánozni szoktam őt a kluboknak, és még mielőtt megszólalnék, az emberek már elkezdének nevetni.

Kérdés: Elnök úr!

Reagan (Rich Little): Igen.

Kérdés: Melyik elnökünk középső neve volt Rudolf?

Reagan (Rich Little): William Howard Taft.

(Reagan-paródiák)

Reagan: A kormány megkezdte . . . ööö . . . ööö . . . ténykedését . . . ööö . . .

Férfi: Cseréljete már elemet! (Reagan kabátja alatt kicsereleli az elemet.)

Reagan: . . . a hadügyek irányításának problémája. Szóval tudjuk, hogy ez egy nehéz munka . . .

Reagan (hallgat, szöszmötöl, nem jut eszébe semmi)

Súgó a lyukból: Isten áldd meg Amerikát!

Reagan: Isten áldd meg Amerikát!

Barbara Walters: Elnök úr, mit érez, amikor önt így utánozzák? Találóak ezek?

Ronald Reagan: Nos . . . hát igen . . . nos . . . nem . . . (nevetés) Szóval mégis igen: tetszenek nekem . . .

Barbara Walters: Hadd kérdezzek valami mást. Emlékszik arra a filmre, amely fiatal korában a legnagyobb benyomást gyakorolta önre?

Ronald Reagan: Nos, igen. Azt mondhatnám, hogy nem valami konkrét dologra emlékszem, inkább annak a hatására emlékszem, szóval amiben persze része volt az előzetes hírverésnek is . . . Nos, emlékszem a . . . Drakula hatására és aztán . . . jaj nem . . . szóval egy olyan férfira . . . az izére, na! Hát arra, akit egy doktor csinált . . .

Barbara Walters: Ah, Frankenstein.

Ronald Reagan: Igen, Frankenstein.

Barbara Walters: És ön, Mrs. Reagan?

Nancy Reagan: Konkrétan senkire sem emlékszem . . . de én is nagy filmrajongó voltam. . . . Egyszer nagyon beleestem Bing Crosbyba. Egészen belepistultam Bing Crosbyba!

Ronald Reagan: Valóban?

Barbara Walters: Elnök úr! Azt akartam megkérdezni öntől, hogy előfordult-e, hogy nagyon odavolt színészpartnernőjéért, persze a feleségén kívül.

Nancy Reagan: Mondd csak meg drágám!

Barbara Walters: Előfordult-e, hogy ön egy ilyen színésznőbe . . .

Nancy Reagan: Előfordult, hogy rajtam kívül másba is beleszerettél?

Ronald Reagan: Ha jól emlékszem . . . Én megalkottam magamban egy mítoszt arról, hogy milyenek is kell lennie a „főszereplőnőnek”. Kialakítottam a férfi és női főszereplő ideálját.

Évekkel később az volt az egyik probléma Hollywoodban, hogy ezek a párok filmet forgattak, egymásba szerettek és összeházasodtak. Később is-

mét csináltak együtt egy filmet, aztán rájöttek, hogy ez a szerelem csupán a főszereplő hölgy ideáljának szólt...

(filmbejátszás)

Narrátor: June Travers volt az a női filmsztár, aki Reagan elméletének ihletője volt. S a film címe: Szerelmesek élő adásban. Az elnök vonzalma a kolléganője iránt emlékezetesebb, mint maga a film vagy női szereplője.

Ronald Reagan: Megértettem, hogy ott mi történt, de aztán a filmnek vége volt...

Nancy Reagan: És megmondtad neki, hogy papá!

Barbara Walters: Szóval papá.

Nancy Reagan: Nagyon helyes. Okos fiú vagy!

Barbara Walters: És ön, Mrs. Reagan? Úgy hírlík, hogy valamikor Clark Gable-lel járt együtt. Igaz ez?

Nancy Reagan: Igen.

Barbara Walters: És milyen volt...?

Nancy Reagan: De honnan tudta ezt meg?

Barbara Walters: Milyen ember volt Ronald Reaganhez képest?

Ronald Reagan: Mondd, hogy rémes volt!

Nancy Reagan: Nagyon, nagyon kedves és nagyon szerény volt. Egyáltalán nem vette magát komolyan, mint ahogy a szakmát sem, de...

Ronald Reagan: Említetted, hogy nagyon figyelmes volt.

Nancy Reagan: Igen. Nagyon figyelmes volt.

Barbara Walters: Kedvelte őt?

Nancy Reagan: Igen.

Barbara Walters: Szerelmes volt belé?

Nancy Reagan: Na, de Barbara!

Barbara Walters: Jaj, elnézést, de...

Nancy Reagan: Láthatja, hogy itt ülök a férjem mellett!

Barbara Walters: Azért egy kicsit beszélhetne erről.

Nancy Reagan: Hát Clark Gable, az Clark Gable...

Barbara Walters: Ha visszagondol a filmjeire, elnök úr, a jókra és a rossz-

szakra, akad, amelyiktől fájdalmasan elfintorodik így utólag?

Ronald Reagan: Van egy film, amit a mai napig nem láttam. Olyan iszonyú volt, hogy nem voltam hajlandó megnézni...

(filmbejátszás)

Barbara Walters: A sors iróniája, hogy annak a filmnek a címe, amelyet az elnök nem hajlandó megnézni: A titkosszolgálat törvénykönyve.

Spanyol: Ember, mit csinál itt?

Nő (Reaganhez): Ez egy kutyatolvaj! Pedig én azt hittem, hogy a kutya megint elköborolt. Hát magát le kéne tartóztatni!

Ronald Reagan: Ebben egyetértünk!

(filmbelátszás vége)

Ronald Reagan: Oh nem...

Barbara Walters: Neki is papát mondott?

Ronald Reagan: Oh nem, de amikor filmet nézünk, mindig vendégeket hívunk Camp Davidbe, hogy nézzék velünk együtt a vetítést. Néha mesélünk nekik a filmjeinkről, így elhatároztuk, hogy megmutatjuk a vendégeknek, hogy valamikor mi is benne voltunk a show-businessben.

(filmbejátszás)

Nancy Reagan: Mit fogsz csinálni a háború után?

Ronald Reagan (katonatiszt): Már százszor elmondtam neked.

Nancy Reagan: Szeretném még egyszer hallani.

Ronald Reagan: A feleslegessé vált fegyverekkel üzletelek majd. Felvásárolom a régi aknákat, és eladom a holdbéli embereknek.

Nancy Reagan: A holdon nincs háború.

Ronald Reagan: Honnan tudsz ennyi mindent a holdról?

Nancy Reagan: Sokat tudok róla, mert állandóan csak azt nézem, amikor távol vagy. De mond: a szíved még mindig az enyém?

Narrátor: Ez az elnök dolgozószobája, mely az ovális iroda mellett van. Eddig még sohasem engedélyezték a

filmforgatást. Az elnök itt látta a Challenger űrrepülőgép felrobbanását a tévében. Ide húzódik vissza, amikor egyedül akar dolgozni. Itt magában lehet egy kicsit. Gyakran fogyasztja itt az ebédjét, általában csak egy csésze levest. Ő az az elnök, akit a „nagy kommunikátornak” neveznek, de aki a valóságban jól előkészített sajtókonferenciákon előre megírt beszédekkel tartja a kapcsolatot a sajtóval és az amerikai néppel.

Barbara Walters: Ön igen népszerű. Ez most furcsa kérdésnek tűnhet, de mégis, mit gondol, miért olyan népszerű ön az amerikai emberek között?

Ronald Reagan: Barbara, erre... erre a kérdésre nehéz válaszolni. Mert ha elkezdek válaszolni rá, az úgy tűnne, mintha egyetértenék önnel, hogy én borzasztóan népszerű vagyok. Nem is tudom... talán azért, mert azt csináljuk, amire szíve mélyén minden amerikai mindig is vágyott... és ez nem más, mint az, hogy megpróbáljuk a kormányzást visszavinni az emberek közé, és megakadályozni a szövetségi kormányt abban, hogy túlságosan beavatkozzon az életünkbe...

Barbara Walters: Ez volt a szép kérdés. Most jön a csúnya. Először bemelegítem önt, aztán jön a következő. Rendben? Önt teflon-elnöknek is nevezik. Hallotta ezt, ugye?

Ronald Reagan: Igen...

Barbara Walters: ...mert azt mondják, semmi sem tapad önre, leperreg önről a kritika, mindenből sikerül kímásznia. Erre a bírálatra mit válaszol?

Ronald Reagan: Nos, talán ez az a rossz „kép”, amely rólam kialakult. Őszintén szólva, ez egy kissé zavar engem. Szóval az, hogy azzal vádolnak, hogy nem a magam fejével gondolkodom, hogy az embereim mondják meg, mit tegyek. Azért is szapulnak, hogy úgymond ostobaságokat, téves dolgokat mondok. Szóval mindig is sajnálni fogom például, hogy nem bíráltam felül egyeseket, amikor... Egyszer néhány évvel ezelőtt volt egy sajtókonferencia, amely után egy nappal a sajtó közölt hat szörnyű hibát, baklövéseket

és tévedéseket vetett a szememre, amit szerintük én mondtam. Ekkor íróasztalhoz ültem, és igazoltam, dokumentálom, hogy azt a hat dolgot miért úgy mondtam. És csak az egyikről lehetett azt mondani, hogy... tudja... technikai értelemben tévedés volt... Ezért írtam egy nyilatkozatot. Tudván, hogy a sajtó mennyire szereti a pontosságot és az ehhez hasonlót, gondoltam, érdeklí őket az igazság, az, hogy nekem volt igazam, és ők tévedtek. De mindenki megpróbált lebeszélni erről, mondván, hogy ez védekezésnek tűnik. És akkor már én is úgy éreztem, hogy tényleg védekezni akarok. Még most is megvan nekem az a nyilatkozatom, de soha nem tettem közzé.

Barbara Walters: Azt hiszi, hogy ilyesmi már nem fordul elő? Hogy már nem ló bakot? Vagy belenyugodott abba, hogy a sajtó azt mondja önről, hogy ostobaságokat beszél?

Ronald Reagan: Csak azt... mondom..., hogy ilyen kép alakult ki rólam, és ezt már nem akarják feladni.

Chrudinák Alajos: Például legutóbb sajtóértekezletén Reagan elnök mindenki meglepetésére azt mondta, még nem döntött a SALT—II egyezmény tiszteletben tartása ügyében, holott az azt megelőző napon már bejelentette: úgy döntött, hogy nem tartja tiszteletben a megállapodást. Az újságírók zavarba jöttek. Am az elnök beszéde után egy órával — mint mindig — most is jött valaki, hogy helyre tegye, kiigazítsa, elmagyarázza azt, hogy az Egyesült Államok elnöke mit mondott, illetve mit akart mondani. De az incidens után a Fehér Házban a mai napig sem sikerült tisztázniuk, hogy minek tekintsék a SALT—II megállapodást: halottnak, élőnek vagy tetszhalottnak. Az elnök kénytelen volt meghátrálni. De lássuk a történeteket.

(filmbejátszás)

Újságíró: Tehát a SALT halott?

Ronald Reagan: Hogy?

Újságíró: A SALT tehát halott?

Ronald Reagan: Megpróbáljuk felváltani egy jobb szerződéssel.

Chrudinák Alajos: Reagan elnököt még soha annyit nem korrigáltak, mint ezekben a napokban. A legtöbbször Larry Speaks elnöki szövegét javítja ki az elnök baklövéseit. Speaks határozottan közölte az újságírókkal: a SALT—II halott, és szó sincs semmilyen újabb egyezményről.

Újságíró: Elnök úr, Larry Speaks azt mondta, hogy a SALT halott.

Ronald Reagan: Igen?

Újságíró: Ön meg azt mondta, hogy egy másik, egy jobb egyezményt akar, amit most készítenek elő.

Ronald Reagan: Szerintem megbízhatnak abban, amit Larry Speaks mondott önöknek . . .

Barbara Walters: Meg kell mondanom, úgy éreztem, furcsa lenne erre rákérdezni, mivel részéről ez durva lenne, de ha már ön említette, hogy a sajttóval hadilábon áll . . . szóval, sokan úgy érzik, elnök úr, hogy ön nagyon kedves . . . , de nem nagyon értelmes . . . Vagy, hogy nem hagyhatjuk önt egyedül egy szobában Gorbacsov úrral, mert segítőtársai nélkül ön nem tud mit tenni.

Ronald Reagan: Nos, egyedül maradtam egy szobában Gorbacsov úrral másfél órán át. Azzal váltunk el egymástól: ha a csúcstalálkozó egyetlen eredménye az lesz, hogy megegyezünk további csúcstalálkozók megtartásában — de ezekben a kérdésekben ők nagyon határozottak, önként nem ajánlkoznak föl, hogy tartsunk csúcsot —, nos, akkor a találkozó sikeres lesz.

A másfél óra végén, amikor visszasétáltunk az épületbe, ahol az ő és az én embereim várokoztak, Gorbacsov úr valami olyasmit mondott, hogy szeretné, ha látnék valamit Oroszországból. Erre én odafordultam hozzá, és azt mondtam: „Rendben, de ön még nem volt az Államokban, és mi lenne, ha a következő találkozó 86-ban, az Államokban lenne? Úgyhogy meghívom önt.” Erre ő azt mondta: „elfogadom.” Aztán azt mondta, akkor viszont 87-ben önnek kell eljőnnie a Szovjetunióba. Nagyon boldog voltam, amikor az embereimnek azt mondhattam, hogy én mindent elintéztem. Amikor elmesél-

tem nekik, hogy lesz egy csúcstalálkozó 86-ban, majd 87-ben is, az első Washingtonban, a második Moszkvában, egyszerűen nem akárták elhinni.

Barbara Walters: Szerintük talán egy ilyen dolog elintézéséhez több nap kellett volna? Önről persze mindig úgy beszélnek, mint a nagy kommunikátorról. Van ennek valami köze az ön színeszi tapasztalataihoz? Lehet, hogy ön jobban ki tudja fejezni az érzelmeit, vagy másképpen, mint a többi politikus? Mert ön . . . ösztönösen cselekszik?

Ronald Reagan: Ezeket én nem tudom. Arra viszont gyakran gondoltam, hogy a show-business, a szórakoztató ipar számomra nem volt rossz előkészület egy ilyen fajta pozícióra. Erre már akkor is gondoltam, amikor kormányzó voltam.

Barbara Walters: Maga viccel! Az emberek mást mondanak.

Ronald Reagan: Tudom.

Barbara Walters: Miért jó felkészítés a show-business?

Ronald Reagan: Először is, az ember nem jön zavarba, és nem mondja ezt, hogy: „egy pillanat, ezt nem így kell csinálni”. Nem, az ember töpreng és megtalálja egy módszert a megoldásra, és aztán úgy csinálja. Gyakran meglepődöm, hogy az ilyen pozícióban lévő emberek hogyan tudnak egyáltalán létezni anélkül, hogy lett volna ilyen tapasztalatauk.

Barbara Walters: Ha fiatalabb lenne, harmadszor is nekivágna az elnökségnek?

Ronald Reagan: Őszintén szólva nem tudom.

Barbara Walters: Szóval lehetséges?

Ronald Reagan: Nézze, én azt mondom, azon tűnődtem, vajon ez nem lenne-e a nép demokratikus jogainak megsértése . . .

Barbara Walters: Ön szerint szükség van valamilyen elnöki korhatárra?

Ronald Reagan: Nincs (nevetés).

Barbara Walters: Szóval a 75—76 év megfelel, ugye? Ön szerint a jelenlegi nyugdíjkorhatárt, ami a legtöbb helyen 65 év, el kellene törölni?

Ronald Reagan: Én egy kicsit ellene

vagyok a kötelező nyugdíjkorhatárnak, mivel a biológiai életkor nem határozza meg automatikusan, hogy kinek kell nyugdíjba mennie, és kinek nem. Szerintem talán jobb lenne egy másik módszer, amikor ezt egyénileg határozzák meg.

Barbara Walters: Sem kiváló kommunikációs képességük, sem pedig az „első család” pozíciója nem tudja megvédeni a Reagan-házaspárt a szülői gondoktól. Lányuk, Patty, ellentmondásos könyvet írt, amelyet úgy hirdetnek, mint az elnökről és a családjáról szóló önéletrajzi regényt. És a fiuk, Ron, nemrég az újságok első oldalára került, amikor fellépett a Szombat esti előadás című tévékabareában, és előadta a Rázós ügy című film paródiáját. A gyerekeket nehéz felnevelni. Ön szerint milyen apa volt?

Ronald Reagan: Nos, ha megkérdezi Nancyt, azt fogja mondani, hogy gyengekezű. De . . . talán azt hiszem, jó apa voltam. És mivel mindketten a showbusinessben dolgoztunk, bizonyára sokkal több időt tudtam eltölteni a gyerekeinkkel, mint a naponta 9-től 5-ig dolgozó átlagos apa. Ezt a forgatások közötti szüneteknek köszönhettem. De bizonyára voltak idők, amikor . . . szigorúbbnak kellett volna lennem.

Barbara Walters: És ön, Mrs. Reagan, milyen anyának tartja magát?

Nancy Reagan: Igyekeztem jó anyá lenni. De nem hiszem, hogy bárki is tökéletes lenne . . . és tudja, nincs tökéletes szülő, és nincs tökéletes gyerek . . .

Barbara Walters: A következő téma, amiről kérdezni fogok, tudom, fájdalmas lesz, de mivel egyre többet beszélnek róla, veszem a bátorságot és megkérdezem. Lányuk, Patty írt egy könyvet, amelyet nyíltan önéletrajzi regénynek nevez. Ebben egy kaliforniai kormányzóról beszél, akiből elnök lett, aki csak a politikai karrierjével törődik, és ezért elhanyagolja gyermekeit. Az anyjáról azt írja, hogy amolyan divatbaba volt, aki körömszakadtáig védte a férjét, úgyhogy gyermekeinek kevés jutott a szeretetéből. A lány azt is írja, hogy apja íróasztalára tette egyik

versét, de ő rá sem nézett . . . nos, mit szólnak ehhez?

Ronald Reagan: Nos, olvastam a könyvet. És hallottam ezekről a dolgokról, amik állítólag önéletrajzi elemek . . . és ami a keretjátékot illeti, hogy egy kaliforniai kormányzó elnök lett . . . ennyi legalábbis igaz. De meg kell mondanom, az egyetlen válaszem az, hogy olvastam a könyvet, és hogy érdekes fikció. Szóval az egyetlen válaszem, hogy most azt a szöveget idézem, ami minden film végén megjelenik, mert erre a helyzetre is illik: „bármiféle hasonlóság bármilyen élő vagy halott személyhez csupán véletlen egybeesés”. Senkit sem ismerek fel a regényben, és ezek az események sohasem történtek meg.

Barbara Walters: Csinálna valaha még egy filmet? Létezik még szerep, amit, ha felajánlanának önnek, eljátszana?

Ronald Reagan: Nehezen tudom elképzelni, hogy képes volnék . . . és azt hiszem, úgy érezném, úgy tünne, hogy kihasználom a jelenlegi hivatalomat.

Chrudinák Alajos: Amikor Reagan a hősiesség témájához nyúl, különösen nehezen tudja megkülönböztetni az életet a mozitól. A most következő történetet az elnök egy regényéből idézi, amelyet a háború alatt megfilmesítettek.

Ronald Reagan: A Tokorini hidak című könyvében James Mitchener megindítóan ír azokról a hősookról, akik a koreai háborúban harcoltak. A könyv utolsó jelenetében egy admirális áll az anyahajó elsötétített parancsnoki hídján, és várja pilótáit, tudva, hogy azok sohasem térnek vissza a bevetésből. S miközben várakozik, felteszi a kérdést a néma sötétségben: Honnan szereztünk mi ilyen férfiakat? Csaknem egy generációval később én ugyanezt a kérdést tettem fel, amikor hadifoglyaink visszatértek a keserves vietnami fogságból: „Hol találtunk mi ilyen férfiakat?”

Chrudinák Alajos: Az elnök először így emlékezett. Egy későbbi beszédében

a filmbeli admirális Reagan számára valóságossá vált.

Ronald Reagan: Sok évvel ezelőtt, az én életem négy háborújának egyikében egy admirális állt egy anyahajó parancsnoki hidján, onnan figyelte a sötétségbe induló gépeket, amelyek éjszakai harci bevetésre indultak. És egyszer csak azt kérdezte önmagától, hiszen nem volt ott senki, aki válaszolhatott volna: Azt mondta: „Hol találtunk mi ilyen férfiakat?”

Admirális (film): Hol találtunk ilyen férfiakat?

(Reagan egy későbbi politikai beszéde)

Ronald Reagan: Egyszer feltettem a kérdést, bár nem tőlem származik, hiszen először egy admirális kérdezte a koreai háború idején egy anyahajó parancsnoki hidján, amikor a gépek éjszakai bevetésre indultak. Amint figyelte őket, feltette a kérdést: „Hol találtunk ilyen férfiakat?”

Admirális (film): Hol találtunk ilyen férfiakat?

Morley Safer: Hol találtunk ilyen férfiakat? Ez nagyon ünnepélyesen hangzott. És gondolja, hogy csökkent az ünnepélyesség, amikor kiderült, hogy ez csupán jelenet egy filmből?

Michael Rogan: Az ember becsapottnak érzi magát, amikor rájön, hogy amit hiteles történetnek hitt, arról kiderül, hogy a film világából való, nem valódi.

Ronald Reagan (film): Mi sohasem adjuk meg magunkat.

Chrudinák Alajos: Az elnöknek van egy másik háborús története is, amit már sokszor elmesélt. Ez alkalommal a kongresszus előtt mondja el.

Ronald Reagan: Egy B—17-es bombázó hazafelé tartott egy európai bevetésből. A gép súlyosan megsérült a légvédelmi ágyúk tüzetől. A repülőgép alján levő géppuskatorony találatot kapott. A fiatal lövész megsérült, de nem tudták kiemelni őt a toronyból, és repültek tovább. De a La Manche csatorna fölött a gép veszíteni kezdett magasságából. A parancsnok kénytelen volt elrendelni, hogy ugorjanak ki a

gépből. És amint a katonák elkezdtek kiugrálni, a fiú, tudva, hogy őt hátrahagyják, és lezuhan a géppel, rémülten felkiáltott. Az utolsó katona, mielőtt kiugrott volna a gépből, még látta a parancsnokot, amint leül a padlóra a sebesült fiú mellé, megfogja a kezét, és azt mondja neki: „Sebaj, fiam, együtt megyünk a másvilágra.” Haláluk után mindketten megkapták a kongresszus becsületrendjét.

Morley Safer: Az elnök tévedett. Semmilyen becsületrendet nem ítéltek oda egyetlen olyan tettért sem, amilyenről az elnök mesélt. A Fehér Ház és a Pentagon is sikertelenül kutattott a becsületrendek után, hogy igazolja az elnök állítását. Dominic Antonucci, egy második világháborús veterán azt mondja, ő emlékszik egy ilyen esetre: egy filmben látta, amelyet azon a repülőgép-anyahajón mutattak be, amelyen Reagan elnökkel együtt ő is szolgált. A film címe Szárny és fohász a főszerepet Dana Andrews játszotta.

(filmbejátszás, zuhanó repülőgép)

Kapitány: Mike, Mike, jól vagy?

Katona: A lábaim, uram.

Kapitány: Tudod mozgatni? Mike, tudod a lábadat mozgatni?

Katona: Nem. Hátralé a gép, ugorjon ki, uram!

Kapitány: Mike, nincs meg a kellő magasság. Együtt megyünk a másvilágra.

Dominic Antonucci: Azonnal eszembe jutott, hogy hol hallottam ezt korábban. Mert ez egy anyahajó repülőgépe, olyan, amin én is szolgáltam.

Morley Safer: Tehát egy anyahajón látta?

Dominic Antonucci: Igen, mi egy anyahajón szolgáltunk, amikor ezt a filmet láttuk, két ütközet között. Én nem vagyok pszichológus, de azt mondom, hogy az elnök ebben az esetben nem tudta elválasztani a valóságot a képzelettől. Szerintem ő komolyan hiszi, hogy ez megtörtént.

Morley Safer: Gondolja, hogy Reagan hitt is a történetben, amikor elmesélte?

Michael Rogan: Miért? Jobb lenne, ha hinne is benne, ha valami olyasmibe élné bele magát, amiről kiderül, hogy csupán egy háborús játékfilm?

Katona: Itt nincsenek sztárok, ez nem Hollywood!

Chrudinák Alajos: Akár pontos, akár nem Rogan professzor elmélete, tény, hogy Ronald Reagant a filmek is formálták. Egyébként honnan jutna váratlanul

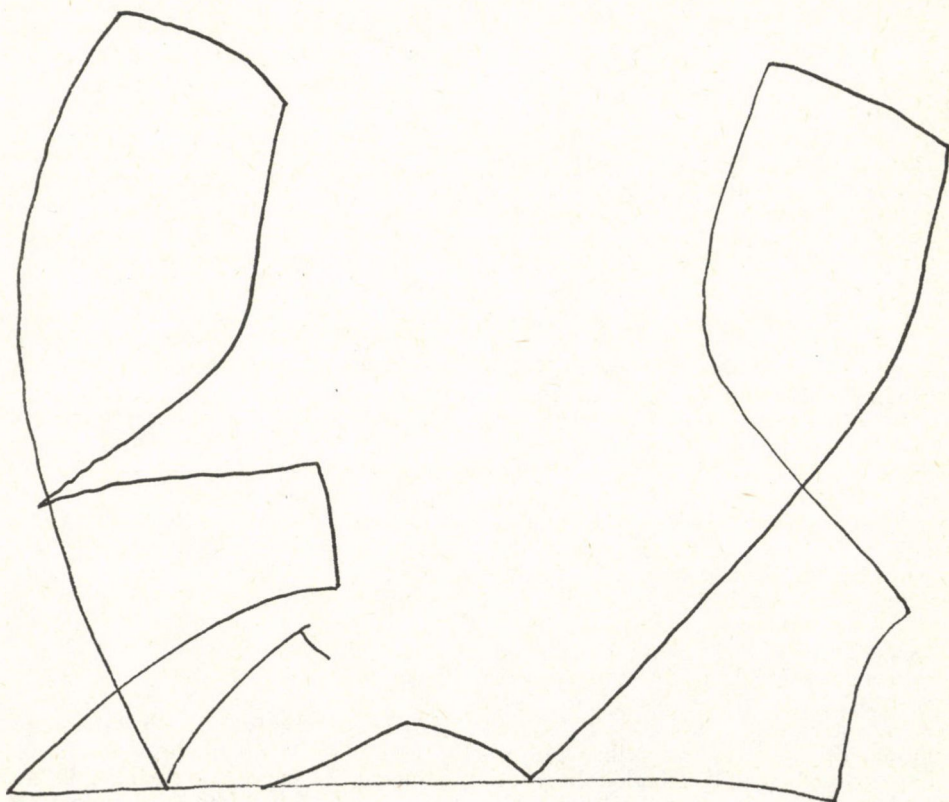
az elnök eszébe éppen a *Lassie visszatér* című film kutyahőse.

Morley Safer: Hogy hívják a kutyáját?

Ronald Reagan: Ez itt Lassie. Jaj, nem Lassie, Milly. (nevetés)
(filmbejátszás, Reagan katonaruhában)

Ronald Reagan: Csak nem mondtam valami rosszat?

Kalmár János grafikája

Európai körkép

*Rádiózás, televíziózás
és új közlési eszközök 1985—86-ban*

Az Európai Közönségkutatók Szervezete (Group of European Audience Researchers — GEAR) 1986-ban Dublinban tartotta soron következő konferenciáját, amelyben áttekintették az elmúlt időszak legfontosabb tájékoztatáspolitikai eseményeit. A konferenciára készített jelentések alapján országonként összefoglaljuk az egy évvel korábbi állapothoz képest történt fontosabb változásokat.

Ausztria

Az elmúlt egy év alatt egy százalékkal nőtt a tévékészülékekkel rendelkező háztartások aránya. A készülékállomány rohamos léptekkel korszerűsödik: a háztartások 82 százalékához színes tévén jutnak el a műsorok, és 41 százalékukban távirányító teszi kényelmesebbé a televíziózást. A műsor kínálatot bővítő és a vételi lehetőségeket javító új műszaki megoldásokkal is egyre többen élnek, bár az előrejelzéseknek megfelelően ezek terjedési üteme meglehetősen megfontolt fogyasztói döntésekről tanúskodik: a kábeltévéhez csatlakozó háztartások aránya a tavalyihoz képest csupán egy százalékkal — 10-ről 11 százalékra — nőtt. Valamelyest dinamikusabb, de még mindig szerény ütemű a képmagnók beszerzése: a képmagnóval rendelkező háztartások aránya 11 százalék, szemben az 1984-es 8 százalékkal. A háztartások 4 százalékában van teletext-adások vételére alkalmas dekóder, ami az előző évhez képest ugyancsak egyszázalékos növekedést jelent. Alig bővült a videotex-hálózatba bekapcsolódó előfizetők tábora. Mikroszámítógép az otthonok 3 százalékában működött, valamilyen videojáték pedig 4 százalékukban.

A televíziót naponta nézők aránya 74 százalék, a rádióhallgatóké némileg kisebb, 72 százalék. A nézők és a hallgatók elsősorban a hazai adókat kísérik figyelemmel: a külföldi adókra naponta átkapcsolók aránya nem haladja meg az 5 százalékot, ez az arány tavaly óta nem változott. Ez meglepő, különösen ami a tévénézői magatartást illeti, hiszen a kábeltévéen keresztül egyre több műholdas tévéprogram — 3 SAT, SAT 1, Sky Channel, RTL Plus — válik az osztrák tévénézők számára is hozzáférhetővé. A televíziózás felelős vezetőit és szakembereit aggodalommal tölti el a nemzetközi kereskedelmi programok kihívása, amely szerintük veszélyezteti az osztrák kulturális identitást. E veszély elhárítása érdekében egyre hangosabban hallatják szavukat, bár a műsorszórás nemzetközivé válása ma még csak egy szűk réteg számára jelentheti a televízióban megjelenő osztrák kulturális értékek mellőzését.

Belgium

Az európai országok közül Belgiumban a legsűrűbb a kábelhálózat: a tévékészülékek 87 százaléka csatlakozik hozzá. Nemrégiben kormánydöntés született a kábelen keresztül történő műsor-

továbbítás új lehetőségei — elsősorban a műholdas műsorszórás, a fizetőtévé, a kereskedelmi televíziózás, a helyi és a regionális tévé — szabályozásáról. A BBC, a Channel 4, a Sky Channel és a Music Box programjai már hozzáférhetőek a kábelhálózathoz csatlakozók számára, ám nem mindenhol: a választék kábeltársaságonként különbözhet. A RAI 1 vétele is biztosított néhány olyan városban, amelyben jelentős olasz származású lakosság tömörül. A külföldi műholdas programok — mint amilyenek például az előbb említettek kivül a World Public News, a World Net — kábelen történő terjesztéséhez a Belga Távközlési Hivatal (RTT) engedélyre van szükség. Néhány kábeltársaság olyan csatornát is működtet, amely több kisméretű képernyő egyidejű megjelenésével az egész kínálatot bemutatja a közönségnek.

1985-ben, az októberi választásokat követően a többségi liberális párt és a katolikus párt Belgium audiovizuális térképének ábrázolását tűzte ki célul. Legfőbb törekvésük, hogy megtörjék az RTBF monopóliumát, és visszaszorítsák a hirdetéseket a francia nyelvű állami adókon. Az RTBF 1 finanszírozását a szokásos módon az előfizetési díjakból kívánják a jövőben megoldani. A reklámtevékenység a tisztán kereskedelmi csatornákra korlátozódhat, bár a márkákat nem említő reklám az állami adókon is engedélyezett.

A francia nyelven sugárzó rádióadók megváltoztatták nevüket. A Radio 1 a közönség egészéhez szól, így kínálatában valamennyi műsортípus megtalálható. A Radio 2 regionális jellegű, sok könnyűzenével, célközönsége az idősebb korosztály és a külföldiek. Működik egy harmadik adó is, a Radio 3. A Radio 21 a fiatalokat célozza popzenei kínálatával. Három helyi adó is közvetít, döntően helyi érdeklődésre számot tartó műsorokat. A független rádiók működése is engedélyezett: szabad reklámtevékenységet folytathatnak, és bármely politikai irányzathoz csatlakozhatnak. Némelyikük nagy sajtóorgánumokhoz kapcsolódik.

Ami a francia nyelvű tévéadókat

illeti, a két állami csatorna, az RTBF 1 és a TELE 2 költségvetését ma még csak részben fedezik az előfizetési díjak. Az RTL-t a jövőben felváltja majd a TV 1. A hirdetésekből származó bevételekből egy új kereskedelmi csatorna alapítását tervezik. Még működnek a közösségi tévéállomások, melyek vagy reklámból fedezik költségvetésüket, vagy egyéb formában biztosítják a tevékenységükhöz szükséges anyagi feltételeket. Tervezik regionális kereskedelmi csatornák alapítását is, amelyek legfeljebb két tartományt szórhatnak be műsoraikkal. Szabad utat kapott a fizetőtévé is.

Dánia

A dán háztartásoknak hozzávetőlegesen 60 százaléka csatlakozik vagy kábeles, vagy nagyközönségi antennarendszerhez. Ez természetesen azt jelenti, hogy csaknem az egész országban hamarosan hozzáférhetőek lesznek a műholdas tévéprogramok, amennyiben az emberek hajlandóak ezt megfizetni. 1986 márciusában mintegy hatezer háztartás kezdte meg a Sky Channel, az MTV és a TD 5 műholdas tévéprogramok vételét. A vártnál dinamikusabb a képmagnók beszerzése: 1986 márciusából származó adatok szerint már minden ötödik háztartásban (21 százalék) használják.

1986-ot az áttörés évének tartják a dán tájékoztatáspolitikában. Ennek lényege, hogy a TV 2 bevezetésével a műholdas tévéprogramok kábeles terjesztésével és a kísérleti közösségi rádióadók véglegesítésével megszűnik az egy tévé- és három rádióadót működtető Denmarks Radio monopóliuma.

A TV 2 működési feltételeit meghatározó törvényt jelenleg vitatja a parlament, elfogadása hamarosan várható. Az angliai Channel 4 mintájára úgy tervezik, hogy a TV 2 közszolgálati tévéállomás lesz, amelyet egy ötagú, a kormány és a parlament által kinevezett igazgatói tanács irányít. Részben tudósítói tevékenységgel fog foglal-

kozni, részben politikai aktualitásokat bemutató műsorokat fog előállítani. Minden más típusú műsort vagy magánvállalatoktól, vagy külföldről szerez be. A működési költségeket egyrészt az előfizetési díjak kismértékű emeléséből (jelenleg 100 dán korona évente), másrészt a reklámokból származó bevételekből kívánják fedezni. A televíziós reklám új jelenség Dániában: három ötpéces blokkot árusítottak ki, mintegy 375 millió dán koronáért. A reklámblokkok időkoordinátáinak meghatározásához figyelembe vették a nézettségeket is: így döntöttek a 18.55—19.00, a 19.25—19.30 és a 20.00—20.05 közötti időszakok mellett. A hirdetési időket egy állami tulajdonban levő korlátolt felelősségű társaság árulja. A bevétel az államkasszáat gazdagítja majd, és az állam meghatározott összeggel támogatja a TV 2 adót. Ezzel a megoldással kívánják kiküszöbölni a hirdetési bevételek ingadozásából fakadó problémákat, s így próbálják megmenteni a műsorpolitikát a kereskedelmi befolyásoktól. A TV 2 1988-ban kezdi meg adásait. Addig is biztosítani kell az urh műsorsugárzás műszaki feltételeit.

1986 áprilisában véget ért a kilencven közösségi rádióállomást működtető társadalmi kísérlet. A kísérlet alapján elfogadták a közszolgálati rádióállomások alapítását engedélyező törvényt. A közösségi adók jelentős mértékben növelik a rádióhallgatással töltött időt, és különösen a vidéki városokban nagy konkurenciát jelentenek a Denmark Radiónak.

Finnország

A skandináv államokban a földrajzi adottságok kevésbé kedveznek a kábelhálózat kiépítésének, mint például a Benelux-államokban. Finnországban 28 kábeltévé társaság szolgáltatja a TV 1 és a TV 2 állami csatornák műsorain kívül a műholdas programokat: a Sky Channelt, a TV 5-öt és a Music Boxot a háztartások mintegy 12 százalékának. A kormány törvényjavaslatot terjesz-

tett elő a kábeltelvíziózás szabályozásáról. A törvényjavaslat kiter többek között a programok adaptációjával és a kommersz megengedhető részarányával kapcsolatos problémákra. A lakosság 3 százaléka él naponta a kábeltelvízió vagy a műhold kínálta lehetőségekkel.

A képmagnók beszerzése dinamikus: 1986 elején a háztartások 27 százalékában volt ilyen berendezés, szemben az egy évvel korábbi 18 százalékkal. A videót elsősorban tévéműsorok rögzítésére használják tulajdonosaik, hogy számukra kedvezőbb időpontban nézhessék meg őket. A képmagnó-tulajdonosok 72 százaléka említette ezt a felhasználási módot. Minden tizedik finn használja naponta képmagnóját.

Becslések szerint minden tizedik háztartásban tartozik a tévékészülékhez olyan dekóder, mely biztosítja a teletext-adások vételét. A lakosság 4 százaléka hív le információt mindennap teletextjéről.

A televíziót általában az emberek 81 százaléka nézi mindennap: átlagosan 110 percet töltenek a finnek a képernyő előtt. Ebből a 110 percből körülbelül 66—71 percig az YLE (az állami műsorsugárzó társaság), 39—44 percig az MTV (kereskedelmi adó) adásait kísérik figyelemmel a nézők.

1985 tavaszán ismét megélnékültek a viták egy harmadik csatorna alapítása körül. Ezek eredményeképpen év végére megalakult az Oy Kolmos-televisio, az MTV, az YLE és a Nokia Corporation együttműködése keretében. A harmadik tévécsatorna kezdetben regionális jellegű lesz, a későbbiekben esetleg országos programmá nőheti ki magát. A műsoridőn az MTV és az YLE osztozik, az MTV a főműsoridőt reklámból finanszírozza majd, míg az YLE 21 óra után fizetőtévéként fog működni.

1986. június 1-től az YLE a tervezett 8 helyett 5 százalékkal emeli fel az előfizetési díjakat. Ennek előzményeként a kormány javaslatára külső szakértőkkel megvizsgáltatta szervezeti hatékonyságát. Az elemzés szerint az YLE szervezeti hatékonysága megfelel a nemzetközi mércének, ám a stratégián,

a működési irányon és a termelés szervezésén tanácsos lenne változtatni. Azt a célt tűzték ki, hogy a költségvetés egy százalékát minden évben akcióprogramok finanszírozására szabadítják fel. 1985 elején már megtették az első lépéseket az ajánlott funkcionális szervezeti rend kiépítése felé.

Finnországban a rádióhallgatással töltött idő valamelyest meghaladja a tévézéssel töltött idő napi átlagértékeit: a lakosság 69 százaléka kapcsolja be naponta rádióját, s mintegy két óra hosszat hallgatja. Ez az idő már egy évtizede szinte változatlan. A kínálat széles: az YLE jelenleg két hazai és egy svéd nyelvű adót, valamint kilenc helyi rádióállomást működtet. A tervek szerint további két-három rádióállomás kezd meg működését a közeljövőben. 1985 tavaszától az YLE húsz kísérleti helyi magánadó konkurenciája mellett sugározza adásait. Ezt az egyéves kísérleti időszakot a kereskedelmi helyi rádiózás helyzetének rendezésére szánják. A lakosság körében 15 százalék volt azok aránya, akik naponta ráhangoltak valamelyik magánadóra. A felmérések szerint a magánadók hallgatására több időt szánnak, mint az YLE helyi rádióin elhangzó műsorokra, annak ellenére, hogy 6 százalékkal magasabb az YLE-t naponta hallgatók aránya.

Franciaország

Egy hosszú időszak után, melyet az a határozott törekvés fémjelzett, hogy az új kommunikációs technikák minél szélesebb körben terjedjenek el, az utóbbi időben a bizonytalanság jelei mutatkoznak, összefüggésben az 1986 márciusában lezajlott választásokkal.

1984 őszén beindult a Canal Plus fizetőtévé-szolgálat, mely szórt jeleket, elsősorban játékfilmek szórt jeleit továbbítja. A kezdeti nehézségek ellenére 1986 elején már 850 ezer előfizetőt sikerült toborozni. 1986 februárjában két kereskedelmi hálózat — a La Cinq és a TV 6 — kezdte meg adását. A La Cinq közös francia—olasz

vállalkozás, melyben a részvények 60 százaléka francia, 40 százaléka olasz érdekeltségű. Az adó arculatát a francia részvénytöbbség ellenére döntően az olasz televíziómágnás, Silvio Berlusconi határozza meg, az olasz kereskedelmi adók mintájára. A TV 6 elsősorban zenei műsorokkal jelentkezik. Felmerült egy új, európai orientációjú kulturális csatorna lehetősége, melyet a TDF 1 műhold közvetítene.

A márciusi választások estéjén már mindenki tudta, hogy másnap beköszönt a nyugtalanság időszaka. Az amerikai szövetségi kommunikációs bizottsághoz hasonló új testületet kívának létrehozni, amely elődjénél sokkal nagyobb hatalommal rendelkezne. Az állami csatornákat magánvállalkozásoknak adják (a TF 1 privatizálása azóta már meg is történt. A szerk.), a kereskedelmi adók tevékenységét is jobban felkarolják, mint korábban.

Ami a rádiózást illeti, a sok-sok kis magánadó ismét nagyobb hálózatba szerveződik, ugyanis közülük csak kevesen jutottak nagyobb szerephez az audiovizuális színpadon.

Az új kommunikációs technikák elterjedése kissé megtorpant: a kábelezési program a tervezettnél lassúbb ütemű, a francia közvetlen műsorszóró műhold, a TDF 1 ez évi felvételéről ugyan még nem mondtak le, de még mindig nagyon sok a bizonytalanság körülötte.

Egyedül a videotex (Minitel) elterjedése látványos: már 1,5 millió készülék üzemel. Néhány körzetben elektronikus telefonkönyvként használják a nyomtatott telefonkönyv helyett.

Írország

Írország nem tartozik a csúcstechnika élenjáró alkalmazói közé Nyugat-Európában.

Az RTE (Radio Telefis Eireann) kezében összpontosul az ország legnagyobb kábeltelevíziós társasága, a Dublin Cablesystems részvényeinek 80 százaléka. A Dublin Cablesystems két ír és négy brit csatorna műsorait közve-

títi a nézőkhöz. Most tervezik a műszaki berendezések felújítását, hogy a közeljövőben színvonalasabb szolgáltatásokat nyújthassanak az előfizetőknek.

1985 második felében az ír kormány biztosította egy ír magánvállalatnak, hogy hozzáférjen az Atlantic Satellites műholdhoz. A vállalkozáshoz a Hughes Communications Inc. amerikai cég szállítja a műholdat. A legutóbbi számítások mintegy 400 millió dollárra becsülik a várható költségeket.

1986 elején az RTE teletextes műszaki kísérleteket végzett. A teletextszolgáltatás Írországból még gyermekcipőben jár — a háztartásoknak durván egy százaléka rendelkezik teletext-adások vételére alkalmas dekóderekkel.

1985 májusában a kommunikációs miniszter megbízott egy menedzseléssel foglalkozó céget, hogy készítsen jelentést az RTE szervezeti felépítéséről és működéséről. A vizsgálat változtatásokat javasol a felső vezetésben, létszámcsökkentést ajánl, és felhívja a figyelmet a költségelemzés bevezetésére a műsorkészítésbe. A szakértői vélemények széles körű figyelembevételével az RTE új stratégiát dolgozott ki 1985 végén, amely sok költségsökkentő ötletet is megvalósít.

Jugoszlávia

A teletext országos bevezetéséről a közeljövőben születik döntés Jugoszláviában. Jelenleg már működik Szlovéniában, ahol vétele közel tízezer háztartásban biztosított. A ljubljanai televízió naponta néhány oldal teletext-szöveget vesz át Magyarországról és Ausztriából. A teletext nézői elégedettek a szolgáltatással, bár a speciális érdeklődésű csoportok még további információkat is szívesen látnának.

A Jugoszláv Rádió és Televízió bizottságot hozott létre a műholdas adások megszervezésére. Tagjai különféle tudományágak képviselői, műszaki, jogi és közgazdasági szakemberek. Előzetes tárgyalások folynak arról, hogy három hónapos próbaidőre rákapso-

lódjanak az Európa Televízió műholdjára. Kábeltelvíziós rendszer a nagyobb városokban működik, például Belgrádban, Zágrábban, Ljubljában, Mariborban, Zadarban és Splitben. Ezekben a városokban kábelen keresztül megoldott a műholdas adások vétele.

A televíziós műsorszerkezetben annyi változás állt be a korábbiakhoz képest, hogy a belgrádi televízió reggel hét órakor kezdődő adást indított, hírekkel, közönségszolgálattal, majd rajzfilmeket és néhány népszerűbb műsort vetítenek a reggeli órákban. A szarajevói televízió hét végi éjszakai műsort indított, a zágrábi és a ljubljanai pedig a nyári időszakban jelentkezik éjszakai adásokkal. A ljubljanai televízió terveiben ösztön a szórakoztató műsorok arányának növelése szerepel.

Horvátországban új helyi rádióadás indult, és a meglévők bővítését tervezik más köztársaságokban is.

Nagy-Britannia

Angliában jelenleg 21 millió háztartásban működik televíziókészülék, ezeknek mintegy felében egynél több is. Tíz háztartásból már négyben van képmagnó, de csupán 5 százalékukat érik el a kábelek — a kábelelőfizetők aránya egy százalék alatt van. A színes televízió előfizetési díja 46 fontról 58 fontra emelkedett, a fekete-fehér készülékeké változatlanul 18 font.

Jelenleg a tömegkommunikációs eszközök közül a közvetlen műsorszóró műholdak jövője látszik a legbizonytalanabbnak. Egyelőre még nem eldöntött, hogy az igen drága, de brit fenntartású Unisatra kapcsolódnak-e a műsorkészítők, vagy olcsóbb megoldást választhatnak-e más üzleti konstrukcióban. A sikeres konstrukció kialakítása után három műholdas műsorral gyarapodhat a brit választék. Az ugyan még nem látható, hogy a műsorszerkezet az évtized végére hogyan alakul át a bekövetkező változások hatására, az azonban már nyilvánvaló, hogy gyökeresen megváltozik a műsorszórás környezete és gazdaságtana.

A BBC műsorkészítőit az elmúlt hónapokban leginkább a finanszírozás kérdései foglalkoztatták. A költségek fedezésében egyre nagyobb teret kap a reklám, s ezzel párhuzamosan erős BBC reklám- és önreklámkampány indult meg. Még az idén nyilvánosságra hozza javaslatait a Peacock-bizottság, mely a BBC finanszírozásának elvi kidolgozásáért felelős.

Az ITV társaság idén ősszel útjára indítja a Super Channel elnevezésű alacsony feszültségű műholdas műsort, amely elsősorban archív anyagokra épít. A BBC ugyan nem tagja a társaságnak, de részt vehet a műsorok szerkesztésében, és így részesedhet a csatorna jövedelméből is.

Az elmúlt időben a közvéleményt erősen foglalkoztatta a televízióban látható erőszak kérdése. Ennek következtében a BBC és az IBA felülvizsgálják az erőszak ábrázolására vonatkozó irányelveiket. A parlament egyik képviselője kísérletet tett rá, hogy a műsorszóró eszközökre is kiterjessze az „obszcén publikációkra vonatkozó törvényt”, de kudarcot vallott.

A rádiózás terén újfent a törvényhozás a főszereplő. Az év során várhatóan megjelenik az a kormányrendelet, amely a 21 kísérleti közösségi rádióállomás jogosítványait tartalmazza. A vita elsősorban a szabályozás mértékének és mélységének megállapítása körül folyik.

A televíziós műsorkészítőket egyre inkább foglalkoztatja az a kérdés, hogyan teremthetnének közvetlen kapcsolatot a nézőkkel. Ennek egyik első eredményeként megnyitottak egy nyilvános stúdiót, ahol bárki videofelvételt készíthet, és elmondhatja véleményét, megjegyzéseit. A Channel 4 csatorna egyik műsora, „A visszabeszélés joga” ezekre a felvételekre épül.

A BBC külhoni szolgálata tervbe vette egy nemzetközi híradóhálózat kidolgozását, amely naponta egyszerűen fél órában sugározza tévéhíradót elsősorban a tengeren túlra, de a BBC 2-es csatornáján is vetítenék. Eközben folytatják a vételi viszonyok javításának programját: újabb adók

épülnek az Egyesült Királyságban, Hongkongban és a Seychelle-szigeteken.

Német Szövetségi Köztársaság

A nagy műholdas műsorkínálat kihasználtsága alacsony, hiszen a háztartásoknak csak körülbelül 5 százaléka kapcsolódik televíziós kábelhálózathoz. Korántsem biztos azonban, hogy ebben a nyolcszázézer—egymillió bekábelezett háztartásban olyan tévékészülék működik, amely alkalmas a kábeles szolgáltatások vételére. Az ECS távközlési műhold közvetítette 3 SAT, SAT 1, valamint az Intelsat 5 műholdról érkező One Plus, továbbá a Sky Channel, a Music Box és a TV 5 csatornák műsorai valószínűleg kevés nézőhöz jutnak el a hatalmas anyagi befektetések ellenére. A közeli jövőben minden bizonnyal hasonló sors vár az ARD, a NÖS, az RTE, a RAI és a TRVE együttműködése keretében tervezett EBU Channelre is, amelyet az Olympus műhold hordoz majd, valamint a fizetőtévé-rendszerben működtetendő Teleclubra, mely évente mintegy kétszáz filmet fog kínálni az ECS 1 műhold közvetítésével — amennyiben elhalasztott üzembe helyezését sikeresebb próbálkozások követik. A kábelhálózat kiépítésének üteme egyébként azóta gyorsult meg, amióta a konzervatív koalíció a Szövetségi Posta illetékességi körébe helyezte a kábeltelevízió ügyét abból a nem titkolt megfontolásból, hogy magántársaságok kereskedelmi jellegű műsorkínálatának terjesztését segítsék ezzel elő.

A teletext-adás (németül korábban Videotext, most: TV-Text) hat évvel ezelőtt indult. Szerkesztése és terjesztése az ARD és a ZDF közös vállalkozása. A háztartások 5—7 százaléka rendelkezik a teletext-szolgáltatás dekódolására alkalmas távirányítóval. Ez az arány az egy évvel korábbihoz képest nem változott.

Nem változott 1985 óta a képmagnótulajdonosok aránya sem (17 százalék). A felmérések szerint mintegy 80 száza-

lékuk elsősorban az állami tévéállomások által sugárzott műsorok rögzítésére és visszajátzására használja készülékét.

Olaszország

Az olasz parlament 1985-ben hosszú várakozás után elfogadta azt a törvényjavaslatot, amely szabályozza a magán tévétársaságok működését. Ennek lényege, hogy az egyes társaságok a körzeti stúdiókon keresztül sugározhatják előre felvett műsoraikat. Néhány törvényhozó azon fáradozik, hogy elfogadtassa azt a lehetőséget is, hogy a társaságok ne csak körzeti, hanem országos láncokba is bekapcsolódhassanak műsoraik videokazettáinak felhasználásával.

1985 szeptemberében 747 magán televízióállomás működött Olaszországban. Az azóta eltelt idő alatt számuk csökkenni kezdett. Ennek oka az, hogy a kis társaságok átengedik felszereléseiket a nagyobbaknak és összeolvadnak. 1986 tavaszán már csak 691 társaság működött. A legnagyobb tulajdonos, a Berlusconi cég, amely három nemzeti adót is kézben tart — a Canale 5-öt, az Italia 1-et és a Rete 4-et —, a hirdetési piac mintegy 90 százalékát ellenőrzi. A kis társaságok egyre nehezebben tudnak betörni a hirdetési piacra, és megfelelő színvonalú műsorok készítésével egyre nehezebben tudják felvenni a versenyt a nézők megtartásáért.

Az olasz piac egyelőre nem mutat elegendő felvevőkészséget a kábeltelevíziókra. Ez érthető is, mivel a töméntelen magánadó éterbe sugárzott műsora sem talál fogyasztóra. Amíg ez a helyzet jellemzi az olasz műsorszórást, a kábeltévé valószínűleg nem lesz igazán vonzó megoldás.

Nagyon hasonló a helyzet a helyi rádióadókkal is. Jelenleg körülbelül négyezer helyi állomás működik Olaszországban, és közülük vagy négyszáz nagyobb hálózattal is rendelkezik.

A képmagnók száma a többi nyugat-európai országhoz képest elég alacsony,

az elmúlt évben azonban 650 ezer készüléket adtak el; ez az összes háztartás 3,5 százalékát jelenti.

1984 szeptembere óta rendszeresen működik a televideo- (teletext-) rendszer. Mintegy nyolcszáz oldalnyi információt hívhat le a nyolcszáz ezer dekódertulajdonos. Az adás reggel 8 órától éjjelig tart a két nemzeti adón, a RAI 1-en és a RAI 2-n. A televideo-rendszert néhány nagyobb vállalat összekapcsolta saját számítógépes rendszerével, és így néhány fontos területről azonnali információt juttathat el a nézőhöz. Ilyenek például a milánói tőzsde esti záróárfolyamai. Tervezik, hogy bekapcsolódik a rendszerbe az Alitalia, az olasz légitársaság, az olasz államvasutak, a légiérő időjárásjelző szolgálata, az olasz autókлуб, valamint a piackutató intézet is.

1986 májusa óta folynak kísérletek arra, hogy a televideo segítségével a halláskárosultak számára feliratozzanak bizonyos műsorokat. A fejlesztés jelenleg arra irányul, hogy a feliratok nyelvi színvonalát emeljék, valamint az élő műsorok feliratozását is megoldják.

A legújabb kísérlet, amely már előrehaladott fázisban van, a személyi számítógépek és a televideo-rendszer összekapcsolását célozza. Így számos olyan nem szakember is bekapcsolódhatna a számítógépes információk áramlásába, akiknek eddig erre nem volt lehetőségük.

A távolabbi tervek között szerepel a televideo helyi adásainak létrehozása és egy országos lánc kiépítése is.

A RAI az Európa konzorcium tagjaként más tagországokkal együtt kívánja használni az Olympus műhold egyik csatornáját. Jelenleg a különféle lehetőségek kihasználásán folynak a viták. Olaszország saját közvetlen műsorszóró műholdja, a SARIT nem kezdi meg működését 1990 előtt. Mint ismeretes, a RAI 1985-től néhány nyugat-európai országba (Belgium, Svájc, Luxemburg) is sugározza műsorait. Ezeket műhold közvetíti, és a fogadó országok kábelhálózatai továbbítják.

Spanyolország

A spanyol kormány ez év márciusában hozta nyilvánosságra a magán televíziózás törvénytervezetét. Eszerint három országos magáncsatorna kezdené meg működését, a hirdetések és a műsorstruktúrát érintő korlátozásokkal. A három csatorna működtetéséért hat társaság versenyzett. Ezzel egyidőben kellett volna megszületnie az állami televízió új szabályozásáról szóló törvénynek, ám a jövő év júniusára kiírt újabb választások miatt mindkét terv kútba esett.

Galiciában új körzeti adó kezdte meg működését 1985 júliusában. A pénzforrásokat a helyi kormányzat biztosítja, és a döntően nemzetiségi nyelvet használó csatorna már a közönség 20 százalékát megnyerte magának.

A TV 3, a katalán körzeti adó, Barcelonában új székházat nyitott, összesen 30 ezer négyzetméternyi területen, nyolc új stúdióval és korszerű technikai felszereléssel.

A TV 1 — az első nemzeti adó — új délelőtti műsort indított: a kora reggeli híradót háziasszonyoknak szóló rövid műsorok követik. Délelőtt megismétlik az előző késő esti műsorokat.

1985 májusa óta a TV 1-en és a TV 3-on havonta egyszer jelentkezik egy késő éjszakai műsor, amely kizárólag felnőtteknek sugároz filmeket. Ekkor olyan reklámok is műsorra tűzhetők, amelyek más napszakokban nem.

Svájc

Svájcban elsősorban a helyi magán televíziók ügye van napirenden. Négy kérvényt nyújtottak be magántévé beindítására, hármát a zürichi, egyet a bázeli körzetben. Egyelőre nehéz megítélni, hogy ezeket a kérvényeket elfogadja-e a kormány, mivel a legfeljebb tíz kilométeres területeket besugárzó helyi adók számára a szövetségi kormány nem teszi lehetővé, hogy a műsorokat reklámbevételekből finanszírozzák. Ez a törvény 1988 végéig van

érvényben. Parlamenti mozgalom indult annak érdekében, hogy a reklámtevékenységgel kapcsolatos kérdéseket a műsorszórási törvénnyel újra szabályozzák. Ennek megalkotása 1990-re várható.

A műholdas műsorok átvételét és használatát Svájcban a kormány tartja kézben. Véleményük szerint a Svájcban közvetített műholdas műsoroknak a kulturális fejlődést, a szabad véleményformálást és a színvonalas szórakoztatást kell szolgálniuk. Emellett gondot kell fordítani a törvényes kereteken belül arra is, hogy a Svájc határain kívül élő svájciak megfelelő tájékoztatást kapjanak a műholdak segítségével. A műholdas műsorok egyben járuljanak hozzá a népek jobb egyetértéséhez és a kulturális cseréhez. A jogosítványokhoz kizárólag svájci érdekeltségek jutnak hozzá, akiket svájci hatóságok ellenőriznek gazdasági és szervezési szempontból is.

A videotex bevezetéséről vagy elvetéséről még nem döntöttek. Az előzetes vizsgálatok inkább negatív eredményt sejtetnek, mivel az illetékes bizottság megfogalmazása szerint „túl drága, túl bonyolult, számos részinformáció hiányzik, és nincs elég kapcsolódó erőforrás”.

A teletext-adások 1986. július 1-jén indultak a svájci televízió olasz programjában. Rövidesen a másik két nemzeti adó (a német és a francia nyelvű is) beindítja ezt a szolgáltatást. Jelenleg a német Svájc területén a háztartások 11 százalékában és a francia Svájc háztartásainak hat százalékában működik dekóderes készülék.

Svédország

A Svéd Rádió és Televízió (SR) és az állami vezetés között új megállapodás jött létre. A megállapodás az 1986 és 1992 közti évekre szól, és magába foglalja mindazokat a változtatásokat, amelyek a tömegkommunikációs rendszer fejlődéséhez szükségesek.

A megállapodás szerint megerősödik az anyavállalatok szerepe a leányvál-

latatokkal szemben. A svéd rádió kebelén belül megindul a negyedik csatorna is, melynek felhasználásáról még folynak a viták. A legvalószínűbb irány az, hogy a helyi rádióállomások műsorait, amelyek életképességüket már bebizonyították 1985-ben három körzeti adón, leválasztják a könnyűzenét sugárzó harmadik műsorról, és önálló csatornát kap.

A televízió két csatornáját a kedvezőbb költség—haszon ráta alapján kívánják átstrukturálni. A legvalószínűbb változat szerint az egyik műsor összegyűjtené az összes helyi adó produktumait, a másik pedig elsősorban a Stockholmban gyártott műsorokra építene.

A svéd rádió és televízió nem sugároz reklámokat. A reklámtevékenység sorsáról nem intézkedik az új megállapodás sem. Egy különálló parlamenti bizottság foglalkozik a kérdéssel, de eredményeit még nem hozta napvilágra. A televíziós reklámokat ellenző képviselők népes tábora a tavaly őszi általános választások óta maroknyira szűkült. A fogyasztói tanácsok és a szakszervezeti mozgalmak is támogatják a reklám bevezetését. A műholdas műsorok behozták Svédországba is a tévéreklámot, és ennek hatása jól tapintható volt például a játékpiacon.

A kábeltelevíziózás fejlődésével kapcsolatban szóra érdemes az újonnan létrejött kábeltanács. Ez adja meg az engedélyeket a helyi műsorok átvételéhez és a műholdas műsorok lejátszásához is. A kábeltelevíziós kísérletek 1985 végén befejeződtek. Jelenleg százezerre becsülik azoknak a számát, akik kábelen nézhetik a műsorokat. A lakosság 2 százaléka néz naponta műholdról érkező műsorokat, és egy százalék helyi adásokat. Széles nyilvános vita bontakozott ki arról, hogy ki döntson a kábelhez csatlakozás kérdéséről.

Erősen tartja magát az a vélemény, hogy a bekábelezésről és a műholdas műsorokhoz történő hozzáférésről a felhasználók és ne kívülálló testületek vagy háztulajdonosok, birtokosok határozzanak.

A lakosságnak körülbelül negyede rendelkezik videóval, és 7 százaléka használja azt naponta. A képmagnó használata elsősorban a fiatalabbakra jellemző.

Svédországban jelenleg több, mint nyolcvan kisközösségi rádióadó működik. A hatóságok becslése szerint 1986 végéig számuk eléri a százat. Jelenleg több, mint ezerötven kisközösség működtet saját rádióállomást a nyolcvan adón keresztül: a vallási és az egyházi közösségek uralkodnak a területen, de részesedésük csökken a politikai szervezetek tevékenységének erősödésével. A kisközösségi adók hallgatottsága ennek ellenére igen alacsony; a lakosságnak mindössze egy százaléka hallgat naponta ilyen műsort.

A vakok tájékozódásának segítésére vezették be a „hangos újságot”. Egy reggeli lap teljes szövegét közvetítik a rádió második műsorának sávján az éjfél utáni órákban, amelyet egy dekóderrel keresztül beprogramozott kazettás magnó rögzít a rászoruló előfizető otthonában.

Svédország, Finnország, Izland és Norvégia megállapodást kötött egy kísérleti rádió- és televízióműsor összeállításáról, egy Nordic műhold segítségével. A résztvevő országok hat nemzeti programot gyűjtenek két központi szerkesztett csatornára. A hároméves kísérlet várhatóan 1988-ban indul.

(Összeállította:
Hoffmann Márta és Lendvay Judit)

Az ég küldötte

Patrick Coxszal, a brit Sky Channel ügyvezető igazgatójával beszélget Beszterczey Gábor

Nyugat-Európában 120 millió otthonban néznek televíziót. Ez 35 millióval több, mint az Egyesült Államok hasonló adata. Mégis csak most kezd megbomlani Európa nyugati felén az állami tévétársaságok korábbi monopóliuma. Ezzel egyidőben a közvetítés új technológiái (műhold, kábel) terjednek el. A nagy nyugat-európai kommunikációs vállalkozások, mint a Hersant, az Hachette Franciaországban vagy a Bertelsmann és a Spinger a Német Szövetségi Köztársaságban először az otthoni piacokat vették célba. Az európai mértékkel mérő olasz Silvio Berlusconi viszont már a spanyol és az olasz televíziós csatornák felvásárlásával, de legalábbis részesedésszerzéssel foglalkozik.

A műholdas televíziózás az újonnan érkezők reménysége. Már tizenkilenc televíziós programot sugároznak (közöttük van például a francia TV—5 és a nyugatnémet SAT—1) Nyugat-Európa felett. A kis teljesítményű ECS—1 műhold évi bérleti díja napi 18 óras használatra 3—4 millió dollár. Am ezeket a programokat az egyes csatornák nem foghatják közvetlenül, csak közösségi antennákkal és belső elosztási rendszerrel lehet a képernyőkre juttatni őket. Ennél a rendszernél fontos szerep hárul a kábeltelevízióra,

— *Mondhatjuk-e, hogy a televíziózás története máris több szakaszra bontható? Tehát hogy eddig volt a hagyományos televíziózás, mostantól pedig a kábel- és a műholdas televíziózás korszakát éljük?*

hiszen általa lehet a legegyszerűbben elosztani az égből érkező jeleket. A mostani helyzet alternatívája lehet a közvetlenül sugárzó műhold. A nyugatnémetek és a franciák néhány hónap múlva szándékoznak ilyen műholdakat juttatni az űrbe. A vállalkozókedvet az sem lohasztotta le, hogy a japánok és a britek eddigi próbálkozásai nem sok sikert hoztak. Egyelőre még túl sokba kerül az adások vételére alkalmas dekóder.

Sok technikai szakember itt is a közvéputat tartja a legjobbnak. Annak lehetőségét keresik, hogy kevesebb csatornát közvetíteni képes, viszont olcsóbban fogható műholdas adásokkal lássák el a nyugat-európai háztartásokat.

Rupert Murdoch, az ausztrál—amerikai médiummágnás három évvel ezelőtt alapította az európai televíziózás új korszakának első szervezetét: a Sky Channelt. Bár a csatorna eddig mintegy 30—35 millió dolláros veszteséget volt kénytelen elkönyvelni, a gyors terjeszkedés folytatódik, és hamarosan nyereséget várnak a vezetők.

A Sky Channel ügyvezető igazgatója Patrick Cox. Eddig kilencmillió nyugat-európai háztartásba juttatta el műsorait, nemrég Magyarországon nézett új piac után.

— Igen, szerintem e két nagy szakasz elkülöníthető, különbségeik szembeötlőek. A műholdas adások jelentős változásokat hoztak. Bár, mint ismeretes, egyelőre ezeket a programokat is kábelrendszerek továbbítják,

hiszen napjainkban még elég fejlett felszereléshez kötődik a műholdas adások vétele. Egyelőre tehát csak úgy gazdaságos, ha többen fogják az adást és kábellel osztják el egymás között. Később . . .

— *Sőt, talán hamarosan . . .*

— . . . már az is lehetséges lesz, hogy egyénileg válasszuk ki, melyik programot akarjuk fogni. Ez a maiaknál sokkal nagyobb teljesítményű műholdakról közvetlenül is megvalósulhat. Szerintem a két korszak között a nagy különbség a programválasztékban van. Olyan országokban például, mint Belgium vagy Svájc, ahol már sokfelé elterjedt a kábeltelevíziózás, máris mintegy húsz programot foghatnak, Európa különböző országainak adásaiból választhatnak. Azt hiszem, hogy a műholdas és a kábeltelevíziózás megsokszorozza majd a programok számát, és minden egyes ország számára elérhető lesz.

— *Ezekben az országokban szélesebb, sokrétűbb lesz a kulturális kínálat, vagy inkább csökken a kulturális választék, tehát csak a hirdetések, a show-műsorok száma növekszik az elérhető húsz—harminc csatornán?*

— Úgy gondolom, hogy bizonyos értelemben megismétlődik, ami a rádiózás fejlődésének korszakában történt. Az emberek hirtelen nagyszámú rádióprogram közül választhattak és választhatnak ma is. Szerintem a tévéprogramok sokasodásának hatására megnő az érdeklődés a nemzeti kulturális termékek iránt, éppen amiatt, hogy a nemzetközi kultúra könnyen elérhetővé válik. Ez talán ellentmondásnak tűnik, de igaz. Az a lehetőség, hogy mindennap, minden percben összehasonlíthatjuk nemzeti kultúránkat, azaz önmagunkat más kultúrákkal, azt is magával hozza, hogy saját kultúránkat jobban meg tudjuk különböztetni a többiekétől. Sem Hollandiában, sem Svájcban nem tapasztalható, hogy ezek a népek most jobban aggódnának kultúrájukért. Éppen ellenkezőleg. A közönség tudatosabbá válik.

Jobban tudja, mi az övé, és mi a másé. Nemi hiszek abban, hogy minden egységesül, hogy összegyúrt zagyvaság kerekedik ki mindebből. Hiszen éppen a választást kínáljuk fel a nézőknek. A választási szabadság által az emberek felelősek lesznek azért, hogy mit választanak, és hogyan döntenek. Tehát végül azt a programot nézik, amelyik a legjobban tetszik nekik. Érdekes, hogy amikor a Sky Channellel megjelentünk valamelyik országban — és már tizennégy ilyen ország van, ahol fogják adásainkat —, ez sehol sem vezetett ahhoz, hogy a nemzeti televíziós csatornákat kevesebben nézték volna. Inkább ennek ellenkezője történt. Működésünk megnövelte a tévézésre szánt időt. Vagyis tulajdonképpen felesigáztuk az emberek érdeklődését a televíziózás iránt. Ennek részeként nőtt a nemzeti csatornák nézettsége is.

— *Ez azt jelenti, hogy önök minden ország számára más-más programot készítenek?*

— Nem, minden országban ugyanazt sugározzuk.

— *Akkor van itt egy ellentmondás. Ön európaivá akarja tenni a programot, de ugyanakkor a különböző nemzeti igényeknek is meg akar felelni.*

— Hadd idézzek megint egy belga példát. A belgák a belga híradót nézik. De ezután átkapcsolnak más programokra. Ha nő a műsorválasztási paletta, a televíziós csatornáknak javítaniuk kell kínálatukon, jobb minőségű adásokat kell ajánlaniuk, hogy felkeltsék a nézők érdeklődését. A nemzeti csatornák számára ez szintén kihívásként jelentkezik, hogy figyeljék az eseményeket, hogy a nemzeti kultúra eseményeit saját szemszögükből, saját értelmezésükben mutassák be nézőiknek. Belgium példájánál maradva, mi magunk is hozzájárulunk ehhez a folyamathoz. Mi magunk is segítünk kiválasztani a belga művészeket, zenészeiket például bemutatjuk

másutt is Európában. Tehát fel szeretnénk oldani azt az ellentmondást, amit ön említett. Nemzetközi programot akarunk készíteni, de rivaldafénybe állítjuk azokat a nemzeti tehetségeket is, akik ennek köszönhetően akár saját országukban, akár nemzetközileg is karriert csinálhatnak.

— *Ha nálunk szóba kerül a kereskedelmi televíziózás, mindenki rögtön a hirdetésekre gondol. Az önök napi tizenhét órás programjából mennyi időt fordítanak hirdetésre, show-műsorokra, dokumentumfilmekre, hírekre vagy másra?*

— A hirdetéseket illetően kötnek bennünket a Nagy-Britanniában érvényes rendeletek. Ezeket a szabályokat a Független Műsorászrási Hatóság fogadja el, és az összes kereskedelmi csatornára érvényesek.

— *És a többi nyugati országban?*

— Szélesebb körű vitát kezdtünk el mostanában a Közös Piacban. Általános szabályokat akarunk kidolgozni. De végül is óránként hat perc reklámot sugárzunk, tehát a hirdetés az összes idő tiz százalékát foglalja el. Körülbelül ez az a maximum, amit a nézők hajlandók elfogadni. Talán növelhetnénk óránként nyolc percre, de afölött már elveszítjük a nézőinket. Nem gazdaságos nyolc perc fölé menni.

— *És a hírek, a dokumentumműsorok és másféle adások?*

— Ha a Sky Channel programjának tartalmáról beszélünk, le kell szögeznünk: mi főleg szórakoztatni akarunk. Arra törekedtünk, hogy csatornánk programja ne kerüljön közvetlenül versenybe a különböző nemzeti adókkal. Alternatívát kínálunk. Abból indultunk ki, hogy nálunk például négy nemzeti adó fogható. És biztosan vannak olyan pillanatok, amikor a közönség egy része ebből a választékből nem tudja azt nézni, amit akar. Ekkor átkapcsol a Sky Channelre, hogy valami mást lásson. A nemzeti

csatornákon sok a sportadás, az emberek szeretik a sportot. De még inkább kedvelik, ha egy adott időben két-három sportprogram között választhatnak. Miért ne legyen lehetőségük erre? Tehát csatornánkat a nemzeti programok alternatívájaként fejlesztettük ki. Mivel a nyugat-európai televíziókban viszonylag nagyszámú dokumentumműsort mutatnak be, és az információs adásokat nagyon jól készítik el, úgyhogy ezzel nagyon nehezen versenyezhetnénk, inkább a szórakoztató adásokra építjük terveinket. Show-műsorokat, sorozatokat, mindenféle filmet sugárzunk. De azért minden héten bemutatunk néhány dokumentumfilmet is, és sugárzunk egy aktuális eseményről szóló műsort, amelyben összefoglaljuk a híreket. A jövőt illetően még nem tudunk biztosat mondani. A televíziózásnak ez a része nagyon sokba kerül, tehát az információs adásokat nagyon komolyan kell vennünk, nem lehet őket olcsón elkészíteni, tekintélyes beruházást igényelnek. Mi kereskedelmi társaság vagyunk, ezért mindenekelőtt szilárd gazdasági alapot akarunk teremteni. Később aztán még gondolkodhatunk. Azt hiszem, hogy Clémenceau jól foglalta össze ezt a problémát, amikor azt mondta: először teremtjük meg a hatalmunkat, utána mutassuk erényeinket.

— *Ön időnként úgy nyilatkozott, hogy célja a totális szórakoztatás. Ez új kultúrpolitika lenne?*

— Nem. Mi mindenekelőtt kereskedelmi társaság vagyunk. Vállalkozásunkat hirdetésekből tartjuk fenn, emiatt különbözik a mi televíziózásunk a többiekétől. Mi tehát keressük a nézők kegyeit.

— *De kik ezek a nézők?*

— A mi publikumunk a társadalom alsóbb rétegeiből való. A televízió nézői általában ezekből a rétegekből kerülnek ki. Ők fizetik legnagyobb részben a televíziókat, ők a programok

előfizetői, és közvetett módon is pénzelik a hirdetéseket, amikor az üzletekben vásárolnak. Széles néprétegek tartoznak ide. Joguk van ahhoz, hogy szórakoztató műsorokat nézhessenek. Nyolc—tíz órát dolgoztak aznap, és ekkor még szerencséseknek mondhatók. Munkájuk talán nem is érdekes. Joguk van ahhoz, hogy a munkanap végén szórakozáshoz jussanak. Napközben másképpen áll a helyzet; akkor a háziasszonyokat lehet szórakoztatni, vagy az iskolába induló gyerekeket. De szerintem erkölcsileg nem kifogásolható, ha olyan adást kínálunk, ami szórakoztat. Természetesen szükségünk van másféle értékekre is, kulturális adásokat is műsorra kell tűznünk. Vizsgáljuk már ennek a lehetőségeit is. De ezt szintén úgy szeretnék megvalósítani, hogy egyben szórakoztató legyen. A klasszikus koncert is lehet szórakoztató. Érdekesnek kell lennie: elmondjuk, hogyan készült a zene, miért éppen így játsszák stb. Tehát a mostani politikánkat befolyásolja, hogy mekkora pénztartalékunk van, és ezek a jövedelmek hirdetésekéből származnak. Így gondoskodni tudunk arról, hogy maximális számú nézőt nyerjünk meg programjainknak. Meg kell felelnünk igényeiknek. Keresnünk kell, hogy mi az, amit a nézők kívánnak, és szükségszerűen azt mutatjuk. De ugyanakkor arra is törekszünk, hogy ennek a publikumnak különféle stílusú zenét mutassunk be. Tehát nemcsak a népszerű zenével ismertetjük meg, hanem a legújabb áramlatokkal is, az újonnan megalkult együttesekkel.

— Nyugat-Európában sokan már napi kettő—négy órát néznek televíziót, az önökét vagy a nemzeti csatornát. Az Egyesült Államokban napi hat órát ülnek a készülék előtt. Ön szerint Európa követi majd Amerikát?

— Nem. Azt hiszem, hogy jelenleg Nagy-Britannia vezet Európában, hente 23 órát nézik a tévét. Ez napi két-három óra tévézést jelent. A többi nyugat-európai országban a több-

ség átlagban csak fele ennyit nézi a televíziós műsorokat. Belgium kivételnek számít, ott magasabb a szám. Én úgy érzem, hogy a képernyő előtt töltött órák száma emelkedni fog, valószínűleg körülbelül napi három órára. Persze sokan ennél jóval többet is nézik az adásokat. De ekkor majd szerintem azt tapasztaljuk, hogy a választási lehetőségek sokasodásával a nézők kevésbé automatikusan fognak leülni a tévé elé.

— Szembe lehet még állítani — ahogyan már sokan megtették — a könyveket, tehát Gutenberg kultúráját és az ön, illetve miáltalunk terjesztett televíziós kultúrát?

— Szerintem a kettő teljes mértékben kiegészíti egymást. Nagy-Britanniában például a könyveladások gyorsan emelkednek. Ha jól használjuk a tévét, akkor az a könyv rokona. Ez a rokon hozzáférhető ahhoz, hogy a még kevésbé ismert szerzőkkel, akik esetleg évekig várhatnának a bemutatkozásra, könnyebben megbarátkozzunk. Szerintem ez a nagyszerű a televíziózásban. Segítségével meggyorsíthatjuk az összes kulturális tendencia megjelenését.

— Az előbb említett egy másik párhuzamot. Ön szerint a kereskedelmi televíziók és a nemzeti tévécsatornák kiegészítik egymást. Én nem hiszem, hogy ez tényleg így lenne. Nézzük a példákat: Olaszországban Berlusconi győzött az állami televízió fölött, most pedig Franciaországban zajlik hatalmas sebeséggel a váltás. Nem gondolja, hogy inkább ez lesz az európai televíziózás iránya? Hogy az önök kereskedelmi csatornáit kerekednek felül, és a hírszolgáltatás, a dokumentumfilmek és más kulturális műsorok lassan eltűnnek, vagy legalábbis visszaszorulnak?

— Az alapkérdést tette fel. Ha ez a folyamat nem kerül a jövőben valamennyire szervezett keretek közé, ahol a célokat és a lehetőségeket nagyon világosan megfogalmazzuk, akkor ez a veszély fennáll. De ezt a veszélyt el kell

kerülnünk. Ezért például a Sky Channel mindenképpen támogatja a Közös Piac kezdeményezéseit, hogy a gazdasági közösségen belül szabályozzák a televíziózást és azokat a kereskedelmi felteteleket, amelyek között ezek a televíziók a jövőben működhetnek. De azt is meg kell mondanunk, hogy Olaszországban Berlusconi győzelve a nézőket és az állami tétét, a RAI-t is segítette. A RAI az olasz nemzeti csatorna. Én otthon műholdas közvetítéssel nézni tudom a RAI műsorait, és bizonyíthatom, hogy most már nagyon jók lettek.

— *De senki nem nézi őket.*

— A verseny miatt. A verseny minden szinten hozzásegíti a szervezeteket tevékenységük tökéletesítéséhez. Ez a verseny különösen jótekonny hatású a művészi és kulturális műsorokban. Így születnek nagy zenekarok, nagy karmesterek. Ha csak egyedül lennének, biztosan nem fejlődnének annyit. Úgy tartom, hogy konkurencia nélkül nem létezhet kultúra. Persze megfontolandó, hogy eközben veszhetnek el értékek is a televízióban, ha a dokumentumfilmekre vagy másra gondolok. Igen, ténylegesen fennáll ez a veszély Nyugat-Európa minden országában. De mindenütt olyan intézkedéseket hoztak, hogy legalább egy nemzeti csatorna működjék. Ezt az előfizetőktől beszédett pénzből fedezik. Tehát ha valamely kis csoport klasszikus zenét akar hallgatni, akkor ezt biztosítani kell, és így biztosítani is tudjuk. És ez nem jelenti azt, hogy a többiek ne közvetítenének ilyen zenét.

— *Őn azt állítja, hogy európai televíziót akar működtetni. Hol vannak Európa határai? Közép-Európa vagy Kelet-Európa is beleértendő?*

— Igen, természetesen. Szerintem nincsenek már határok, ha a műholdak működnek. Mi már jelenleg is foghatjuk az orosz adásokat a párizsi hotelekben. Reméljük, hogy a nem túl távoli jövőben itt Magyarországon is nézhetik majd a Sky Channel adásait, legalábbis a budapesti szállodákban. Erről folytatunk most tárgyalásokat.

— *Ez még a nyolcvanas években megvalósul?*

— Remélem. Technikailag minden rendben van. A berendezéseket most vesszük meg. Reméljük, hogy a budapesti szállodákban már az idén sugározhatjuk programjainkat. Ugyanakkor az önök nemzeti hálózatával, a Magyar Televízióval is tárgyalásokat folytatunk. Megpróbálunk nekik is eladni olyan műsorokat, amelyeket a Sky Channelnél készítünk, például népszerű zenei adásokat. Már kialakult ilyen együttműködés a francia Monte-Carlo televízióval, az olasz Videomusic nevű társasággal, Szingapurral, Hongkonggal, és remélem, hamarosan Japánnal is lesz kapcsolatunk. Más országok felé is nézegetünk. Az általunk sugárzott adások 43 százalékát magunk készítjük. Ez elég figyelemreméltó szám. Azt valljuk, hogy ezt sok más televízió is megteheti. El akarjuk adni műsorainkat más országok televízióinak is, a sugárzási jogokat persze esetleg egyetlen országra korlátozzuk. Így akarjuk közben tartani műsorainkat. De meg kell szoknunk, hogy a televízió már a mi nemzedékünk élete alatt átlépi a határokat. Ezért inkább piacokban gondolkodunk, és földrészeket látunk. A televízió gazdaságossági mutatói, de egyben méretei és lehetőségei is olyanok, hogy már nem gondolkozhatunk csupán nemzeti kultúrákban.

— *Mikor remélhetem, hogy a világ bármely programját megnézhetem otthon? Tehát mikor választhatok észak-amerikai vagy akár ázsiai televíziós csatornát?*

— Úgy gondolom, hogy Európában hamarosan — egy-két éven belül — új, nagy teljesítményű műholdak működnek majd. Tehát az európai programokat viszonylag olcsó berendezésekkel már nemsokára foghatja otthonában. Ezek a berendezések 1990 után még sokkal olcsóbbak lesznek, tehát a kilencvenes években nagyszámú európai csatornát foghatunk egyénileg is lakásunkban. A földrészek közötti csere valószínűleg csak a kilencvenes évtized

közepén valósul meg. De hamarabb is sor kerülhet rá. A technikai tökéletesedés olyan gyorsulási periódusokat hagy maga mögött, hogy ami ma lehetetlen, holnapra könnyen elérhető lesz, egy-két év múlva pedig gyerekjátéknak tűnik.

— *Franciaországban most egy új jelenség figyelhető meg. Az eladásra szánt egy-két állami csatornára pályázó vevők között szerepel a Hachette cég, vagyis az egyik legnagyobb könyvkiadó. Ön szerint lehetséges, hogy a könyvkiadást és a televíziózást egyesítő nagy társaságok jönnek létre, ha úgy tetszik, egyfajta kultúragyárak?*

— Igen, ez nagyon is valószínű. Jól ismerem a Hachette birodalom vezetőjét, aki most a televíziós csatornák megvételét tűzte ki céljául. Nemrég Párizsban elmondta egy ülésen, hogy manapság hatalmas vállalkozásra van szükség, hogy nemzetközi méretekben használjuk ki az európai tehetségeket. Ő elsősorban nem is a francia tehetségekre gondolt. Ugyanez már megtörtént az élet más területein: a vaskohászat, a szénbányászat tőkeerős társaságokat hozott létre. Ezek nemzetközi méretekben is versenyképesek lettek. Most ugyanezt tapasztaljuk Európában a televíziózás területén. Az Egyesült Államokban és Japánban ez már megtörtént. Mostanában Spanyolországban is láthatunk ilyen jeleket.

— *Technikai szempontból melyik megoldás lesz a győztes ebben a versenyben: a „tekintélyelvű” műhold vagy a „demokratikus” kábeltelvíziózás?*

— Úgy gondolom, hogy a műhold meggyorsítja a kábeltelvíziózás terjedését. Hiszen nem mindenki veszi meg rögtön azt a tévét, illetve azokat a technikai berendezéseket, amelyek az adás közvetlen vételéhez szükségesek. Tehát lassú lesz a kezdet. Ezért rögtön el kell foglalnunk az összes kábelrendszert, még a nagy teljesítményű műhold mellett is, különben az első időben jelentős veszteségeket kell elkönyvelnünk. Gazdasági szempontból a két

rendszert együttesen kell kihasználnunk. Másodszor: a kábeltelvízés lehetővé teszi a rugalmas televíziózást, a kétirányú adás-vételt. Ez számomra alapvető ahhoz, hogy kommunikációs társadalmaink ténylegesen kifejlődhessenek. De akad itt még egy tényező: a kábel nemcsak a televíziózást jelenti, hanem a telefon bekapcsolását is ebbe a rendszerbe. A telefonok pedig bekapcsolják a számítógépeket, és az effajta kommunikáció fejlődése az elkövetkező tíz—tizenöt évben olyan fontos lesz, hogy a kábel nélküli városok nem működhetnek gazdasági központokként. A ma meglévő telefonos rendszerek egyáltalán nem lesznek képesek teljesíteni a kilenvenes évek feladatait. Tehát számomra más okok, a televízióval csak részben összefüggő okok miatt úgy tűnik, hogy a kábel jövője kivételesen fontos. A közvetlenül adó műholdak hozzájárulnak majd a kábelek terjedéséhez, nem ellenük hatnak. A nagyvárosokon, a nagy településeken kívül, ahol a kábel még nem gazdaságos, például vidéken vagy egyes külvárosokban a műholdak közvetlenül szórhatják adásukat. Ott a műholdé a jövő.

— *Ha az elmúlt öt évet tekintjük, nőtt-e vagy csökkent az az idő, amit ön könyvolvasásra vagy tévézésre szánt?*

— Én nagyon sokat utazom. A repülőn mindig könyvet olvasok. Mivel pedig egyre többet utazom, egyre többet olvasok. A sok utazás miatt egyre kevesebbet nézem a televíziót. De úgy fogalmaznék, hogy közvetlen kapcsolat fedezhető fel a tévére és a könyvekre szánt idő között. Ezt látom a gyerekeimnél is. A televízió nem lehet semmilyen folyamatnak sem a bírója, sem a vádlottja. Az iskolák és azok az emberek, akik erkölcsileg felelősek a társadalom fejlődéséért, döntő szerepet játszanak mindebben. Úgy tartom, hogy ha gyerekeim olvasnak, akkor ehhez vehetnek ugyan példát a televízióból, sőt időnként a könyvekről szóló műsorokból ötleteket is meríthetnek az olvasáshoz, de alapvetően az a meghatározó, hogy milyen példát mutat nekik a

tanáruk az iskolában vagy én magam, tehát a szülő. Ezért nem hiszem, hogy a televíziót kellene szidni vagy egyedül tőle kellene várni a megoldást, hogy a tévé serkentse az olvasást. Mások dolga ez, a televízió csak segítséget nyújthat ebben. Nem vállalhatja a teljes felelősséget semmilyen folyamatért.

— *De hol vannak a televíziózás határai? A televízió fő funkciója szerintem az, hogy bemutatja, mi történik másutt. De végső esetben elképzelhetjük, hogy mindenki saját tévékészüléke előtt ül, és nézi, hogy más emberek is tévét néznek.*

— Talán kiderült a beszélgetésünk-ből, hogy humanista vagyok. Tökéletesen bízom abban, hogy a tévénezők tömegei józanul tudnak ítélni. Ezt a leckét én magam a rádiózás és a kereskedelmi televíziózás éveitől tanultam meg. Ami nem érdekli az embereket, azt nem nézik meg. Az pedig nem érdekes, hogy egy másik embert nézzenek, amint éppen tévézik. Ha csak ezt választhatnák, talán megnéznék. De ha mást is választhatnak, akkor átkapcsolnak. Tehát a közönség dönt. Arra a kérdésre, hogy milyen lesz a televíziók elkövetkező nemzedéke, szerintem azt

is el kell mondani, hogy ez a televízió érdeklődik a közönség iránt, közvetlen kapcsolatot tart fenn nézőivel, állandó párbeszédet folytat velük. Mi a Sky Channelnél éppen ezt próbáljuk megvalósítani.

— *Hogyan tartják a kapcsolatot?*

— Közvélemény-kutatásokat végzünk.

— *Milyen gyakran készítenek ilyen felmérést?*

— Évente egyszer-kétszer mi magunk végezzük el a felmérést. De valójában minden héten kimutatható az eredményességünk versenytársaink felméréseiben, akik szintén így dolgoznak. Jelenleg minden hónapban van valamilyen közvélemény-kutatás egy vagy több országban — abból a tizennégyből, ahol nézhetőek adásaink. Erről mindig értesítést kapunk, és így látjuk, hogy ez vagy az a műsor nem aratott tetszést. Megpróbáljuk kideríteni az okokat, és levonjuk a következtetéseket. Ez a foglalkozás nagyon magas követelményeket támaszt.

Az „egyirányú utca”

Először a hetvenes évek első felében vizsgálta meg az UNESCO, hogy mi jellemzi a televíziós műsorok áramlását a világban. Akkor két, vitathatatlanul érvényesülő tendenciát állapítottak meg: 1. egyirányú forgalom zajlik a nagy műsorexportáló országokból a világ többi része felé; 2. a műsorok importjában a szórakoztató műsorok dominálnak.

A nyolevanas évek első felében, vagyis egy évtizeddel az első vizsgálat után ismét azt kellett megállapítani a kutatóknak, hogy a nemzetközi műsoráramlás „egyirányú utca”, vagyis nem történtek jelentősebb változások a televíziós műsorok és híryanagok nemzetközi áramlásában.

Általánosságban vizsgálva a kérdést megállapítható, hogy a teljes műsoridőnek mintegy egyharmadát vagy még nagyobb hányadát alkotják az importált műsorok. Az előző vizsgálathoz képest az importált műsorok arányában sem történt lényeges változás. A világ minden részében található persze olyan országok, amelyeknek televíziója az átlagosnál jobban függ a műsorimporttól, de olyanok is, amelyek viszonylag kevés importált anyagot használnak fel. Ebből a szempontból nincs lényeges különbség a teljes műsoridőben és a főműsoridőben felhasznált importált műsorok mennyisége között, csupán Latin-Amerikában (Brazília és Kuba kivételével) tapasztalható az, hogy a főműsoridőben a külföldről származó műsorok dominálnak.

Globális szinten az importált műsorok nagy része az Egyesült Államokból és — jóval kisebb mennyiségben — Nyugat-Európából, illetve Japánból származik. Az importált műsorok nagy része olyan kategóriákba tartozik, amelyek a kapcsolódást szolgálják: szórakoztató műsorok, filmek, sportközvetítések. Bizonyos régiókban, mint például Latin-Amerikában, az importált műsorok háromnegyed része az Egyesült Államokból származik.

Európában a műsorcsere hosszú ideje kialakult hagyományokon alapul. Mind

Nyugat-, mind Kelet-Európában az egyes országok külföldről származó műsoraiknak több mint 40 százalékát saját régiójuk országaiból vásárolják meg. Nyugat-Európában 40 százalékban részesedik az importból az Egyesült Államok, míg Kelet-Európában a Szovjetunióból származik az importált műsorok 20 százaléka.

Úgy tűnik, a nyolevanas évek elején kialakulóban van egy olyan trend, amely a régiókon belüli nagyobb arányú műsorcserére irányába mutat. A régióon belüli műsorcserére különösen jelentős az arab országok között és Latin-Amerikában. Az arab országokban az importált tévéműsoroknak nagyjából egyharmada származik valamely másik arab országból, Latin-Amerikában ez az arány 10 százalék.

Ázsiában és Óceániában a televíziózás jórészt a városi körzetekre koncentrálódik, különösen olyan országok esetében, mint India, Indonézia, Malaysia, Pakisztán, a Fülöp-szigetek és Thaiföld. Ebben a régióban a televíziózás gyorsan fejlődik, de az egyes országok között jelentősek a különbségek. Az átlagot tekintve az ázsiai nézők naponta 10 órányi tévéműsort tudnak megnézni, s a legáltalánosabban megállapítható összefüggés az adásidő és az importált műsorok mennyisége között az, hogy az előbbi növekedése magával vonja az utóbbi növekedését is. Lehetséges, hogy a televíziós társaságok olcsóbb megoldásnak tartják, ha a műsoridőt importált műsorokkal töltik ki, mint ha saját maguk készítik a műsorokat.

Fekete-Afrikában ugyancsak fejlődőben lévő tömegkommunikációs eszköz a televízió, de ha a műsorszórás földrajzi megoszlását vizsgáljuk, eléggé tarka képet kapunk. A régió adóállomásainak majdnem a fele Nigériában működik. Mivel Nigériában a műsorgyártó kapacitás is viszonylag nagy, itt importálják a legkevesebb tévéműsort. Egyébként az Afrikában bemutatott műsoroknak több mint a fele importból (főleg az Egyesült

Államokból és Nagy-Britanniából) származik.

Az észak—dél szakadék mélysége ebből a szempontból sem látszik csökkenni, ráadásul a fejlődés kiegyensúlyozatlanságának egy másik dimenziója is megfigyelhető, mégpedig a kelet—nyugat viszonylatban.

A kelet-európai országok importált televíziós műsoraiknak majdnem kétharmadát nem szocialista országokból szerzik be, a nyugat-európai országok műsorimportjának viszont csupán 3 százaléka származik a szocialista országokból. Az Egyesült Államokban a vizsgált időszakban egyáltalán nem tudtak kimutatni szocialista országból származó műsort. Figyelemre méltó Kuba esete, amely importált műsorainak 20 százalékát az Egyesült Államokból, 19 százalékát a Szovjetunióból szerzi be, fő műsoridőben pedig az importált műsorok 27 százaléka az NDK-ból, 20 százaléka Nagy-Britanniából származik.

A műszaki fejlődés következtében olyan rohamos változások tapasztalhatók persze, amelyek alapvetően átalakítják a televíziós műsorok nemzetközi áramlását. A szerzők ezzel kapcsolatban a videokazetták és más, nem műsorszórási médiumok terjedésére gondolnak. Lehetségesnek tartják, hogy a nemzetközi műsoráramlás az eddigiéknél is jobban koncentrálódik, de az is lehetséges, hogy a videózás új távlatokat nyit például az

egyed-országokban élő külföldiek, nemzetiségi kisebbségek előtt.

A jelenlegi gazdasági feltételek között nem könnyű megjósolni, hogy milyen gyorsan terjednek el a világban az új kommunikációs technikák. Egyes vélemények szerint a közvetlen műsorszórási műholdak már a közeljövőben elárasztják a világ egyes részeit tévéműsorokkal. Van olyan vélemény, amely szerint a nyolcvanas évek végére a legtöbb nyugat-európai háztartásban legalább egy tucat műholdról érkező műsort lehet majd venni, de a sűrűn lakott területeken, különleges alkalmatosságokkal akár ennek a dupláját is.

A műholdak megjelenése eddig még nem változtatta meg alapvetően a televíziós műsorok és hírszolgálatok áramlásának kialakult irányait. A műholdak, bár néhány esetben elősegítették az egyes régiókban belüli műsorsere fejlődését, inkább a multinacionális koncentráció felé mutatnak. Az új kommunikációs technikák kínálhatnak ezzel szemben más alternatívát is a jövőben.

De az is lehet, hogy az új technika, az elektronika fejlődése (ide sorolva a különböző adatszolgáltató rendszereket is) csak növelni fogja a szakadékot azok között, akik hozzáférnek a szükséges eszközökhöz és információhoz, és azok között, akik nem rendelkeznek ilyen lehetőséggel.

(*UNESCO Reports and Papers, No. 100.*)

A „Vremja” a képernyőn

Nehéz ma elképzelni a televíziót információs adások és különösen a legnépszerűbb: a Vremja nélkül. Utóbbi a szovjet közönség információsüksége kielégítésének egyik legfontosabb eszközévé vált.

A televízió szerepe különös erővel mutatkozott meg azokban a napokban, amikor szemmel láthatóan bevonta a szovjet embereket az SZKP XXVII. kongresszusának munkájába. A riportok, a különkiadások, a küldöttekkel folytatott beszélgetések, a különböző helyszíni visszhangok — mindez segített átadni a kongresszus emocionális és tárgyyszerű „légkörét”, résztvevőinek hangulatát.

A társadalmi-politikai tájékoztatás rendszerében, melynek a párt nagy figyelmet szentel, jelentősen növekedett a televízió súlya. A publicisztikai információ struktúrája évről évre változik. A szovjet televízió információ adásai ma: a Vremja naponta tíz kiadásban, melyekből négy eredeti, figyelembe véve a sugárzási zónák sajátosságait, a „Hírek” adásai, valamint a „Ma a világban”.

Úgy tűnik azonban, e mennyiség nem ad alapot az önelégültségre. A televízióval való legaktívabb kapcsolat a Vremja esti kiadásának idején valósul meg, amikor a nézőnek nincs is más választása — valamennyi csatornán ez az adás megy. Ez helyesnek látszik, hiszen a tájékoztatás országos jelentőségét húzza alá. De azzal, hogy a Vremja műsora kapja a nap legfontosabb információ-összegző adásának státusát, egyúttal sokszorosára növekszik a televíziós újságírók felelőssége az adás minősége iránt. A közönség élesen és kritikusan reagál a publicisztikai követelmények bármilyen csökkenésére. A Pravda olvasói azt írják, hogy elfordulnak felszínes képsorok, tömjénezés, némelyik riport vagy interjú megrendezett, kozmetikázott.

A tömeginformáció: publicisztikai forma, a publicisztika szerves része. Akkor teljesíti feladatát, az emberek orientálását, az állampolgári aktivitás felkeltését, ha elszakad a szegényes protokollizmustól, az események felett való át-

siklástól, amikor harcosan agítal a fő társadalmi mozgásokat tükröző tények segítségével, megfejtí azok értelmét, igazságát, ha — Lenin szavaival — „az új csárait” keresi, és ellenőrzi, „mennyire kommunista ez az új”.

Ez a — még teljesebb megjelenésre érdemes — álláspont figyelhető most meg a Vremja műsorában. Legjobb adásainak belföldi része tartalmilag elmélyült, érdekesebb lett. Bár éppen itt érezhető leggyakrabban az újságírói sablonosság. Konkrétan milyen újról lehet említést tenni? Nőtt a tények politikus értelmezésének színvonala.

Azelőtt az információ tartalma, ha mondjuk a gazdasági híreket vesszük például, az új beruházásokra, a teljesítményrekordokra stb. korlátozódott. Most, az események fontossága mellett, a szerkesztőség nem korlátozza tevékenységét azok pusztá közlésére. Értékelést ad: hogyan, minek árán érték el a sikert valahol, mit jelent az reálian az ország és az emberek számára; megjelenik a „mi tájékoztatásunk”, az események kommentárja, úgymond, humanizált eredménye.

Növekszik az információ hatékonysága, ha látómezejében az emberek léteérdekeit érintő kérdések tűnnek fel. A Vremja műsorában több lett az ilyen anyagokból. Megjelentek a minisztériumok és a hatóságok válaszai a kritikákra. Csak a mulasztásokért és a hibákért való felelősöket nem nevezik meg. Vegyük például a televíziós újságírók portyáját a lakossági szolgáltatások terén. Mindössze a nehézségek konstataálásáig jutottak el és az absztrakt felhívásig: „Valamit tenni kell!”

Az egyik újonnan keletkezett adás: „A témát egy levél sugallta”. Az emberek megírják legfájóbb dolgaikat, és azok gyakran széles társadalmi hangzást kapnak. A sokoldalú tematikát célzó kísérletek hozták létre a „Szombati” és „Vasárnapi riportokat”, a „Kíváncsi tényeket” és más, a közönség által kedvezően fogadott rovatokat.

Természetesen probléma van bőven.

De a Vremja számára mégis az a legfontosabb, hogy megmutassa a szovjet emberek munkájának alkotó jellegét, hogy szüntelenül hírekkel jelentkezzen.

Lehet, hogy eljött az az idő, amikor a tévés újságírónak már mindenképp magyarázattal kell szolgálnia, miért „nem mutathattunk meg önöknek” semmit, a bemondón kívül. Nem mindig érződik a műsorban a mai nap izgalma — „néhány órával ezelőtt . . .”, „most kaptuk a hírt, hogy . . .”. Máskor a helyszíni anyagok olyanok, hogy bizonyos ideig várhatnának a közvetítésre, bár természetesen említhetnénk példákat az energikus riporteri munkára is. A nézők nemcsak a protokollanyagokban akarnak igazi operativitással találkozni.

Nemegyszer fordult már különös figyelem a nemzetközi információ javítására, a világban történő események gyors visszhangjának és elmélyült elemzésének szükségességére. A Pravdának küldött olvasói levelek alapján ítélve a nézők ebben a vonatkozásban is többet várnak a Vremjától, mint amit eddig kaptak.

A tőkés világról szóló tájékoztatás egyoldalú. Az újságírói sztereotípiák adásról adásra visszaköszönnek. Túlnyomórészt gyűléseket, tüntetéseket, tiltakozó akciókat látunk. Ritkán esik szó a tudomány és a technológia eredményeiről, arról, hogy hogyan használják fel azokat az egyszerű dolgozók számára, a nők és az öregek problémáiról, a bűnözés és a terrorizmus növekedéséről a nyugati világban, a szocialista országok problémáiról és sikereiről. A nemzetközi hírek térképén is vannak még „fehér foltok”.

Az alapvető országos információs tévé-műsorban pozitív előrelépések történtek. A sikeres ötletek továbbfejlesztése, a meglévő források további aktivizálása — ez a hozzájárulás a pártnak ahhoz a felhívásához, mely az igaz tájékoztatás kiszélesítésére, a televízió hatalmas információs potenciálja hatékonyabb kihasználására vonatkozott, annak elérésére, hogy a társadalomban zajló hirtelen változások kora valóságosan és szemléletesen jelenjen meg a televíziós képernyőkön.

(Pravda, 1986 május)

Szejmválasztások, demokrácia

A varsói Közvéleménykutató Központ 1985/4. számot viselő, de ismét jókora késséssel megjelent bulletinja túlnyomórészt az 1985. október 13-i parlamenti választásokkal, a választási részvételre vonatkozó előzetes vizsgálatok elemzésével foglalkozik. Ez érthető, hiszen az 1984. júniusi tanácsválasztások után ez az esemény újabb jele volt a politikai konszolidációnak. A következőkben néhány fontosabb eredményt ismertetünk a kötetben közzétett felmérésekből.

A sejmválasztások rendben zajlottak le, országosan a jogosultak 78 százaléka élt választójogával. Ez valamivel kevesebb, mint ami az előzetes felmérésekből kiderült: három vajdaság 1500 megkérdezett lakosa közül 82,2 százalék mondta azt, hogy a választásokon részt kell venni, illetve helyes részt venni. A fontosabb érvek között szerepelt, hogy ez alkotmányos jog, hogy csak így lehet a vezető testületeket létrehozni és megfelelő embereket odajuttatni, és hogy ezzel kell megmutatni a vezetésnek, hogy támogatjuk, és a világnak, hogy nálunk rendben mennek a dolgok.

Ugyanakkor — és ez a vizsgálatot végzők józanságát, illetve a lakkozás mellőzését is mutatja — a szavazni szándékozók mintegy harmadrésznél „érvek nélküli politikai konformizmus”-ként értékeli a motivációt: „mindig el szoktam menni szavazni”, „nem akarok kilógni a többiek közül”, „jobb a békesség”, „nem akarok kellemetlenséget”. (Mivel a lengyel választási szabályok nem teszik kötelezővé az aktív szavazást, hanem változatlanul is be lehet dobni a szavazólapot, és az ebben az esetben az első helyen álló jelöltre adott szavazatnak számít, csak az megy be a fülkébe, aki az első helyen álló nevet ki akarja húzni. Az adott légkörben emiatt sokan hitelt adtak annak a rosszindulatú pletykának, hogy a bizottságok figyelik és feljegyzik, ki megy be a fülkébe. Ennek is tulajdonítható, hogy nem a jelöltek elfogadása vagy elutasí-

tása számított döntő politikai állásfoglalásnak, hanem maga a szavazáson való részvétel.)

Csökkenő arányban

A választási részvételi szándékot márciusban, júniusban, szeptemberben és október elején kérdezték meg. (Sajnos nem egészen egyértelmű a cikkből, hogy ugyanazoktól-e.) Az egyes hónapok adatai között meglepően nagyok az ingadozások, az adott időszak eseményei nem indokolnák ezt. Néhány adatot idézek, csupán a „biztosan szavazok” és a „biztosan nem szavazok” kategóriákat emelem ki, a hónapok közül pedig júniust és a választást közvetlenül megelőző októbert.

Elmegy-e szavazni? (százalékban)

	Június	Október
Biztosan igen	60,7	55,5
Biztosan nem	7,4	10,4

A párttagok közül 88,4 százalék állította biztosan, hogy elmegy szavazni, és csupán 0,8 százalék, hogy nem megy el. Ugyanez a rendszeres vallásgyakorlók között 59,5 és 6,5 százalék, s az utóbbiak körében a volt Szolidaritástagok 31,7, illetve 17,5 százalékos arányban nyilatkoztak így.

Érdeemes megnézni foglalkozás szerint is, kik jelentették ki, hogy feltétle-

nül elmennek szavazni. A két véglet a vezető káderek, illetve a diákok csoportja; a vizsgálati időszak vége felé azonban már az előbbieknél is 30 százaléka bizonytalanává vált!

**A feltétlenül szavazók aránya
(az adott csoport százalékában)**

	Június	Október
Vezető káderek	90,9	70,0
Nyugdíjasok	64,4	49,2
Egyéni parasztok	63,9	53,8
Munkások	59,6	55,3
Beosztott szellemiek	61,3	56,5
Magánvállalkozók, iparosok	59,1	40,0
Diákok	44,7	30,4

A központ igazgatója, Stanislaw Kwiatkowski ezredes összefoglaló cikkében külön felhívja a figyelmet a nyugdíjasokra: „Hogy miért (csökkent a szavazni akaró aránya)? Legjobb megkérdezni a »régii nyugdíjasokat«, amikor hazaérnek a bevásárlásról. A boltból jövet határozottak. Lehangoztaságuk, frusztrációjuk, egyszerűen szólva megbántottságuk együtt nő az inflációval.” Egyébként is eléggé természetes, hogy míg a saját anyagi helyzetüket nagyon rossznak tartók 42,4 százaléka mondta, hogy biztosan elmege szavazni, és 19,6 százaléka, hogy biztosan nem, a helyzetüket nagyon jónak tartóknál ugyanez az arány 76,4, illetve 3,6 százalék. Emellett a politikai helyzetértékeléstől is függ a választói magatartás. A feltétlenül szavazni szándékozókna 63,5 százaléka úgy látta, hogy a társadalom bizik az ország vezetésében, és csak 17,6 százaléka szerint térnek vissza gyakran az 1980 augusztusa előtti rossz módszerek, azok viszont, akik semmiképp nem kívántak szavazni, e két nézetet 13,4, illetve 50,7 százalékos arányban képviselték.

„Befolyásolni tudja-e Ön . . . ?”

Ami a fiatalokat illeti: 1985 májusában külön ezerfős vizsgálatot végeztek középfokú iskolák végzős, tehát már sza-

vazati jogú 18—19 éves diákjai között. 56 százaléka városi volt, az apák 42 százaléka munkás, 16 százaléka paraszt, 8,8 százaléka felsőfokú végzettségű. Az apák 14,7, az anyák 6,9 százaléka párttag. Anyagi helyzetüket 29 százalék nagyon jónak, 3,5 százalék nehéznek minősítette. A fiatalok 90 százaléka állította magáról, hogy vallásos. Mintegy 45 százalékuk tagja az iskolákban működő három ifjúsági szervezet valamelyikének. Nos, ők májusban így látták részvételi szándékukat az októberi választásokon:

Fog-e szavazni? (százalékban)

Biztosan	23,4
Valószínűleg	35,6
Valószínűleg nem	15,9
Biztosan nem	23,0

Nagyon kevesen adtak érdemi választ arra, milyen jelentősége van a szejm összetételének, 19 százalék pedig egyenesen azt válaszolta, hogy ez számára érdektelen. Hogy milyen emberről legyen parlamenti képviselő, arra csaknem mindenki válaszolt, de a kutató megállapítása szerint a felsorolt kívánalmak túlnyomó része olyan általános emberi, erkölcsi jellegű, hogy a jó orvos vagy az alkalmas rendőr tulajdonságaiként is fel lehetne sorolni ugyanazokat. Vagyis kevesen tekintik politikai tisztviselőnek, politikusnak csinaló embernek a képviselőt. Attól, hogy általuk megfelelőnek tartott emberek kerüljenek a szejmbe, a legtöbben könnyebb életet, jobb életszínvonalat, alacsonyabb árakat, magasabb fizetéseket várnak — vagyis csupa olyan dolgot, ami igen kis mértékben függ a törvényhozás működésétől. A választók többsége úgy ítélte meg, hogy lehetséges olyan emberek képviselővé válása, akiket ők jónak tartanak, bár csaknem ötödük nemlegesen válaszolt erre, mondván például, hogy kevés a rendes ember, és azokat sem engedik oda, illetve nem bírják ki soká a politikában. „Befolyásolni tudja-e Ön,

hogyan olyan emberek legyenek a képviselők, amilyeneknek lenniük kell?" Erre a kérdésre 28,2 százalék nem válaszolt, 52,3 százalék pedig kategorikusan nemet mondott! Az egyértelmű igen aránya mindössze 5,8 százalék volt.

Az országos mintához kiválasztott ezer végzős középiskolásnak és szakmunkástanulónak egy sor általánosabb politikai, elvi kérdést is feltettek. A válaszok nyilván Lengyelországban is jó néhány olvasót sokkolnak — ám

a Közvéleménykutató Központ, amely a kormány intézménye, többszöri állítása szerint a valóság ábrázolását nem ettől teszi függővé. Mivel a válaszokat a választási részvételi szándék szerint bontották a táblázatokban, az egyszerűsítés kedvéért csak azok válaszait mutatom be, akik azt mondták májusban, hogy biztosan elmennek szavazni. Ezek a fiatalok a legpozitívabb beállítottságúak, a jelenlegi társadalmi rendszernek és vezetésnek nyilván leginkább ők a hívei.

Mi a véleménye? (százalékban)

	Igen	Nem
Demokratikus-e a hatalomgyakorlás?	59,2	21,9
Érvényesülnek-e az állampolgári jogok?	68,6	23,8
Befolyásolják-e az állampolgárok az ország kormányzását?	44,0	49,3
Megvannak-e a társadalmi származástól független egyenlő esélyek?	59,0	36,6
Megvannak-e a világnézettől és pártállástól független egyenlő esélyek?	45,0	37,1

A népi Lengyelország teljes, negyvenéves története 19,9 százalékuk szerint nagyjából kudarcokat, 27,4 százalékuk szerint nagyjából sikereket tartalmaz, a többiek szerint nagyjából egyformán, vagy nem válaszoltak.

A következő táblázat azt mutatja, hogy a válaszadók említett csoportjának hány százaléka tartja a megnevezett intézmény szerepét pozitívnak vagy negatívnak.

Milyen szerepet játszik a politikában? (százalékban)

	Pozitív	Nincs szerepe vagy nem tudja	Negatív
Szejm	92,6	5,7	1,8
PRON (népfront)	68,8	27,1	4,1
LEMP	74,0	12,6	13,4
Kormány	84,6	8,6	6,8
Hadsereg	72,6	21,5	5,8
Politikai ellenzék	17,9	36,7	45,4
Ifjúsági szervezetek	55,2	41,2	3,7

Még mindig ugyanebben az ifjúsági csoportban 27,5 százalék véli úgy, hogy a fiatalok többsége „inkább pozitívan viszonyul a hatalomgyakorlás hazánkban érvényesülő módjához”, 54,6 százalék pedig úgy, hogy inkább negatív. Végül a fiatalok életcéljainak elérésében öt éven belül a lehetőségek javulását várja 33,9 százalék, romlását 4,7 százalék, a többi szerint nem fog változni a helyzet vagy nem tudja.

A konfliktusok megoldása

Egy országos felnőttminta 1400 tagját kérdezték 1983-ban és 1984-ben a demokráciáról. A korábbi vizsgálat magának a fogalomnak az értelmezésére vonatkozott, és a következő eredményt hozta: a válaszadók 29,5 százaléka az állampolgárok egyenlőségeként értelmezi a demokráciát (a cikk szerzője ezt egalitáriánus felfogásnak

nevezi, a többi jelző is tőle származik); 21,2 százalék azt emeli ki, hogy minden állampolgár szabadon teheti, amit akar (anarchisztikus); 20,2 százalék azt tartja fontosnak, hogy minden állampolgár társadalmi helyzetének megfelelő arányban befolyásolhassa az állami döntéseket (liberális); 13,1 százalék pedig azt, hogy a kisebbség rendelje magát alá a többség akaratának (formális); végül 1,2 százalék a proletárdiktatúra érvényesülésében látja a demokrácia megvalósulását (marxista).

Érdekes és ckos megoldásnak tűnik, hogy e vizsgálat megelőzte a demokrácia lengyelországi érvényesülésére vonatkozó felmérést, hiszen így jobban látszik, ki mit ért az egyes fogalmakon. Az utóbbi, 1984-es vizsgálatból egyébként az derült ki, hogy az embereket leginkább a közvetlen környezetükben, lakó- és munkahelyükön érvényesülő demokrácia érdekli. A megkérdezettek 48,3 százaléka mondta határozottan vagy bizonytalanul, hogy Lengyelország demokratikus ország, 34,3 százalék pedig egyértelműen vagy bizonytalanul elutasította ezt az állítást. Ugyanakkor 65 százalékuk szerint a társadalom általában elfogadja a termelőeszközök állami tulajdonát, 79 százalékuk szerint az egyéni parasztgazdaság családi tulajdonát, és 53 százalékuk szerint a munkásosztály vezető szerepét. Az állami és az egyház szétválasztását viszont csak a megkérdezettek 46 százaléka szerint fogadja el a társadalom zöme, 20 százalék szerint a többség ezt nem fogadja el.

A társadalmi viták megoldására 60 százalék helyeselte a népszavazás bevezetését; 40—40 százalék a szejm fórumát, illetve a szakszervezetek és a kormány tárgyalásait tartotta alkalmasnak. (Mindenki több választ is megjelölhetett.) Jóval kisebb arányban támogatták, hogy a párt- és más politikai szervezetek közvetítésével keressék a konfliktusok megoldását, bár természetesen itt nagy volt a különbség párttagok és a pártönkívüliek között.

Külön téma volt a hatalmat gyakorló emberek magatartása, és a választók kritikus szemlélete is itt volt igen erős. Például 64 százalékuk szerint az ő lakóhelyükön a hatóságok nem törődnek az emberek véleményével, és 51 százalékuk szerint érzéketlenek, nem segítik a hajba jutott állampolgárokat. 63,4 százalék úgy látja, hogy a hatóságok az embereket főleg párttagságuk szerint ítélik meg, 41,6 százalék szerint pedig ismeretségek és kapcsolatok alapján, a munkától függetlenül. 31 százalék említette a bajok között, hogy a hívők hátrányt szenvednek. 33 százalék azt kifogásolja, hogy a funkciókat betöltő emberek meg nem érdemelt előjogokat élveznek. Amikor viszont azt kérdezték a kutatók, hogy e negatív jelenségek megszüntetése kinek a feladata, a megkérdezettek 47 százaléka a kormányt és más központi szerveket nevezte meg. 21 százalék vélte úgy, hogy a társadalom egészének kell fellépnie, míg 9—9 százalék szerint a három politikai párt, illetve a területi tanácsok segíthetnének a bajokon.

Álljon itt végül néhány gondolat a vaskos és érdekes bulletin utolsó írásából, amely a sajtónak a parlamenti választásokkal kapcsolatos munkájáról szól. A kutató bírálja a sajtót, amely erősen korlátozta a vitát a választási törvényről, noha — mint írja — a nézeteltérések közismertek voltak. A túlzott óvatosság egyoldalúvá tette a beszámolókat, nem kaptak helyet a hivatalos tervezet vitató nézetek. Egyébként viszont rengeteg anyag jelent meg, rengeteg vitatható hatékonyságú jelszóval. Fennáll a „sikerpropaganda” veszélye is. Ezzel együtt jobbnak tartják a sajtópropagandát, mint jó egy évvel korábban, a tanácsválasztások idején, de a szerző szerint a túlzásokra hajlamos sajtónak most is kijár a figyelmeztetés: csak el ne veszítsék a már megnyert választásokat!

Domány András

Zöldi László

A Bölöni-korszak

Az Élet és Irodalom alapításáról

Az 1957. március 15-én indult Élet és Irodalom című hetilap első két évét felidéző írás a magyar szellemi élet legújabbkori történetének sajátos korszakába nyújt betekintést.

„Ez bizony se élet, se irodalom”
(Németh László)

Közérzetet tükrözni vagy „rálápatolni” a rossz értelmiségi közérzetre? A költői kérdés a nyolcvanas évek elején hangzott el egy szerkesztőségi értekezleten. Nem vitatom, persze, a kérdés létjogosultságát, már csak azért sem, mert az Élet és Irodalom mindenkori dilemmáját sejteti. Bár ha alaposabban belegondolunk, a *mindenkori* jelző korántsem illik a kezdetekhez, a lapalapítás körülményeihez. Nem mintha az alternatíva időszerűtlen lett volna 1957 elején; ahogy olvastam és hallottam, nem volt túl rózsás a magyar értelmiség közérzete. A korabeli hangulatot lírai pátosszal fogalmazza meg Fodor József, az ötvenes évek elején visszaszorított költő *Felkavart világ* című, 1972-ben megjelent emlékiratában. „1957 tavasza. Belefáradtam a jelzőkbe, hasonlatokba, csak úgy mondom egyszerűen: újra tavasz. Nemcsak időszakban, de az emberi tényekben is. Az elmúlt októberrel szemben, a rombolással szemben az építésé.” Az előljáróban említett kérdés tehát az idő tájt is megfogalmazódhatott volna, de aki valamelyest ismeri az 1957-es helyzetet, aligha hiheti, hogy a lapalapítók e dilemmán török a fejüket. Amikor Bölöni Györgyék Kállai

Gyula művelődésügyi miniszterrel és Szirmai Istvánnal, a Tájékoztatási Hivatal vezetőjével az új hetilapról, a koncepcióról, a címléhetőségekről tárgyaltak, éppencsak betöltöttem a tízet, ezért szerencsésebb, ha értelmezés helyett a tényeket sorolom (egy megbízható kézikönyv, a Magyarország történeti kronológiája alapján).

Az osztrák belügyminisztérium hivatalos közlése szerint 1956-ban 165 361 magyar állampolgár kért politikai menedéj jogot Ausztriában, az Elnöki Tanács viszont december elsején törvényerejű rendeletet fogad el az 1956. október 23-a után külföldre távozott és 1957. március 31-ig hazatérő személyek közkegyelemben részesítéséről. 1957. január 12-én bemutatják a *Mese a 12 találatról* című filmet. Utókorai szemlélként mégis megkockáztatok annyit, hogy enyhülhetett a helyzet, ha másorra tűzik a Makk Károly rendezte vígjátékot. De mégsem igazán enyhült a helyzet, mert 1957. január 18-án a belügyminiszter ideiglenesen felfüggeszti a Magyar Írók Szövetségének munkáját, egy nappal később pedig a Magyar Újságírók Szövetségének önkormányzatát is. (A Tájékoztatási Hivatal kormány-

biztosként Siklósi Norbertet delegálja a felfüggesztett szövetségekbe, neki hamarosan szerepe lesz az Élet és Irodalom kiadásában.) Még ugyanezen a napon, január 20-án „a kommunista értelmiségiek összefogására hivatott Táncsics Kör megtartja első összejövetelét Budapesten”, ennek a csoportosulásnak is lesz némi köze a majdani irodalmi és politikai hetilaphoz. Január 26-án azonban megjelenik a belügyminisztérium közleménye Hágy Gyula, Lengyel Balázs, Tardos Tibor, Zelk Zoltán írók, Novobáczky Sándor és Lócsei Pál újságírók letartóztatásáról, „ellenforradalmi cselekményekben való részvétel alapos gyanúja miatt”. És március 15-én megindul az Élet és Irodalom. (Egyébként egyidőben, sőt ugyanazon a napon, mint Londonban az újjászervezett Irodalmi Újság. Borbándi Gyula, Münchenben élő irodalomtörténész írja *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* című monográfiájában: a külföldre szakadt magyar írók és újságírók 1957-es megbeszélésén „az az igény is kifejezésre jutott, hogy a Magyarországon megszünt Irodalmi Újság jelenjék meg újból”).

A rombolással szemben az építés korszaka? Fodor József emlékiratbeli megállapítását érdemes pontosítani az imént elsorolt tények alapján; az építés helyett inkább a rendcsinálást hangsúlyoznám. Ebben a politikai közegben lát napvilágot az új irodalmi újság, amelynek célja csupán az lehet, hogy még csak véletlenül se hasonlítson a régi Irodalmi Újságra. A negatív módon megfogalmazott alapelv tehát, amelyben minden érintett egyetért: az új lapot el kell határolni a régitől. És hogy miről vitatkoznak magánlakásokon, éttermekben a majdani alapítók? Az egyik lehetséges forrásban, Fodor József már említett memoárjában a részletekről nincs ugyan szó, de a kezdeményezés jelentősége kiderül belőle. „... 1957 tavaszán kaptunk meghívást Bölöni György útján Kádár Jánostól, hogy az irodalom helyzetéről beszéljünk. Számunkra őszinte meglepetés volt, hogy e nagy elfoglaltságú államférfiú milyen világosan látta iro-

dalmunk bonyolult dolgait, anélkül, hogy különösebben magyaráznunk kellett volna. Látogatásunk eredménye lett aztán a Bölöni György irányította Élet és Irodalom hetilap... A lap munkatársai ez egyelőre még zavaros irodalmi helyzetben egy meglehetősen szűkebb körből kerültek ki.” Siklósi Norbert, a Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója a Tájékoztatási Hivatal munkatársaként bábáskodik az irodalmi újság megalapításánál. Mint 1986-ban elmondja, naphosszat üléseztek Budán, a Rózsadomb étteremben; bent a címváltozatokról, az újság jellegéről, formátumáról vitatkoztak, kint pedig fiatal emberek osontak, kezükben vödör, ragasztó, kefe. Azt az ellenforradalmi jelszót mázolták, hogy MUK (Márciusban Újra Kezdjük). Az új lap csakugyan márciusban kezd, persze, merőben más szellemiség jegyében. Illő megemlíteni az alapító munkatársakat. Bölöni György helyettese Rajcsányi Károly, a Magyar Nemzet nemrégiben elhunyt főszerkesztő-helyettese, maga is a munkásmozgalomból jött költő. Aztán Nádass József író és Lukács Imre költő — mindketten a munkásírók tíz éven át visszaszorított köréből. Mitterszky Nándor tördelő-szerkesztő. A két fiatal alapító pedig: Fülöp János író-riporter — szintén nemrégiben halt meg — és Kulcsár István, a mai neves rádióriporter és külpolitikai szakíró (mint 1986-ban mondja, úgy került az Élet és Irodalom szerkesztőségébe, hogy a Szabad Nép állományából nem igazolhattott át a Népszabadsághoz, lévén Gerő Ernő unokaöccse, a karhatalmista újságírónak így ajánlották föl az irodalmi lap szerkesztőségét).

Vajúdtak a hegyek, és ... Várjunk az ítékezéssel, bár Nemes György, a későbbi ÉS- főszerkesztő egyelőre kiadatlan emlékiratában van egy érdekes mondat, amely nemcsak az ő magatartását jellemeli, hanem azt hiszem, a korabeli magyar értelmiségiek, nagyon sok politikától megcsömörlött entellektuáll kivülállását is. „Mikor 1957. március 15-én megjelent az Élet és Irodalom néven egy kétheti

irodalmi lap, *meglehetősen közönyösen* vettem kezembe a lepedő formátumú újságot.” Igen, azt az egyelőre kéthetenként megjelentetett újságot, amely feltűnően hasonlít a Pravdára és első száma 69 540 példányban lát napvilágot. Érdeemes föllapozni a magyar Pravdát, az 58x41 centiméteres nagyságú lapot, amely más feltételezések szerint viszont a Lettres Francaises-t formázza (a frankofil Bölöni György esetében ezt a lehetőséget sem szabad kizárni). Az első oldal közepén fénykép, két cikket választ el egymástól. Vagy összeköt? A bal oldalon ugyanis Hatvany Lajos eszmefuttatása olvasható, *Petőfi márciusa* címmel, a jobb oldalon pedig az alapító főszerkesztő von párhuzamot 1848 és 1956 között, *Március és október* címmel. (Ezzel mindjárt fel is rúg egy még ki sem alakult hagyományt. Azt, hogy az Élet és Irodalom cikkeiben sosincs és kötőszó.) Mindenesetre egyazon számban sikerül elégtételt adni a híres Petőfi-kutatónak és a nem kevésbé híres szobrásznak — a Rákosi-korszak egyiküknek sem kedvezett. Ha művészettörténész volnék, most esszét rögtönöznék a híres Petőfi-szoborról, amelynek fotóját rossz minőségű papíron, de jól felismerhető módon közli az induló lap. Ehelyett csak annyit jegyzek meg, hogy a vékonycsontú-egyszázbélű-keszeg-kamasz költő másfajta szellemiséget ment át az új lapha, mint amilyen Révai József Petőfije volt a centenárium táján, az ötvenes évek elején. S hogy folytassam a felsorolást, az induló szám első oldalán, az alján négy fényképportré is látható, az 1957. évi irodalmi Kosuth-díjasokéi. Heltai Jenő pizsamában pipázik, betegágyból beszélget egy ősz hajú hölgygel. Németh László elmereng a könyvtárszobában. Fodor József kávéval iszik, és stílszerűen könyvet lapoz. Szabó Lőrinc szintén a könyvtárszobában; bennünket, olvasókat fürkészi. Ez is elégtétel, a kultúrpolitika gesztusa, korábban félreállított irodalmárok számára. A rehabilitáció bizonyára sokat jelenthet nekik, kései, de talán nem megkészt

elismerést, bár az Élet és Irodalom 1957 végén nagy szomorúsággal jelenti be Heltai Jenő és Szabó Lőrinc halálhírét. És a rehabilitáció sokat jelent Ferenczy Béninek, aki az első szám megjelenése után nem sokkal megbérelt a jobb oldalára. Egyébként az új lap legelső száma kifejezetten érték-központúnak tetszik. A díjazottak közül Németh László *Apáczai* című drámájának egyik részletével van jelen, Heltai Jenő könnyed és filozofikus tárcával, Fodor József 1848/49-et megidéző verssel és Szabó Lőrinc szintén verssel, a *Halott hűgom könyvei* cíművel. Az ünnepek mellett publikál még Illés Béla, Sándor Kálmán, Goda Gábor, Jankovich Ferenc, Gereblyés László, Lengyel József is; a nemrégiben rehabilitált szociáldemokrata teoretikus, a franciás műveltségű Justus Pál pedig Maupassant egyik novelláját örökíti át az új lap hasábjaira.

Vajúdtak a hegyek. Mégsem születik kisegér, mondanám dacosan. Vln rá okom, mert Bölöni György vezércikke magasztos gondolatokat sugall. „Ezt a lapot kommunista írók vezetik — szögezi le félreérthetetlenül —, ők szabják meg irányát, de nemcsak kommunista írók írják. *Hasábjainkon nem bocsátunk le vasfüggőnyt.*” Haló porában, remélem, megbocsát a vörös zászlós úriember — ahogy akkoriban nevezték, némi iróniával és nagy tisztelettel. Egyik szerény képzelőerejű utódaként megpróbálom magam előtt látni a nyomdai hasábot, amint éppen vasfüggöny ereszkedik rájuk. Nem megy. Ettől, persze, a programcikk iránya helyeselhető, sőt mai eszjárással is vállalható. Különösen azért, mert található benne még egy elgondolkoztató mondat: „Amennyire értékelni tudjuk a világirodalom hatalmas íróit . . ., éppen olyan szigorú rostára fogjuk tenni az alsóbbrendűeket, *hogy biztosíthassuk a magyar írók műveinek elsőbbségét* velük szemben.” Tehát nyitás a kultúra értékeire — a nyugati kultúra értékeire is! Mindazonáltal a magyar szellemi élet egyik szervezője 1957. március 15-én meghirdeti a protekcionista irodalompolitikát. Nincs

ebben semmi meglepő, a harmadik oldalon ugyanis „új” könyvek megjelenését adja tudtul a hazai irodalom pártolására alapított lap. A boltokban kapható Jókai Mór: *Kisregények I—II.* (84 forint, Szépirodalmi), Jókai Mór: *Bokáczius kalandjai* (8,5 forint, Móra), Goda Gábor: *Panoptikum* (második kiadás, 32 forint, Szépirodalmi), K. Grandpierre Emil: *A bűvös kaptaja* (14 forint, Szépirodalmi), Herczeg János — így, cz-vel, holott a vajdasági író c-vel írja a nevét —: *Anna búcsúja* (12 forint, Magvető), Sadoveanu: *Nyestfiak* (47 forint, Európa), Sütő András: *Félrejáró Salamon* (10,5 forint, Európa). Hazai és külföldi klaszszikusok, másodközlések, jócskán besegítenek a határainkon túl élő — de azért lehetőleg szocialista országban tevékenykedő — magyar írók; nagyjában-egészében ez a könyvkiadás mérlege 1957 márciusában.

Vajúdnak a hegyek. Nem születik ugyan kisegér, de megjelenik a macska. A harmadik oldalon kétsoros cím: *Üzleti siker — irodalmi szabadság — kultúrpolitika.* Szerzője, Sándor Kálmán a következő alcímekkel színesíti mondandóját: *Tarzan vagy Majakovszkij?, Amit nem láttak meg egy elálló fültől, Nem lehet Guttman-nadrág a kultúrpolitika, Kísérletek művészeti életünkben.* A vitacikk pamflet-szerű, hangneme egyértelmű, mai izlésünk szerint durvának hat. *A harag napja* írója, akinek regényírói tehetségét hajlamos vagyok előnyben részesíteni darabírói adottságaival szemben, hosszú című pamfletjében föl-méri a legutóbbi egy-két év szellemi történéseit, majd meghirdeti az akkorigban divatos jelszót: „Nagytakarítást a fejekben!” Hozzáteszi: „Mert az ellenforradalmi hullám elvonult, legtöbb hordaléka azonban talán éppen a kulturális élet, a művelődés, az emberi lélek területén maradt.” De hogy az olvasónak még csak véletlenül se legyenek illúziói a szerzői szándék felől, Shakespeare-től választja a mottót: „Csodálatos kibúvási mód a kurafinak, bakkecske hajlamait a csillagokra hárítani.” Talán nem belemagyarázás,

ha feltételezem, hogy ezzel a hangnemmel aligha ért egyet Bölöni György, beköszöntő írásában ugyanis ez olvasható: „Október magvetői között is feltételezzük a jóhiszeműséget.” Lehetséges, hogy többen is szerkesztik a korabeli Élet és Irodalmat? Lehetséges, hogy Ady harcostársa, a kommunista emigráns Bölöni nem ura a helyzetnek? Ezt látszik bizonyítani a március 29-én megjelent második szám, ebben lát napvilágot a *Sándor Kálmán címére* című válaszcikk. A Magvető Könyvkiadó „dolgozói nevében” többen írják alá: Hegedűs Géza igazgató, valamint Szombathelyi Ervin, Molnár Géza és Abódy Béla — így, hosszú óval. Nemes egyszerűséggel kinyilatkoztatásnak tekintik a vitaindító „vádjait” és visszautasítják a hangnemét. Még ugyanebben a számban, sőt ugyanezen az oldalon válaszol Sándor Kálmán, körülbelül háromszor terjedelmesebb cikkben, ami a sajtó iratlan szabályai szerint, ugye, nem illendő. Írásának ezt a címet adja: *Válasz négy sértődött irodalmi alkalmazottnak.* Értékeli egyik vitapartnerének, Abody, majd többször Abódy Bélának 1957 februárjában megjelentett — és mint részletesen kifejti, 1956. december 17-én utószavazott — könyvét. Egy jellemző mondat ebből az értékelésből: „Az író . . . a 246. oldalon közli, hogy neki «kényelmetlen az az elégtelen-özön, ami az elmúlt hetek során az irodalom nyakába ömlött». (Ettől a kényelmetlenségtől, úgy vélem, azóta bizonyos mértékig megszabadult.)” Ha jól sejttem, Sándor Kálmán arra utal zárójeles megjegyzésében, hogy az akkori magyar irodalom megszabadult olyan koloncoktól, mint Háry Gyulától, Zelk Zoltántól és a többi letartóztatottól. Nincs szándékomban megkérdőjelezni az 1956-os események hivatalos felfogását. Magam is úgy gondolom, hogy az események elfajulásában nem kis mértékben közrejátszik az Irodalmi Újság, a Petőfi Kör, néhány író és költő, köztük persze, olyan „magvetők” is, akikről csakugyan vétek volna megtagadni a jóhiszeműséget. De az 1957-es helyzetben, amikor vál-

ságok szabdalják elemeire a magyar szellemi életet, amikor híres 56-elemzésében Palmiro Togliatti, az olasz kommunista párt teoretikusnak is kiváló vezetője azt írja, hogy „nem egy legyőzött csoport felett járunk diadalmi táncot”, mégiscsak rokonszenvesebbnek tetszik Bölöni György nyitott(abb) magatartása, mint Sándor Kálmán hangneme.

Mindazonáltal nem sajnálom az állítólag háttérbe szorított főszerkesztőt. Már csak azért sem, mert a finomabb elemzés arról árulkodik, hogy legalább is az 1957-es évfolyamban nem szorul háttérbe. Nagyon is jelen van a lap hátsólapjain, mindenekelőtt szerkesztőként. Hangsúlyokkal teremt összefüggéseket az olvasók tudatában, akarva-akaratlanul azt érzékelteti, ami pontosan kideríthető az *Élet és Irodalom* első számaiból: a stratégia kérdésében egyetértnek a kommunista írók, a követendő taktikát azonban különbözőképpen fogják fel. Sándor Kálmán például, akit a még élő koronatanúk egybehangzóan jó írónak és rossz publicistának tartanak, szinte örül, hogy egy vákuumhelyzetben végre az irodalom legelső sorába juthat. Ugyanazt gondolhatnók Illés Béláról a „pipás őrnagyról” is, aki az írók hivatalos rangsorában mindig előbbre állt, mint az irodalmi értékskálán. De alighanem éppen abban érhető tetten Bölöni György szerkesztői „gonoszsága”, ahogy a két író egymás mellé teszi. Az indító szám március 21., a tanácsköztársasági évforduló előtt jelenik meg, ebből az alkalomból a lap háromhasábos cikket közöl a magyar proletárforradalomról, Illés Béla tollából. A szerző kifejti: „Nagyon sokat írunk és beszélünk arról, hogy milyen hibák és tévedések, milyen mulasztások és milyen bűnök vezettek a múlt év októberében kitört ellenforradalomhoz, és mi az oka annak, hogy olyan rétegek is támogatták az ellenforradalmat, amelyeknek jövődjét, sőt létét fenyegette az ellenforradalom esetleges győzelme. Tömegebázist teremteni, vagy akárcsak némi tömegebázist teremteni az ellenforradalom számára, nem utolsósorban azért volt lehetséges, mert az 1919-es

példa elhanyagolásával, sőt *elitizálásával* hiányos és suta volt egész történelemoktatásunk. Lehetetlenné vált megérteni a magyar nép helyzetét a világban és helyzetét a szocializmus és imperializmus között folyó harcban, lehetlenség volt megérteni ifjúságunkkal, hogy mi az igazi hazafiság és hol kell és hol lehet megtalálni a valóban hősi mintaképeket.” Mindenesetre nem A harag napja című színműben, amelyben Sándor Kálmán Rákosit tette meg a salgótarjáni hősnak, Kun Béláról, a Tanácsköztársaság tényleges vezetőjéről viszont mélyen hallgatott. (Még a különben engedékeny Pomogáts Béla is azt írja *Az újabb magyar irodalom 1945—1981* című kézikönyvében, hogy a darab „inkább kordokumentum, mint valódi történelmi dráma. Históriai hitelét veszítette el.”) Képzelnék csak el az 1957-es helyzetet! Adott három tekintélyes író: a hetvenöt éves Bölöni György, a hatvannal több Illés Béla és a jó ötvenes Sándor Kálmán. Mindhárom kommunista, a haladás elkötelezettjei. Egyikük Adyval indult és megjárta a nyugati emigrációt, másikkuk a Szovjetunióba került, a harmadik itt-hon vonult belső emigrációba, majd megjárta a náci koncentrációs táborokat. Mennyire ismerhetik egymás titkait. Bölöni nyilván jól tudja, hogy az *Ég a Tízsa* című Illés-regény mit köszönhetett Kun Bélának, a kommunista emigránsok elismert vezérének, és hogy az írónak mit kellett átélnie-szoronganania a harmincas évek második felében, patrónusának, Kun Bélának a bukása után. Ezt egyébként meg is írja 1957 végén, az *Élet és Irodalom*ban. Képzelnék el, hogy a tapasztalt szerkesztő milyen kajánsággal — vagy „csak” ösztönösen ellenpontoszó módszerrel — tördelteti egymás mellé a két cikket: az induló szám második oldalára Illés Béla kimondatlanul is Sándor Kálmán-ellenes fejtegetését és a harmadik oldalra Sándor Kálmán türelmetlenül elfogult pamfletjét.

Bölöni György tehát, a korabeli dokumentumok és a visszaemlékezők tanúskodnak erről, kezében tartja a gyeplőt. Hol rövidebbre, hol hosszabbra enge-

di. Az idősebb munkatársak — szerkesztőbizottsági tagok, ráadásul ismert vagy éppenséggel elismert írók — esetében hosszabbra, a fiatalabb évjáratú újságíró-munkatársak esetében rövidebbre. Ezzel magyarázom, hogy nemcsak az öregek közti villódzásokat használja ki mesterien és kulturáltan. Azt is a lap javára fordítja, hogy vetélkedés alakul ki az idősebb és fiatalabb — 1957 áprilisában, másjában bekapcsolódott — munkatársak között. Egy érett, befutott, díjazott író elmélkedhet a természet szépségeiről, akár még verset és szépprózát is közölhet, de a majdnem pályakezdő súlyát az átböngészett számok szerint az adja meg, hogy beleszólhat az irodalompolitikába, az ideológiai élet napi ügyeibe. Jovánovics Miklós, a hatvanas években már ÉS-nek nevezhető lap második embere, a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején pedig főszerkesztője, rövid cikket ír az 1957/1. számba. Kuprin *Cirkusz* című, frissiben megjelent regényét mutatja be. Recenziója pontos és visszafogott, az egyik mondat azonban borzongtató a mai olvasó számára: „Kuprin hidegvérrel boncolja a szellemi hullákat.” Talán nem kell bizonygatni, hogy a mondat, a szerző szándéka szerint, Kuprin írásművészetét jellemzi. Csakhogy abban a szövegösszefüggésben, Sándor Kálmán pamfletje után akaratlanul is időszerű jelentést kap. Egyébként a huszonéves munkatársak közül még Jovánovics a legvisszafogottabb, ő csak ironizál, mondjuk, Elvis Presley-n és a rock and roll nevű „csontzenén”. Hasonló évjáratú kollégái közül Imre Katalin a legaktívabb, Kis Tamás — az olvasószerkesztő, aki a koronatanúk megítélése szerint a szerkesztőség szürke eminenciása — a legdurvább, Kulcsár István a legtárgyszerűbb, ő már akkor is a szovjet szellemi élet ügyeiben járatos. Enyhébben vagy szigorúbban, de egyaránt hajlanak arra, hogy kioktassák a disszidens magyar írókat, a Szabad Európa Rádiót, hogy általában kárhóztassák az imperializmust és konkrétan a kapitalista talmiságokat. Ma már valószínűleg ők is úgy emlékeznek vissza, hogy korszerűtlen

újságírás volt ez, én viszont nem gondolom úgy, hogy el kellene ítélnem őket. A hangvétel ugyanis a kor velejárója, a hidegháború feleledéséből következik. Akadnak manapság olyanok, akik a már többször ecsetelt hangnem mögött a Táncsics Kör törzsgárdáját sejtik. Azokat a költőket és kritikusokat, akik — Nemes Györgyöt idézem — „... nem tudtak vagy nem akartak elszakadni szektás szemléletüktől; meg voltak győződve arról, hogy egyedül ők képviselik az igazi proletár-ideológiát, s mindenki más ellenség”. Nem írok kortörténetet, ez fölment az alól, hogy az Élet és Irodalom eredőit tágabb körben kutassam. Annyit, persze, érdemes megkérdezni, vajon mivel magyarázható, hogy a Táncsics Kör 1958. január elsejével beszünteti működését? S az a kampány, amely 1957 második felében Révai Józsefnek és híveinek eltávolításával jár, vajon nem érezteti-e hatását az MSZMP irodalompolitikájában? A jelek arra utalnak, hogy Bölöni György — noha a Táncsics Kör egyik hangadója — szuverén marad. A maga meggyőződése szerint szerkeszti az irodalmi és politikai hetilapot (vagy legalábbis nem szerkeszti a meggyőződése ellenére). Jovánovics Miklós mondja 1986-ban, hogy Bölöni 1957-ben és 1958-ban balról támogatja ugyan a pártvonalat, de irodalmi műveltsége, értékszemlélete megóvja a nyilvánvaló túlzásoktól. Megtörtént például — meséli —, hogy a szerkesztőségi értekezlet jócskán eltolódott, mert a főszerkesztőnél vendég tartózkodott. Hosszú idő múltán nyílik az ajtó, Kassák Lajos jelenik meg, akit akkoriban is sokfelől támadnak. Az Élet és Irodalom naprakész munkatársai csodálkoznak főnökük toleranciáján, erre Bölöni György csak ennyit válaszol: „Tudniillik egy író.” Ha nem így cselekedett volna, a korabeli olvasó szegényebb egy élménnyel. Egy különleges közléssorozattal, amely Déry Tibor *Niki* című kisregénye mellett talán a leghumánusabb állattörténet a magyar irodalomban. Kassák Lajos *Egy kutya emlékiratai* című írása néhány hónappal később, 1957 végén, 1958 elején több részletben jelenik meg

a már nem is annyira új hetilapban. Vagy egy másik példa. A néhány hete alapított lap egyik számában fénykép lát napvilágot Tersánszky Józsi Jenőről. A rövid szöveg arról tudósít, hogy a furulyázó író egy év múlva lesz hetvenesztendő, de már most illő köszönteni. Az utókori szemlélő különösebb kockázatot nélkül vonhatja le a következtetést, hogy az Élet és Irodalom alapítója pontosan tudja: kit kell megnyernie. Talán még azt is, hogy kit kell szóval tartania, kit nem szabad elvadtania.

Vajúdtak a hegyek. Csak hogy nem kiséger születik, sőt lassanként a macska is a helyére kerül. Van azonban egy mozaik, amely sehogy sem illik a szépen körvonalazódó képbe. Ha ennyire nyitott Bölöni, akkor miért utasítja el Németh Lászlót? Másként föltéve a kérdést és egy mindmáig lezáratlan irodalmi pört érintve: vajon nincs-e igaza Czine Mihály irodalomtörténésznek, aki az Alföld című folyóirat egyik 1985-ös számában ellentmondásosnak tartja Németh László meg az Élet és Irodalom kapcsolatát? A polémia előtörténetéhez érdemes annyit tudni, hogy 1984 novemberében, Debrecenben az irodalmi napokon felszólalt Czine Mihály és a mezőszilasi Németh László-emlékház ürügyén szóvá tette, hogy az ÉS évtizedek óta szűkkeblűen viseltetik a nagy magyar író iránt. A vita hevében rögtönzött kijelentéseit glosszában vitatja Faragó Vilmos — *Négy mondat* címmel jelent meg az Élet és Irodalom 1985. február 15-i számában —, erre válaszol tanulmány terjedelmű írásában az irodalomtörténész. Kifejti, hogy a jegyzőkönyvet szerkesztő folyóirat-munkatárs pontatlanul idézte a gondolatait, megjelenés előtt elmulasztották megmutatni neki a korrektúrát, majd részletesen, filológiai apparátust is mozgatva ecseteli az ÉS meg Németh László feszültségektől terhes kapcsolatát. Az igazságnak tartozom azzal, hogy csaknem harminc gépiratoldalas fejtegetését szerkesztőségünknek ajánlotta fel, az ÉS fennállása alatt azonban három újságdolajnyi terjedelmű cikket még nem közöltünk. Ezután lát napvilágot

írása az Alföldben. Czine Mihály egyebek közt idézi Bölöni György 1957. május 24-i kritikáját Németh László *Széchenyi* című drámájáról. „A Széchenyi — írta Bölöni György nagy felháborodással — »... nem színpadi mű, mint ahogy nem színpadra valók azok a történelmi drámák sem, amelyeket a felszabadulás után könyv alakban bocsátott az olvasók elé... Darabjának minden látszólagos őszintesége ellenére, túl rendezettek a konfliktusok és elkopottak a mélységesnek látszó nemzeti problémák, amelyekkel az író és a hősei viaskodnak... Az önmagával viaskodó Széchenyiben nála van dantei, de aztán valami nemzeti paszomány ragad rá, mint a kurucoi vörös nadrágján a vitézkötés, és speciálisan magyarára nem emeli, hanem lenyomja a darab jellegét. A Széchenyi nehezen sorolható a haladó nemzeti hagyományok alkotásai közé. A nemzeti érzés tüze, mely a darabban ég, semmi esetre sem a mába és a jövőbe világító fátylatűz. A mindenben tragikumot kereső és sejtő magyarság, ami a darabból árad, nemcsak Németh László sajátossága. Valahogyan azé a két világháború közötti írónemzedéké, melyről oly dicsőítően zeng Németh László 1956. november 2-i nevezetes cikkében, melynek helyes értelmezésére Togliattinak kellett bennünket figyelmeztetni. Németh László Széchenyivel a Blick-et író Széchenyire mondatja, de ő magára is illik: „eszméi szakadozottak, mint egy halál elmált szemfedője”. Ez az Élet és Irodalom akkori egyenes beszéde. S Bölöni György, a főszerkesztő, egy Németh László-darabról szólva, Németh László egész munkássága, szemlélete fölött ítélt, sőt egy egész nemzedékről is ítéletet formált.”

A kihagyások, kipontozások mindig gyanúsak. Ellenőriztem az eredeti lelőhelyen, a nevei irodalomtörténész csak a mondandója szempontjából érdekes gondolatokat idézi. Eljárását aligha vitathatom, mert magam szintén hasonló módszerrel idézek a dokumentumokból, a beszélgetőpartnerek megállapításaiból. Csak hogy ennek a Bölöni-cikknek van előzménye, ez már

elkerülte az idéző figyelmét. Nemcsak arra gondolok — bár korántsem mellékes körülmény —, hogy 1957. május 6-án kezdődik Eörsi Istvánnak és társainak pere a Fővárosi Bíróságon, május 23-án az írók öt évre, társait pedig egytől hat évig terjedő börtönbüntetésre ítélik, igazgatásért. A másik, nem kevésbé érdekes előzmény legalább ennyire jelzi a korabeli hangulatot. Az *Élet és Irodalom* 1957. április 26-i számában lát napvilágot az *Irodalmi életünk válsága (A Togliatti-cikk margójára)* című vezércikk. Simó Jenő, az olasz szellemiségben járatos publicista írta, s félreérthetetlenül képviseli a párt álláspontját. Felidézi, hogy az Irodalmi Újság említett számát az olasz Laterza-kiadó lefordította és piacra dobta — korántsem a Magyar Népköztársaság iránti jóindulattól vezéreltetve. Az akció egyetlen haszna: Togliatti is megismerkedett a szöveggel, értékelését a *Rinascita* 1957/3. számában publikálta. Az *Élet és Irodalom* szerzője nem teljesen ért egyet az olasz kommunisták vezetőjével, ám Németh László megítélésében igen. (Noha nem írja le a magyar író nevét, ami viszont megfontoltságra vall.) Csodálható-e, hogy Bölöni György, az Ady kerülhetetlen, ostorozó nemzetszemléletén és a polgári radikálisok eszmerendszerén felnőtt kommunista szerkesztő kritikájában annyira idegennek, ha úgy tetszik: haladásellenesnek véli a Széchenyi című dráma „üzenetét”? Csodálható-e, ha a neki kedvező pártfelfogás ismeretében nem titkolja személyes ellenszenvét és elvi fenntartásait? Egyébként Németh László sem titkolja az ellenszenvét. Sokaktól hallottam magyarázatot arról, hogy miként is alakult ki az *Élet és Irodalom*-ból az *ÉS* rövidítés. Az egybehangzó vélekedések szerint egyik nagy írónk kézbe vette az új lapot, forgatta-izelgette, aztán fanyarul mondta: „Ez bizony se élet, se irodalom. Csak és.” Különböző nevek forogtak közszájon, a koronatanúk azonban megegyeznek abban, hogy az elnevezés Németh Lászlótól származik. Ebben neki volt némi igaza. A kritikában Bölöni Györgynek.

Azóta, persze, az emlékezetes Németh László-cikk értelmezése árnyalódott. Más részletei kedvezőbb megvilágításba kerültek, például a következő gondolata: „Még csak annyit láttam, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, s már ott állt előttem a veszély: a közeli, hogy a nemzet szent felindulásában a bosszúvágy sugalmazóira hallgatva, olyasmit talál elkövetni, amit nem lehet többé jóvátenni, s a kissé távolibb: hogy mialatt a fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonása felé fordul, az új pozíciók felé csörtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el s a forradalomból ellenforradalmat, 1956 magyar szabadságharcából holmi 1920-as kurzust csinálnak.” Az *Emelkedő nemzet* című cikkben megfogalmazott „fejlődést”, az ellenforradalomba való átcsapást ma látnoki szavakként könyveljük el, méltányos értékítéletünket azonban csaknem harminc esztendeje nem vehette figyelembe az alig két év múlva, 1959-ben elhunyt *ÉS*-alapító. A szerkesztő legyen szuverén személyiség! — mondanánk erre mai ésszel. Azt hiszem, Bölöni szuverén szerkesztő, aki nehéz időkben, fegyelmezett pártmunkásként, ráadásul ebben az esetben meggyőződésből tartja a „vonalat”. Czine Mihály utolsó félmondata pedig — hogy Bölöni „egy Németh László-darabról szólva, . . . egy egész nemzedékről is ítéletet formál” — nem felel meg a történelmi valóságnak. Mint már érzékeltetni próbáltam, Ady kortársa nem titkolja fenntartásait Németh László személyével, nézeteivel szemben, ám az *Élet és Irodalom* főszerkesztőjeként magának az írónak és különösképpen a nemzedéktársainak megadja a kellő tiszteletet. Az *Élet és Irodalom* hasábjain meg a szerkesztőségben is, olykor saját munkatársai ellenében. Olvasmányélményeimet ellenőrizendő, átböngésztem az *ÉS* válogatott repertóriumát, amelyet Czine Mihály is haszonnal forgatott. (Az első — 1957 és 1965 közti adatokat tartalmazó — kötetet a nyolcvanas évek legelején szerkesztette meg Gyuris György és

hozta tető alá a szegedi Somogyi Könyvtár bibliográfus-kollektívája.) Az ebben föllelhető számok pontosan mutatják Bölöni György esztétikai nyitottságát. Az 1957/58-as időszak gyakorta közölt költőjének tekinthető: Berda József, Csepeli Szabó Béla, Darázs Endre, Demény Ottó, Erdélyi József, Fodor József — talán ő publikált a legtöbbet —, Földeák János, Gereblyés László, Györe Imre, Hajnal Gábor, Jankovich Ferenc — ő szintén nagyon sok verset közöl —, Jobbágy Károly, Keszthelyi Zoltán, Nádass József, Simon Lajos, Szüdi György és Várnai Zsni. A novellisták közül több írásával van jelen: Balázs Anna, Berkesi András, Cseres Tibor, Fodor József, Goda Gábor, Havasi Terézia — bevallom, az ő neve meglepett; a régi munkatársak közül senki sem tudja, hogyan került a szerkesztőségbe, ahol belső munkatársként dolgozik a hatvanas évek elejéig —, Illés Béla, Illés Endre, László Anna, Lengyel József, Nádass József, Remenyik Zsigmond, Rideg Sándor, Sásdi Sándor, Szamos Rudolf és Thury Zsuzsa.

Nem méricskélem az arányokat. Nem keresem azt, hogy ki hiányzik (aki hiányzott, az akkoriban vizsgálati fogásban vagy éppen belső elszigeteltségben ült, Bölöni aligha kérhetett tőle kéziratot). Nem keresek irányzatokat (bár megkockáztatható, hogy az idősebb proletárirók vagy a Tűztánc-antológia fiatal szerzői korántsem uralják annyira a terepet, mint ahogy visszaemlékezésekben olvasni és hallani). A jelek arra utalnak, hogy aki hajlamos az irodalmi életbe való bekapcsolódásra, az lehetőséget is kap arra, hogy több-kevesebb rendszerességgel megjelenjen az Élet és Irodalomban. De túlságosan előreszaladtunk. Egyelőre még 1957 közepén tartunk. Az Élet és Irodalom április 26-i számában, az utolsó oldalon, alul címes hír lát napvilágot: „Feloszlatták az Írószövetséget — A Magyar Írók Szövetsége működését felfüggesztő határozat után folytatott vizsgálat során megállapítást nyert, hogy az Írószövetséget a szövetség tagjainak egy tevékeny csoportja a

Magyar Népköztársaság társadalmi rendje elleni támadás eszközeként használta fel. Ezért a belügyminiszter az Írószövetséget feloszlatta.” (November 13-án a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa az államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való irányító részvétel miatt Déry Tibort kilencévi, Háy Gyulát hatévi, Zelk Zoltánt háromévi és Tardos Tibort egyévi börtönbüntetésre ítéli.) Ugyanakkor, ugyancsak az Élet és Irodalom április 26-i számában, ugyancsak az utolsó oldalon, de legfelül jelenik meg egy másik címes hír: „Megalakult az Irodalmi Tanács — A művelődésügyi miniszter . . . az irodalmi élet legfontosabb kérdéseinek megvitatására tanácsadó testületként Irodalmi Tanácsot létesített. Az Irodalmi Tanács tagjaivá Bölöni Györgyöt, Fodor Józsefet, Földeák Jánost, Goda Gábort, Gyergyai Albertet, Illés Bélát, Kárpáti Aurélt, Köpeczi Bélát, Sándor Kálmánt, Szauder Józsefet és Tolnai Gábort hívta meg.” S egy érdekes, a korra jellemző mozzanatot: a június 7-i számban memorandum lát napvilágot — „Magyar írók tiltakozása az atombomba-kísérletek ellen”. Voltaképpen nem más ez, mint irodalompolitikai szonda: ki az, aki a hazai és a külföldi közvélemény előtt felvállal egy közös ügyet. Nem a közös ügyet, hanem egyet a néhány lehetséges közül. S bár félt, hogy az olvasó unja már a névsorolvasást, mégis érdemes egy pillantást vetni a listára. Ők azok, akik aktívak az irodalmi életben, vagy lélekben már készek az együttműködésre. Íme: Áprily Lajos, Barabás Tibor, Barta Lajos, Benedek Marcell, Bölöni György, Darvas József, Fodor József, Füst Milán, Gellért Oszkár, Gergely Sándor, Gereblyés László, Goda Gábor, Gyergyai Albert, Heltai Jenő, Illés Béla, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Kárpáti Aurél, Kardos László, Karinthy Ferenc, Kassák Lajos, Kodolányi János, Lányi Sarolta, Lengyel József, Madarász Emil, Mesterházi Lajos, Móricz Virág, Nagy László, Nagy Sándor, Oravecz Paula, Remenyik Zsigmond, Rideg Sándor, Sándor, Kálmán, Simon István, Szabó Lőrinc,

Szabó Pál, Tatai Sándor, Tersánszky Józsi Jenő, Thury Zsuzsa, Urbán Ernő, Veres Péter. Ők azok, akik ha 1957-ben még nem is, de 1958-ban vagy 1959-ben már fel-feltűnnek az Élet és Irodalom hasábjain.

Eközben dúlnak a viták — magán-társaságokban és hivatalos fórumokon. Már csak azért is, mert 1957. június 15-én kezdetét veszi Farkas Mihály, Péter Gábor és társaik pere a Fővárosi Katonai Bíróságon — Rákosi legközelebbi munkatársát nyolcévi, az Államvédelmi Hivatal vezetőjét hatévi börtönrre ítélik. Június 27. és 29. között megtartják a Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletét; ezen hangzik el Révai József híres-hírhedt beszéde, amelyet néhány nappal később egy fiatal újságíró visszautasít a Népszabadság hasábjain. Kisvártatva megkezdődik Révai híveinek kiszorítása a hatalomból. És Simó Jenő a már említett Togliatti-cikk margóján határozottan fogalmazza meg: „Az ideológia frontján, perspektívikusan, csak helyeselhetjük Togliatti álláspontját, de egy nyílt ellenforradalom letérése után nálunk nyomatékosságban kell hangsúlyozni, hogy az *ellenforradalmi nézetek számára nincs vita még az irodalom terén sem.*” Az irodalom tehát válságban van, de úgy, hogy az egyetlen irodalmi újságban elfogadható versek és novellák jelennek meg, vitatkozni viszont nem nagyon lehet. Mégis „lassacskán arra a megállapításra jutottunk — fejtegeti Fodor József érdekes memoárjában —, hogy a megjelenési keretek elégteleneknek bizonyulnak”. Megalakult hát a Darvas József és Tolnai Gábor szerkesztette Kortárs. Fontos pillanat ez az Élet és Irodalom történetében. Bölöni György végre megoszthatja az irodalmi konszolidáció terheit az új folyóirattal, a hetilap szerkesztőségén belül pedig Mesterházi Lajossal. Az új felelős szerkesztő azonnal megkezdzi az új munkatársak toborzását. Katona Éva, aki akkoriban kerül a laphoz és még napjainkban, nyugdíjasként is gondolzza a riporttrovatot, 1986-ban elmeséli, hogy régi ismerőse, Mesterházi 1957 őszén hivatja és szövetséget ajánl

neki; arra kéri, segítsen a *szerkesztőségben belüli* és kívüli ultrabaloldali elemek visszaszorításában. Az október 11-i szám tanúsága szerint szerkesztői-zottság kezdi meg működését — „Bölöni György (főszerkesztő), Fodor József, Földeák János, Goda Gábor, Illés Béla, Jankovich Ferenc, Mesterházi Lajos (felelős szerkesztő), Rideg Sándor, Sándor Kálmán” —, október 25-én, az első oldal alján pedig vastagbetűs mondat adja tudtúl, hogy „Lapunk november 1-jétől hetenként jelenik meg”. A Nemes György megfogalmazása szerint „kedélyes rosszmajjúsággal ÉS-nek nevezett irodalmi orgánum” életében új korszak vetíti előre — eredményeit. A népfrontos nyitás korszaka.

Érzékeli ezt az olvasók és — talán — félreértik. Ismét keresni kezdik a kontinuitás jegyeit a régi, megszüntetett, illetve Nyugat-Európában feltámasztott Irodalmi Újság meg a már néhány hónapos irodalmi újság között. Egyik neves tévérendezőnk, aki több mint három évtizede figyeli az irodalmi sajtót, 1986-ban jellemző módon fogalmazza meg a magyar értelmiség (egy részének) 1957-es közérzetét: „Amikor először vettem kézbe az Élet és Irodalmat, ez tavasszal lehetett, mindenkéltől az Irodalmi Újság hangvételt kerestem benne. Nem találtam. Ez elvette a kedvem. Aztán, valamikor nyáron, újra kezembe került a lap. Még nem volt Irodalmi Újság, rögtön hozzáteszem, hogy soha nem is lett az, de már izgalmas cikkeket fedeztem föl benne. Azóta rendszeres olvasója vagyok.” Azt a szerkesztőséget minősíti így, amely a szó szemléleti értelmében még csak elvétve képes nyitni, tematikai értelemben viszont nagyon is. Feltűnő, hogy Mesterházi Lajos belépése után megszaporodnak azok az írások, amelyekben nem budapesti helyszín mutatnak be. A lap munkatársai *Író- és költőkeresőben* járnak — az egyik jellegzetes címet idézem —, a vidéken élő tollforgatókat próbálják bekapcsolni az országos vérkeringésbe. Többnyire sikerrel. Ez még akkor is érdem, ha kényszerhelyzetben cselekszenek. Hiszen nyilvánvaló, hogy az elsősorban a fő-

városra korlátozódó szellemi bojkottot csak úgy lehet feloldani, ellensúlyozni, ha a publikáció-hiányban szenvedő vidéki alkotókhöz fordulnak. Egyre-másra jelennek meg híradások a képzőművészeti és zenei élet nem budapesti eseményeiről is. Ha fellapozzuk a válogatott repertórium első kötetét, a meglepően dús helynévlistánál csakhamar szembe ötlük, hogy a riporterek rengeteg település mindennapi örömeiről és gondjairól számolnak be. Kulcsár István egyike azoknak, akik a vidékre nyitás jegyében író- és költőkeresőben járnak. 1986-ban meséli, hogy a miskolci útjukról Fülöp Jánossal közösen írott cikkük ellenérzést vált ki a megye politikai vezetéséből. S mert a szerkesztőség nem áll ki munkatársai mellett, a Moszkvában végzett újságíró sebtében elfogadja a Magyar Rádió ajánlatát — tudósítónak megy a szovjet fővárosba. A következők két szempontból is érdekes. Így kerül Kulcsár helyére Jovánovics Miklós az irodalmi és politikai hetilaphoz, 1957. április végén. Másrészt egy moszkvai epizód nagyon is megvilágítja a magyarországi helyzetet. Az újdonsült rádióriporter meghívást kap az Inoszt-rannaja Lityerátúra jubileumára. A fogadáson a magyar újságírók csoportjához lép Ilja Ehrenburg, a világhírű és módfelett tekintélyes író. Azt mondja nekik: „Tudják, mikor lesz maguknál konszolidáció az irodalmi életben? Ha Déry megint alkot és publikálhat.” A léggörre jellemző — fűzi hozzá Kulcsár István —, hogy amikor egy francia tudósító is odalép a beszélgetőkhöz, Ehrenburg „mesteri fordulattal másra terelte a szót”. Vagyis nem többről és nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy véleményét és a magyar viszonyokat a szocialista tábor belügyének tartja.

Az Élet és Irodalom ekkoriban, 1957 közepén már csakugyan országos lap. Még nem alakul ugyan ki az a gyakorlat, amely a későbbi — és a mai — újságot jellemzi, hogy a fővároson kívüli tömegkommunikációs eszközök legigényesebb munkatársai több-kevesebb rendszerességgel jelen vannak az

ÉS hasábjain, mindenesetre Jovánovics Miklós azt meséli 1986-ban, hogy az új felelős szerkesztő, Mesterházi Lajos előszeretettel küldözgeti fiatal, mozgékonyabb munkatársait helyi tudósítónak. Ez azt jelenti, hogy például Jovánovics hetekre Kecskemétre költözik, járja a környéket. Ezek az írások — főleg Szamos Rudolf, Fülöp János, Csák Gyula valóság tudósításai, majd később Artner Tivadar és Fenyves György művészeti élménybeszámolói — jótékonyan oldják az amúgy meglehetősen komor, bár a mai olvasó számára izgalmas összképet. Sándor Kálmán változatlanul közli *Füstölgő kénsav* című pamflet-sorozatát — egy alcím: *Ideológiai cukorrépa-főzők és az eszmék divatárusai*. De merőben más hangvételű írások szintén napvilágot látnak, az eszmei tisztulás jegyében. Tóth László pályakezdő novellista, akiben nem nehéz fölfedezni a későbbi Kamondy Lászlót, *Fegyencek szabadságon* címmel elbeszélést közöl a Kortárs második számában. Az írást megtámadja a Tánicses Kör hetilapja, a Magyarország, erre válaszol szerkesztőségi cikkben az Élet és Irodalom. (A *Néhány szó novella-ügyben* szerzője valószínűleg Mesterházi Lajos, legalábbis a stílus emlékeztet az övére.) Íme, két jellemző gondolatmenet. Az egyik: „Tóth László írása 1956 október végén játszódik, és a különböző (egyáltalán nem vértelen és békés) eseményeknek egy viszonylag nyugalmas epizódját tárja az olvasó elé. Néhány közönséges bűnözőről szól, akik a rabok szabadon bocsátása idején nem hagyják el a börtönt, nem lévén egyebük a csikos rabruhánál. Hogy az idő mégse teljék haszontalanul, kuglizásba kezdenek, de még a börtönkaput is bezárják, nehogy valaki megszavarja jámbor mulatozásukat. Egy fegyőr azonban visszacsempeszi magát és nagy mennyiségű rumot benyakalva addig rakoncátlanodik, amíg az egyik rab, egy feketevágó hentes agyon nem vágja. A börtöntöltelékek ezek után (a pap kivételével), mint akik jól végeztek dolgukat, szétszédnek. A novellának már ez az eseményes

tartalma is bizonyos aggályokat kelt az olvasóban: egyszerűen hihetetlennek tartja, hogy ilyesmi megtörténhetett, hogy így történt meg. Teljesen igaz van a Magyarország levélfőnöknek, amikor Tóth Lászlótól számon kéri a történelmi hűséget. A mi börtöntöltelékeink ugyanis idejük java-részét valóban nem kuglizással, hanem rablással és gyilkolással, vagy más hasonló, korántsem békés foglalatossággal töltötték el... A novellát alapjában elhibázott, nem igaz írásnak kell tekintenünk. A novella közlésével a Kortárs szerkesztősége a fiatal író botlását újabb hibával tetézte.” A másik gondolatmenet: „A Magyarország szerkesztőségi megjegyzésében azonban... a segítség helyett Tóth Lászlót egyszerűen lebunkozza... s olyan vádakkal illeti, melyeket Tóth László semmiképpen sem érdemel meg. Különféle és rosszirányú asszociációkra ad alkalmat, amikor az író novellájának indítékait a Jud Süss-féle filmek szándékaival állítja párhuzamba... Túlságosan erőszakoltnak tűnik az a beállítás, hogy a novella egy hamis általánosításra kívánja rávenni az olvasót. Semmiképpen sem tesz jó szolgálatot a kommunisták ügyének olyanfajta következtetések levonásával (egyetlen novella alapján!), melyek szerint Tóth László szinte nyilas írónak minősíthető, akinek az uszításon kívül semmiféle más szándéka nincsen. Pártunk és kormányunk türelmes, meggyőző szóval igyekszik hozzánk közelebb hozni azokat a becsületes embereket, akik még nem értenek velünk egyet ebben vagy abban a kérdésben. Úgy véljük, ez az egyetlen helyes módja az emberek megnyerésének, és szeretnénk hinni, hogy a Magyarország is ilyen irányban kíván dolgozni, nem tévesztve össze az elvi következetességet az indokolatlan, sértő és elriasztó felfortyanásokkal.”

A korjellemző vitát értelmezhetném azzal az egyébként igaz közhellyel, hogy a Magyarország-beli levélfőnök egy bizonyos logika szerint háborog. Elvégre hogy jön ahhoz egy fiatal író, hogy majdnem-vidáman dolgozza

fel azt a tragikus élményt, amelyet a társadalom még meg sem emésztett? De további kommentár helyett többet mond egy korabeli vezércikk — *Fáklyaláng vagy lidércfény* a címe, szerzője Jovánovics Miklós és az 1958. január 24-i számban jelenik meg. Az utolsó bekezdés pontosan láttatja a pályakezdő alkotók helyzetét. „A fiatal írók alkotásai... ma még igen ellentétes képet nyújtanak. Eszmei és művészi-mesterségbeli tévelygésekben, sajnos, nincs hiány. Mégis, ha megbolygatjuk ezt a konglomerátumot, értékes kincsek fénye szűrődik elő. Fiatal novellistáink és még inkább lírikusaink között kialakult egy egészséges mag, amely az előző nemzedékek legjobbjainak példájához híven, de az új idők szavát is hallva, úgy lép be az irodalomba, hogy figyelmét elsősorban a közéleti kérdések felé fordítja, és a munkás—paraszt hatalom melletti állásfoglalása önmagával szemben támasztott komoly művészeti igényességgel párosul. Ők azok a magyar irodalom legifjabb nemzedékéből, akik a fáklya szerepét vállalják. Úgy gondoljuk, nem indokolatlan a remény, hogy fiatal, tehetséges íróink közül egyre többen győződnek meg az ő törekvéseik helyességéről, s erre az útra lépnek maguk is.” A fáklyaként lángoló Tűztánc-nemzedék tagjai hébe-hóba megjelennek az Élet és Irodalomban, de inkább a szerkesztőségben, mint a lapban. Az áttörés még várat magára. Alighanem azért, mert Bölöni György mással van elfoglalva. Az 1957 karácsonyi összevont számban — kivételesen a duplájába, három forintba kerül — szenzációs cikk lát napvilágot, Tamási Áron tollából. *Szellemi tisztesség*, ez a címe. A szerző, akinek egyébként kulcsszerepe volt az 1937 októberében megrendezett marosvásárhelyi találkozós szervezésében, az erdélyi magyar politikai irányzatok megbékítésében, így fejezi be mondandóját: „Húsz évvel ezelőtt, a Vásárhelyi Találkozón, mely magyarok között az első népfrontos tanácskozás volt, azt mondtam akkor az elnöki megnyitóban, hogy a nem hivatásomat, hanem a kö-

telességemet teljesítem. Most nem mondhatok egyebet, ennek a búcsúzó évnek a végén, mint azt, hogy tavaly ősszel is nem a hivatásomat, hanem a kötelességemet véltem teljesíteni. Nyíltan tettem, szenvedélyek között józanságra törekedve, de előttem is kétségtelen, hogy nem mindenben jól. A szellemi tisztesség szava ez is.” És egy hasonlat, amelynek szerepe lesz Bölöni György válaszcikkében: „Még az angyal szárnya is kap néha foltot, nemcsak szellemi tusáiban és tusakodásaiban az író.”

Így reagál Tamási Áron önkritikájára *Barátságos figyelemmel* című írásában az *Élet és Irodalom* főszerkesztője (1958. január 10.): „Tudjuk, hogy az ellenforradalmi események után a magyar írók szövetségében az ő nevéhez fűződik a sokat emlegetett *Gond és hitvallás*. Ez a nyilatkozatféle egyik kései kifejezése volt annak a szellemnek, mely az októberi események után a magyar írókat még mindig szembeállította a születésben levő szocialista renddel, az újra megalakult párttal és az ország dolgát ma is intéző kormánnyal, mely az elbódult értelmiségiek és az utca huligánjai ellen a szovjet fegyverekhez fordult. Ma már tudott dolog, hogy ez a *Gond és hitvallás* nem Tamási Áron személyes nyilatkozata, ezt az írást többen átnézték, javították, újrafogalmazták, s így lett az írók kiáltványa az ország felé, mely várta, hogy azok, akik a dolgokat idáig juttatták és a veszedelmet elsősorban előidézték, megszólaljanak. Tamási Áron önvallomásos lírai cikke bevallja, hogy ezzel «folt esett az angyal szárnyán» és ez az, amit akkor szenvedélyek között józanságra törekedve nyíltan tett, ma már előtte is kétségtelen, nem mindenben volt jó cselekedet. Ezekhez az erkölcsi tisztességből jövő szavakhoz én nem is tennék hozzá semmit. Hozzátennivalója inkább azoknak volna, akik helyett most ő egyedül ismeri be és vallja, hogy folt esett az angyal szárnyán. Folt esett bizony a többi angyal szárnyán is, akik akkoriban Tamásival együtt repdestek, és kétségtelen, hogy ők, a többi

angyalok is, egyazon tettükkel nem mindenben jót cselekedtek.” S még egy gondolat: „Tamási mentes a népi elmélet mítoszától, de ha múltjából és írásai szelleméből ki is csendül a helyi színeken túl a nagy emberiség, ott van nagyon mélyre elásva az a közös mag, mely nem nála, hanem másoknál, sokaknál, nemzetieskedő és népieskedő lesz és virága finom illat helyett bagariaszagot áraszt.” Mai fővel is érzékelhető az elhatároló meg az ölelő gesztus. Ez utóbbi jegyében szerkeszti meg Bölöni György a híres karácsonyi számot, amely nagy visszhangot vált ki az értelmiségi közvéleményben. Megszólal benne, egyebek között, Kaszák Lajos, Kodolányi János, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Tamási Áron; ki-ki a maga módján lép vissza az irodalmi életbe. De megszólal Kónya Lajos és Tamási Lajos is, akiket egy számmal később — Benjámin Lászlóval együtt — úgy említ Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, mint „sértődött, meghasonlott, korábban kommunista írókat”. „Oppozícióban” vannak — mondja róluk az *Újévi beszélgetés* megszólaltatottja. Közülük kettőnek a karácsonyi számban való közlése azért kinos, ha úgy tetszik: szerkesztői műhiba, mert lám, verseik tanúsága szerint már két hete megtértek az oppozícióból és utána mégis sértődöttek. Az *Élet és Irodalom* régi munkatársai arról számolnak be, hogy a ma már szerencsésnek mondható műhibát akkoriban a kulturális kormányzat keményen megfogalmazott nem-tetszéssel fogadja.

De milyen is valójában az *Élet és Irodalom*? Hasábjain lassanként kezdik felhúzni azt a bizonyos vasfüggönnyt. Színházi hasonlattal folytatva a bölönis metaforát, az irodalmi színpadon vegyes színvonalú együttes játszik és korántsem hatástalan előadást produkál. Legföljebb azért sántít a hasonlat, mert az egyedi és megismételhetetlen színházi előadás az emlékezetben gyakorta fölértékelődik. Egy újság dokumentumértékű lapjaiból, a sorok mögül pedig nehéz előbányászni a lélektani motívumokat, a hátsó szándé-

kokat — azt a légkört, amelyet inkább csak megsejt az utókor olvasó. Annyi azért kihüvelyezhető a régi munkatársakkal való beszélgetésekből, hogy mintha már akkoriban, 1957 végén — különösképpen a híresen népszerű karácsonyi szám után — körvonalazódott volna egy sajátos hagyomány. Az úgynevezett ÉS-dialektika: az ellentétek szerkesztőségen belüli egysége. Vagyis az, hogy a különböző indíttatású és szemléletű munkatársak nem mímelik az egyetértést, ha nem értenek egyet valamiben. Nyugodtan elmondhatják véleményüket a lapvezetés igényli elképzeléseiket, már csak azért is, hogy a majdani vitákat modellálni lehessen. Kicsiben lejátszható ugyanis a nagy polémia, hiszen színárnyalatai megtalálhatók a szerkesztőségi palettán. (Aki dolgozott más szerkesztőségben, azok tudják, nem akármilyen adottság ez.) És mindebből következik egy másik ÉS-hagyomány: a belső nézeteltérések után majdnem mindig megteremthető az összeforrottság. A visszaemlékezések arról árulkodnak, hogy az irodalmi egység megteremtésében jelentős szerepe van az 1958-as szerkesztőségnek. Közrejátszik ebben, hogy új helyen lehetett fel, távolabb a felozlatott írószövegtől — a Gorkij-fasori épületből sikerült átköltözni a Nádor-utca sarkára. Szemben a mostani házasságkötő teremmel és a televízió közművelődési szerkesztőségével, a mai Münnich Ferenc-utca Parlament felőli végén — egy folyosón a Kortárs meg a Nagyvilág szerkesztőségével és a Magvető Kiadóval. Az irodalmi élet négyes központja tehát távolabb kerül az íróársadalom felozlatott, de meg nem szüntetett feszültségócától, mindazonáltal — legalábbis az Élet és Irodalom-beli közlemények erről tanúskodnak — közelebb jut az írókhoz. Nemes György akkoriban szintén az épületben dolgozik, a Nagyvilág olvasó-szerkesztőjeként. Megkérdeztem tőle, hogyan emlékszik, mondjuk, egy Élet és Irodalom-értekezletre. Mesterházi Lajost említi, ő irányítja a tanácskozást, a többiek szerte-széjjel a szo-

bában, ki hol talál helyet: Nádass József, aztán Kis Tamás és Imre Katalin, Bogáti Péter és Fülöp János. Azt már én teszem hozzá, amit a hajdani munkatársak és a szerkesztőséghez tartozó írók nagyjából hasonlóképpen fogalmaznak meg: az egyre többet betegeskedő Bölöni György gyakran hiányzik, mégis jelen van. Talán kevesebbet tartózkodik a szerkesztőségben, de otthonában szinte hetenként vendégül látja megszokott asztaltársaságát. (Budán, a Vörös Hadsereg útja meg a Széher út párhuzamosan fut a Hűvösvölgy felé, a köztük lévő távolságot szeli át egy csöndes, szép fekvésű mellékutca, amelyet néhány éve a hajdani lakóról neveztek el. Ennek közepén található a barátságos villa: a kert mélyén tekintélyes épület. A szemtanúk szerint állandóan tárva-nyitva az ebédlő ajtaja, az ovális asztal mindig megterítve. A betegeskedő házigazda annyit éhezett az emigrációban, hosszú élete során, hogy amikor végre révbe ért, vendég nem lephette meg: mindig volt mivel kínálnia.)

„Úgy találtam — írja majdani lapjáról, az Élet és Irodalomról Nemes György —, hogy nem túlságosan érdekes, nem túlságosan mozgósító, nem túlságosan eleven, az élet egyértelműen hiányzik belőle, legfeljebb annyi látszik az életből, amennyire az irodalomból ki-kikukucska. De az idő tájt az irodalom se volt túlságosan eleven: óriási tartalékok maradtak kihasználatlanul, s nagy szerencse, hogy később, még Szabolcsi csaknem két éves vezetői munkája idején, ezeknek a lehetőségeknek egy részét sikerült a lapnak kiaknáznia. Főként ami a hallgató írók megszólaltatását illeti.” Az utolsó két mondat révén előre szaladtam az időben, de csak azért, hogy a kibontakozást érzékeltessem. Egyelőre Bölöni György a főszerkesztő. Egyelőre funkcionál a szerkesztőbizottság is; a belső munkatársak arról panaszkodnak — persze, csak utólag, harminc év múltán —, hogy az „öreg” komolyan veszik testületi tagságukat, minden héten keményen megkritizálják a lapcsinálókat. Egyelőre

teszi a magáét Mesterházi Lajos, a felelős szerkesztő is. Vidékre küldi a munkatársakat, széljegyzeteli az 1958-as művelődéspolitikai irányelveket, vitát szervez a népi írókról — a vita-indító cikket is ő írja, de a befejezés jogát átengedi Bölöni Györgynek —, köt és nyit. Felfogását sejteti egyik emlékező írása, amelyben az akkor már halott Bölöniről fejt ki, hogy a különböző szellemi csatározásokban keményen vitatkozott, előszóban gyakorta megbélyegezte eszmei ellenfeleit, amikor viszont azok — visszautasításra számítva — fölkeresték az Irodalmi Alap igazgatói irodájában, kedvesen fogadta őket, természetesen segítette nekik, anyagilag is. Magatartását sokan nem értették, magyarázatféleként azt híresztelték róla — idézi Mesterházi —, hogy „ez a Bölöni nagyon vad kommunista, de azért humanista”. A cikkirő kommentárja velős és őt magát is jellemzi: „Holott a «vad» helyesen «elvhű», a «de azért» pedig «mert» volna.” Lehetséges, hogy helytálló az a vélemény, amely szerint az Élet és Irodalom *oroszlánbarlang* és *kérlelhetetlen szektások* gyülekeznek benne? (A minősítés akkoriban és azóta is el-elhangzik az 1957—59-es szerkesztőségről.) Lehetséges. Mégis úgy gondolom, hogy az egyik későbbi főszerkesztőnek van igaza. Jovánovics Miklós az alapítás huszonötödik évfordulója alkalmából azt írja jubileumi cikkében, hogy az irodalmi és politikai hetilap „igyekezett a valósághoz idomulni, miközben nem mondott le arról a kötelességről, hogy a fejlődést szerény lehetőségeivel befolyásolja”. A tétel, persze, túl általános; ugyanazt és az ellenkezőjét is belemagyarázhatjuk. Meddő filozofálgatás helyett azonban érdemes alkalmazni az adott korszakra. 1959-ben akadnak még kései perek írók, írástudók ellen — április elsején, államellenes szervezkedésért, a pszichológus Mérei Ferenc bűnperében Fekete Sándort kilenc-, Széll Jenőt hét-, Litván Györgyöt hatévi börtönbüntetésre ítélik. De az Élet és Irodalom 1959/28. számában már napvilágot lát a szabadlábra helyezett

Zelk Zoltán verse, *A piros virág üzenete*. A szellemi életben érzékelhető némi zűrzavar, de már éreztetik hatásukat az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei. Van kidolgozott koncepció, van mihez igazodni. Az eszmei zezzugokat át-átlengi a konszolidáció friss fuvallata. Ebben a közegben a vasszigor mellett — és egyre inkább helyett — következetes, csakugyan elvszerű nyitottság szükséges. Az az elképzelés tehát, amelynek képviselőjére és megvalósítójára Mesterházi Lajost 1957 októberében a hetilap szerkesztőségébe vezénylik, 1959 nyarára bizonyossá lesz.

Miért mégis, hogy mire a vetés beérett, magának a magvetőnek távoznia kell? Vajon mivel magyarázható, hogy Bölöni György halála után nem Mesterházi Lajos örökli az ÉS-t? Csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Az egyik felfogás szerint éppen a lapalapító utolsó hónapjaiban lazul meg a kapcsolat Mesterházi és a szerkesztőségén belüli „kemény mag” között. Az elvszerű nyitás következetes híve a „kérlelhetetlenek” ellenállásába ütközik; a trónutódlási válságban pedig a kultúrpolitikai vezetés nem akar szembekezülni a szerkesztőség mérvadó — mérvadó? — részével. A verzió ellen szól, hogy a kultúrpolitika mindenkori irányítói a legkritikább esetben zavartatják magukat egy műhely belső erőviszonyaitól — akit ki akarnak nevezni, azt kinevezik. Különben később, Szabolcsi Miklós főszerkesztősége idején ismét jelentkezik írással Mesterházi Lajos, *Időszerű számvetés* című programcikke az 1959. november 20-i számban lát napvilágot. (A tény korántsem arra utal, hogy a szerkesztőséggel megszakította volna a kapcsolatot. Élete végéig az ÉS publicistája marad.) A másik felfogás szerint a főszerkesztői kinevezés szempontjából legalkalmatlanabb pillanatban jelenik meg írása egy napilapban — talán éppen a Népszabadságban —, emiatt orrolnak meg rá az illetékesek. Az orrolást nincs módomban rekonstruálni, ezért inkább arra gyanakszom, hogy

a merőben új körülmények új szerkesztőtípust igényelnek. (A mór megtette kötelességét, a mór elmehet.) Hogy a megváltozott körülményeket érzékeljük, ahhoz nemcsak azt érdemes tudni, hogy 1959. augusztus 4-én meghal Révai József, bár a Rákosi-korszak meghatározó jelentőségű ideológiájának 1958—59 táján van még némi táborra és hatása. Lapozzuk fel az Élet és Irodalmat is, olvassunk bele, mondjuk, az 1959/38. számba! A szeptember 18-i keltezésű kiadvány első oldalán óriási fénykép, fekete keretben, Bölöni Györgyöt ábrázolja, alatta számok: 1882—1959. A szerkesztőség nevében Imre Katalin búcsúzik az alapító-főszerkesztőtől, cikkében „fullasztó hiányérzetről” ír. Megemlékezik még az elhunytól Tamási Áron és Szabó Pál, Hatvany Lajos és Kassák Lajos, Fodor József és Gergely Sándor, a fiatal tűztáncos szerzők közül Györe Imre, Romániából Eugen Jebeleanu, Balog Edgár és Nagy István — de nem soroltam föl mindenkit. A második oldalon viszont, feltűnő helyen, vastagbetűs szöveg: „Lapzárta után érkezett. Az Írószövetség előkészítő bi-

zottsága szeptember 17-én, délután ülést tartott, amelyen elhatározta, hogy az újjászervezett Írószövetség alakuló közgyűlését szeptember 25-én, délelőtt 9 órakor tartják meg a Művész Clubban.” Az egybeesés bizonyára véletlen. Józan ésszel aligha feltételezhető, hogy összefüggés van az Élet és Irodalom főszerkesztőjének, az Írószövetség feloszlása után létrehozott Irodalmi Tanács vezetőjének halála és az Írószövetség újjászervezése között. De hogy a halálhír meg az élethír egy és ugyanazon számban jelenik meg, az legalábbis tünetértékű. Azt jelzi, hogy a lap — és a magyar szellemi élet — legújabbkori történetében visszavonhatatlanul elmúlt egy korszak. Erről árulkodik az is, hogy az új szerkesztő, Szabolcsi Miklós neve először az 1959/41-es, október 9-i számban lát napvilágot. Ugyanabban, amelyben újra publikál Németh László, akinek *Két esemény közt* című elmékedése a moszkvai Lityeraturnaja Gazéta szeptember 29-i számában jelent meg. Úgy látszik, Bölöni Györgynek meg kellett halnia ahhoz, hogy Németh László beleegyezzen az ÉS-beli közlésbe.

ABSTRACT: The first two years of the literary weekly *Élet és Irodalom* (Life and Literature), started on March 15 in 1957, are evoked by this article, which presents a specific period of XXth century intellectual life in Hungary.

Ritter Aladár

A magyar száguldó riporter

Fedezzük fel újra Pásztor Árpádot!

A világjáró magyar hírlapírók sorát Pásztor Árpád nyitotta meg a század elején. Sokat utazott, csaknem az egész Földet bejárta. Színes, eleven útirajzaiban egyé-
nien tárja elénk tapasztalatait, kalandjait. Érdekes, meglepő és izgalmas — ma már
kortörténeti értékű — írásai tükrében mutatjuk be a magyar száguldó riportert.

Pásztor Árpád

A XX. század első szakaszáról sok csalóka képet rajzoltak. „Óh, azok a szép ferencjózsefi idők” — szokták sóhajtani, akik nem gondolnak arra, hogy a kozmetikázott statisztikák sze-
rint is mintegy kétmillió koldus ten-
gődött a városokban és falvakban. Ma-
gyarország területén, harmincöt vár-
megyében 12 224 725 lakos élt. I.
Ferenc József az uralkodó, Wekerle
Sándor a miniszterelnök. Felgyorsul
a kapitalizmus fejlődése, de nem tűntek
el a feudalizmus maradványai. Kí-
méletlenül üldözik a munkásság, a sze-
gényparasztok és a nemzetiségek szer-

vezeteit. A monarchia 1908-ban beke-
belezte Boszniát és Hercegovinát. Há-
borúra készült Szerbia ellen. A század-
vég óta ijesztő arányú a falvak szegény-
parasztjainak kivándorlása. Ameriká-
ba indulnak, ahol ezeremeletes para-
dicsomot ígérnek.

Pásztor Árpád hírlapíró, Az Est-
lapok munkatársa felfigyel a jelensé-
gre. Elhatározza: elkíséri a hajóúton Fi-
umétól New Yorkig az új hazát, jobb
megélhetést keresőket. Végigjárja az
Egyesült Államokat, mert tudni akar-
ja, hogyan élnek azok a száz- és száz-
ezrek, akik ott telepedtek le. Az akkor
harmincéves hírlapíró, aki a radikális
szocialista törekvések képviselője, az
irodalmi riport új formáját teremtette
meg. A Föld körüli utazásai során írt
riportjában új, bátor hang, lendület,
érdekes látásmód jelentkezik. Eleven
képeket, portrékat rajzol. Kivételes a
jellemábrázolás, a környezettanul-
mány és a tanulságok levonása.

A fedélzet bús világa

Amerikának olcsó munkaerőre van
szüksége, ezért szélesre tárja kapuit a
bevándorlók előtt. Több millió olasz,

spanyol, magyar és más nemzetiségbeli dolgozót vár. Nálunk főleg a falusi jegyzők a kivándorlás legbuzgóbb ügynökei (persze nem önzetlenül). Ők a hajózási vállalatok ágenseinek felhajtói. Az ismertetőik képei, szövegei csábítanak. A szegényparasztok, a munkások, de az értelmiségiek is hisznek a nagy lehetőségekben, amelyek az Újvilágban várnak rájuk. A hajójút, a prospektus szerint, kényelmes, kellemes.

Mi az igazság? — erre kíváncsi az újságíró, aki kétszer is elkíserte útjukon a szerencsét próbálókat. Nyolcszor járt Amerikában, mert az idők során bekövetkezett változásokat is figyelemmel kísérte.

A Cunard hajózási vállalat és a többiek versenyeznek egymással az utasokért. Tiszta, világos szállást, jó elhelyezést, tisztességes ellátást, szórakozást ígérnek 130—170 koronáért. Az út 17 napig tart. Hol itt a nagy üzlet? Egy gőzhajóóriás, mint például a Carpathia, egy úton általában kétezer magyart szállít. Ha az olcsóbb viteldíjat számítjuk, akkor 260 ezer korona a bevétel. A toborzók jutalékát is beleszámítva 100 ezer korona a társaság kiadása. Tehát egy úton 150—160 ezer korona a tiszta haszon!

Az első osztály utasait szép kabinokban szállásolják el. Kitűnő a reggeli, az ebéd és a vacsora. Figyelmes a kiszolgálás. Sok a sportlehetőség. Gyakori a hangverseny, tánc és más szórakozás. Így élnek az előkelő, úszó szállodában.

Milyen a fedélközi utazás? 1908 májusában kíséri el először a kivándorlókat a pesti riporter. Csakhamar megállapítja: semmi sem igaz abból, amit ígértek! A világos terem helyett három óriási pinchelyiség az úgynevezett utastér és hálószoba. Ezeket elkerített rekeszekre osztják. Egy-egy ilyen részben két-három egymás fölötti ágyon, de legtöbbször szalmazsákon kapnak helyet az utasok. Az angol szakács főztje nem ízlik a magyaroknak. Sok szerencsétlen paraszt végigéhezi a tizenhét napot. „Gondos orvosi ellátás...” Ezt állítják. Ha azon-

ban nincs kétezer fedélközi utas, akkor nincs magyar orvos. Orvosságot is csak uzsoraáron kapnak az ápolóktól.

Bús világ van a fedélközön. Bár néha szól a harmonika vagy a hegedű, és szép magyar dalok kelnek szárnyra, az utazás valósággal kínszenvedés. „Aki kivándorlóhajók fedélközére vetődik, nem is érti, hogy egy ország leglegnagyobb nyomorúsága, legégetőbb problémája úszik dalolva a zúgó hullámokon.” A magyar falvak egyre üresebbek. A kivándorlók száma egyre emelkedik. A riporter szerint tíz év alatt másfélmillió hazánkfia hagyta el az országot... Az amerikai bevándorlási hivatal azt jelenti, hogy 1900 és 1913 között 1 463 633 magyar telepedett le. A magyar statisztika 1 196 470 kivándorlóról tud.

Magyar kivándorlók a Carpathia fedélzetén

... A Carpathia agyongyötört szegényei végre megérkeznek New Yorkba, aztán kezdődik a küzdelem — a megélhetésért.

Magyar rabszolgák

Pásztor Árpád azt írja meg, amit lát, tapasztal, amit szavahihető tanúktól tudott meg. Nem túloz, nem festi még feketébbre az amúgy is szomorú helyzetképet. Kivándorolt honfitársaink többsége — állapítja meg — lényegében rabszolga. Azt a munkát kell végeznie, amit amerikai nem vállal. Csak

törődékét kapják annak, amit az amerikai munkavállalóknak fizetnek. „Minden fantázia gyenge, hogy olyan történeteket találjanak ki, mint amilyeneket a kivándorlók mesélnek.”

Virginia. A szénbányák világa. A riportert az Ashland-telepet járja. Vigasztalan kép. A társaság faluja deszkabódék sora. Ezeket a lakásokat adja bérbe a vállalat. A társaság gondoskodik arról, hogy alkalmazottjai keresetének nagy része visszakerüljön pénztárába. A fizetés egy része nem dollár, hanem „jancsi-bankó”. Ez olyan utalvány, amelyet csak a vállalat üzleteiben lehet levásárolni. Az árukészlet kielégítő, de minden drágább, mint a legközelebbi városban.

Mr. Harrington felügyelő engedélyt ad a magyar újságírónak, hogy lemenjen a bányába. Ő vezeti azon a kétórás úton, amelyen görnyedve, guggolva, csúszva jutnak el a villamosvonatig. Kocsiba ülnek, és elérnek a munkahelyre.

Tóth Pál bányász elmondja, hogy a tárna valóságos pokol. Nagyon nehéz körülmények között, állandó életveszélyben dolgoznak. Maga végzi a fúrást, elhelyezi a puskaporos töltetet, meggyújtja a zsinórt, és elszalad a közeli tárnába. A robbanás után azonnal visszatér munkahelyére, mert az idő — pénz. Csákányozza, lapátolja a kilótt szenet, és kocsikba rakja. Egy káréba — azaz kocsiba — négy tonna szenet lapátol. Ennek kitermeléséért hetven centet kap. Őt munkanapon a rabszolgamunka és a kínszenvedés ellenértéke 17 dollár és 50 cent, azaz havonta 70 dollárt keres.

Sok a bányaszerecsétlenség. Két évvel ezelőtt 180 emberéletet követelt áldozatul a robbanás és omlás. Azután? . . . A vállalat kihirdette, hogy másnap az első káréért két dollárt fizet — és mindenki dolgozni kezdett. Nemsokára újabb szörnyű robbanás történt . . .

Mennyi is a havi 70 dollár? A lakásért, világításért 12 dollárt fizetnek, élelemre, ruházkodásra átlag 26 dollárt költenek. Marad 32 dollár. Marad? Ritkán, mert sok mindenre elmegy a

péNZ. A nőtlenek, s azok, akiknek otthon maradt a családja, a pihenőnapokon a közeli város kocsmáiban, mulatóiban, örömtanyáiban verik el keservesen keresett dollárjaikat. Persze vannak, akik havonta 40—80 dollárt küldenek haza, vagy ennyit tesznek félre.

Mc Keesport. New Yorkból magyar munkásokat hoztak ide. A szerencsétlenek nem tudták, hogy sztrájk van. Kis Rafaelre rálóttek a sztrájkörök. A szerencsétlen fiú lábát a kórházban levágták. „Elborzadtam — írja Pásztor —, mi mindenre nem használják a mi szegény, szerencsétlen fiainkat. Tudtukon kívül sztrájkörök lettek. Angolul nem tudnak. Senki sincs, aki útba igazítaná őket. Ha vége lesz a sztrájknak — kidobják őket.”

A „burdosházak” lakói

A burdosház elnevezés a Boarding-house kifejezésből született. Ezek a házak tulajdonképpen nagyon szegényes, tömeges albéretek vagy még inkább ágybéretek. Pongrác Alajos néven járt McKeesportban a pesti hírlapíró. Azt mondta, hogy pincér, és állást keres. Így kívánta megtudni, hogy élnek a magyarok a burdosházakban, a tömegszállításokon.

Az egyik házba befogadják az újságírókat. A háziasszony, a miszisz, magyar. Lakói is azok. A kétszobás lakásban tizennégy burdos lakik, egy-egy széles ágyban ketten-hárman alszanak. A különböző műszakban dolgozók váltják egymást az ágyakban. A szállás-péNZ két és fél dollár, a mosást külön kell fizetni. Úgy hírlík — néha a miszisz is beleszámítva —, sok minden közös a burdosházakban.

Egymás után jönnek haza a magyarok. A vacsora harminc cent, nagy tányér leves, jókora darab hús és kenyér. „Ennyi kell csak a munkásnak? Ezért vándorolt ki Amerikába? Ezt nem tudja otthon megkapni? Rettenetes.”

A lakók panaszkodnak. A „pájpban”, a csögyárban kevés a munka . . .

Rossz a biznisz, néha leáll az üzem. Szidják az előmunkást, a formant, aki kevesli a heti két dollárt, amit a bérfizetés napján adnak neki a munkások, hogy megtartsa őket a munkahelyükön. Ezen a héten három napot dolgoztak, mégis kevesli a két dollárt a forman.

Az új lakót — a pincért — nem biztatják semmi jóval a burdosok. „Nagyon nehéz munkához jutni...” — mondják.

Miért maradnak?

New Orleanstól Alaszkáig mindenfelé ezrével található magyar. Kanadában ők alapították Kaposvárt, Luisanában pedig Árpádhont. A hammódi állomástól kocsin félóránnyira van ez a nagy település, közel a Mexikói-öbölhöz. Az Egyesült Államok legdélibb részén találta meg ezt a kolóniát a pesti hírlapíró. Azért kellett keresnie, mert csak a Tisza partjaitól elszakadt és most itt élő családok nevezik így. Álomvilágot teremtettek: Árpádhont.

Ezeröttszáz magyar jött ide Kanadából, hátha jobbra fordul a sorsuk. A kertészkedésből elég jól élnek. Árpádhon lakói megszokták a vidéket és az új életmódot, nem vágnak vissza a Tisza partjára.

Pásztor Árpád az első világháború kitöréséig többször felkereste a magyarlakta vidékeket. Azt írja, tudja, hogy vakmerő a vállalkozása és hálátlan, amikor ismert dolgokat új vonatkozásban akar megfogni. Lehámozza a közhelyeket, hogy a nyers vész, az ismeretlen valóság meredjen szemünkbe. Egyszerre kívánja nemzetközi és magyar szemmel nézni az igazat. Közben sokasodnak fotófelvételei, és szaporodnak jegyzetfüzetei. Száz meg száz kivándorolttól kérdezi meg: „Látom, keserves az életük... Miért maradnak mégis?...”

Kötetnyi a felelet. Rengeteg magyar nyomorúságban él, nagyon sokat dolgozik, hogy valahogy fenntartsa magát és néhány dollárt hazaküldhessen.

Mások nem akarnak elmenni úgy, hogy ne vinnének pénzt haza. Pénzre pedig rendszerint csak hosszú-hosszú évek múlva tesznek szert, amikor már tudnak angolul és szakmát is tanultak. Ekkorra azonban egészen városiakká válnak, s már nincs hajlandóság bennük arra, hogy visszamenjenek ingesgatyás parasztnak. Szabadabbak és függetlenek, mint odahaza voltak. A házak, amelyekben laknak, jobbak a magyar parasztházaknál; vízvezeték, villany, gáz teszi kényelmesebbé az életet. Már megtanulták, hogyan használják a látszólagos nagy civilizáció adottságait. Ezzel nem versenyezhet az elmaradt, szegény magyar falu. Akik mégis hazatérnek, annyit visznek magukkal, hogy földet vehessenek s házat építhessenek. Remélik, hogy tőkájükből jól gazdálkodhatnak, és emberségesebben élhetnek, mint szegény-paraszt korukban. Sajnos, sokszor csalódnak. Sok-sok család tönkremegy és visszatér Amerikába.

„Nem üzlet, nemzeti ügy!”

Pásztor Árpád riportjai megdöbbenetik az olvasókat, ezek az írások azonban nem jutnak el azokhoz, akikhez kellene: a falvakba. Ott kevesen olvasnak hírlapot, sok az analfabéta. A világhíró író, amikor már összeáll benne a kivándorló magyarokról alkotott kép, továbblép. Az ország vezetőitől sürgős intézkedéseket követel.

Hagyatékában megtalálták a kormányhoz intézett beadványainak hat változatát. Azt írja, hogy a pénzügyminiszter és mások ne örvendjenek annak az évi két-háromszázmillió koronának, amit a kivándorlók hazaküldenek. Az öröm korai, a haszon látszólagos. Eljön az az idő, amikor alig, vagy csak kismértékben kerül haza az amerikai magyarok pénze. Gondoljanak arra, hogy elveszítettük népünk legerősebb fiait, legmunkásabb asszonyainkat és sok százezer iskolaköteles gyermeket — a jövőt.

Mi a teendő? Szabadítsuk ki a kivándorlókat az emberkufárok karmai

közül. Adjanak nekik új útlevelet, és világossítsák fel őket, hogy milyen veszedelmek várnak rájuk. Például ne menjenek Pennsylvaniába, ahol a legembertelenebb az élet és a legkevesebb a fizetés. A hajók indulása előtt olvassák fel a megfelelő figyelmeztető fejezeteket az elutazóknak, tekintettel arra, hogy sok az analfabéta, és a legtöbben teljesen tájékozatlanok, hogy mi vár rájuk.

Magyar hajójáratokat kellene a Fiume—New York vonalon indítani. Óriási előnyt jelentene ez a kivándorlóknak, és nagy hasznot az országnak.

Ismertessék velük a konzulok feladatait, szerepét. Azt is, hogy ha gondjuk, bajuk van, forduljanak hozzájuk. Hívják fel a kivándorlókat: legyenek óvatosak, amikor pénzt küldenek haza. Zugbankárok vállalják a lebonyolítást. Ezek gyakran hatalmas summákat szednek össze a magyaroktól, aztán megszöknék. Jobb esetben is költség címén lefölszik a hazainduló dollárokat.

Ne üzletnek tekintse a kormány a kivándorlókat, hanem fontos nemzeti ügynek! — ismétli meg előterjesztését a hírlapíró. „Évtizedes gyászos mulasztásokat lehet helyrehozni rövid, energikus, okos munkával, ha megvan hozzá a tisztességes akarat és a becsületesség erő. De megvan-e?” Bizony kevés foganatja lett az értékes javaslatnak.

Interjú Edisonnal

Amerikát egyébként a világ legérdekesebb múzeumának tekinti, amely holnap már más lesz, mint ma. Szágunló riporterünk kötetnyi amerikai naplójából is emeljünk ki néhány történetet:

A világ legtermékenyebb és legzseniálisabb feltalálóját West Oregonban, a birodalmában látogatta meg 1910-ben a pesti hírlapíró. Az akkor 64 éves Thomas Alva Edison koránál fiatalabbnak tűnik. Középmagas, kissé hajlottan jár. Arc kifejezése derűs, barátságosan fogadja az újságíró.

— Ismertem egy nagyszerű magyar embert — kezdi —, Theodore Puskasnak hívták. A világon neki jutott először eszébe, hogy a telefont újságnak is lehet használni.

— Szegényen halt meg a telefonhírmondó feltalálója.

— Igen, mert rossz üzletember volt...

— Most min dolgozik, Mr. Edison?

— Mindenfélén — egyszerre. Most fejezem be a mozgókép és a fonográf egyesítését. Pár év múlva már olyan tökéletes lesz, hogy nagy operákat is játszik a mozgóképszínház... Ezenkívül az automobilt hajtó battériával foglalkozom. Ezzel a kis villamos teleppel már kétszáz mérföldet fut az autó. Ha meghalok, akkor is megmarad a fonográf, a mozgókép és az olcsó automobil.

A repülőgép? Most még nem érdeklí. Majd csak akkor, ha valódi élete lesz, azaz kilencven százalékban biztonságos a gép, és az emberi ügyességből tíz százalék is elég.

Hogy mit hoz a jövő? A legközelebbi huszonöt évben nagy lépésekkel halad előre az orvostudomány. A sebészet csodákat fog produkálni. Az emberi élet tartama talán megkétszereződik.

Edison, aki ezer találmány atyja, még megmutatja cementházmodelljét. Hat óra alatt lehet 500—1000 dollár költséggel egy családi házat felépíteni. Végigvezeti a pesti riportert laboratóriumában és hatalmas üzemében, majd elbúcsúzik. Aznapi még nagyon sok munka várja...

A Sing-Sing villamosszéke

Az újságokban, filmekben, regényekben gyakran szereplő Sing-Sing fegyház a helyszín. Az igazgató zavarban van. „Mit is mutassak meg a szerkesztő úrnak? ... Talán a halál szobáját? ...”

Az első állomás a siralomház. Itt várják a végső órát a halálraítéltek. Vasajtó vezet a folyosóról egy kisebb terembe. Az első pillanatban úgy tűnik, mintha üres lenne, csak egy meg-

mozdíthatatlan, rögzített szék árulja el, hogy ez a halál terme. Villamos árammal hajtják itt végre az ítéleteket.

— A halálraítélt kezét, derekát és lábát szíjjal rögzítik a villamosszékhez. Fejére a szemét is elfedő sapkát húznak — magyarázza a vezető. — A menetrend a falon levő utasításokon olvasható. Egy csengetés: kapcsolj be a csengettyűket... Hat csengetés: az áram bekapcsolására ad parancsot... Az orvosok szerint már az első áramütés halálos.

— Van itt magyar fegyenc?

Hamarosan megállapítják, hogy több is. Az egyiket néhány perc múlva bevezetik az irodába. Neve: Frank Kisch. Száma: 5874/A. Bűne: emberölés. Ítélet: 20 év.

A fegyenc elmondja, hogy Somogy-szentbalázson született. Molnárként dolgozott egy malomban... Verekedés közben lelőtte barátját. Szerinte önvédelemből ölt, de nem tudott angolul, nem volt pénze jó ügyvédre. Ha kifogástalanul viselkedik, tíz év múlva szabadul. Úgy tudja: még tíz magyar tölti büntetését a Sing-Singben.

New York állam öt fegyházában akkor, 1914-ben, 4646 fegyencet őriznek, köztük harminchárom magyart.

Reményi Ede özvegyénél

Acron komor amerikai gyárváros szegénynegyedében, a Doyle Street 376. számú házában él Reményi Ede híres magyar hegedűművész özvegye. Hetvennyolc éves. Filmszerűen pereg az életregénye.

Ósi magyar családból származik, fáji Fáy Gizella... A szabadságharc kezdete idején tizenhét éves, s a legszebb lányok egyike. Sokat hallott Reményi Edéről, a királynő szólistájáról, aki most tábori hegedűsként járja a seregeket. Görgey Artúr tábornok kérésére adott koncerten találkozott először a művésszel. Reményi hegedűjátéka, megjelenése rabul ejtette a szép Fáy kisasszony szívét. Egymásba szerettek, összeházasodtak.

— Nagy eset volt, amikor Ede felesége lettem. Liszt Ferenc karonfogva vezetett a templomba. Az orgona Mozartot játszott... Megnyílt előttünk a világ. Sokáig éltünk Párizsban. Szalonunkban Hugo Victor, az idősebb Dumas, a nagy írók, Poincaré, a híres politikus és mások voltak gyakori vendégeink. Férjem Londonban, Amerikában, Ausztráliában koncertezett. Ömlött hozzá a pénz. Ede imádta a hegedűjét és a magyar dalt. Ki ne ismerné a Repülj fecském és az Ezt a kerek erdőt járom című nótáit?

Az asszony elmeséli, hogy látta, amikor Táncsics Mihály kiszabadult a börtönből. Még ismerte a gyorsparasztot és a postakocsit. Mikor az első vonat, a váci, elindult, ő is azon utazott.

— Ede hazalátogatott Magyarországra, és összehegedülte a Petőfi-szobor költségeit... Berlioz, Liszt és Wagner műveit játszotta. Világjárás közben, 1891-ben, még egyszer koncertezett otthon. Mindenütt lenyűgözte a hallgatóságot briliáns játékaival, lendületével.

A legszomorúbb dátum: 1898. május 12-e. San Franciscóban lépett fel, Paganini-t játszott, majd Delibes-et. A hangverseny közben kiesett kezéből örökre a hegedűje.

Az özvegy megjegyzi: „Otthon talán már elfelejtették, mert még pár soros részvétlelet sem kaptam a hivatalos Magyarországtól. Bizonyára azt sem tudják, hogy milyen sanyarú körülmények közt élek.”

Pillanatképek New Yorkból

Metropolitan Opera. Gálaest. A híres Gyémántpatkó, a milliomosok páholyosora és a földszint zsúfolt. A szegény magyar újságíró másfél dollárért a karzatra vált jegyet. Gounod operája, a Faust kerül színre. Saljapin, a világ leghíresebb basszistája alakítja Mephisto szerepét. Ruhája lángvörös. Megjelenése felejthetetlen, igazi, nagy komédiás. Hangja csodálatos. Saljapin az ének bűvésze.

Bokszmérkőzés. Ez a vadállatok ketrece lesz. Nem az ökölvívók válnak vadállattá, hanem a közönség. „Kill him! Kill him!” — ordítja a tízezer fejű kórus. Ez nem jelent kevesebbet, mint: Öld meg! . . . McTiguet világbajnok és a kitűnő Stribling harcol a szorítóban. Tizenkét menet . . . Félórával a mérkőzés után Pásztor az American című lapban olvassa: a fiatal Stribling könnyen verte McTiguet-t, de nem sikerült a címét elnyerni . . .

Serdy Lajost, a híres magyar operett- és dalkomponistát is meglátogatta a pesti riporter. A kék nefelejcs, a Cigány Panna és megannyi dal szerzője nyomorog. Híres operettjét, a Csókon szerzett vőlegényt éppen akkor elevenítette fel a Vígyszínház. A főszereplő: Fedák Sári. Száz korona tiszteletdíjat küldtek. Miből él? Kávéházakban, kocsmákban zongorázik, hogy az éhaláltól megmentse családját.

A cár nem dolgozik

Más tájakra utazunk . . . A világjáró hírlapíró egyik nagy útja Oroszországon és Mandzsúrián át Japánig vezet. Pásztor Árpád 1911-ben kiadott kötetében jelentek meg azok az izgalmas riportok, amelyekből néhány képet, részletet elevenítünk fel.

Varsó akkor még II. Miklós cár birodalmához tartozott. Itt kap orosz beutazási engedélyt a pesti újságíró.

Szentpétervár. Hogyan él a cár? Szürke libériás, aranygombos szolga vezetí végig a látogatót a palotában, a termek egy részén. A riporter szóra bírja kísérőjét.

— A cár reggel nyolckor kel. Kávézik, majd sétál a parkban, és ott játszik a fiával. Pihenkor egészen gyerekes. Tizenkettőkor ebédel a cárnővel és Vladimir nagyherceggel. A délutáni pihenő után órák hosszat célba dob, este hét órakor van a vacsora.

— A cárnő jó asszony?

— . . . Nem igazán jó. Beteg, haragos.

— Mikor dolgozik a cár?

— Sohasem! . . . Néha kicsit ír, a nevét írja alá iratokra. Tudja, a miniszterek, azok engedik, hogy a cár mulasson, jól éljen, sok pénze legyen, és odaadják neki azt, amit alá kell írni . . . Emberek mennek Szibériába, az akasztófa alá — mondja suttogva a szolga.

Tolsztojnál

Pásztor Árpád eljutott Jasznaja Poljanába is, ahol a világirodalom egyik óriása, Lev Nyikolajevics Tolsztoj élt, alkotott és építette saját világát. Dr. Mikoviczky, az író magyar származású titkára segítette ahhoz a pesti hírlapíró, hogy 1910. augusztus 22-én délután találkozhasson az akkor 82 éves, súlyos beteg íróval. Pár hónappal később derült ki, hogy ez volt Tolsztoj utolsó interjúja.

Tolsztoj a dolgozószobájában diktál

A grófnő, Behr moszkvai orvos leánya, barátságatlanul fogadja a látogatót. A férje — közli — öreg és fáradt, aligha lesz mód a beszélgetésre. Az író titkára azt javasolja, hogy várjon. Talán majd ebéd után . . .

Az előszoba, a könyvtár és a többi szoba berendezése majdnem polgári szegénységet áraszt. Az újságíró egyedül marad. Fél órával később Tolsztoj áll előtte. Az orosz parasztok és munkások ruhája van rajta, magasszárú csizma, buggyos nadrág, fekete lekő-

tött orosz ing . . . „Mint a bíró a vádlottal, úgy ül velem szemben — jegyzi fel Pásztor —, mikor helyel kínál. Megtelik velem az egész szegényes szoba, és elfogódva nézek a homlokra, amely mögött a Háború és béke csodás éposza megszületett . . . Mit beszéljek velem, mit akarjak tőle?”

Az író kiegészíti: „Ugye, Ön osztrák?” — kérdezi.

A látogató elmondja, hogy magyar. Japánba és Amerikába készül. Nem tudott ellenállni a vágnak, hogy ne keresse fel Tolsztojt.

— Hagyja! . . . Hagyja! . . . — szóval meg. — Higgye meg, hogy nekem minden áradozás kellemetlen.

Szóba kerül, hogy a hírlapíró Amerikában a kivándorlás ügyét fogja tanulmányozni. Vagy szárazon írja meg a látottakat, vagy szépirodalmi formában.

— Szépirodalmi formában? . . . Látja — tette hozzá aztán —, én gyűlölöm és utálok az irodalmat. Csak kiváltságos, óriási nagy művészeknek szabad szépirodalmi formában írni.

Tolsztoj szerint a pénz öli meg az irodalmat.

— De hát a kezdet . . .

— Higgye el . . . Tudom magamról . . . Elégge megbántam, én is hiúsághól kezdtem. Csak most jutottam el az igazsághoz, ami nem az irodalom. A vallásos érzést kell mindenben keresni.

— De amíg eljutott ide, egy egész sereg művet írt meg. A Háború és béke világot átölelő szeretete nem ennek az érzésnek volt az alapja? Azt megtagadja?

— Elfelejtettem . . .

— Anna Karenina? Családi boldogság? És a többi . . .

— Elfelejtettem! Elfelejtettem! . . .

Később a költészetről esik szó. Az újságíró halkan megjegyezte: „Verseket írok!”

Minden eddigi gúny és megjegyzés megnégyszereződve tört ki. Szakállas, öreg, pátriárkafejét gúnyosan ránta. — Ezt, ezt utálok csak igazán!

Tolsztoj szerint: „Goethe jelentéktelen ember, Schiller hagyján . . .”

Sokáig tartott a beszélgetés, aztán az író elbúcsúzott. „Kezet nyújtott és határozott léptekkel elment! Megrökönyödve maradtam a szobában. Furcsa és különös álmoknak tűnt fel az egész, valami egészen másnak és szentégtelennek, nem annak, amire vágytam.”

. . . Tolsztoj október 28-án otthagyta Jasznaja Poljanát. A halálfélelem, az élete és a tanításai közti ellentmondás kegyetlen önvádja, valamint a családi harc kergette el. Menekült felesége elől. Asztapovban kerültek az utolsó sorok naplójába: „Hát ez lett az én tervezetésemből? Mindent mások boldogságáért, de főleg magamért.” November 7-én örökre távozott.

Pásztor Árpád sokáig tanulmányozta életét, és gyűjtötte az ismeretlen adatokat. 1929-ben jelent meg a Tolsztoj tragédiája című kitűnő könyve, a nagy író drámai életregénye.

Kerítők és vengerkák

Moszkvában, Péterváron, Nyizsnijben és sok más városban találkozott a vengerkákkal, a szegény, vándorló magyar lányokkal a pesti hírlapíró. „Milyen szerencsétlennek kell lenni annak az országnak, amely így engedi el gyermekeit messze földre — zúlleni?” Minden ismert mulatóban fellép a „vengerszki chor”. Csupa kedves, szép, fiatal magyar lány. Úgyes, tapasztalt kerítők csábították őket Oroszországba. Azt ígérték, hogy híres táncosnők, énekesnők lesznek. Szerencsét csinálnak. Csodás ékszereket, rengeteg pénzt kapnak. Igen . . . Őtnek vagy tíznek sikerült, senki sem szól.

Havi hatvan rubel, ingyen lakás, remek ellátás — így hangzott az ígéretek. Ez így volt az első hónapban. Azután? Ha valaki meg akar élni, „asztalhoz kell ülnie”. A társaságpénz 5—10, sőt néha 50 rubel. Arra kényeszerülnek a lányok, hogy pár rubelért eladják magukat. A pesti író ismerősökkel is találkozott. Az egyik Rákosi Szidi színiiskolájában tanult, a másik a

Vígszínházban lépett fel, a harmadik Hansnénél kezdett táncolni. Lezüllöttek. „Szomorú, hogy a világ minden népei közül éppen a magyar az, amely ilyen nagyban szállítja a lányokat.” Pásztor Árpád „Vengerkák” címen előbb regényben, aztán sikeres darabjában írja meg az Oroszországban elzüllött magyar lányok tragédiáját.

A sok-sok oroszországi beszámoló közül érdemes kiemelni azt a pár sort, amelyet Szibériáról ír: „Síkságai gabonát, hegyei nemes és hasznos érceket, szentet adnak, folyói elektromos gépek hajtóerejével ajándékozzák majd meg az emberiséget.”

„Akkor, 1910-ben veti papírra: „Oroszország végleg felébred, és a forradalom levegője sivitva és zengve tódul ki a cári és papi Oroszország szelepein. Ez meg fog történni, nem azért, mert a szabad eszméknek győzniök kell . . . , hanem mert az emberek élni akarnak, és a szükség kényszeríti őket erre a haladásra.” Megismételjük: 1910-ben írta e jóslatszerű sorokat.

Hírlapírás Japánban

„Honnan vegyem a színeket, a hangot és az írni tudást, én, a szegény barbár európai, hogy Japánról megemlékezhessenek?” Ezt mondja az országról, amelynek jelenét, jövőjét kutatja. Ismét csak képek, sorok . . .

Milyen a hírlapirodalom az akkor kétmillió lakosú Tokióban, amely a világ egyik legérdekesebb városa? Mr. J. R. Kennedy, a Reuter hírszolgálat főnöke mutatja be Pásztor Árpádot Shiba „rau”-nak, a legismertebb japán újságírónak, aki majd bevezeti a sajtó titkaiba. Meglepő, hogy csak 1868-ban születtek az első újságok. Addig csak énekesek járták az országot, mint valaha a mi regöseink, és — eldalolták a híreket.

A Tokyo Majnis Simbun napilap nyitotta meg a hírlapok sorát. A század első évtizedében már tizenhét újság jelenik meg óriási példányszámokban. A Hosi Simbun és a Yamato Simbun a legelterjedtebb. Hetven—

Tokió: Pásztor (balról a negyedik) a Jamati Simbun szerkesztőivel

nyolevan újságíró dolgozik egy-egy szerkesztőségben. Minden íróasztalon telefon és távíró, amelyen át a hírek érkeznek. Mindenütt a legmodernebb berendezés. Gyors a hírszolgálat, nagyszerű a szerkesztőség szervezettsége.

Pásztor, aki a kormány megbízásából az iparművészeti és a háziipari intézményeket tanulmányozza, részletesen leírja tapasztalatait. Szerinte évezredek kifinomult ízlése, művészete tükröződik a legkisebb tárgyakon is. A leghíresebb asztalosok, bronzművesek, fadaragók az iparművészeti iskolák tanárai. Japánban nincs állami ipartámogatás, mert a háziipar és az iparművészet igen jövedelmező foglalkozás.

Okuma gróf — a jövőről

Okuma gróf, a 72 éves volt miniszterelnök, a legnagyobb, legtekintélyesebb államférfi fogadja a pesti hírlapírót. Íme, egy pár mondat a nyilatkozatából:

— ... A feladat? ... Együtt kell rohannunk Európával, Amerikával, be kell hozni a hátrányt rettenetes munkával, mert se Európa, se Amerika nem áll meg, mondván: „Álljunk, várjuk meg, míg ez a japán civilizáció hozzánk nő.” A népben fel kell kelteni a haladást és az új eszmék vágyát.

Jóslatként hatnak Okuma gróf befejező szavai, akkor, 1910-ben:

— Hatvan év múlva százmillió japán lesz a világon. Tökéletesebbek lesznek a gépek, intenzívebb a földművelés, nagyobb az ipar, az ország produkciója kétszer annyi lesz, mint most.

Okuma gróf a kultúráról is beszélt. A magyar újságíró utánanézett: mit tanítanak rólunk japán iskolákban? Elég sokat. A diák megtudja, hogy Magyarország Európa mintegy közepén van, a Duna völgyében. Megismerheti hazánk hegy- és vízrajzát, éghajlatát, fővárosát, népét, kormányát. A középiskolai tankönyvekben egy rövid fejezet vázlatosan ismerteti hazánk tör-

ténetét. Ebben a nemzet 1848—1849. évi szabadságharca. A forradalmat — tanítják — az uralkodó a cár segítségével verte le.

Yoshivara és a piaci szerelem

Tokió híres, vagy ha úgy tetszik, hírhedt negyede a Yoshivara, a teaházak városrésze. „Már a Yoshivara határán észre vesszük, hogy a testi kéj, a kurta és pillanatnyi lejárathú gyönyörök világába érkezünk. Furcsa zsvaj, zene. Színes lampionok százai és mindenfelé szebbnél szebb virágok. Itt van a város egyetlen piaci szerelmi vására.

A Yoshivara nem mulatóhely, de hasonlít az európai varietékhez. Háromezer — rendőri felügyelet alatt álló — gésa él itt. Kikiáltóféle hívja fel a figyelmet egy-egy teaház attrakcióira.

— Jó lányok, szép lányok! Csak kis időre! Csak három yen! — kiáltja, és a ház falára mutat. Ezek a művésznők... Lehet választani... De ha bejön hozzánk, ott ülnek a lányok, benn jobban válogathat.

A három yen csak a belépődíj. A lányok a csonkin táncot mutatják be, majd a Gésa operettből ismert refrént is eléneklik: „Csonkina, csonkina / Csou, csou, Kína—Kína / Nagaszaki Yokohama / Hakó, Maki, hej...”

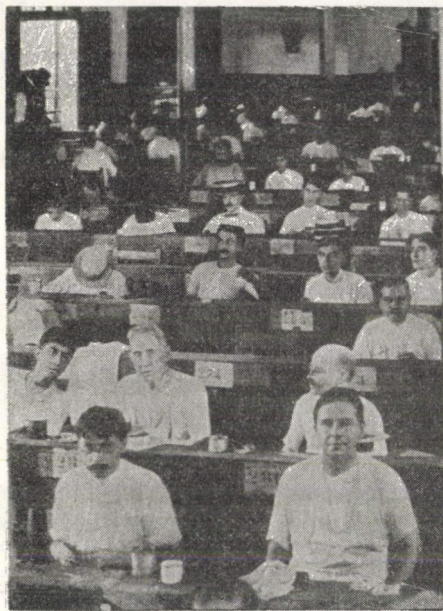
A műsor után aztán kezdődhet az ismerkedés és a válogatás a jó lányok és szép lányok között. Ez is Japán.

Más tájakon...

Japán után Kanadát kereste fel a világgjáró riporter. Feljegyzéseiből kiderült, hogy Tokos Pált és másokat hogyan csábított a Canadian Pacific társaság Calgaryba. Földet és kölcsönt kaptak. Tizenkilenc éven át szinte állati módon dolgoztak — hiába. Nem tudták megfizetni a tartozásukat. Kítették őket. Így törették fel a kivándorlókkal a földet Kanadában.

Egy másik út... Egy évvel a Panama-csatorna átadása előtt a hely-

színen jár Pásztor Árpád. Megírja, hogy több mint tíz éven át 30—40 ezer ember dolgozott a csatorna építésén. Kotró, emelő, hordozó gépszörnyetegek segítették a négerék, kínaiak és más nemzetiségűek — köztük nyolcvan magyar — kimondhatatlanul keserves munkáját. Tízezrek pusztultak el az építkezés éve alatt.

Havanna: szivarsodró műhely

Ismét más helyszín. Érdekesek Pásztor Árpád riportjai és pillanatképei, amelyek kubai útjáról szólnak. Jól látja az amerikai tőke térhódítását. Havannában szétnézett a híres Clay szivargyárban. Négerék, kreolok sordorják a szivart. Naponta hat szivar és három-négy dollár a fizetség, de elné-

zik azt is, ha a munkás naponta 6—10 szivart lop . . . A legdrágább az üveg-burokba csomagolt Harry Clay szivar: ára 1 dollár 92 cent.

Évforduló előtt

Útleírásokat villantottunk fel. Nem szóltunk a költő Pásztor Árpádról, aki 1917-ben az első magyar nyelvű verset írta Leninről. Nem írtunk sikeres versesköteteiről. Nem mutattuk be mint író és színpadi szerzőt, s nagyszerű fordítót.

Csak a világhíró Pásztor Árpád hírlapíró útirajzaiból adtunk néhány részletet. Aki ezeket olvassa, okvetlenül eszébe jut Egon Erwin Kisch, a szárguldó riporter. Itt emlékeztetnünk kell arra, hogy a pesti újságíró már 1908-ban „felfedezi” az Egyesült Államokat, míg Kisch csak a húszas évek elején járt az „ígéret földjén”, majd 1924-ben tisztelettel bemutatta az amerikai paradicsomot.

Úgy véljük, itt az ideje, hogy újból felfedezzék Pásztor Árpádot is, aki sokszínű palettájával gazdagította a magyar hírlapírást. Megmutatta a század első negyedének Amerikáját, „a nagy morzsolómalmot, amelyet emberi agyvelővel táplálnak és emberi szívek vérével olajoznak”. De felvillantotta a szebbik, jobbik Újvilágot is. Földköri utazásairól szóló minden riportja a korszakot, a társadalom és gazdaság helyzetét tükrözi híven.

A mi szárguldó riporterünk 1940-ben, hatvanhárom éves korában távozott körünkől; közeleg halálának ötvenedik évfordulója. Újságírásunk nagy haszna, olvasók tízezreinek nagy öröme lenne, ha válogatás jelenne meg Pásztor Árpád írásaiból.

ABSTRACT: The montage-like writing evokes the work of Árpád Pásztor, the Hungarian „flying reporter”. The renowned journalist-writer presents some excerpts from his round-the-world trips. Pásztor visited America five times — between 1908 and 1924 —, where he studied the life conditions of Hungarian immigrants and gave voice to their sufferings. It was the Hungarian journalist who — during his trip to Russia — made the last interview with Lev Tolstoy.

Csökcent a feszültség

Vélemények a nemzetközi helyzet alakulásáról

1985 tavaszán a közvélemény már kedvezőbben ítélte meg a nemzetközi helyzetet, mint egy évvel korábban. 1986 tavaszára ez a tendencia tovább erősödött.*

Ebben az időben a lakosság túlnyomó többsége, 79 százaléka továbbra is úgy látta, hogy a világban vannak olyan konfliktusok, összeütközések, amelyek a világbékét veszélyeztetik, és ezek az emberek most is a fegyverkezési versenyt, a két világrendszer, a két nagyhatalom szembenállását tekintették a legfőbb háborús veszélynek (58 százalék). Ezen belül emelkedett azoknak az aránya, akik az Egyesült Államokat hibáztatták (21 százalék), és csökkent azoké, akik általában a nyugati országokat tették felelőssé (4 százalék). A helyi konfliktusok közül többen említették a közel-keleti helyzetet (29 százalék), és ugyanannyian utaltak az iraki—iráni háborúra (19 százalék).

Ugyanakkor a közvélemény úgy tapasztalta, hogy az elmúlt évben tovább csökkent a nemzetközi feszültség. 1986 tavaszára tovább mérséklődött, 37-ről 27 százalékra csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik azt mondták, hogy az utóbbi években fokozódott a világháború kitörésének a veszélye, és 12-ről 20 százalékra emelkedett azoké, akik a veszély csökkenéséről beszéltek. Ezzel egyidőben azoknak az embereknek az aránya is mérséklődött, akik úgy látták, hogy vannak olyan országok, amelyek Magyarország békéjét, biztonságát veszélyeztetik (26-ről 22 százalékra).

Az elmúlt évben a szovjet—amerikai kapcsolatok tovább javultak a közvélemény szemében: 1985 tavaszán az emberek az iskolai osztályozás analógiájára átlagosan 2,69-ra értékelték a két ország viszonyát, 1986 tavaszán pedig 2,89-ra. A szovjet—kínai kapcsolatokat szintén jobbaknak látták a megkérdezettek: ezek átlagos értéke 2,97-ről 3,15-ra emelkedett. A kínai—amerikai kapcsolatok megítélése nagyon keveset változott (3,24, illetve 3,21), és ugyanezt mondhatjuk el a kelet- és a nyugat-európai országok közötti kapcsolatok megítéléséről (3,26, illetve 3,30). Ugyanakkor ezekből az adatokból azt is láthatjuk, hogy a szovjet—amerikai viszonyt még mindig rosszabbnak tartották az emberek, mint a szovjet—kínai, a kínai—amerikai vagy a kelet- és a nyugat-európai országok közötti viszonyt.

A nemzetközi helyzet javulását érzékelve az emberek még derülátóbban ítélték meg a leszerelés távlatait. 1986 tavaszára tovább mérséklődött, 26-ről 19 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik attól tartottak, hogy a következő öt évben fokozódik a fegyverkezés, és 21-ről 27 százalékra emelkedett azoké, akik a részleges leszerelés megvalósulásában bíztak.

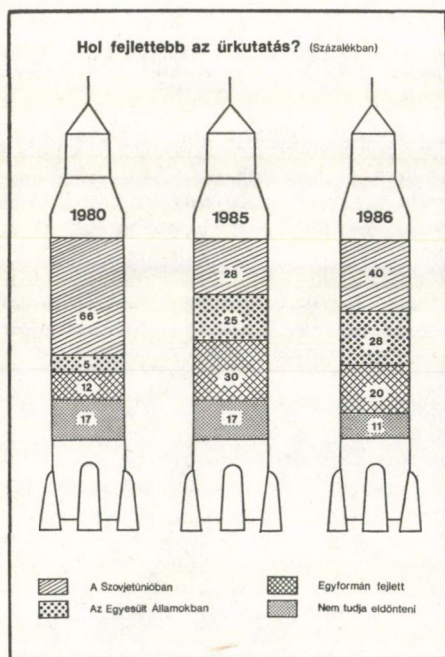
A következő tíz évről már nemcsak azt mondták kisebb arányban az emberek, hogy fokozódik a fegyverkezés

* A közvélemény-kutatás 1986 tavaszán készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

(16 százalék), hanem azt is, hogy fennmarad a jelenlegi helyzet (22 százalék), és ennek megfelelően még nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy csökken a fegyverzet (46 százalék).

Végül a következő húsz évről már azt is sokszor mondták a válaszadók, hogy megvalósul a teljes leszerelés (30 százalék).

Az emberek véleménye nem változott abban a két kérdésben, hogy a következő évtizedekben milyen valószínűséggel törhet ki egy hagyományos fegyverekkel vívott, illetve egy atomháború: az előbbiről 65 százalékuk mondta azt, hogy biztosan nem fog ki-törni, az utóbbiról 44 százalékuk.

Nem sokat változtak a vélemények abban a kérdésben, hogy a két nagyhatalom mindent megtesz-e az atomháború elkerüléséért: 78-ról 74 százalékra csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik úgy látták, hogy a Szovjetunió mindent megtesz a nuk-

leáris katasztrófa elhárításáért, és 17-ről 15 százalékra azoké, akik az Egyesült Államokról vélekedtek így. Ezzel párhuzamosan 34-ről 40 százalékra nőtt azoknak a válaszadóknak a hányada, akik azt gondolták, hogy az olyan kis országok, mint Magyarország, hatással lehetnek a világhelyzet alakulására, és 57-ről 51 százalékra mérséklődött azoké, akik úgy vélték, hogy a világhelyzet alakulása kizárólag a nagyhatalmak politikájától függ.

Az elmúlt években — ha kismértékben is — többször módosultak a vélemények abban a kérdésben, hogy a szovjetek vagy az amerikaiak erősebbek-e katonailag. 1983 tavaszáról 1985 tavaszára — valószínűleg a nyugat-európai rakétatelepítés hatására — 36-ról 45 százalékra emelkedett azoknak az embereknek az aránya, akik úgy látták, hogy a két fél egyformán erős, és 30-ról 21 százalékra csökkent azoké, akik a szovjeteket gondolták erősebbeknek. 1986 tavaszára ez a tendencia megfordult: most kevesebben mondták azt, hogy a két fél között egyensúly van (38 százalék), és többen azt, hogy a mérleg a szovjetek javára billen (26 százalék). Ugyanakkor a közvéleményben továbbra is az az álláspont uralkodott, hogy a hagyományos fegyverek tekintetében a szovjetek vannak fölényben (47 százalék), a rakétafegyverek tekintetében pedig az amerikaiak (32 százalék).

Nagyobb ingadozást tapasztaltunk annak a kérdésnek a megítélésében, hogy a két ország közül melyikben fejlettebb az űrkutatás. 1980-ról 1985-re 66-ról 28 százalékra (!) zuhant azoknak a kérdezetteknek a hányada, akik azt gondolták, hogy a szovjetek juttattak előbbre ezen a téren, és 12-ről 30 százalékra nőtt azoké, akik úgy látták, hogy a két ország között holtverseny alakult ki. 1986-ra viszont többen mondták azt, hogy a Szovjetunióban fejlettebb az űrkutatás (40 százalék), és kevesebben azt, hogy egyik fél sem előzte meg a másikat (20 százalék). Ez a véleményváltozás talán a Challenger-katasztrófával magyarázható.

A nyolevanes évek első felében — feltehetően a fegyverkezési verseny és különösen az úrfegyverkezési tervek hatására — sokkal kedvezőtlenebbé vált a közvéleménynek az úrkutatásról alkotott képe: 1980-ról 1985-re jelentősen csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik hasznosaknak tartották az úrkísérleteket, és emelkedett azoké, akik károsaknak vagy legalábbis feleslegeseknek tekintették ezeket. Az elmúlt évben nem történt lényeges változás ezen a téren. 1986 tavaszán az emberek többsége továbbra is egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy addig nem lenne szabad úrkutatásra költeni, amíg a földön milliók éheznek (64 százalék),

illetve azzal, hogy az úrkísérletek a haditechnikát fejlesztik, növelik a háborús veszélyt (60 százalék). Most is erősen megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy az úrkutatás hozzájárul-e a népek békés egymás mellett éléséhez és a jólét megteremtéséhez: ezt a megkérdezetteknek csak a 46—41 százaléka fogadta el. Ugyanakkor az emberek nagyobbik része továbbra is elutasította azt az álláspontot, hogy az úrkísérletek nem hoznak a mindennapi életben hasznosítható eredményeket (59 százalék), és túlnyomó többségük elfogadta azt, hogy elsősorban tudományos értékük van (75 százalék).

Dobossy Imre—Lázár Guy

ABSTRACT: The findings of various opinion polls on the international situation show that in the spring of 1985 it received more favourable judgement in public opinion than a year before. By the spring of 1986 this trend became even more marked.

Van mit tanulnunk egymástól

Közvélemény-kutatás Mihail Gorbacsov magyarországi útjáról

Az SZKP főtitkárának látogatásából főleg az emberi vonatkozások keltették fel a budapestiek figyelmét. Az emberek egészében véve jónak tartják a magyar—szovjet kapcsolatokat.*

A budapestiek kivétel nélkül értesültek az SZKP főtitkárának magyarországi útjáról, és kétharmaduk ezt tartotta a vizsgálatot megelőző napok legfontosabb eseményének; 23 százalékuk a labdarúgó-világbajnokságot említette.

Arra a kérdésre, hogy miért látogatott Gorbacsov Magyarországra, az emberek 87 százaléka tudott választ adni. 51 százalékuk a magyar—szovjet kapcsolatok ápolását, a két felet érdeklő kérdések, a két ország között felvetődő problémák megbeszélését említette. 39 százalékuk úgy vélekedett, hogy az SZKP főtitkára a Varsói Szerződés ülésére utazott Budapestre, és ezt az alkalmat használta föl arra, hogy a magyar vezetőkkel tárgyaljon.

A látogatás eseményeit — saját szavai szerint — a megkérdezettek 65 százaléka kísérte figyelemmel, és 63 százalékuk látta Mihail Gorbacsovot a tévében. Az idősebbek sokkal nagyobb arányban követték az eseményeket,

mint a fiatalabbak; ez főleg azzal függhet össze, hogy sokkal nagyobb arányban nézték a tévé közvetítéseit.

Az eseményeket követők 76 százaléka (az összes kérdezettek 49 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy ezek között volt olyan, ami különösen megragadta a figyelmét. A főtitkári látogatásból főleg az emberi vonatkozások keltették fel az emberek érdeklődését: Mihail Gorbacsov közvetlensége, szívéllyessége (51 százalék), Raisza Gorbacsova személye (29 százalék) és a házaspár belvárosi sétája (27 százalék). Az adatok szerint az SZKP főtitkára nagymértékben megnyerte a budapestiek rokonszenvét: 86 százalékuk találta nagyon, és 13 százalékuk közepesen szimpatikusnak.**

A budapestiek egészében véve jónak tartják a két ország viszonyát: 42 százalékuk nagyon jóknak tekinti a magyar—szovjet kapcsolatokat, 40 százalékuk pedig elég jóknak; csak 12 százalékuk minősíti őket közepeseknek és 2 százalékuk ennél rosszabbak-

* A közvélemény-kutatásra június 10-én este, Mihail Gorbacsov budapesti tartózkodásának harmadik napján került sor. A felmérés során 354 budapesti telefon-előfizetőt kérdeztek meg, akik a nem és az iskolai végzettség szempontjából megközelítőleg reprezentálták a főváros lakosságát.

** Egy összesített számadattal kifejezve azt mondhatjuk, hogy Mihail Gorbacsov „tetszési indexének” értéke 95 pont volt. (A maximális érték 100 pont lehetett.) A genfi csúcstalálkozó alkalmából végzett vizsgálat során a budapestiek hasonlóképpen nyilatkoztak az SZKP főtitkáráról: ekkor Ronald Reagan 61 pontos „tetszési indexével” szemben Mihail Gorbacsové 94 pontos volt.

nak. A magasabb iskolai végzettségű kevésbé tartják jónak a két ország viszonyát, mint az alacsonyabb végzettségűek.

A megkérdezettek kisebbik része (34 százalék) azt mondta, hogy a szovjet—magyar kapcsolatokban vannak problémák; az iskolázottabb válaszadók problematikusabbnak látják a két ország viszonyát, mint a kevésbé iskolázottak. Az emberek úgy vélik, hogy a magyar—szovjet kapcsolatokat főleg a gazdasági együttműködés terén jelentkező nehézségek terhelik meg.

A budapestiek többsége úgy látja, hogy a két ország egyaránt meríthetne egymás tapasztalataiból: 75 százalékuk szerint vannak olyan dolgok, melyekben a szovjetek tanulhatnak tőlünk. Az emberek szerint a szovjetek főleg a magyar gazdaságirányítási rendszer és a mezőgazdaság tapasztalatait hasznosíthatnák (41, illetve 29 százalék), nekünk pedig elsősorban a közösségi célok szolgálatát, az embe-

rek lelkesedését, „fanatizmusát” kellene átvennünk tőlük (46 százalék).

A vizsgálat során a megkérdezettek 60 százaléka azt mondta, hogy az elmúlt hónapokban nem változott a Szovjetunióról alkotott képe; 25 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy jobb lett a véleménye, és csak 9 százalékuk úgy, hogy rosszabb.

Azok, akiknek jobb lett a véleményük, elsősorban az új vezetési stílus és a pártkongresszus hatására ítélték meg kedvezőbbben a Szovjetuniót. Azok pedig, akiknek rosszabb lett a véleményük, elsősorban a csernobili katasztrófáról adott tájékoztatásra hivatkoztak, másodsorban pedig magára a katasztrófára.

A budapestiek mindent egybevetve rokonszenveseknek tartják a szovjeteket: 47 százalékuk nagyon szimpatikusnak ítélte őket, 40 százalékuk közepesen szimpatikusnak, és csak 5, illetve 2 százalékuk mondta azt, hogy kicsit vagy egyáltalán nem rokonszenvesek*.

Lázár Guy—Virágh Eszter

* A szovjetek „tetszési indexének” értéke 80 pont volt.

ABSTRACT: The visit to Hungary of the General Secretary of the Soviet Communist Party attracted attention mostly with its human aspects. The Soviet—Hungarian relationships in general are considered good.

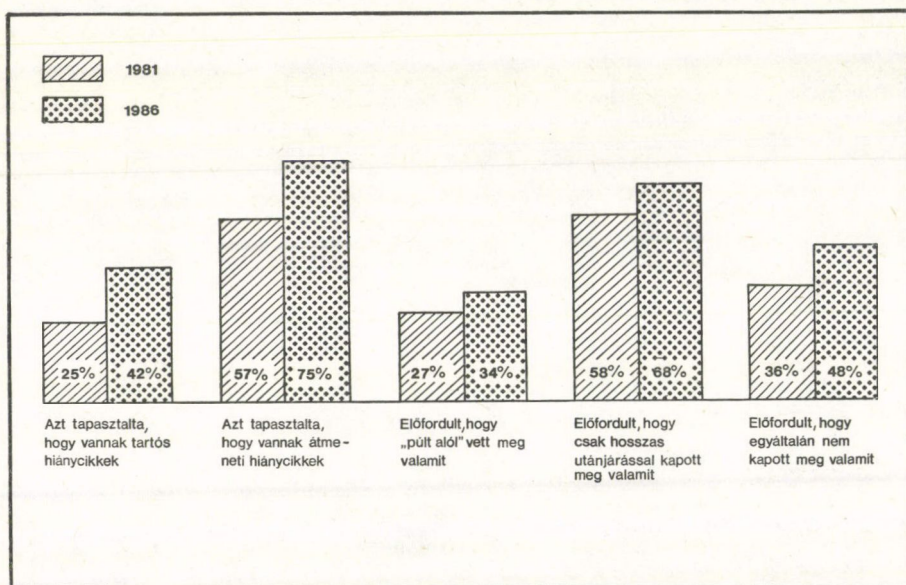
Hiánygazda(g)ság

Az elmúlt években jelentősen emelkedett azoknak az embereknek a száma, akik keresnek, de nem találnak.*

1981 tavaszáról 1986 tavaszára 27-ről 13 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik nem tudták megmondani, hogy vannak-e tartós hiánycikkek, és 24-ről 10 százalékra azoké, akik az átmeneti hiánycikkekről nem tudtak nyilatkozni. Ezek az adatok már önmagukban is a helyzet rosszabbodására utalnak, hiszen a hiányjelenségek ismertebbé válása valószínűleg a rossz tapasztalatok szaporodásából ered. A kérdésekre válaszolók véleményének változása ugyanebbe az irányba mutat:

25-ről 42 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik tartós, és 57-ről 75 százalékra azoké, akik átmeneti hiánycikkek létezéséről számoltak be.

Az 1982-ben végzett vizsgálatból már kiderült, hogy a tartós és átmeneti hiány között az emberek nem tesznek éles különbséget: az általuk említett árucikkek zöme mindkét kategóriában előfordult. Ez arra utal, hogy a fenti két kérdésre adott válaszok nem a hiány pontos ismeretét tükrözik, hanem annak átélését: az, hogy valaki

* A közvélemény-kutatás 1986 tavaszán készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

tartós hiánycikkeknek minősít valamit, nagyobb frusztrációt jelez, mint az, hogy ugyanazt a terméket átmeneti hiánycikként említi.

A hiány következményei közül az a legkellemetlenebb, ha valaki egyáltalán nem kapja meg azt, amit keres. 1986 tavaszán az emberek 49 százaléka számolt be ilyen esetről, ami 13 százalékos növekedést jelent 1981-hez képest. Hosszas utánjárásról, kitartó keresgélésről az emberek 68 százaléka beszélt; 1981-ben 10 százalékkal kevesebben kényszerültek erre.

A hiány társadalmilag talán legkárosabb következménye a korrupció, a vásárláskor adott csúszópénz, az összeköttetések igénybevétele. Az elmúlt öt évben 27-ről 34 százalékra

nőtt azoknak az aránya, akik „bevallották”: volt olyan eset, amikor kénytelenek voltak valamit „pult alól” megvenni. És ez az arány valószínűleg alacsonyabb a ténylegesnél, hiszen a társadalmi morál, ha megérti is, nem fogadta el teljesen ezt a gyakorlatot.

A hiányhoz való alkalmazkodás megnyilvánulása a tartalékok képzése: az emberek 20 százaléka szokott úgy vásárolni, hogy a vásárlás pillanatában nincs szüksége az adott termékre, de megveszi, mert akkor éppen lehet kapni. Ily módon valamelyest ellensúlyozható az ellátás egyenetlensége. Ez az arány 1981 óta nem növekedett.

Farkas Katalin

ABSTRACT: As the findings of a poll taken on the shortage economy in early 1986 show, the number of those who cannot find what they search for has considerably increased in recent years.

Derűre ború

A gazdasági közhangulat alakulásáról

1986 tavaszán az emberek jobbnak látták az ország helyzetét, mint fél évvel korábban, de személyes anyagi helyzetüket továbbra is nagyon rossznak tartották.*

Az ország gazdasági helyzetének kedvezőbb megítélése elsősorban abból eredt, hogy a gazdasági perspektívákat jobbnak látták az emberek. 1985 őszéhez képest csökkent azoknak az aránya, akik tartósaknak ítélték a gazdasági nehézségeket (34-ről 27 százalékra), és növekedett azoké, akik a gazdasági fejlődés felgyorsulására számítottak (34-ről 42 százalékra). Emellett 5 százalékkal kevesebben vélekedtek úgy, hogy a következő egy-két évben csökkenni fog a lakosság életszínvonala, illetve annyival többen gondolták azt, hogy változatlan marad.

Az ország gazdasági helyzetének bizakodóbb megítélését minden társadalmi—demográfiai csoportnál meg lehetett figyelni. A legoptimistább álláspontot az idősebbek, az alacsonyabban iskolázottak és a községekben élők foglalták el, de a legmagasabban iskolázottak, a fiatalabbak és a városiak is kedvezőbbnek látták a helyzetet.

Az ország gazdasági helyzetének kedvezőbb megítélésében valószínűleg szerepet játszott az, hogy az év elején a tömegkommunikációban felerősödtek és nagyobb teret kaptak azok a közlemények, amelyek a gazdasági nehézségek leküzdésének, a fellendülés megindulásának lehetőségéről szóltak. Úgyanakkor a felmérés idején még nem voltak közismertek az első három hónap termelési eredményei.

A személyes anyagi helyzetüket csak a vásárlási lehetőségek szempontjából ítélték meg kedvezőbben az emberek. Csökkent azoknak az aránya, akik a beszerzési nehézségek növekedéséről számoltak be; a többség úgy vélekedik, hogy ezek nem változtak. Kicsit kedvezőtlenebbé vált a keresetek és az árak egymáshoz való viszonyának megítélése: 13-ról 10 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik úgy gondolták, hogy a keresetek növekedése fedezni fogja az árak emelkedését. A döntő többség (84 százalék) ezzel elmentéses álláspontot képviselt. 52 százalékuk arra számított, hogy a keresetek növekedése csupán egy kis részét fedezi majd az áremelkedéseknek, 16 százalékuk arra, hogy nagy részét, 16 százalékuk pedig arra, hogy egyáltalán nem fedezi ezeket.

Nem változott számottevően a reáljövédelmek várható alakulásának megítélése. Az emberek 69 százaléka azt tapasztalta, hogy kevesebbet tud vásárolni jövedelméből, mint egy évvel korábban. 36 százalékuk úgy látta, hogy érezhetően kevesebbre futja, 13 százalékuk pedig úgy, hogy jóval kevesebbet ér a pénze.

A felnőtt lakosság egynegyede arra számított, hogy ebben az esztendőben az árak jobban fognak emelkedni, mint 1985-ben; további egynegyedük viszont azt várta, hogy kisebb lesz az infláció.

Vásárhelyi Mária

* A közvélemény-kutatás 1986 tavaszán készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

ABSTRACT: According to a poll taken in spring, 1986, the population considered the situation of our country to be better than six months before, however, their personal financial situation still had very low ratings in their opinion.

Könyvekről

Kínálat és kereslet

I. De Sola Pool—H. Inose—N. Takasaki—R. Hurvitz: *Kommunikációs áramlások. Fölmérés az Egyesült Államokban és Japánban.* North—Holland — Amsterdam — New York — Oxford, University of Tokyo Press. 1984.

Napjainkban információs túlkínálatról és információnségről egyaránt sokat hallunk. Ennek ellenére a társadalomban keringő információ kvantitatív mérésére még csak elszórtan került sor, enélkül pedig az előző két, egymásnak ellentmondó kifejezés nem értelmezhető egzakton, s megmarad a publicisztika hangzatos frázisai sorában. Amíg nem ismerjük globális módon — tehát elektronikus és nem elektronikus kommunikációs eszközökre egyaránt kiterjedően — az információkínálat és -fogyasztás mértékét, megalapozott értékelést sem nyújthatunk róluk.

A feladat természetesen nagyon bonyolult — hiszen rögtön felvetődik a kérdés, hogy mivel mérjük az egymástól jelentősen különböző információfajták — vizuális, akusztikus, írott, elektronikus impulzusok formáját öltő, technikailag közvetített, személyközi, ponttól pontig összeköttetést biztosító és tömegkommunikációs információk — volumenét, hogy azok összegezhethetők legyenek, és indexet tudjunk számolni az információkínálatból és -fogyasztásból. Nem fogadható el az az álláspont, hogy ez nem lehetséges, ugyanakkor azzal is tisztában kell lennünk, hogy tökéletes, mindenki által elfogadható mutatót nem tudunk képezni. Ez azonban így van egy sor más mutatónál is, melyeket mégis sikerrel alkalmaznak a közgazdászok (gondoljunk például a „megélhetési költségek” vagy a „munkanélküliség” kategóriájára, de akár a szinte leggyakrabban használt mutatókra, a GNP-re vagy a nemzeti jövedelemre).

Az információs vagy kommunikációs áramlások mérésére először Japánban tettek kísérletet, az „információs társadalom” jellemzése céljából 1968-ban, majd 1970-ben. 1975-ben a posta és telekommunikációs minisztérium kommunikációpolitikai osztálya egy kézikönyvet publikált az információs áramlások felmérésének módszertani szabványáról, és rendszeres felméréseket végzett. Az eredeti táblázatok 35 médiumra terjedtek ki, s olyan elemeket is tartalmaztak, mint a zenehallgatás, a társalgás, a színházlátogatás, külön-külön a fekete-fehér és a színes televíziózás, az (álló)képek stb. Ezek a példák azért érdekesek, mert az információ számbavételének mértékegysége a „szó” volt. Bonyolult átszámítási kulcsok segítségével minden információ-típust „szavakra” számítottak át. Igaz, tulajdonképpen bájtokra is átszámíthaták volna, hiszen az adatkommunikáció bájttjait is átszámították szavakra, de a „szó” mint mértékegység valószínűleg kevésbé technikainak tűnt, inkább volt társadalmi mutató jellege. (A módszer logikájának leírását megtalálhatjuk a *Mass Communication Review Yearbook* 2. kötetében — szerk. G. C. Wilhoit, H. de Bock, 1981. Sage, Beverly Hills. —, Y. Ito: *The „Johoka Shaka” Approach to the Study of Communication in Japan* című cikkében, a 671—698. oldalon. A módszer néhány problémájára pedig az utána következő két amerikai szerzőjű cikk mutat rá.) Mindenféle számítás kiindulási alapja a folyóbeszéd volt — ez a japán nyelv esetében 120 szó/perc. A másik alapvető feltételezés az volt, hogy bizonyos távolságról nézve, egy átlagos állóképen — japán írásjelekkel — 80 szót képes a néző meglátni-felismereni. Ha e két feltételezést elfogadjuk, különböző módosításokkal mindenfajta információt le tudunk segítséggel írni. A színes kép például 50 százalékkal több információt tartalmaz, mint a fekete-fehér, egy perc alatt a néző átlagosan 10 (álló)képet lát a moziban stb. A megoldá-

sok kétségkívül szellemesek, és a megmondolások különféle — nyelvészeti, pszichológiai, szociológiai — kutatások eredményeire épültek. Újszerűségük miatt természetesen széles körben vitájkák alkalmazhatóságukat, de a japánokat ez nem zavarta abban, hogy segítségükkel különféle mutatókat kreáljanak, melyeket a kommunikációpolitikai döntéseknél felhasználtak.

A jelen könyv amerikai szerzői szintén egy sor fenntartást megfogalmaztak, mielőtt a Japán—USA összehasonlító vizsgálatot elkezdték volna, és végül is úgy tűnik, egyetlen döntő érv szólt a módszer alkalmazása mellett: az, hogy másmilyen módszerük az információáramlások kvantitatív mérésére egyszerűen nem volt. Kisebbs-nagyobb módosításokat ugyan végrehajtottak az amerikai team tagjai a módszeren, de annak alapvető logikája megmaradt. Lenyesegették a japán koncepció túlzó „vadhajtásait” — például azt, hogy a látványt, valamint a zenét is „szavak” segítségével kívánták leírni. Kielégítőbbnek találták azt a megoldást, hogy a zenéről inkább teljes egészében lemondjanak, mivel nem találtak megfelelő eszközt információtartalma mérésére, a televízió esetében pedig vonzóbbnak tűnt számukra az a racionális megoldás, hogy a hangos mozgóképet hangjára, azaz a mondott vagy frott szövegre redukálják. A harmincöt médium helyett tizenötöt vettek csak figyelembe (amelyek „fontosak” és a megszerített feltételek mellett is mérhető). Többször ki is fejezték a kötet szerzői, hogy sajnálják, hogy bizonyos médiumok kimaradtak a felmérésből — például a katonai komplexum infóáramlásai, melyek nagy volument képviselnek, valamint a hivatalon belüli kommunikáció —, de felmérésükre nem volt mód.

Úgy tűnik, a japánok nagyobb fantáziával és merészséggel vágtak bele a különböző típusú információk összevetésének megoldásába, az amerikai kutatók filozófiáját pedig inkább az jellemezte, hogy csak az létezik, ami kielégítő, „egzakt” módon mérhető, a többitől inkább ne mondjunk semmit. A kutatók — amennyire csak lehetett — szuverenitásukhoz is ragaszkodtak, s ennek következtében erősen leszűkült az összehasonlítás lehetősége. Ilyen elvi különbség volt például a japán és az amerikai csoport között az, hogy míg a japánok az információkínálatnál, például a rádiózásnál, csak a rádióadók számát, illetve az általuk

sugárzott műsoridőt, valamint a vevőkészülékek számát vették figyelembe, az amerikaiak a potenciális hallgatókat, azaz a rádióval ellátott háztartások átlagos számát is tekintetbe vették. De hasonló logika alapján a japánok az iskolateremben előadó tanárt vették egységként figyelembe az információkínálat meghatározásánál, az amerikaiak pedig besorozták az osztálylétszámmal is. Kétségkívül mind a két közelítésnek megvan a jogsultsága, közeli jelenségeket mérnek, ha nem is azonos. Meggondolandó azonban, hogy mit válasszunk adott esetben: az elveinkhez való merev ragaszkodást, és annak következményeként az adatok utólagos adjusztálását az összehasonlíthatóság érdekében, vagy pedig kezdetben több megértést egymás közelítései iránt.

Aki részt vett már nemzetközi kutatásban, illetve adatgyűjtésben, beállítottságtól függően részvétellel, megértéssel vagy kárörömmel olvassa azt a sok problémát, ami az összehasonlító adatgyűjtés során felmerült, és úgy tűnt, szinte teljesen meghiúsította az összehasonlítás lehetőségét. Ezt kell mondanunk annak ellenére, hogy belelapozva a könyvbe, nagyon sok grafikont látunk egymás mellett USA—Japán felirattal. A szövegben azonban a szerzők annyi fenntartást fogalmaznak meg az értelmezhetőséggel kapcsolatban, hogy az olvasó elbizonytalanodik. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy a könyv legfőbb értéke — az amerikai adatbázis közlése mellett — az összehasonlítás kudarcainak a leírása, illetve elemzése. A japán és az amerikai angol nyelv szerkezetében (ne felejtjük el, alapvető kategória a „szó” volt!), az írásmód különbözőségében, a statisztikai adatgyűjtés rendszerében, a kommunikáció-kutatási tradíciókban, de a kommunikációpolitikában, illetve a kommunikációs eszközök társadalmi funkciójában fellelhető különbségek mind-mind az egyetértést nehezítik. A felmerült sok probléma miatt a szerzők végül is arra az álláspontra jutottak, hogy az adatok *közvetlenül* nem hasonlíthatók össze általában, legfeljebb csak a *viszonyszámok*, de tulajdonképpen az a megbízhatóbb, ha csupán a *trendeket* vetjük össze országonként. Ez utóbbit azonban megnehezíti az a tény, hogy a japán adatok többnyire csak a korábban említett négy évre vannak kiszámítva, s ez általában nem elegendő trend fölrajzolására. A legalapvetőbb, legáltalánosabb megállapítások azonban számszerűen dokumentálhatók.

A tizenöt médium, melyekre vonatkozóan a kutatók adatot gyűjtöttek: a rádió, a televízió, a kábeltévé, a lemezek és magnószalagok (csak az USA-ban), a mozi, az iskolai oktatás, az újság, a folyóiratok, a könyvek (Japánban a telefonkönyvek külön), a postai levélküldemények, a telefon, a telex, a távirat (levél-távirat csak az USA-ban), a fakszimile, az adatkommunikáció.

Ezek első lépésként két-két alcsoportra bonthatók: a tömegkommunikációs és a „ponttól pontig” ható, individuális kommunikációs eszközökre. A határ azonban a fejlődés során egy sor jellemző tekintetében elmosódik közöttük, valamint belép egy újfajta kommunikációtípus: a gép-gép közötti kommunikáció is, s mivel az utóbbi növekedésének se fiziológiai se pszichológiai, határa nincsen, részaránya a társadalom kommunikációs áramlásaival egyre nagyobb lesz.

Az egyes médiumoknál a két alapvető adateset a *információkínálatot* és az *információfogyasztást* jellemezte, majd az információ termelésének, terjesztésének és fogyasztásának a költségeit mint a médiumok fejlődését döntő módon befolyásoló tényezőket vizsgálták meg a kutatók. A fejlődés tendenciáinak vizsgálatánál célszerűnek tűnt az elektronikus kommunikációs eszközök elkülönítése az egyéb kommunikációs eszközöktől, elsősorban a nyomtatott (és írott) médiumoktól.

Az adatok alapján a legáltalánosabb következtetések mind Japánban, mind az USA-ban megegyeznek: egyre növekszik az információ túlkínálat, melyek forrása elsősorban a műsorszórás növekedése; az információforgalom erősen összefügg az árakkal; a hagyományos médiumok stagnálnak, míg az elektronikusak fejlődnek.

Legszembetűnőbb az információkínálat és -fogyasztás közötti többszörös nagyságrendbeli különbség: 1980-ban az USA-ban az átlagállampolgárnak 11 millió „szó” információt kínáltak, melyből az 48 ezret fogyasztott — 1975-ben 8,7 milliót, 45 ezerrel szemben. Japánban 1975-ben 1,7 millió szónyi információkínálatból az egyének 23 ezret fogyasztottak. Mind a kínálatban, mind a fogyasztásban kulcsszerepe a rádiós és televíziós műsorszórásnak volt, s ez magyarázza a két ország információkínálata közötti jelentős különbséget. Az USA-ban a vizsgált eszközökre vonatkozóan a kommunikáció áramlásában a rádiós és televíziós

műsorszórás 1960-ban 92 százalékkal, 1980-ban 98 százalékkal részesedett. Japánban 1960-ban 84 százalékkal, 1975-ben 91 százalékkal volt az arányuk.

E számok láttán a recenzens lázasan újrakezdte olvasni a könyvet, hogy megtudja, milyen társadalmi információs áramlatok méréséről van szó tulajdonképpen, melyekben a rádió és a televízió szinte kizárólagos szerepet játszik. Nem derült ki végül is egyértelműen. Emlékeiben viszont felmerültek egy másik, korábban készített s szintén világsikerű tanulmányok adatai: Uri Porat az USA információs szektoráról készített felmérése során gazdasági jelentőségük alapján értékelt e szektor különböző elemeit, s a rádiós és televíziós műsorszórás jelentőségét 1 százalékkal alattinak találta. Ne térjünk itt most ki arra, hogy milyen különbségek vannak az információs szektor összetétele és az itt ismertetett tizenöt médium összetétele között, s arra sem, hogy az egyik *szertől a gazdasági jelentőséget*, a másik az *információkínálatot* kívánta mérni (költségeivel együtt). Ha azonban a két adatot egymás mellé tesszük, abban biztosak lehetünk: a műsorszóró eszközök *társadalmi* jelentőségét egyik sem méri megbízhatóan. Tehát e tizenöt eszközzel mérni a társadalmi információs áramlásokat — nem tűnik megalapozott törekvésnek. Ezt a szerzők is érzik, amikor az egyes témakörökhöz kapcsolódva, asszociációs alapon sajnálkoznak azon, hogy milyen információ-típusokat nem tudnak mérni, illetve mikor közlik bizonyos, a témába vágó, de nem a jelen összehasonlítás céljára készült tanulmányok megállapításait (például a hivatali kommunikációról, melynek egy részét az elektronikus adatkommunikáció jelenti). Ha azonban nem vagyunk nagyravágyók, s a társadalmi kommunikáció vizsgálata helyett megelégszünk e tizenöt eszköz egymáshoz viszonyított fejlődésével, akkor is probléma, hogy közülük tizenhárom 2—8 százalékkal részesedik az összes információkínálatból. A gazdasági jelentőség alacsony arányát látszik bizonyítani az a tény, hogy a rádiós és televíziós műsorszórás a többihez képest rendkívül olcsó. A rádiós műsorterjesztés tízszer olcsóbb, mint a televíziós műsorszórás (cent/ezerszó), s ugyanakkor az újság terjesztési költsége harmincszor, a könyvé négy-százszor, a postái és a telefoné kb. tízezerszer drágább, mint a televíziós műsorterjesztés, ezer szóra vetítve. (Vigyá-

zat! E megdöbbentő adatok az információkínálatra vonatkoznak, a hatékonyságról tehát semmit sem mondanak — 1975-ben az USA összes információkínálatának 0,5 százalékát fogyasztották el, s az információkínálat 75 százaléka rádióinformáció volt. Ezenkívül az információ-előállítás, -terjesztés és -fogyasztás költségeit sem az általunk megszokott szempontok szerint vették figyelembe, azaz a költségek felmerülési helye szerint. Így a rádiós és televíziós információ terjesztési költségei az újság terjesztési költségeivel úgy kerültek szembe, hogy ez utóbbi az előfizetési költségeket is tartalmazza, s nem fogyasztási költségként merült fel. Az újságnak nincsen fogyasztási költsége, a rádióknak és televízióknak igen — a készülékek beszerzési és javítási költségei —, bár előfizetési díja nincsen.) Az USA-ban sokkal nagyobb a kínálat, mint Japánban, nemcsak az ország méretei miatt, de egy főre vetítve is. Ennek oka szinte kizárólag a rádió — és jóval kisebb mértékben a televízió — eltérő társadalmi szerepében keresendő.

A többi információtípus forgalmi adatait vizsgálva szembevetjük, hogy Japánban a telex és a fakszimile jobban elterjedt, mint az USA-ban. Ez összefügg azzal, hogy a japán írásmód miatt a hivatali kommunikáció a mai napig is kézzel írott dokumentumokon alapul, s ezek másolásának legmegfelelőbb formája a fakszimile. Az USA-ban nagyon jó a telefonhálózat és a számítógép-hálózat, s ez fölöslegessé teszi a sokkal drágább és lassúbb telexet, s mivel kevés az előfizető, a rendszer nem is vonzó. A távirat szerepe Japánban is és az USA-ban is csökkenő, de a magasabb japán adat azzal magyarázható, hogy ott a posta állami monopólium, és szociálpolitikai okokból bizonyos szolgáltatásokat, ha veszteségesek is, fenn kell tartania; a monopólium nem a legalkalmasabb módja a leggazdaságosabb megoldások kialakulásának.

Az információfogyasztás adatai még nehezebben hasonlíthatók össze, mint az információtermelési. Olyan hiányosságokra derült például fény, hogy az USA-ban nincsenek összehasonlítható adatok, idősor az újságolvasásról, mert ez nem lényeges a kiadók számára, akik eredményességüket az eladott példányszámokkal mérik. Bár a rádió- és televízióhasználatról rengeteg felmérés készül a hirdetőik miatt, ezek nagy része szintén nem vehető össze közvetlenül. A két kultúra, két nyelv különbsége szintén kétséges

tett egy sor számítást. Az adatok szerint ugyanis az USA-ban az egy főre jutó információ kétszer annyi, mint Japánban. Kiderül azonban, hogy Japánban a rádióhallgatásnál egy percre 64 szót számoltak, az USA-ban 70-et; a televíziónál a megfelelő japán adat 63 szó, az USA-ban 153; az oktatásnál a japánok 71, az amerikaiak 120 szót használtak. Ugyanakkor az 1975-ben a televíziózásra fordított napi idő alig maradt el az USA-beli nézők adatától — 210 perc 223-mal szemben. Igaz, a műsorszórás stílusában, ritmusában is lehetnek nagy különbségek, de a „szó” fogalmában is. Ezenkívül Japánban a szógyakoriságot a bemondó beszédritmusa alapján, az amerikai kutatók pedig egy televízióállomás műsorából vett minta segítségével határozták meg.

A tömegkommunikációs és a „ponttól pontig” ható individuális médiumok információkínálata és -fogyasztása nehezen vehető össze, mert ez utóbbiak részese-dése az információkínálatból 0,5 százalékos, a -fogyasztásból pedig 6 százalékos. A kétfajta eszköz használatában természetesen az időbeli („szó”-beli) különbségek is jelentősek, de a kutatók a használati különbségek jellemzésére a következő feltételezésekkel éltek: az individuális médiumoknál a kínálatot és fogyasztást azonosnak vették, míg a tömegkommunikációnál (természetesen) nem. Ezzel egyidőben a tömegkommunikációs eszközök nézettségi-hallgatottsági adatait pedig egy „figyelmetlenségi tényezővel” csökkentették, míg az individuális médiumoknál azt feltételezték, hogy a kapcsolatban lévő partnerek kölcsönösen figyelemmel vannak egymás információira. A kétfajta kommunikációtípus viszonyára, illetve a változás tendenciájára a növekedési ütemekben tettenérhető különbségek mutatnak rá. A tömegkommunikáció információkínálatát például az USA-ban 1960 és 1980 között évi 8 százalékos növekedés jellemezte (némi lassuló ütemben), fogyasztását pedig évi 3,2 százalékos. Az individuális kommunikációs eszközöknél 5,8 százalékos volt a növekedés. (Ez utóbbi csoportba tartozik az adatkommunikáció is, mivel meghatározott feladótól meghatározott címzettig folyik.)

Japánban a tömegkommunikációs és a „ponttól pontig” áramló kommunikációs eszközök információkínálata azonos ütemben — 9,5 százalékkal — nőtt, a tömegkommunikációs információk fogyasztása pedig, akárcsak az USA-ban, 3,2 százalékkal évente (1960—1975 között).

A gyorsabb növekedési ütemet az amerikai kutatók azzal magyarázzák, hogy Japán a vizsgált időszak elején elmaradtabb volt kommunikációs téren, mint az USA.

Az elektronikus és a nyomtatott információk áramlásának jellemzőit összevetve a kutatók nagyon hiányolták a hivatali munkához kapcsolódó írott-nyomtatott dokumentumok áramlásának nyilvántartását, különösen azért, mert az adatkommunikáció viszont szerepelt az elektronikus eszközök között. A nyomtatott információk fogyasztásának adatai sem kielégítőek, ezért a kutatók alapvetően becslésekre kényszerültek az USA-ban, míg Japánban rendszeresen végeztek időmérleg-vizsgálatot. Az adatok elemzésének végső kicsengése az, hogy bár az elektronikus eszközök fejlődési üteme gyorsabb, nem kell félni a „Gutenberg Galaxis” végétől. A könyv más helyén a szerzők rámutatnak arra is, hogy a nyomtatott információk részarányának csökkenése nem jelenti az olvasás ugyanilyen arányú csökkenését. A fakszimile, a képernyőszöveg, az adatkommunikáció mind-mind az olvasáshoz kapcsolódik.

Az összefoglaló adatok után a könyv szerzői egyenként is megismertetnek bennünket a tizenöt kommunikációs eszköz fejlődési tendenciáival. Ezek részletes ismertetése itt nem tűnik célszerűnek, mert az adatok önmagukban nem sokat mondanak, s a szerzők is inkább az adatok gyűjtése, illetve elemzése során felmerült problémáikat írják le. A függelékben az amerikai adatokkal és az alkalmazott módszerekkel amúgy is részletesen megismerkedhetünk. Ritka az olyan korrektséggel dokumentált kutatási beszámoló, mint ez, de az ismertett problémák és kétségek miatt ez elkerülhetetlen is volt.

Az információáramlások felmérési adatait a japán kutatók már korábban is felhasználták különböző speciális mutatók képzésére, például figyelembe vették az áramló információk áramlási távolságát is, elkülönítve vizsgálták a nemzetközi információáramlásokat, becsülni próbálták az információs „egységek” mennyiségét, az információáramlások sokféleségének mértékét, az információáramlások tartalmára vonatkozó jellemzőket. Egyik speciális vizsgálatukat az amerikai team tagjai is megismertették, és a függelékben közölték. Ez a vizsgálat funkciói szerint

jellemezte az egyes kommunikációs eszközök információáramlását: munkával, foglalkozással kapcsolatos szakmai információk; a mindennapi étellel kapcsolatos információk; szórakozás. Meglepnék találták, hogy a szakmai információ az USA-ban és Japánban is igen alacsony aránnyal szerepel mind a kínálatban, mind a fogyasztásban. (Tekintettel arra, hogy a munkahelyi kommunikáció szinte egyáltalán nem szerepel a felmérésben, éppúgy, mint a felnőttoktatás sem, az alacsony arány nem is annyira meglepő.) A felsőoktatás információkínálata 50 százalékkal, a telex teljes mértékben, a telefon- és a levélforgalom 50 százalékkal került be például a szakmai információ kategóriájába, s az információáramlás túlnyomó többségét jelentő tömegkommunikáció teljességében kimaradt. Az általános és középiskola szocializációs funkciója miatt egészében az étellel kapcsolatos információk volumenét növelte, a mozi a szórakoztatókét. A rádiós és televíziós műsorszórás a szakmai információn kívül minden mást sugároz. Legáltalánosabb funkciója a könyvnek van — mindhárom információ típus megtalálható benne.

Érdekességként megemlíteném, hogy a könyvben két magyar vonatkozású megjegyzést találhatunk. A jelentősebb Szalai professzor nemzetközi időmérleg-vizsgálatára vonatkozik. Mint kiderül, az USA-ban ez a vizsgálat volt az egyetlen (s tíz év múltán ezt ismételték meg), melyben az újságolvasás idejére vonatkozóan megbízható adatokat találhatunk, de egyéb időmérleg adatokra vonatkozóan is etalonul szolgált a kötet szerzői számára. A másik említés név nélkül egy bizonyos magyar vizsgálatra vonatkozik, mely a világon egyedülálló módon az emberek társalgási szokásaira próbált fényt deríteni. A leírás szerint emberek egy csoportja beleegyezett, hogy magnót erősítsenek testükre, mely a nap folyamán minden verbális megnyilvánulásukat rögzítette. A vizsgálat eredményeiből csak azt tudjuk meg, hogy az emberek meglepően keveset beszélnek. Az amerikai kutatók fenntartásukat fogalmazták meg, hogy a vizsgálatot valaha is megismételnék, különösen az USA-ban, a felmerülő személyiségi jogi problémák miatt.

Kováts Ildikó

Mit néznek, mit hallgatnak déli szomszédaink?

Dordije Popović: *Radio u Vojvodini. Zajednica radio-difuznih organizacija SAP Vojvodine, 1985. Televizija videna očima istraživača, 1975—1985. Radio-televizija Novi Sad, 1985.*

Vaskos két kötetet hozott a posta minap Újvidékről. A *Rádió a Vajdaságban* és a *Televíziónézés kutatószemmel* című könyvek az újvidéki rádiót és televíziót mutatják be.

Természetesen a rádió az öregebb testvér. A krónikások feljegyezték, hogy az első rádiótelefon Jugoszláviában a Crna Gorán, 1904. augusztus 3-án szólalt meg. 1918-ban Zágrábban kezdte meg működését egy rádióállomás Radio Grič néven. A Vajdaságban 1921-ből jelzik az első rádiótelefont, 1922 óta pedig már rádióállomás is működött itt. 1941-ben öt állomás volt Jugoszláviában; az első illegális rádióadás 1941 júniusában Zágrábban indult, ezt követte novemberben a ljubljanai, majd 1942-ben a szlovén felszabadító front is megkezdte adásait.

A „Radio Novi Sad” 1949 óta működik. Szerb-horvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelvű adásait 1980-ban 15 532 óra 44 percen sugározta, ebből a magyar nyelvű adások 2135 órányi szöveges és 4045 órányi zenés programot tettek ki. Magyar adást Újvidéken kívül kilenc területi, körzeti állomás sugároz: Apatin, Szabadka, Zombor, Kovin, Temerin, Titov, Vrbas, Kula és Kováčia.

Az újvidéki televízió 1974 óta szolgáltatja műsorait, a rádióhoz hasonlóan öt nyelven. 1980-ban 2859 órányi adásából 725 óra volt magyar nyelvű.

A szerb-horvát és a magyar műsor-naponta, a többi nyelveken készülő programok hetenként egyszer jelentkeznek. Amíg idáig eljutott a vajdasági televízió, sok próbálkozás történt. 1971-ig a belgrádi központi tévéállomás adott programot Újvidékre. Ebben az időben kezdték el szervezni az önálló újvidéki adásokat, s a munkában eleinte mindössze egyetlen egy „kölesönként” mérnök vett részt — az újvidéki rádióból. Ekkor kezdődött a párbeszéd a belgrádi televízióval, amely meggyorsította a vajdasági adások megszervezését. Mindent elő kellett teremteni: a szerkesztőség tagjait, a stábot, az operatőröket stb. — egyszóval a feltételeket az adás beindításához. S amikor ez már mind együtt volt, meg kellett határozni, mit is akar az újvidéki televízió, hogyan lehet azt megvalósítani.

1974 januárjában azután meg is jelent az újvidéki televízió a jugoszláv tévé programjában: a szerb-horvát nyelven sugározott politikai információs műsorban, a „Signal”-ban. Európában 1974 áprilisában mutatkozott be először mint önálló állomás, s az első sikert Dublinban, 1975-ben érte el egy dokumentumfilmmel, amelyért Arany Hárfá díjat kapott.

A Vajdaságban 1968-ban minden harmadik lakosnak volt televíziókészüléke, 1981-ben pedig már 1,2 lakosra jutott egy készülék.

Mit sugároznak az adók? Erről egy közvélemény-kutatásból származó táblázat ad hírt. A televízió külpolitikai adásait a kérdezettek 75,7 százaléka nézi, a rádiót 8,1 százalékuk hallgatja. A belpolitika ugyanígy érdekli a tévénézőket: a kérdezettek többsége kifejezetten ezért kapcsolja be készülékét, és 76,7 százalé-

kuk kíváncsi a képernyőn látható belpolitikai eseményekre. A rádió hasonló adásait a kérdezettek 7,5 százaléka hallgatja. Míg a tudományos műsorok hallgatottsága a rádióban 4,9 százalékos, addig a képernyőn ez eléri a 73 százalékot. A képviselők és a tanácsstagok munkájára a rádióhallgatók 5 százaléka kíváncsi, míg a televízió képernyőjén a kérdezettek 69,3 százaléka követi figyelemmel. A televízió kétségtelenül a legnépszerűbb tömegkommunikációs eszköz, ha hozzá vesszük, hogy a központi és a helyi lapok olvasottsága ugyanezekben a témákban 10—13 százalékot ér el mindössze.

Mennyi időt szánnak az emberek a rádió, illetve a tévé nézésére, hallgatására? Egy felmérésből kiderül, hogy öt óránál többet a megkérdezetteknek csupán 8,3 százaléka hallgat rádiót. Egy órától három óráig terjedő időtartamban rádiózik a kérdezettek 37,1 százaléka, a televíziót pedig 42,4 százaléka nézi ugyanennyi ideig. A legidősebb megkérdezettek (a 65 év felettiek) 27 százaléka nem kíséri figyelemmel a rádió programját, s a 18—24 évesek 11 százaléka általában „éppen csak” bekapcsolja a készüléket.

A legnézettebb műsor a mi tévéhíradónknak megfelelő TV Dnevnik.

A falusi műsorokról a megkérdezettek úgy nyilatkoztak, hogy több ilyen adás kellene. A „Barázda” című adás szerb-horvát és magyar nyelven is folyik, a „Műsor a falunak” szerb-horvát rádióadása reggel hattól 8 óráig tart. Ez nem a legjobb időpont, sokan kifogásolták. A nagy dologidőkben, reggel 5 órától este 20 óráig általában nem hallgatnak rádiót, nem néznek tévét az emberek falun. Ezért úgy látják, hogy 20 óra után lenne a legjobb terminus a közvetítésekre. Ugyanakkor az újvidéki rádió magyar nyelvű adását jónak találták a hallgatók.

A vajdasági televízió adásainak speciális a tematikája. A műsorkészítőknek figyelembe kell venniük a helyi tradíciókat, és feladatuk az is, hogy ismertessék, hogyan élnek a nemzetiségek a Vajdaságban.

1980-ban indult a „Novi Sad-i képeslapok” című műsor, amely minden harmadik hét esütörtökjén este 20 órakor

kezdődik. Ez tulajdonképpen városi krónika a napilapok metodikájára építve, vagyis városnézés „belpolitikával” köritve; a lokálpatriotizmus egészségese megőrzése, „szociális fénykép” a város életéről, a szolgáltatásokról stb. Újdonságokat mutat be az iskolákban, az egyetemeken, új drámák, operák, balettek bemutatásáról ad hírt, közli, mit láthatnak az emberek a moziban, milyen új könyveket találhatnak a könyvtárakban. Mindezt természetesen a képernyőre írt módszerekkel közli a műsor.

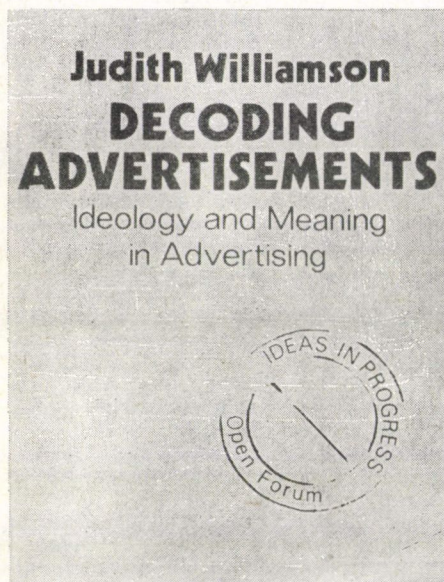
A közvélemény-kutatások szerint a vajdasági kérdezettek 63 százaléka szívesen néz mozi- vagy tévéfilmeket a televízióban. Jugoszláv filmet a legifjabbak (a 10—14 évesek) néznek a legszívesebben. A felnőttek az olasz filmeket szeretik a legjobban (20,9 százalék), utána a latin-amerikai filmek következnek (16,21 százalék), majd a magyar filmek 11,35 százalékkal. A legkevésbé nézetek a görög, illetve a spanyol filmek (mindössze 8 százalékot érnek el).

1980 óta sugározza az újvidéki televízió sajátos hét végi műsorát „Éjféli promenáda” címmel. Ez az adás úgynevezett „kontakt”-program: a nézők betelefonálhatnak, tippeket adhatnak, hozzászólhatnak különféle témákhoz, híres emberekkel, színészekkel, élenjáró dolgozókkal, írókkal stb. beszélgethetnek. A késő éji műsort zene teszi színessé. Természetesen erről is készült felmérés. A nézők a kései időpont ellenére is szeretik ezt a műsört, és sok-sok zenét kérnek. Legtöbben népdalokat, régi városi dalokat, magyar nótát és cigányénekeket írtak a kívánságlistára, a fiatalok pedig pop- és rockmuzsikát, toplistát és még több világsztár fellépését sürgették.

A felsorolt műsorok mellett a két könyvben természetesen továbbiak is elemzésre kerülnek. Külön írások foglalkoznak a legifjabb korosztályokkal, a velük való bánásmóddal. Végül sok szó esik a könyvekben a rádió és a televízió stílusáról is, arról, hogy az adók nemcsak közvetítő szerepre vállalkoztak, de egyben a szép beszéd apostolaivá is kell válniuk.

Barity Paula

Reklámfejtés

Judith Williamson: Decoding Advertisements. Ideology and Meaning in Advertising. Marion Boyars, London, 1985

Napfényes tájak, fodrozódó habok, csillogó autók, bársonyos bőrök, varázsos tekintetek, luxuslakások — a reklámok világa. Tiszta pillanatainkban érezzük, hogy hamis ez a csillogás, hogy ez csupán festett világ. De mégis, hol a turpisság? Hogyan is működik a reklám, mivel éri el, hogy elhisszük: X szappan jobb, mint Y; hogy ez a bútor kényelmesebb, mint az? A jó reklámnak bármennyire figyeljük is a „kezet”, nem látjuk, mikor „csal”. Ezt a bővészkedést leplezi le könyvében Judith Williamson angol szociológus.

Az irodalomjegyzékben szereplő szerzők listájából egyértelműen kitészik beállítottsága: Althusser, Barthes, Berge, Freud, Foucault, Lacan, Lévi-Strauss, Saussure — a strukturalizmus és a pszichoanalízis nagy művelői, alkalmazói. Számunkra különösen érdekes munkájának marxista vonulata, amennyiben a

marxizmus és a strukturalista gondolkodás sajátos alkalmazását kísérli meg. Könyve több szempontból szimpatikusabb más, a reklámok hamisságát leleplezni igyekvő munkánál, mivel nem feminista, nem direkten ideologikus, hanem az aprólékos és alapos eredményei tárják fel végül azokat az eszközöket, amelyekkel a reklám dolgozik. Értéktételeket egyáltalán nem olvashatunk a könyvben, csak szembeállításokat, analitikus következtetéseket és tényeket, amelyek önmagukért beszélnek.

Az elemzés két fő részre tagolódik. Az elsőt a freudi „álommunka” mintájára elemzi a „reklámmunkát” — azt, hogy hogyan is jutnak el hozzánk a reklámok üzenetei, milyen csatornákon keresztül, milyen eszközökkel él a reklám, hogyan próbál vásárlásra csábítani. A hangsúly azokon az eszközökön van, amelyek kívülre, a befogadóra irányulnak, amelyeken keresztül bevonódunk a reklám világába.

A szerző — már a felsorolt irodalomjegyzékből is látható — a jelelmélet kategóriáival dolgozik. Mint bevezetőjében kifejti, a tartalom és forma kategóriái helyett a jelölő és a jelölt fogalmait részesíti előnyben céljainak, vizsgálati módszerének megfelelően. Elemzését a jelek mint általános egyenértékűek vizsgálatával kezdi.

A reklámon látható jelek kölcsönösen átadhatják egymásnak saját értékeiket, egymásra vonatkozathatják jelentésüket. Ezt elérhetik a színek használatával, a tárgyak közvetlen egymásra vonatkoztatásával, a tárgyak és a személyek összekapcsolásával. Alapvető módszer a megkülönböztetés és az azonosítás. Ennek egyik nálunk is alkalmazott példája egy ismert személy és egy termék (márka) összekapcsolása. A szerző egy Chanel parfüm reklámját elemzi, amelyen Catherine Deneuve francia filmszínésznő látható, egy üveg illatszerrerrel. Itt a színésznő kölcsönzi saját képmását a parfümnek, így az üveggel együtt ezt is megvásároljuk. Fordított a helyzet, amikor maga a termék kölcsönzi saját képmását — nekünk. (A könyvben elemzett példa, egy John Player Special cigarettásdoboz felületén visszaverődő csoportkép.) A termék érzéseket is generálhat bennünk, például nyugalmat, kellemességet vagy éppen boldogságot — mint a „Boldogság” elnevezésű hajfesték használatjában. A termék fejtetőre állított módon — fizetőszövegé válik: megvásárlásával fizetünk

szép arcborúnkért és az ezen keresztül megszerzett érzésért, például a szerelemért.

A reklám és címzettje című fejezet azt elemzi, hogyan jön létre a termék jelentése a reklámban, hogyan választja le a jelentéseket a termékről, hogyan hoz létre minket, a nézőket a reklám, és hogyan teremtik meg magunkat a reklámok által. A szerző részletesen tárgyalja azt a folyamatot, amelyben a reklámozott termék és az azt körülvevő tárgyak referenciarendszerét a befogadás folyamatában újratemertjük, a terméket átértelmezzük és jelentéssel ruházzuk fel.

A reklámok mechanizmusai között a szerző (Lévi-Strauss alapján) feltárja a „reklámtotemizmust”. A reklámok különbséget tesznek köztünk, vásárlók között és igyekeznek valamilyen tábor „totemimádói” közé vonni minket — így válunk „Pepsi-emberekké”, „Marlboro-emberekké”, „Old Spice-” és „Chanel-emberekké”. Más esetekben éppen egyéniségünkre, személyiségünk sajátos vonásaira épít a reklám, de ez csak látszólagos, mert éppen sajátosnak tartott vonásainkkal húz a csőbe — és foszt meg karakterisztikus vonásainktól. „Ez a parfüm olyan egyéni, amilyen Ön!” — mind a kétszázezer fogyasztó számára. Számos reklámfotón figyelhetjük meg, hogy a modell — többnyire szép nő — farkaszemet néz velünk. A nő néző számára ez azt a hatást válthatja ki, mintha tükörbe nézne, és ez a folyamat, miközben sajnálattal ismerjük föl, hogy nem saját arcunk tündököl vissza a reklámról, már eldöntötte a küzdelmet: győz a szépítő-szerreklám, mit veszíthetünk? — csak a pénzünket.

Sajátos reklámtípust képeznek a rejtvénytípusú reklámok, ahol a néző azáltal kerül a reklám közegébe, hogy feladatot kap: el kell olvasnia, meg kell fejtenie valamit. Például ki kell töltenie egy hiányt, meg kell találnia egy hiányzó láncszemet, el kell olvasnia egy nehezen kibogozható szöveget vagy éppen egy képilesztett történetet kell megfejtenie. Ide tartoznak a szójátékokra, rejtett képi vagy nyelvi utalásokra, játékos ötletekre építő reklámok is.

A második rész fejezetei azokat a referenciarendszereket tárgyalják, amelyekre a reklám saját világot épít, amelyek a legtöbb reklám ideológiájában megjelennek, amelyeket reklámvilágga formálnak. Az egyik legfontosabb ilyen

referenciarendszer a természet. A reklámok világában a természet sohasem nyers, mindig „főzve” kapjuk konzervek, tabletták, félkésztermékek formájában. A reklámok kedvelt hátterei és a mai „vissza a természethez” elv reprezentánsai a természet tárgyai. Ez a természet azonban a reklámokban nem „természeti”, hanem „természetszerű” — azaz már csak utánzat, „olyan, mintha” pótlék. A reklámok világában az ember megrendszabályozza, átszervezi a természetet. Ennek a folyamatnak a főszereplője a tudomány, a tudós, aki legtöbbszőr megfellebbezhetetlenül, éteri magasságokból szól az egyszerű halandóhoz — még ha csak egy hajsamponról esik is szó. Hasonlóan „főzött” formában jelenik meg a szexualitás is — legalábbis az elemzett, túlnyomórészt angolszász reklámokban.

A reklámok kedvelt eszköze a mágia, a varázslás. Megtaláljuk bennük az alkímia formáit, amikor, ha nem is aranyat, de fonnyadt bőrből bársonyosat varázsolhatunk percek alatt, szőkebből barnát, boldogtalanból boldogot. Újra és újra feltűnik a varázslás számos eszköze: a varázsgömb, a búvós kör, a szellem a palackban.

A referenciarendszerek egy másik típusában a múlt és jelen, a történelem felhasználását figyelhetjük meg. Gyakran utalnak a reklámok — többnyire romantikus felhangokkal — személyes emlékeinkre, élettörténetünk állomásaira (szerelem, házasság, születésnap stb.). Másik jellegzetes típus a képi sűrítés, a szöveg és a kép ellentmondásainak kihasználása, a múlt és a jelen keveredik, ezáltal rejtett történetek bontakoznak ki és a reklám idődimenziót nyer.

Ismertetésünkben nem vállalkozhatunk az összes elemzett reklámtípus és fogás bemutatására, márcsak azért sem, mert a könyvben található 116, részletesen elemzett reklámfotó gazdag anyagának megcsonkítását szeretnénk elkerülni. Viszont mindazoknak, akiket érdekel a strukturalizmus gyakorlati alkalmazása, a vizuális kultúra, a tömegkultúra, ajánljuk, hogy rágják át magukat a hatalmas, de vonzó anyaggon. Különösen ajánlhatjuk azoknak a reklámszakembereknek, akik képesek saját szemszögüket megtartva elolvasni, mivel reklámtankönyvnek is beillik — ez pedig hiányoikk Magyarországon.

Hoffmann Márta

Lapokból

The word "TIME" is written in large, white, serif capital letters on a black rectangular background.

Kazettás irodalom

„Egészen Kaliforniáig utazhat innen — Dickens társaságában” — ezt a hangzatos mondatot olvashatjuk egy Oak Park-i (Illinois állam) könyvtáros, Jeanne Sullivan hirdetőtábláján. S a reklámszöveg nem jár messze az igazságtól, hiszen az ily módon ajánlott Copperfield Dávid hangfelvétele meglehetősen terjedelmes: nem kevesebb, mint huszonnégy magnókazettára van felvéve.

Egy birminghami fotóriporter, Mike Clemmer pedig a következőket mondja:

— Autóval általában nemigen indulok hosszabb utakra. De ha mégis rászánom magam, hát veszek egy könyvet, magnószalagon. Elegendem van a rádióból ömlő zajos muzikából meg a CB állandó recsegéséből.

„Mesélj valamit!” — ez volt gyerekorunk talán leggyakrabban elhangzó kívánsága. És manapság egyre inkább a felnőttek óhaja is hasonló. Az Egyesült Államok könyvesboltjai a legkülönbözőbb formákban kínálják az olvasnivalót. Megtalálhatók természetesen ezeknek a könyvesboltoknak a polcain a hagyományos fél- és egész vásznon kötésű kötetek és a paperback-kiadványok is, de a hagyományos könyvek mellett mind nagyobb számban jelennek meg a művek a jól ismert kis dobozókban, mágneszalagra feltekerelve, hogy 7 dollár 95 cent ellenében bárki bármikor lejátszhassa őket egy akármilyen kazettás magnetofon segítségével.

A hangszalagra rögzített könyvek címlistája már vagy 12 ezer kötetet tartalmaz. Vagyis annyit, amennyi egy közepes nagyságú könyvtárban megtalálható.

Némelyikük ráfér egyetlen kazettára, vagyis lehallgatása másfél óráig tart. Vannak aztán persze olyanok is, amelyek napokon át „mesélnek”. És az olvasók, jobban mondva hallgatók, kedvükre válogathatnak: a Hamlettől a Moby Dickig sok mindent megtalálnak közöttük.

A legkapósabbak a regények, de meglehetősen nagy a kereslet az olyan hasznos tanácsokat tartalmazó „könyvek” iránt is, mint például az One Minute Manager, amely a ranglétrán való feljebb kapaszkodás módozataival foglalkozik, az In Search of Excellence, amely önmagunk tökéletesítéséhez ad megszívlelendő tanácsokat, vagy a 21 Days to Stop Smoking, amelynek segítségével a legerősebb dohányos is, úgymond, három hét alatt leszokhat káros szenvedélyéről. Esetenként olyan címekbe is belebotlunk, amelyek ugyancsak fölgújtják a megcélzott hallgatóság fantáziáját, például a Totally Lewd Limericks (pajzánál is pajzánabb verssorok) vagy a How to Make Love to a Man (miképpen szeretkezzünk a férfiakkal), amelynek „fülszövege” előzékiyen figyelmezteti a vásárlót arra, hogy a szalagon „olyan kifejezések is elhangzanak, amelyek megbotránkoztatják az érzékenyebb lelki-letűket”.

— Semmi kétségem afelől — jelentette ki Valeri Cade, a Simon and Schuster kiadó audio- és videorészlegének elnöke —, hogy a hangszalagra rögzített könyvek előtt fényes jövő áll. Félévenként új meg új listákat dobunk piacra, és profitunk hat hónaponként megduplázódik.

Egyetért ezzel Mitchell Deutsch, a Warner audio-kiadó elnöke is:

— Itt van körülöttünk egy hatalmas befogadóképességű piac. Nem kell hozzá jósnak lennem, hogy előre megmondjam: a következő öt év folyamán legalább ötven és száz százalék közötti növekedést érhetünk el.

A Warner-kazetták többsége mellé egyébként egy kérdőívet is mellékelnek, amelyen vásárlóik érdeklődési körét,

flészvilágát is feltérképezik. Tavaly 200 ezer kérdőívet kaptak vissza kitöltve. Mindenekelőtt az ország audio-piacát mérték fel. A számítógépes előrejelzések szerint 1986 folyamán az Egyesült Államokban több mint 250 millió dollár értékben adnak el audio-berendezéseket. Az elemzések kimutatták, hogy az autógyárak többsége úgy dobja piacra új konstrukcióját, hogy a gépkocsiba eleve beszerelnek valamilyen lejátszó berendezést is. És a Walkman-típusú (csak lejátszásra alkalmas) magnetofonokkal sétáló emberek lassanként teljesen benépesítik az utcákat és a tömegközlekedési járműveket. És az autókban minden egyes rádiós magnó, az emberek nyakában minden egyes fülhallgatós Walkman-készülék egy-egy potenciális kazettavásárlót is jelent.

Lehetséges, hogy a kazettás irodalom leglelkesebb híveit az írók és a közreműködő színészek között kell keresnünk. Egyrészt azért, mert mindez egy újfajta jövedelmi forrás az ő számukra: a szerzői jogdíj például egy-egy kazetta után négyezer dollár körül van. Másrészt azért, mert esztétikai értelemben véve is új feladatokat jelent a művészeknek az irodalom hallhatóvá tétele.

David Prudham színész például, aki eddig már vagy harminc szerző műveit olvasta, illetve játszotta hangszalagra, a következőket mondja:

— Minden szereplő én magam vagyok, s ez azt jelenti, hogy más-más modorban, más-más akcentussal kell beszélnem. Én vagyok Eisenhower, de én vagyok Hruscsov is. Ösztönzőleg hat rám ez az egész, amit én úgy neveztem el magamban, hogy „az elme színháza.”

John Updike maga is előadója saját műveinek, de egyszerűs mind íróársai hangszalagra rögzített műveinek is szenvedélyes hallgatója:

— Nagyon szeretem hallgatni — mondja —, amikor az írók maguk olvasásuk fel műveiket. Az ember óhatatlanul arra gondol, hogy az írók, ha felolvasnak, pontosan ugyanazon a hangon szólalnak meg, amit írás közben elképzelték.

A beszélő könyvek divatja a könyves szakma egy másik csoportjának, a terjesztőknek is jó lehetőségeket kínál.

— Valamennyien szinte összehangoltan arra törekszenek, hogy lekössék maguknak az audio-jogokat is, hiszen így jóval többet kereshetnek a bolton — fejti ki Albert Zuckerman, a Writers House elnöke.

A közelmúltban az amerikai könyvterjesztők egyesülésének New Orleans-i közgyűlésén megkezdték az audio-kiadók és terjesztők egyesülésének szervezését. Az előzőleg egyeztetett elképzeléseket nyolc cég terjesztette elő. A szervezőbizottság egyik tagjának, Eileen Rundellnek nincsenek kétségei a jövőt illetően. Mintha maga is magnókazettáról szólalt volna meg, magabiztos hanghordozással állapította meg:

— Kilátásaink rendkívül biztatóak. Most már mindenképpen jelen vagyunk a piacon, és nem lesz könnyű megszabadulni tőlünk. (1986. július 21.)

Media Development

A kínai tömegtájékoztatásról

1976, főleg pedig 1978 óta a Kínai Népköztársaság nagy változásokon ment keresztül, amelyek egyik fontos színtere a tömegtájékoztatás volt és maradt. A Keresztény Hírközlési Világszövetség Londonban kiadott „Media Development” című folyóirata 1986. évi első számát teljes egészében a kínai tömegtájékoztatásnak szentelte. Dicséretes objektivitással mind Kínában, mind külföldön élő szerzőket megszólaltat, a különböző nézőpontú megnyilatkozásokból azonban nem születik szintézis. A nyugaton élő nyugati vagy kínai származású, illetve a Kínában élő kínai szerzők mind a maguk módján elfogultak, és csak az igazság egy részét mondják ki, de ezek az igazságok nem cáfolják automatikusan a félremagyarázásokat, nem adnak teljes egészét. Legfel-

jebb az olvasóra zúduló információözön számadatai azok, amelyekből a véleményalkotás megkísérélhető.

Ezek után az sem meglepő, hogy a Kína és a benne lezajló szellemi változások fontosságára jogosan figyelmeztető *szerkesztői bevezető* hemzseg a pontatlanságoktól és tévedésektől. Nem véve tudomást a családtervezésről, úgy véli, hogy Kína részesedése a világ népességéből nem csökken, hanem nő. Véleménye szerint 2000-ben a kínaiak a világ népességének mintegy harmadát alkotják majd, amivel szemben a fejlődési tendenciák éppen azt mutatják, hogy a részarány egyötödre fog csökkenni. Nem véve tudomást a modernizálási program nehézségeiről, eleve kész ténynek tekinti, hogy 1997-re Kína Japán rettegett vetélytársa lesz a nyugati piacon, a XXI. században a Szovjetunió fog Kínától tanulni, Japán pedig bizonyos értelemben függő helyzetbe kerül majd tőle, mint fő piacától.

A lehetőség fennállása persze igaz, a fejlődés számos területen igen jelentős. A cikkben említett televíziós műholdat azóta fel is lötték. Igaza lehet az írásnak abban is, hogy Kína egységének fennmaradásában jelentős szerepe volt a közös írásnak, a modernizálási program végrehajtását pedig elősegítheti az írni tudás terjedése. 1949-ben még a lakosság többsége analfabéta volt, ma már az egymilliárdos országban csak 220 millió a fél- és teljes analfabéták száma. Kínában működik a világ egyik legjobban szervezett felnőttek nevelési rendszere, egymillióan „járnak” a 30 televíziós egyetemre, vagyis nézik adásaikat. Hogy a 90–150 millió vezetékes rádió a modernizálás fontos eszköze lenne, már nem ennyire meggyőző.

Az Egyesült Államokban élő *Robert L. Terrell* a kínai modernizáció és tömegtájékoztatás kapcsolatáról szóló fejtegetéseit 1984-ben tette közzé, ezért adatai kissé elavultak már. Ő még jövő időben említi, hogy a televízió lesz Kína legelterjedtebb tömegtájékoztatási eszköze, ami azóta lényegében véve meg is valósult. A modernizálás elérhető és vonzó cél, amelynek érdekében a tömegtájékoztatás mozgósítani tudja az embereket, bár nemzedéki szakadék Kínában is létezik, és a fiatalokkal nehezebb szót érteni. Egyesek ma már a tömegkommunikációnak jogot követelnek arra, hogy akár a pártvezetést

is megbírálhassa, amely ugyan ezt nem akarja megadni, de nem zárkózik teljesen el az előrelépéstől. Érdekes Terrell következtetése: ha a jelenlegi liberalizálódási folyamat továbbhalad, ez elkerülhetetlenül a tömegtájékoztatás függetlenebbé válásához vezet, ha viszont Kínában az emberek úgy érzik, hogy a hazai vagy a nemzetközi fejlemények fenyegetik őket, elfordulhatnak ettől az irányzattól.

Az Új Kína hírgyűnéskénél dolgozó *Csang Suo-csüan* azokról az erőfeszítésekről ír, amelyeket országá a távközlés fejlesztése érdekében tesz: 1984-ben kommunikációs műholdat lőttek fel, mind a 29 tartományi és tartományi szintű közigazgatási egység központjában működik tévéadó, minden negyedik kínai újságelfizető, Kanton és Sencsen, illetve Csu-haj között működik már az ország első elektronikus levél-, illetve dokumentumtovábbítója. Sok a tennivaló még a telefonnal, 300 000-en várnak rá. 1986-ra a távoli és ritkán lakott körzetek kivételével az egész országban vehető lesz a rádió, három-öt év alatt el akarják érni, hogy a televízió is eljusson minden család otthonába.

A Tajvanon végzett, Hongkongban tanító *Leonard L. Chu* véleménye szerint Mao 1976-ban bekövetkezett halála: korszakhatár. Egyetért Leys véleményével, hogy a maoizmus katasztrofális hatása 1957-től datálódik, és súlyossága felülmúlt minden korábbi elképezetést. Cáfolja azokat az idealizáló nézeteket, melyek szerint Mao a konfuciánus eszményeket valósította meg. Megdőlt az a feltevés is, hogy Kína modellül szolgálhat a fejlődő országok számára. Kína ma a forradalmi útról letérve evolúciós úton kíván továbbhaladni. A liberalizálási folyamat kihat a tömegtájékoztatásra is.

A kínai állampolgárságú, jelenleg nyugati tanulmányúton tartózkodó *Ming An-hsziang* a kínai tömegkommunikáció számszerű fejlődését vizsgálja. 1958-ban létesült az első tévéadó, akkor húsz készülék volt az egész országban. Jelenleg 54 központi és helyi adó van, 1985-ben 50 millió volt a készülékek száma. (Még 1978-ban is csak hárommillió.) A napi nézőszám 245 millió lehet. Egy sanghaji felmérés szerint az emberek napi másfél órát néznek tévét, hallgatnak rádiót. 1986-ban készül el az új tévéközpont. A csatornák számát kettőről hatra eme-

lik, egész napos adás lesz. A rádióadók száma 125, a készülékeké 216 millió. A 2600 vezetékes rádióközpontnak 90 millió hangszórója van. A rádió hallgatottsága 90 százalékos.

Nyolc évvel ezelőtt még csak hat filmstúdió működött, 1985-ben már húsz. 1984-ben rekordmennyiségű játékfilm készült: 140. Évente húszmilliárd néző keresi fel a mozielőadásokat.

Az 1632 újság (az üzemi lapokat is beleszámítva) 140 millió példányban jelenik meg. (A „kulturális forradalom” idején csak 42 újság jelent meg, tízmillió példányban.) A 4100 folyóirat évi 2,1 milliárd példányban lát napvilágot. Az országos napilapok száma 57. A Zsenmin Zsipaó ötmillió példányban jelenik meg.

Vetélytársai az egyenként egymillió példányban megjelenő pekingi, sanghaji és kantoni esti újság. A kínai sajtónak nem szabad sem a szovjet, sem a nyugati modelt utánoznia.

A nyolcvanas években a kiadott könyvek példányszáma megkétszereződött. 1984-ben 40 000 könyv 6,2 milliárd példányban jelent meg.

Az Új Kína hírgyűnökség munkatársai 90 országban tevékenykednek.

Ming megállapítja, hogy amikor a nyolcvanas évek elején a hangszűz az osztályharcról az építőmunkára helyeződött át, a tömegtájékoztatás szerepe is megváltozott. Ma már nem az osztályharc eszköze, hanem a „szellemi és anyagi civilizáció” építője. Szerinte a tömegkommunikáció egyaránt része a felépítménynek és az alapnak. Információtovábbító, oktató-nevelő és vállalkozói szerepet játszik (például hirdetéseket közöl).

A kínai születésű, Honolulu-ban dolgozó *Godwin C. Chu* a legutóbbi évek változásával foglalkozik, és szkeptikus azok mértékét illetően. A „kulturális forradalomról” szóló korábbi munkája megállapításainak mai érvényét vizsgálva megállapítja, hogy a mai fiatalok agresszivitásának forrása a „kulturális forradalom” propagandája; a kínai ugyanis hagyományosan passzív nép. 1981-ben éppen a „kulturális forradalom” miatt kellett megindítani a civilizált viselkedésmódot népszerűsítő mozgalmat. Ennek ellenére

a folyóirat *Chu* könyvéből éppen azt a részt idézi, ahol a „kulturális forradalom” során olyan tradicionális magatartáselemek továbbélését vizsgálja, mint például a vezetéshez való lojalitást.

Most akkor folyamatosság vagy változás?

A Kínában és az Egyesült Államokban tanult *Jü Csing-lu* a sanghaji televízió hírszolgáltató munkájával foglalkozik.

Az 1958-ban alakult sanghaji televízió ma három csatornán napi 15–16 óra műsort ad. Napközben főleg iskolatévét, az egyik csatorna pedig a Központi Televízió műsorát továbbítja Pekingből. Feltett szerve nem a Központi Televízió, hanem a Rádió és Televízió Minisztérium sanghaji bizottsága, illetve a városi tanács propagandaosztálya. A nézők eleinte nem igényelték a hírközlést, annak a feltételei se nagyon voltak biztosítva. Ma már naponta háromszor van híradó a sanghaji tévében, amely az országban elsőként épített ki tudósítói hálózatot. Beszámol az elemi csapásokról és a balesetekről is, amit korábban „burzsoá szenzációhajhászásnak” tekintettek. Megnövekedett a bíráló jellegű anyagok részaránya is.

Az amerikai *John A. Lent* professzor, az ázsiai hírközlés szakértője szerint a változások Kínában olyan jelentősek voltak, hogy nemcsak a „kulturális forradalomhoz” képest jelentenek névumot, de a többi szocialista országhoz képest is.

Újdonság, hogy 1985-ben 250 millió dollárt költöttek — főleg külföldi cégek — a kínai tömegtájékoztatásban megjelenő hirdetésekre. A vállalatoknál megjelentek a „public relations” részlegek. A változások egyik oka, hogy növelni akarják a tömegtájékoztatás megtépzott hitelét. A párt főtitkára szerint a bíráló anyagoknak az összinformáció 20 százalékát kell kitenniük. Ezen a téren túlkapasok is történtek a szenzációhajhászás irányában, amit most bírálnak. Mindenesetre a sajtó színesebb, olvasmányosabb lett. A központi sajtó még sok sztereotíp, politikai jellegű anyagot közöl, a helyi — pl. a sanghaji — sokkal változatosabb.

1981-re a tévéműsor 55 százalékát már szórakoztató anyagok alkották. 20 százalékos volt a híranyag, 25 százalék pedig sport, tudomány, gyermekműsor stb.

A Hongkongban élő *Ladányi László*, a China News Analysis egykori szerkesztője igen szkeptikus a kínai változásokat illetően. Szerinte a Zsenmin Zsipao úgynevezett „tengerentúli” kiadása sem versenyképes a hatvan hongkongi és ugyancsak mintegy hatvan egyéb külföldi kínai napilappal. Szerinte a Csen Jün képviselte ortodox erők különben is visszaszorították Teng Hsziao-pinget. „Észak hideg szele” pedig el fogja érni Hongkongot is: közeledik 1997.

A nyugaton is tanult, Kínában élő *Csao Hsziao-jen* az „új tájékoztatósi világrénddel” foglalkozik, amelynek értelmében a világ népeiségének kétharmadát alkotó harmadik világ nem érheti be azal, hogy a transznacionális hírügynökségek híreiből csak 20—30 százalékkal részesedjék. A kínai kutató az Amerika Hangja, a BBC és Moszkvai Rádió külföldi adásainak összehasonlító elemzése során arra a következtetésre jut, hogy ezen a téren a három rádió lényegesen nem különbözik egymástól.

Newsweek

A számítógép-telefonok kora

Az asztali számítógép és a jó öreg hivatali kelléknek számító telefon házassága számos keverék-utódot eredményezett. Tulajdonképpen 1986 lehet az „integrált hang-adat terminál” (IVDT), vagy egyszerűbben a számítógép-telefon éve. Számos brit cég fokozott erőfeszítésekkel igyekszik a termékek piacából részt hasítani, és néhány amerikai nagyvállalat is beszállt a versenybe.

A számítógép és a telefon együttműködése önmagában véve nem tekinthető újdonságnak: számítógépes információk továbbítására rendszeresen használnak

telefonvonalakat egy „modem”-nek nevezett eszköz segítségével. A modemet a számítógép szerves, belső részévé téve a számítógép memóriakapacitása — és az esetek többségében a billentyűzete is — olyan telefonfunkciók betöltéséhez használható, mint az automatikus tárcsázás, a foglalt szám automatikus újratárcsázása, a hívó fél címének és a legutolsó hívás dátumának tárolása. Ugyanakkor a billentyűzet olyan számítógépfunkciók hozzáférhetőségét biztosítja, mint a szövegfeldolgozás, az adatbázis-keresés és az üzleti grafikonok, valamint az elektronikus posta.

Hangszintetizátor. A londoni központú International Computers Ltd. (ICL) egyike a számítógépes telefonok terén úttörő cégeknek. „One Per Desk” (OPD — „asztalonként egy-egy”) rendszerük egy képernyőből és egy kontrollegységből áll. Utóbbi egy teljes billentyűzetet és az adatfeldolgozáshoz két kazettás micro-driver-t tartalmaz. Rendelkezik továbbá egy olyan hangszintetizátorral, amely 152 szavas szótára segítségével „beszélni” tud az állomást hívó féllel. Ezek az üzenetek előre programozhatók: útbaigazíthatják a hívó felet, hogy tárcsázzon egy másik számot, vagy tájékoztathatják arról, hogy öt perc múlva ismét az irodánkban leszünk.

Az OPD-t azokra a területekre szánják, ahol a feladatok gyakran megkövetelik a számítógép- és a telefonfunkciók gyors váltogatását. A rendszer lehetővé teszi, hogy egy részletes pénzügyi elemzés tanulmányozásáról gombnyomásra átváltunk, mondjuk, egy telefonszám tárcsázására, vagy megkeressünk bizonyos adatokat. Az OPD fekete-fehér képernyős változata 1850 US dollárba kerül, míg a négy színnel dolgozó változat ára 2770 US dollár. Jelenleg Nagy-Britannián kívül néhány tengeren túli piacon forgalmazzák. A gyártók terembe vették az OPD amerikai piacra szánt változatának kifejlesztését is. Mivel a berendezés nem működtethető az IBM és más számítógépgyártók által alkalmazott — az információ tárolására szolgáló — mágneslemezekkel, így az IBM személyi számítógépekre kifejlesztett programcsomagok nem használhatók hozzá. Az ICL munkatársai ezzel szemben azt állítják, hogy a legtöbb felhasználó igényelte funkciók mind megvalósíthatók az OPD saját programjaival. Ezek szöveg- és adatfeldolgozási, valamint grafikai lehetőségeket nyújtanak.

Különleges billentyűk. Amerikában a számítógép-telefonok terén vezető szerepet játszó texasi Compaq Telecommunications Corp. of Dallas sikereinek nagy részét annak tulajdoníthatja, hogy Telecompaq gépei kompatibilisek az IBM-mel. Sőt, egy mikroprocesszor alkalmazásával a Telecompaq számítógép üzemmódban valamivel nagyobb működési sebességre képes, mint az IBM személyi számítógépek alaptípusai. Bár telefonkészülék nincs a billentyűzetbe építve, a képernyő mellett két sor különleges billentyű található a telefonfunkciók vezérlésére. Egy mágneslemez-olvasó és egy belső tár futtatja a beépített kommunikációs és ügyviteli szoftvert, mely telefonkönyvet, elektronikus postát és kalkulátort tartalmaz. A „funkció” gomb segítségével egy pillanat alatt át lehet váltani mindezekről a szolgáltatásokról a hagyományos IBM felhasználási módokra. A három Telecompaq modell jelenleg csak az USA-ban kapható 3900 és 4600 US dollár közötti áron.

Többszörös funkciók. Aki az OPD-rendszert túl behatároltnak, a Telecompaq-ot vizsgolt túlságosan kifejletnek találja, mérlegelhet egy harmadik alternatívát is: a British Telecom „Qwertyphone”-ját, melyet a hagyományos írógépbillentyűzet felső sorának első hat betűjéről neveztek el. A készülék egy módosított billentyűzetből áll, amelynek bal oldalán egy telefonkészülék, közvetlenül a billentyűk felett pedig egy 32 karakteres folyadékkristályos kijelző kapott helyet. A berendezés a nagyszámú telefonfunkció mellett „elektronikus postával” is rendelkezik, és tartalmaz egy olyan modemet is, melynek segítségével számítógépes adatáramlást is megvalósíthat. A legfontosabb, hogy a készülék mintegy kiegészítő billentyűzetül is szolgálhat egy már meglévő IBM személyi számítógéphez. Mivel saját „aggyal” is rendelkezik, ezért a Qwertyphone—IBM kettős szimultán képes telefonfunkciókat betölteni és számítógépként is üzemelni. A készülék ez év őszétől szerzhető be a British Telecom-tól, 2150 US dollárért.

A tekintélyes méretű és növekvőnek tűnő piacra nemcsak a nagy telefon- és számítógép-vállalatok igyekeznek persze bejutni. Angliában az Acorn Computer Ltd. (egy Cambridge központú számítógépgyártó) kifejlesztette a Communicator-t, egy olyan számítógéptelefont, mely az Acorn népszerű — az angol iskolák

többségében használatos — miniszámítógépével kompatibilis. Ennek a gépnek az áráról egyelőre korai lenne beszélni, mivel a Communicator sorozatgyártása még megoldatlan. (1986. május)

„A gondolkodás megváltozása nélkül lehetetlen továbblépni”

A gazdasági reform gondolatának felvetésével Mihail Gorbacsov alapvetően megváltoztatta a Szovjetunió politikai vezetését. A művészi szabadsággal kapcsolatos álláspontja azonban kevésbé tisztázott. Andrej Vozneszenszkij, valaha a szovjet irodalom dühös fiatalja, ma pedig az ország egyik legnagyobb tekintélyű és legtermékenyebb írója, nemrég Moszkvában a Newsweek riportereivel beszélgetett a Gorbacsov-korszakban várható kulturális változásokról. Részletek a beszélgetésből:

— Milyennek látja ma ön a művészeti légkört a Szovjetunióban?

— Nemrég egy nagyon erős verset írtam sok borzalmas dologról, ami hazánkban történik. Két éve lehetetlen volt még csak gondolni is a közlésére. Azt hiszem, most ki lehet adni. Az idén megjelent néhány versem és két cikkem, amelyet egy éve még nem közöltek volna. Hazánk ma már nem egyszínű társadalom. Biztos vagyok benne, hogy a magas rangú emberek másként gondolkodnak. Gorbacsovval minden rendben. Valami újat akar csinálni.

— Tavaly miért nem közölték volna ezeket a műveket?

— Nagyon erős szavakat használtam a korrupciót, a bürokráciát, a konzervatív gondolkodásmódot és a szabad gondolatok elfojtását illetően.

— Van egyáltalán gyakorlati hatása a bíráló cikkek írásának és közlésének?

— Az újságok és folyóiratok nagyon fontosak számunkra. Bizonyára hallottak Marc Chagallról. Vityebszkben született. A városközpontban van egy történelmi épületesoport. A város vezetői el akarták törölni a föld színéről, és valami idétlen újat építeni. Írtam egy cikket, hogy bűn lerombolni a régi épületeket. Aztán kaptam egy levelet Vityebszkből, melyben az állt, hogy miután a cikkemet közölték, a vezetők annyira megijedtek, hogy abbahagyták az épületek lebontá-

sát. Láthatják, mennyire fontos akár csak egy progresszív szó is a sajtóban. Most rá akarom venni őket, hogy létesítsenek egy Chagall-múzeumot Vityebszkben. Írtam egy újságicikket, hogy szegény, ha nem csinálják meg. Kaptam egy táviratot valakitől Vityebszkből azzal, hogy „most megkezdődik a harc, és talán győzünk”. Oroszországban az irodalom — az írott szó — nagyon fontos.

— Miért engedi most meg a kormány ezt a tevékenységet?

— Mert a kormány most megértette, hogy a múltban a konzervatív gondolkodás leállította a gazdaságot, és leállította Oroszországot. A gondolkodás megváltozása nélkül lehetetlen továbblépni. Friss gondolatokat akarnak találni. És ki képes megváltoztatni a gondolkodást? Kétségtelenül az írástudó emberek.

— Hogyan hatna egy erős gazdaság a művészetekre?

— Ha a gazdaság haladó, lehetetlen reakciónak lenni az irodalom világában. Költő vagyok. Nem sokat értek a gazdasághoz. Én azt tehetem a népemért, hogy új látásmódot, új szemet adok nekik. Így életükben — gazdasági életükben, politikai életükben — új irányt fognak követni, és meg fogják találni a maguk útját.

— Vannak fiatal, ígéretes írók?

— Izgalmas időket élnek a fiatal költők. Azt hiszem, az új politikai küzdelemből hazánkban új irodalom fog születni. És nemcsak költők, hanem zenészek, művészek, drámaírók, mindenki. Mert valami változóban van az atmoszférában. Valahányszor ilyen politikai folyamat zajlott országunkban, új művészet született belőle.

— Ön tulajdonképpen azt állítja, hogy a politikai légkör feltölti a művészeti légkört.

— Pontosan.

— Nemrég ön írt egy verset Csernobilról, mellyel nemcsak tiszteleg azok előtt, akik életüket áldozták, hanem óvatosságra is int az ember alkotta gépekkel szemben.

— Nagyon fontos ezt kimondani — és büntudatot érezni. Meglepett, hogy Csernobilban oly sokan egyszerűen életüket adták valaki másért. Egy orvossal mentem oda, hogy meglátogassak néhány áldozatot, és aztán megírtam ezt a verset. Nézem ezeket az egyszerű, de szent embereket. Tudták, hogy meg fognak halni; tudtak a sugárzásról. Hihetetlen

áldozatot hoztak. Ezért írtam, hogy bennük lakott Isten.

— Miként vélekedik arról, ahogyan az emberek a csernobili balesetre reagáltak?

— Általában közömbös nép vagyunk, de ha valami szörnyű történik, például tűz vagy háború, az első érzésünk az, hogy kézzelfogható segítséget nyújtunk. Elmentem a bankba, hogy pénzt vegyek ki, és láttam, hosszú sorokban állnak az emberek, akik pénzt adományoztak Csernobil áldozatainak. Nem azért tették, mert a vezetők mondták nekik, hogy ezt kell tenniük. Maguktól tették.

— Vannak emberek, akik pénzt adnak, de nincsenek-e sokan olyanok is, akik még mindig aggódnak a baleset következményei miatt?

— Biztosan vannak, mert senki sem tudja, mikor állt meg a sugárzás. A sugárzás új, fékezhetetlen szörnyeteg. Egyik versemben, melyet Csernobil után írtam, azt mondom, lehet, hogy ki fog törni egy fékezhetetlen háború. Biztos vagyok benne, hogy az amerikaiak és az oroszok nem akarnak háborút. De ha megtörténik, olyan lesz, mint ez a baleset: borzalmas, vak, fékezhetetlen erejű. (1986. június 30.)

ACTION

World Association for Christian Communication Newsletter

Az Ige is Amerikából hallatszik

„Az elektronikus igehirdetés terjedése nyomán félreverték a harangokat az európai templomokban. Egyházi körökben ugyanis úgy vélik, hogy a műholdas tévéközvetítések valamiféle modern Babel-toronyhoz hasonlatosak, s a hitbuzgalmi ösztönzést Észak-Amerikából szállítják.”

Ez az idézet az angol Guardian egyik cikkfőjének tollából származik, aki a protestáns egyházak tavaly áprilisi stras-

bourgi tanácskozásához fűzte megjegyzését.

Am már egy hónappal korábban Brüsszelben, a római katolikus egyház képviselőinek tanácskozásán is hasonló gondok merültek fel.

A WACC (World Association for Christian Communication) az utóbbi években már több ízben felhívta az egyházak figyelmét arra, hogy a műholdas közvetítések kétes értékű tévéműsorral árasztják el a világot.

A jelenség lényege az, hogy ezek az adások egy vezető szerepet játszó világhatalom kultúrájának termékei, s nagy a veszélye annak, hogy aláaknázzák más népek kultúráját, ezen belül pedig a keresztény tanok lényegét is eltorzítva közvetítik.

A műholdas tévéműsorok áradatának egyik oldalán az elektronikus igehirdetés áll, amely tollforgókkal, fanfárokkal és csinnadrattával köríti az emberi boldogság és az üdvözülés eszméjét. Ugyanerre a receptre készítik újabban az európai otthonokba szánt műsorokat is, hiszen a műholdas és kábelhálózatok révén egyre gyakrabban elektronikus templomban érezzük magunkat.

Az európai egyházak persze készülnek az átgondolt és egységes válaszra.

Az első tanácskozást erről a témáról 1985 márciusában tartották Brüsszelben, s a 45 résztvevő között ott voltak az Európa Parlament, a Közös Piac és a WACC képviselői is.

A Közös Piac részvétele azért is fontos volt, mert az európai televíziós hálózatra, a műholdas közvetítések több nyelvű műsoraival vonatkozó tervei nagyon is érintik az egyházak működését.

A különböző előrejelzések szerint az

európai tévénézők 1992-ben már száz vagy akár kétszáz csatorna műsorához juthatnak hozzá a különböző műholdas rendszerek segítségével. (Tucatnyi csatorna műsora közvetlen műsorszórási műhold révén lesz fogható, a többi kábelhálózatok útján jut el az előfizetőkhöz.)

Brüsszelben a küldöttek azt a kérdést vetették fel, hogy vajon a vallási jellegű műsorok milyen formában kaphatnak helyet a kétszáz csatorna műsorában.

Elhatározták, hogy az egyházak kapcsolatba lépnek az egyes műsorszórási szervezetekkel, producerekkel, megvizsgálják a vallási jellegű műsorok finanszírozásának lehetőségeit és egyeztetik az ökumenikus együttműködésre vonatkozó elképzeléseiket.

A strasbourgri tanácskozás, amelyet a WACC, az Egyházak Világtanácsa és a Lutheránus Világszövetség rendezett, újabb kérdéseket vetett fel:

Vajon ki tölti ki majd műsorral az említett kétszáz televíziós csatorna műsoridejét? S mivel a nyugat-európai elképzelések szabaddá teszik az utat a magántársaságok versengése számára, s ennél fogva szabályozhatatlanná válik az egész műsorszórási, vajon a vallási jellegű műsorok is a piaci versenynek lesznek kiszolgáltatva? Annak a versenynek, amelyben a gazdag amerikai egyházaknak eleve helyzeti előnyük van? (A folyóirat címlapján egyébként egy olyan fotómontázs látható, amelyen Salt Lake City mormon székesegyháza fenyegető tornyainak árnyékában két sötét marék kínál egy vastag dollárköteget meg egy imádságoskönyvet.)

Strasbourgban egyébként ugyancsak hoztak néhány olyan határozatot, amely elébe megy a kihívásnak. (1986. június)

Rövidre fogva

Tájékoztatópolitika

Hatályba lépett az új tévétörvény Görögországban, melynek értelmében egyetlen szervezetbe tömörült a görög rádió és televízió. Ebben a keretben hat társaság működik: az ERT—1 és az ERT—2 (a két tévécsatorna), az ERA (a görög rádió), a TIVE (észak-görögországi televízió), az IOM nevű audiovizuális intézet, valamint az EPE, a televízió produkciós és kereskedelmi társasága. Egy harminctagú, a kormány által kinevezett bizottság ellenőrzi a műsorpolitikát, a reklám- és pénzügyeket. A szervezeti változás tartalmilag is érinti a közönséget: a tévé radikális műsorpolitikai változásokat helyezett kilátásba a szórakoztatás, a könyvnyű műfaj javára.

TV World

Körzeti adások Spanyolországban. A spanyol kormány törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé a harmadik csatorna megindításáról. Ez Katalónia területén működne, és lehetőség van rá, hogy a másik két autonóm közösség (a baszkok és a gallok) is megteremtse saját regionális adását a harmadik csatorna keretében. A fedezetet alapítványok, reklámból és eladásból származó bevételek fogják biztosítani.

EBU News

„A vasárnapi reklámtilalom” a magán rádióműsorokban gazdaságilag és kommunikációpolitikailag káros, ugyanakkor semmivel sem védi a vasár- és ünnepnapi hangulatát — állapítja meg a bajor kormány tömegkommunikációs ügyekért felelős államtitkára.

Fernseh-Informationen

Fejlesztés és szigorúság. A norvég kormány második, országosan vehető televízióműsort engedélyezett 1986 tavaszán. A magán rádió- és televízióállomások száma már mintegy háromszázra tehető, és terjed, különösen a főváros környékén,

a kábelesítés is, amely közép-európai és angol műsorokat hoz a norvég képernyőkre. Ugyanakkor továbbra is fenn akarják tartani a reklámtilalmat mind az állami, mind a magán műsorszórásban. A növekvő költségeket a megnövelt előfizetési díjakból akarják fedezni.

Medien Bulletin

Az ötödik csatorna (Le Cinq), az olasz Berlusconi és a francia Seydoux közös magán-televíziója a bírósági határozat szerint nem sugározhat több játékfilmet. Több konkurens televíziós társaság élt panasszal (például Luxemburg), hogy Berlusconiék semmibe vették a működési engedély előírásait, illetve megkötéseit.

Fernseh-Informationen

Vihar Itália felett. A nagy konkurencia következtében „a pincébe szorultak” az olasz magán-televíziók reklámbevételei, alig negyedét teszik ki az amerikai és angol reklámáraknak. Az 1900 milliárd líras éves bevétel 46 százaléka a televízióból, 43 százaléka a sajtóból származik, a fennmaradt kb.10 százalékon osztozik a többi tájékoztatói eszköz. A televízió uralkodó helye a reklámban változatlan, amit a részarány folyamatos lassú emelkedése jelez (évi 2,2 százalék).

Medien Bulletin

Az antennaerdő valóban csúnya, mégsem lehet senkit kényszeríteni, hogy csatlakozzék a kábelesítéshez. A holland legfelső bíróság határozata hosszú huzavona után született, a háztulajdonosok és általában a városiakok örömmel üdvözölték. A döntés világszerte precedenst teremtett a türelmetlen kábelesítés megfékezésére.

Kirche und Rundfunk

Harc a pornográfia ellen. Az Egyesült Államokban a televíziós műsorok tekintélyes része minősíthető pornográfának — állapította meg az Attorney-bizottság jelentése. A bizottságot 1985-ben hozták

étre azzal a céllal, hogy felmérje a pornográfia televíziós térhódítását, és kidolgozza az ellene való harc módozatait.

Electronic Media

Műsorszórás

Kína területének rádiós ellátása nem könnyű feladat, az állami irányítású „központi néprádió” az ország 920 tartományát, a nagyobb városokat és a nemzetiségi területeket egyaránt kiszolgálja műsorával. A városokban 124 rádióállomás, a körzetekben 2500 vezetékes állomás és mintegy 50 ezer átjátszó állomás működik, a műsört kb. 100 millió hangosbeszélő közvetíti a paraszti háztartásokhoz. Az adások többségét középhullámon sugározzák, a körzeti adások egy része rövidhullámú. A kínai irodalmi nyelv mellett tíz nemzeti kisebbség nyelvén is megszólal a rádió.

Fernseh-Informationen

Kis sárkánykígyó fejhallgatóval és csillagos trikóban — a bázeli helyi rádió (Radio Basilisk) jelvényén szereplő állatka joggal lehetett vidám, cége az előző évi közel 160 ezer frankos veszteséggel szemben 1985-ben 12 ezer frank nyereséget könyvelhetett el. Az éves kiadások 3 millió frank fölött voltak, mégis nyereséges lett a vállalkozás, nagyrészt a 14 százalékkal megnövekedett reklámbevételek miatt. Eleget tettek a törvény előírásának is, hogy évenként ezer frankot tartalékba kell tenni, a bevételek bizonyos hányadát pedig a kulturális alapra kell átutalni.

Medien Bulletin

Vigyázat, kanyar! a címe a csehszlovák rádió autós és motoros turistáknak szóló műsorának. A pozsonyi rádió 1962-ben még csak öt—tíz perces kezdeményezése mára napi kétszer egyórás adássá bővült. Ebben átlagosan tíz riport, interjú, irodalmi és humoros részlet hangzik el, a többi (gyakran a balesetveszélyt imitáló, háttorzongató) zene. A Vigyázat, kanyar! és a másik közlekedési műsor, a „Zöld hullám” a csehszlovák rádió legtöbbet hallgatott műsorai közé tartozik — autósok és gyalogosok között egyaránt.

Rundfunk und Fernsehen

Kína és Tajvan között 1949 óta áll fenn rádiókapcsolat. Kezdetben napi négy óra volt az adás, ez 1982-re két csatornán napi 38 órára nőtt. A kínálat többségét hírek, kulturális és szórakoztató műsorok teszik ki. Az első csatornán kínai irodalmi nyelven hangzanak el a műsorok, a másodikon dél-kínai dialektusban.

Fernseh-Informationen

Kuba az ellentétek országa a műsorszórás tekintetében: rádiórendszerét öt nemzeti hálózat, 17 körzeti és 30 területi hálózat alkotja. Ugyanakkor még sokáig megmarad „a csend területe”, vagyis a rádióval elérhetetlen országrészek. A két eltérő profilú televízióműsor mellé most tervezik a harmadikat. A készülékek száma viszonylag igen magas, kétmillió darab. Az adásoknak kb. a fele színes. Tervezik, hogy még ebben a században műholdon keresztül juttatják el a kubai televízióműsört Dél-Amerika nézőihez.

Fernseh-Informationen

Prága százegyedik tornya a 216 méter magas televíziótorony lesz. A tervek szerint nemcsak távközlési célokat fog szolgálni, hanem idegenforgalmi látványosság is lesz: 65 méter magasan vendéglőt terveznek bele, 100 méterre pedig egy kilátó-körstényt.

Rundfunk und Fernsehen (OIRT)

A hűtlen svájciak elpártolnak a saját televíziójuktól, 20 óra után egyre többen keresik a külföldi adókat, főként az NSZK-beli ZDF-et és az ARD-t, kevesebben az osztrák első és második műsört. A vizsgálatot a közel egymillió Zürichben végezték, ahol a háztartások 90 százalékában két televíziókészülék is található.

Medien Bulletin

Felláztak a bemondónők a nyugatnémet ARD-ben. Azt követelték az intézmény vezetőitől, hogy a jövőben „tetőtől talpig” legyenek láthatóak a műsorban. Az ARD vezetősége megvizsgálta a beadványt, és úgy vélte, a jelenlegi konferálás képiles és tartalmilag egyaránt túlhaladott, harminc éve változatlan. A jövőben életnagyságban lesznek láthatóak a bemondónők, és nem írnak elő számukra semmilyen viselkedési normát. Szövegeket is maguk készítik. Az új gyakorlatot március elején vezették be, a közvélemény-kutatás szerint átütő sikerrel.

Hörzu

A jordán televízió csak 1968-ban indult, de ma az arab világ egyik legelismertebb műsorszolgáltatója. Ézer alkalmazottja két csatornát üzemeltet angol, illetve arab nyelven. Az angol nyelvű csatorna amerikai és brit importra támaszkodik, az arab műsorban viszont egyre több hazai produkció szerepel. Magas az Egyiptomból beszerzett műsorok aránya is.

TV World

Minden idők legtöbb nézőjét a Los Angeles-i olimpia televíziós közvetítése vonzotta — olvasható a Guinness Rekordok Könyvében. Ezt az 1984-es eseményt 2,5 milliárdnyi néző látta. Az 1985-ös Live Aid-koncert nézőinek száma 2 milliárd volt. 1981-ben Károly herceg és Lady Diana esküvőjének (amely a harmadik helyen áll) 750 millió, az első holdra szállásról szóló televíziós közvetítés pedig „csak” 720 millió nézője volt.

The Economist

Tanácsadó műsorokban nem szűkölködik az NDK televíziója, az első, a közlekedési magazin 1953-ban indult, és ma már tizenegy ilyen típusú műsor van. Akad közöttük jogi, hobbi-, kiskert-, háziállat-, egészségügyi magazin, „elektronikus szakácskönyv”, „Tetőtől talpig” kozmetikai és divattanácsadó, „Szülők fogadóórája” nevelési tanácsadó, a halláskárosultaknak és pályaválasztási magazin. Kéthetenként — egy hónaponként jelentkezik valamennyi tanácsadó műsor, egy-egy adást gyakran a nézők tízezeinek levéltömege követ.

Rundfunk und Fernsehen

Televízió a Déli-sarkon. A chilei távközlési hivatal döntése alapján az ország televízióműsorát ezúttal az Antarktiszra is sugározzák. Las Estrellas déli-sarki településen húsz chilei kutató tartózkodik rendszeresen, a közeli Mars-támaszponton pedig a chilei légierő katonái — számukra kívánják a hazai műsort nézhetővé tenni. A sugárzásához az Atlanti-óceán felett állomásosó Intelsat műholdat használják fel.

Fernseh-Informationen

Az éves reklámbevétel az NSZK-ban 1985-ben 15,5 milliárd márkát ért el. Ebből a televíziót illeti 1,5 milliárd, tehát közel 10 százalék. Bizonyos piacok azon-

ban a televízió reklámtevékenységét döntő fontosságúnak tartják. A televíziós reklám adásiideje egy év alatt (az össz-műsoridő növekedésének megfelelően) körülbelül 7 százalékkal nőtt.

ARD Magazin

Utazás a tévé előtt — ezt ajánlja hidegebb napokra a lengyel televízió. Két idegenforgalmi sorozatot indít a téli időszakban: „A harmadik világ fővárosai” a világ távoli tájaira kalauzolja el a nézőt, „A népi demokráciák fővárosai” pedig a közelbe, úgy, hogy a film az odavezető utat és az útbaeső kisebb helységeket is bemutatja.

Rundfunk und Fernsehen

Műsor analfabétáknak. A Perzsa-öböl arab országaiban még ma is milliókra rúg az analfabéták száma. Omanban például az ország lakosságának 80 százaléka írástudatlan. A GCC — a térség kommunikációs csúcyszervezete — hatalmas anyagi ráfordítással igyekszik a televízió segítségével megoldani az égető kérdést. 3,5 millió dollár költséggel 65 részes sorozat készül azzal a céllal, hogy 30 millió arabot tanítson meg írni-olvasni.

TV World

A bolgár animációsfilm-stúdió 7 évente kb. negyven filmet készít, ennek mintegy harmada szól kimondottan gyermekeknek. A filmek nagy részét a televízió is sugározza. A stúdió sok külföldi, főként szocialista országbeli művészt is foglalkoztat.

Rundfunk und Fernsehen

Az iskolatelevízió tíz éven belül az NDK oktatásügyének integráns része lesz. Az NDK televíziója évente kétszázötven iskolai műsort készít, amelyet a közvetítés előtt próbaként ötezer középiskolásnak mutatnak be.

Rundfunk und Fernsehen

Királyi segítség. Margit dán királynő bejelentette, hogy részvételével és anyagi hozzájárulással is támogatja néhány Andersen-mese televíziós feldolgozását. Váhlalta, hogy magánvagyonából fedezi a jelmeztervezés és -készítés költségeit, és részt vesz a produkciós stáb munkaértekezletein. Az első televíziós mese bemutatóját 1987 karácsonyára tervezik.

EBU Review

Új médiumok

Az Intersputnyik műholdjai (Stationar 4, Stationar 13) az Atlanti-, illetve az Indiai-óceán fölött állnak, amivel az európai országok műsorainak közvetlen cseréjén kívül az ázsiai, sőt (földi Intelsat-állomás segítségével) a kubai műsorok közvetlen vételi lehetőségét is biztosítják. Japán most tervezi az Asahi és az NHK-közös földi állomásának létrehozását és bekapcsolását az OIRT hírcsere-szolgálatába.

Rundfunk und Fernsehen

A manchesteri egyetem kétéves kutató-sorozatát indít arról, hogyan lehetne áthidalni az európai műholdas műsorok nyelvi korlátait. A próbakutatást már 1982-ben, az Eurikon-program idején elvégezték, 1986 májusában kétnapos tanácskozások véglegesítették a kutatási program forgatókönyvét. A tanácskozás színhelye a hollandiai Hilversum volt, az Europa-TV műsorainak készítési és sugárzási helye.

ARD Magazin

Kína nagy ország, a gyors és biztos hírközlés útja itt igazán a műhold volna. Az úrkutatási minisztérium már hat országgal tárgyalta a kínai távközlési műhold ürbe juttatásáról, a tárgyalások Svédországgal a legbiztosabbak. A vállalkozást megkönnyíti, hogy Kína a külföldi reklámot a műholdon a nemzetközileg elfogadott árnál 15 százalékkal olcsóbban engedélyezné.

Fernseh-Informationen

Európa-szerte fogható az Europa-TV 1986 május eleje óta. Öt európai ország közjogi televíziói közösen készítik a műsorát, amely kábelen fogható Hollandia, Ausztria, Luxemburg, Svájc, a skandináv országok, valamint (közvetlenül) Portugália 3,5 millió háztartásában. Alig egy év alatt ez a szám akár 15 millióra is nőhet. A háromnyelvű adást (angol, holland, portugál) még az idén német nyelvű csatornával egészítik ki, a műsoron hírek, kulturális és szórakoztató kínálat mellett minden este sportadás is szerepel.

ARD Magazin

Az NSZK háztartásainak 18 százaléka kábelezhető be rövid távon, ebből azonban eddig csak hat százalékot kötöttek vala-

melyik kábelhálózatra. Leginkább előrehaladt a bekábelezés Nyugat-Berlinben (22 százalék), az átlag fölött van még Bréma és a Rajna—Pfalz-vidék, és a sor végén áll 4 százalékkal a Saar-vidék és Hamburg, amely pedig az NSZK tömegkommunikációs fővárosának szereti nevezni magát.

Medien-Bulletin

Újabb televíziós forradalom készül. Azok az új készülékek, amelyeket már beharangoztak az Egyesült Államokban, hamarosan megjelennek a piacon is. A különleges tévé rendkívüli szolgáltatásai között olyanok akadnak, mint az, hogy képes lesz a bejárati ajtó őrzésére, az otthoni pénzügyek nyilvántartására és arra is, hogy ugyanazon a képernyőn egyszerre két-három különböző programot mutasson be. A készülékebe nyilvánvalóan számítógépet építettek be, ez teszi lehetővé szolgáltatásait.

IBI Bulletin

Tévések videokamerával a színházban — a három médium sikeres együttműködése eredményezte azokat a kazettákat, amelyeket a Csehszlovák Televízió készített hazai és külföldi színházi előadásokról, de főképpen a színpadi és színpad mögötti szakmai munkáról. A kazetták a filmakadémia hallgatói számára oktató és gyakorló anyagnak szolgálnak.

Rundfunk und Fernsehen

A képmagnó-tulajdonosok sokkal több személyi számítógépet vásárolnak, mint a lakosság többi része — állapította meg az Egyesült Államokban egy felmérés. A vizsgálat során egyébként az az egyáltalán nem meglepő tény is kiderült, hogy az évi ötvenezer dollárnál nagyobb jövedelemmel rendelkező 25—34 éves emberek között van a legtöbb képmagnó-tulajdonos (42 százalék). A képmagnó iránti érdeklődés annál kisebb, minél magasabb az emberek életkora, s minél alacsonyabb évi jövedelmük.

TV Digest

A képlemez különböző sikerrel szerepel a világon: az amerikai és európai szórakoztatóiparban évek óta veszteséges termék, a piacon alig keresett cikk (ellentétben a képmagnóval). Japánban viszonylag nagyobb a sikere, itt három képlemezgyártó cég látja el a piacot, 1985 végén 1,6 millió

japán háztartásban volt képlemezjátszó. A kínálat mintegy kétezer lemezcím.

Fernseh-Informationen

Új szerepkörben mutatkozik be a képlemez egy északrajna-vesztfáliai iskolában: a film és a videoszalag helyett egy sor tantárgy anyagát (biológia, földrajz, fizika, képzőművészet, alkotmánytan) a hosszabb élettartamú és kevésbé érzékeny képlemezen tárolják és mutatják be. Az oktatási kísérletet a Bertelsmann cég dolgozta ki, az értékelést 1987-ben kívánják elvégezni.

Fernseh-Informationen

Hódít a kompaktlemez a lengyel rádióban is, a második műsorban egy klasszikus zenei, egy szórakoztató és egy dzsesszműsor kizárólag kompaktlemezt használ. A lemez jobban tudja közvetíteni a művészi értékeket, és a műszaki követelményeknek is jobban megfelel. A hallgatók körében végzett teszt egyértelműen igazolta a kompaktlemez jobb minőségét a hagyományossal szemben. A magas árak miatt most a KGST-együttműködés lehetőségeit keresik.

Rundfunk und Fernsehen

A koaxiális kábel atyja, Lloyd Espenschied, aki társaival együtt 1929-ben dolgozta ki a koaxiális kábel elveit, 97 éves korában hunyt el az idén nyáron. 43 éven át dolgozott az AT and T Bell Laboratóriumában, s a rádiózással és televíziózással kapcsolatban több, mint száz szabadalom fűződik nevéhez.

Communications Daily

Informatika

A Siemens új piacokat ostromol. A nyugatnémet cég „kétfrontos harcot” kezdett, hogy növelje részesedését az informatikai piacon. Együttműködési megállapodást kötött a holland Philips-szel és a francia Thomsonnal elektronikai részegységek gyártásáról. A másik vállalkozás: be akar törni az angol számítógépiacra. A nyugat-európai vállalatok együttműködési megállapodásai arra utalnak, hogy így próbálják meg visszaverni az amerikai és a japán cégek piaci támasait.

IBI Bulletin

A brazil informatikai piac forgalma az 1978-as kétszázmillióról mostanra kétmilliárd dollárra nőtt. Amíg az Egyesült Államok részesedése korábban 95 százalék volt, most ugyanez a szám csupán 50 százalék. Brazília dolgát viszont nehezíti az amerikai törekvésekkel szemben, hogy rendkívül magas adósságállománya miatt százszor is meg kell gondolnia, hogy honnan importál, mert gyakori fizetési nehézségei miatt sokszor az exportálók jóindulatától függ, hogy kap-e újabb szállításokat.

IBI Bulletin

Mennyire népszerű a számítógép? Az amerikai vezetők előbb-utóbb megtanulnak bánni vele, de lassabban, mint az új technika lelkes hívei szeretnék. Európában — egy mostanában készült belga felmérés szerint — még nagyobb az ellenállás: csak a válaszolók hatoda említette, hogy munkájában használja a számítógépet, és szinte egyöntetűen állították, hogy az átöröszhez könnyebben használható, a számítógép kezelőjének jobban megfelelő szoftverre lenne szükség.

International Management

Adatszolgáltató mikroprocesszor. Az Egyesült Államokban olyan csipet kísérleteztek ki, amely ötszázszor gyorsabban képes adatokat archiválni, illetve kikeresni az eddigieknél. Az úgynevezett CADM (Content-addressable Data Manager) csipek egymással összeépíthetők, és akár 256 darabos rendszer is kialakítható belőlük.

IBI Bulletin

A gallium nagyon ritka, az arzén roppant mérgező — a galliumarzenid mégis az ötödik és méginkább a hatodik számítógép-generáció fontos alapanyaga, kevésbé energiaigényes és jól integrálható. A „mesterséges intelligencia” galliumarzenid alapú szuperkomputereit csak a kilencvenes évekre várják, a verseny azonban az USA és Japán között máris megindult — az ötletet adó NSZK-beli Siemens-cég aligha fogja állni.

ECO Magazin

Az utcai reklámban és a nyilvános adatközlésben egyaránt jól használható elektronikus képernyőket kísérleteztek ki Hongkongban. Az írott szövegtől a grafikus ábráig gyakorlatilag bármi megjeleníthető rajtuk, s a berendezés lelke egy Apple személyi számítógép.

IBI Bulletin

Hajduska István

Egy sárguló zsebnaptár

A következők egy — eredetileg pusztán a magam időtöltésére szolgáló — önéletrészletei, amelyek egy szerény képes hetilap, a Szabadság megalapításáról és rövid életéről szólnak. Sajtótörténeti érdekessége elsősorban abban lehet, hogy az újság első száma megjelenésének a napja: 1955. november 15-dike. Az utolsó példány dátuma pedig: 1956. október 23-dika.

A lértak megértéséhez, a lehető legrövidebben, ismertetnem kell az előzményeket. Újságírói pályámat 1945-ben az Ifjútság című hetilapnál kezdtem, ez a MADISZ orgánuma volt. Onnan kerültem át 1946 szeptemberében a Haraszi Sándor szerkesztette Szabadság című napilaphoz, mint egyszerű „slapaj”. (Ez volt az első újság, amely Budapest felszabadulása után a fővárosban megjelent.) Amikor 1948 utolsó negyedében, a munkáspártok egyesülése következtében, megszűnt, a belpolitikai rovat vezetője voltam. Az új Világosság szerkesztőségében, Gál György vezetése alatt, Kellér Andorral, Szirmai Rezsővel mint segédszerkesztő ügyködtem. Innen helyeztek át 1949 májusában a Magyar Naphoz főszerkesztőnek.

1950-ben egy váratlan fordulattal azzal bíztak meg, hogy a Néphadsereg című hetilapból néhány hónap leforgása alatt napilapot csináljak. 1953 február végéig voltam a Néphadsereg című napilap főszerkesztője, amikor — hogyan is mondjam? — egy mondacsinált ürüggyel, az egyik napról a másikra, előljáróm, Nógrádi Sándor altábornagy, a politikai főcsoportfőnök, elbocsátott, vagy ha úgy tetszik: kirúgott. Az ellen nem emelt kifogást, hogy a barátaim révén a Rádiónál helyezkedjem el. Rövidesen azonban „gondoskodtak” rólam, és az akkor alakuló Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulathoz irányítottak osztályvezetőnek. Az 1953 júniusi központi vezetőségi ülés hatására ismét szabaddá vált előttem az újságírói pálya. Ezt abból észleltem, hogy többen is megkerestek ajánlatukkal. Én azonban inkább a rádióknak telefonoztam: ha kellek még, szívesen visszamennék. Így lettem a politikai adások főszerkesztő-helyettese.

Az 1954—55-ös ellentmondásos években megkíséreltem a józan eszemet használni. Ennek következményeként összeütközésbe kerültem a Bródy Sándor utcában, de azon túl is, mind az önkonzervatívokkal, mind a nagyon radikálisokkal. Ekkor ért Nógrádi Sándor ajánlata, aki ekkor már a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége agitációs és propaganda osztályának a vezetője volt, hogy a Szabadságharcos című havi képeslapból csináljak érdekes és népszerű hetilapot.

Udvarias tisztelettel végighallgattam Nógrádi mondókáját. Igyekeztem, nehogy szemem egyetlen rebbenése, arcom óvatlan rándulása eldrujja görcsösen elutasító érzelmeimet. És amikor elkövetkezett az én időm, úgy válaszoltam, mintha osztálylősként végeztem volna a diplomata iskolát.

Mindenekelőtt néhány meghatott mondattal kifejeztem megrendülésemet, amelyet a most megnyilvánult bizalom és személyem iránti figyelem kiváltott. Határozottan leszögeztem: az elvtársak túlbecsülik roppant szerény képességeimet.

Mindezt captatio benevolentiae-nek, tehát a gyakorlott szónok klasszikus mutatóványaként a hallgatóság megnyerésére irányuló mesterkedésnek szántam. Ezután tértem rá valóságos indokaimra. Némi elfogódottságot mímelve ecseteltem, milyen mély nyomokat szántottak lelkivilágomban a közelmúltban lejátszódt, a Néphadsereg főszerkesztői megbízatásomat erőlyesen visszavonó események, amelyek egyelőre elképzelhetetlennek tűntetik fel számomra akár egy félkatonai szervezetben úgy működni, ahogyan azt az illetékesek tőlem — ha elvállalom — jogosan elvárják.

A végére hagytam a legnyomósabb és legszilárdabb érvet. Ennek olyan erőt tulajdonítottam, hogy elégnék láttam, hogy a ostorcserdétsényi mondattal ismertetem. Mondtam: határozott meggyőződéseim, hogy a rádió semmiképpen sem adja a beleegyezését távozásomhoz.

Nógrádi még az enyémnél is elviselhetetlenebb nyújassággal hallgatta végig a tiráddám. Most már éberredt idegrendszerem azonnal riadót fúvatott. Ekkora nyugalommal csak az a hadvezér tekint a csatamezőre, aki már tudja, hogy győzött, hiába henge az ellenfél. Amikor kissé fakuló hangon befejeztem, először az utolsó mondatra válaszolt. Gyöngéden elbeszélte: már tájékozódott a rádió elnökénél, aki nemes gesztussal kijelentette: nem gördít akadályt. Bármely pillanatban átenged új föladatomnak.

Becsületet játékosként nem mutatta, hogy élvezné bejelentésének mennykőcsapásszerű hatását elbizakodott mivoltomra. Mert tüstént áttért a többi érve módszeres szétmorzsolásához. Kijelentette: az ő személye a biztosíték, hogy a múltbelihez hasonló sérelmek nem érhetnek . . .

Ekkor már régen nem figyeltem rá . . . Tudtam: suttognak a rádióban arról, hogy „létezik egy névjegyzék”, amely a fokozatosan eltávolítandókat tartalmazza. Esetleg én is szerepelek a listán? Lehetséges, hogy a vezetőség üdvívalgásban tört ki, amikor Nógrádi telefonozott. És számomra is kedvezőbb, nemcsak lekiállapotomnak, hanem szakmai megbecsülésemnek is, ha önként távozom. (Az igazsághoz ragaszkodva nyomatékosan kijelentem: a listát soha nem láttam, azóta sem tudok bizonyosságot felőle. A Bródy Sándor utcai házban maradt barátaim elbeszéléséből hallottam: a párttitkár akkor örömmel

nyugtázta távozásomat, és kijelentette, hogy ezzel gyöngült a revizionisták tábora. Néhány, hozzád közelebb álló kollégával „elbeszélgettek” a célból, hogy rámutassanak, milyen káros befolyást gyakoroltam rájuk, s ígéretüket vették: javulásra törekednek.)

Félreérthetetlen helyzetemet nem értettem félre. Kimondtam a boldogító igent. Tenyerébe csaptam az agitációs és propaganda osztály vezetőjének, és aztán keményen megszaroltam. Előadtam a föltételeimet. Beleegyezett, hogy helyettesemet, munkatársaimat magam válasszam meg, tekintet nélkül az illető pillanatnyi helyzetére.

Szavát következetesen betartotta. A képes hetilap, amelynek neve az én nosztalgikus javaslatomra lett Szabadság, 1955. november 15-dikén jelent meg először, kedd délelőtt. Utolsó száma, ugyancsak kedden 1956. október 23-dikán látta meg a napvilágot . . .

A szerkesztőség a szövetség Beloiannisz utcai székházában rendezkedett be . . . Nagy gonddal válogattam ki munkatársaimat. A Szabadságharcos című havi képeslaptól örököltem két újságíró-t és két fotóriportert. A hírlapírók: Puskás Gyula és Brezanóczy Ferenc. A fotósok: Ács Sándor és Gönczöl Tibor. Mind a négyen disszidáltak 1956-ban. Ez így sommásan talán meglepően hangzik, különösen, ha hozzáteszem, hogy a magam válogatta — „pötytyös” — belső munkatársak közül egyik sem hagyta el az országot. Persze nem ennyire egyszerű az ábra . . .

Helyettesemnek Baló Lászlót szemeltem ki. Ő akkor a Népszavánál olvasószerkesztő volt. Mivel ez az egyetlen szerkesztőségi munkakör, amitől akárhányszor kilel a hideg, ha csinálnom kell, azt képzeltem, hogy Baló is utálja. Anyagilag nem hátrányosabb, viszont kellemesebb és kényelmesebb munkát kínáltam. Némi illendő szabódás után elfogadta.

Olvasó- és tördelőszerkesztőnek Radó Istvánt hívtam meg. Radó debreceni újságíró volt egykoron és a főszerkesztőség után legelsőként megjelent napilap főszerkesztője. Később áthelyezték Baranyába, ugyancsak a megyei pártlap élére állították. Amikor a Rákosi-féle letartóztatási hullám elsöpörte a volt Márciusi Front számos tagját, a megyei főtítkárral, Aczél Györggyel együtt Radó is bebörtönözték. 1954-ben szabadult és rehabilitálták.

Ugyanakkor a képszerkesztői és a tördelői munka elindítására, ha jól emlékszem, három hónapra, tehát ideiglenesen, Pelbárt Oszkárt szerződtettem. A Magyar Napnál eltöltött rövid idő alatt nagyon megkedveltem, és csodáltam szakmai művészetét. Nem is tudom, hányadik álmlása gyanánt, de a kedvemért elvállalta a Szabadság sajátos arculatának a kialakítását. Voltaképpen azt kívántam tőle, hogy más képselappal összetéveszthetetlen legyen a mi újságunk. Ha az olvasó nem látta a címlapot és belepillant, bármelyik oldalra esik a tekintete, bizonyos legyen benne, hogy nem a Nők Lapját, a Béke és Szabadságot, a Film, Színház, Muzsikát, a Képes Sportot tartja a kezében; ez csakis a Szabadság lehet.

Nemrégiben zajlott le a Szabad Nép szerkesztőségének a belső válsága, amelynek a következményeként Fehér Lajos és több társa megvált a laptól. Ezen kollégák közül Novobáczky Sándort kértem föl a külpolitikai rovat vezetésére, Zsigmondi Ferencet a sportrovat élére, Szilvási Lajost vezető riporter munkára. Az ugyancsak partra került Dersi Tamással is megegyeztem. Am az ő személyét Balassa László — ő volt az én rádiós „ápolóm” a pártból — határozottan megvétőzte. Hiába érveltem, hivatkoztam a Nógrádtól kapott, „szabad rablási” engedélyre. Ő csökönyösen ragaszkodott álláspontjához, miszerint a párt nem engedélyezi Dersi alkalmazását.

Másnap közöltem az érdekeltekkel, hogy nemkívánatos személynek minősítették. Ő fölháborodva érdeklődött, kinek milyen kifogása támadt újfent a személye ellen. Erre akkoriban egy vérbeli funkcionáriusnak így illett válaszolnia: „az elvtársak döntöttek így”. Am amikor én ezt valahányszor hallottam, megannyiszor a guta környékezett. És hiába szívóskodtam, hogy az „elvtársak” mögé pillanthatassak, soha nem tudtam meg, kit tiszteletnek szándékom ellenzékében.

Én bizony kereken megmondtam Dersinek, hogy személy szerint Balassa László az, akinek nem tetszik az ő képe.

Másnap már hívatott Kutika Károly ezredes, a főtítkárom. Nyomban nekem támadt. Kegyetlenül megszídott, amiért párttitkokat szolgáltattam ki.

Adtam a bárgyút, és szelíden érdeklődtem, vajon miféle titkot fecsegetem el és kinek. Akkor tudtam meg milyen súlyos hibát követtem el, amikor Dersinek megneveztem Balassát.

Mosolyogni kezdtem, majd úgy döntöttem, hogy haragra gerjedek. Tiszteletludóan, ám önérzetesen érdeklődtem a főnökömtől, hogy mi mást tehettem volna. Hazudjam azt, hogy megbántam előző napi ígéretemet? Tetessem hülyének magamat? Vagy szenilisnek? Tagadjam le a napot az égről? Ha Balassa ragaszkodik ahhoz, hogy a szóban forgó újságíró alkalmatlan a Szabadság szerkesztőségébe, akkor vállalja véleményéért a felelősséget, és védje meg az álláspontját, ne bújjon a párt mögé.

Meghívtam a szerkesztőségbe egykor volt munkatársamat a Néphadseregből, Juhász Róbertet, akit annak idején a szemem láttára „leplezett le” az Államvédelmi Hatóság.

Juhász, mivel tényleges ideje még nem járt le, amikor az ÁVH éberségének áldozata lett, katona maradt. Rendfokozatától megfosztva átvezényelték egy munkaszolgálatos századhoz. A pártból kizárták. Leszerelése után munkásként dolgozott egy zuglói gyárban. Az 1953-as változások után visszavették a

pártba, közelebb került a mesterségéhez. Ha jól emlékszem, a Propagandista című pártfolyóirat szerkesztőségében dolgozott. Az egyik legtehetségesebb munkatársam volt a Néphadseregénél. Művelt, okos, s nemkülönben lelkes fiatalembert ismertem meg benne; szorgalmas és a lap érdekében mindig szolgálatkész újságíró, akit nyugodtan el lehetett küldeni a legundokabb munkára, élvezhetőre megcsinálta. Amikor értesültem róla, hogy kapható, rögtön érte nyújtottam a kezemet.

Úgy képzeltem el a szerkesztőséget, hogy a lehető legkevesebb belső munkatársam lesz, de azok valamennyien a szakma kiváló művelői. Ők alkotják a rohambrigád, amelyet a legrangosabb és a legvacakabb témára egyaránt mozgósítani lehet. És e mag köré a lehető legtöbb kollégából ugyancsak kiváló külső munkatársi gárdát toborzok, mégpedig azzal, hogy rendszeresen megfizetem a teljesítményüket.

Az első számtól kezdve rendszeresen írt a lapba Ember György, a rádió vasárnapi leveleinek országosan nagyon népszerű szerzője és Halász Péter régi, ugyancsak széles körben ismert hírlapíró. Mind a ketten disszidáltak 1956-ban. Ember György — az isten tudja, miért futott ki az országból — végül is Kánadában kötött ki, és Sellye, a világhírű magyar tudós szolgálatába szegődött, úgy hírlett, sajtótitkári minőségben. Halász Péter a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásainak a munkatársa lett, mint Kelet-Európa szakértője. Jól emlékszem, amikor megkérdezte tőlem, ha társasutazással elmegy a Szovjetunióba, elfogadnék-e tőle sorozatot az élményeiről. Rábólintottam. Így született meg a hat folytatásból álló beszámoló. Erről — mint beszélük, magam nem hallottam — aképpen nyilatkozott a Szabad Európában, hogy az útra kénszerítettük, az írásokat megkozmetikáztuk. Mint említettem: külső munkatárs lévén maga árulta a portékáját.

Rendszeres külső munkatársként kapcsolódott a szerkesztőséghez a vétóval kitiltott Dersi Tamás is. Ilyen állandó tagnak számított még Koroda Miklós, a látóhegyi remete, kiváló, kedves kolléga. Meg Demeter Imre, Matolcsy Károly, Toma Ádám, Baktai Ferenc, Csákváry Margit, a fotósok közül Dolezsl László. Később került a körünkbe Vincze István, a Lapkiadó Vállalat volt vezérigazgatója, mint főmunkatárs, majd Kövendi Judit, Tardos Tibor író felesége a riporter gárdát gyarapítva.

Nem vállalkozom a további felsorolásra — roppant kockázatos vállalkozás jó emlékezőtehetségével hengegő alak számára — csupán érzékeltetni igyekeztem: elsőosztályú csapatot toboroztam össze. Lehet, hogy mások nem így vélekednek majd, ha e rövid életű sajtótermék számainak a lapjait pörgetik. Én nagyon jól éreztem magamat ebben a társaságban, ők is szerették a lapot, s szerintem a körülményekhez képest nem csináltunk rossz újságot.

A Nógrádi Sándorral kötött megegyezés fölbátorított arra is, hogy olyasmiket valósítsak meg, amiket néhány évvel korábban még életveszélyes lett volna. Terveztem egy úgynevezett magazinoldalt apró, innen-onnan összeszedett színes anyagokból. Olyan sikert aratott, hogy rövidesen két oldal lett belőle. (Ma már megszokott az ilyesmi a lapokban, akkor kockáztattam a burzsoá sajtó utánzása, az öncélúság, a szenczióhajhászás védjéte.) Még a napilap Szabadság szerkesztőségében tanultam meg veterán kollégáimtól, hogy az olvasó szeret kedvenc lapjában böngészkedni. Ezért tulajdonítottak egykoron (sajnos, ma nemigen) a híroldalnak olyan jelentőséget, hogy külön hírszerkesztőt alkalmaztak a nagyrészt exkluzív, tehát csak abban a lapban található pár soros tudósítások, beszámolók, színesek összedíltására.

Azután — horribile dictu! — képregényeket jelentettem meg. Igaz, ezeknek a témáit a partizán- és szabadságharcok egy-egy epizódjából, egy-egy merész sportteljesítmény történetéből válogattuk, de mindenképpen izgalmasoknak kellett lenniük.

A harmadik — talán a leghatásosabb — vonzóerőnek szántuk, hogy nem kis szerkesztőségi és nyomdai teljesítménnyel a vasárnapi labdarúgó-mérkőzéseknek a magunk fotósai készítette képeivel kedden korra délelőtt már az utcára kerülünk, kerek egy nappal megelőzve a Képes Sportot.

A többi mélynyomással előállított lap fekete festékekkel dolgozott a képek és a szövegek sokszorosítására, de néhányan a barátságosabb barnát használták. Mi, hosszas tanakodás után, Pelbárt írásbeszélésére a zöldet választottuk, s így első látásra is kitűntünk az újságosok palcairól.

Mondtam: kedden még a nap kezdetén megjelentünk. Ugyanazon a napon délelőtt higgadtan vártam, mikor csörren meg asztalomnál a telefon, és hangzik föl a szövetség főtítkárnak a fölháborodottságtól recsegő hangja, átkokat szórva rám és elvetemült bandámra. Igyekeztem nyugodtan felelgetni, majd, csaknem minden alkalommal, a néhány zivataros perc múltán javasoltam: találkozzunk személyesen, ha lehet, rögvést, s beszéljük meg higgadtan, ami gondokat okoz számra.

Rendszerint beleegyezett. Pontosan fölöttem, a második emeleten helyezkedett el a szobája. Benyitottam, s értelmes ember lévén, néha nagyon gyorsan, máskor kissé lassabban megértette, hogy én a lapot nem a párt központjában és a MÖHOSZ székházában üldögélő néhány, a munkánkat figyelő tisztségviselő számára szerkesztem. Kettős kötöttségben próbálkoztam tanult mesterségem iránti tisztelettel és becsületesen a föladatomat teljesíteni. Eladható és elolvasható újságot igyekszem csinálni.

Mindig megegyeztünk, vagyis inkább sikerült öt hétről hétre meggyőzőnm. Segített ebben a tény, hogy a Szabadság példányszáma biztatóan emelkedett.

Említettem, hogy első osztályú együttesnek számítottunk, de ezen fölül igazi szerkesztőségnek is, afféle valószínű műhelynek, amelynek minden egyes tagja rajong az újságjéért, és ha kell, a leghálátlanabb

főladatot is elvállalja. Szilvási Lajos például, akkor már több kötettel a háta mögött, ismert és népszerű írónak számított. Mégis — ha megszorultunk — elloholt bármilyen unalmasnak ígérkező rendezvényre, hogy tudósítást kanyarítson róla, s valamilyen leleménnyel meg is fűszerezze.

En rendszeresen bejártam a szerkesztőségre. Átfutottam az újságokat, aztán eltréceltem Balassa Katalin, szerkesztőségi titkárnőnkkel, akit a régi napilap-Szabadságnál ismertem meg, és aki a hajnali kávékat főzte egykoron Haraszti Sándornak, Lestyán Sándornak, Zelk Zoltánnak, Darvas Szilárdnak és velük együtt nekünk, az dímosaknak. Majd fölkerelkedtem, és rányitottam az ajtót a munkatársakra. Akit bent találtam, felelősségre vontam. Mi a csodát keres a szobában egy hírlapíró, ha nem körmöl vagy forrásműveket böngész? Kikergettem mindenkit az utcára. Az igazi tollforgatóknak nem a falak között van a helye.

A szerkesztőségi értekezleteket hetenként tartottuk, és a résztvevőket nem ültettem le, magam sem terpeszkedtem el a főszerkesztői székben. Állva zajlott a megbeszélés. Már ez is arra ösztönzött, hogy senki se eressze hosszú lére a mondókáját. Aki a -hoz, -hez, -höz, vagy a -nak, -nek helyett, avagy más nem megfelelő alkalommal a „felé” szót használta, s akkor ugyanez vonatkozott a „vonatkozásban”-ra, a mással is kifejezhető „biztosít”-ra, vagy más divatossá vált tisztviselői, ragdlyszerűen elterjedt kifejezési szegénységre, illetve lustaságra, egy forint büntetést fizetett. A pénzt a szobámban álló nagy kínai vázába kellett bedobni. Időnként kiürítettük, és az összegyűlt pénzt közös áldomásokra elköltöttük.

Odakint persze keményen zajlott a politikai élet. Már 1956-ot írunk, s olykor-olykor nem lehetett tudni, voltaképpen ki tartja kézben a gyepőt. Forma szerint nekünk kényelmes helyzetünk lehetett. Megbújhattunk volna a szövetség igazán népszerű sportágai mögött, és harsányan dalolhattunk volna a röplésről, az ejtőernyős ugrásról, a rádiózásról, a modellezésről, a lovaglásról és a többről. Fűtyülhettünk volna arra, hogy most éppen ki vagy kik kerekednek fölül, mitől kell félni, és kihez kell dörgölődni. Én aképpen döntöttem, hogy nem dugom a fejemet a homokba. Megpróbálok a lapommal lehetőségeimen túl is szolgálni a kibontakozás keserves és fájdalmas ügyét, természetesen azokon a kereteken belül, amelyek a Szabadság sajátos jellegét meghatározzák.

A kerek egy esztendő alatt voltaképpen háromszor támadt fülhasogató égzengés, keletkeztek életveszélyesen csapkodó hullámok körülöttünk, amelyekhez képest a rendszeres heti vitám a főtítkárral vagy más vezető tisztségviselővel holmi helyi zivatarnak számított. Egyszer véletlenül idéztem föl az elemek dúlását, két alkalommal előre számítottam a viharos következményekre.

Juhász Róbert javasolta — hajdani katona korában repülő volt —: csináljunk képes riportot a repülőteri irányító tiszt munkájáról, a budaörsi légikikötőben. A cikk annak rendje és módja szerint elkészült, valamint a pompás fotók is. Az egyiken az irányító tiszt volt látható, mögötte a térkép.

A lap megjelenése után néhány órával az Államvédelmi Hatóság megszállta a szerkesztőséget. Legelőször engem hallgattak ki. Nem tudtam egyebet nyilatkozni, mint annyit, hogy az írást, valamint a képeket szabályszerűen bemutattuk a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályán. Ott a közlést engedélyezték. Embem legalábbis így meg tájékoztattak a szerzők, akiknek a szavahihetőségében, megbízhatóságában semmi okom nincsen kételkedni.

Azután elővezették a tetteseket. Újat ők sem mondhattak. Amikor előkerült a kézirat meg a fénykép, kiderült: senki nem hazudott. Az engedélyezést aláírással és pecséttel hitelesítette, akinek ez volt a dolga. Az alapos nyomozók természetesen megkérdezték a minisztérium két tisztjét is, vajon saját kezükkel írták-e alá a nevüket és nyomták a pecsétet. Ők is határozottan igazolták: család, hamisítás nem történt.

A hatóság tehát dolgavezetlenül elvonult a szerkesztőségből. Akkor árulták el, miért e nagy kavarrós. A tülles képen ugyanis tisztán leolvashatók voltak — addig magam sem vettem észre — a radarról koordinátáinak a betűi és számai. A nyomozás vezetője szemrehányóan morogta: — Maguk miatt újra kell számozni a Varsói Szerződés országainak térképét.

Lehet, hogy egy szó sem igaz ebből, csupán az óriási fölvonulást és a kemény kérdéseket próbálták motiválni, meg a mi bűntudatunkra hatni . . .

Az egyik ötletem kivitelezésével Szilvási Lajost bíztam meg. Neki is nagyon tetszett a főladat. Őt héten át látogatott különböző előszobákat, természetesen teljesen rangrejtve. Azt firtattuk, vajon mennyit kell — lehetőleg munkaidőben — várakozni az egyszerű állampolgárnak, miképpen bálnak az ügyfelekkel a hivatali dolgozók, milyen a hangulat egy ilyen helyiségben. A fotóriporter a fényképeket csupán akkor készítette el, amikor az újságíró megadta a jelt, hogy a kellő mennyiségű anyagot már összegyűjtötte.

Első alkalommal egy tanácsi hivatalban, a következő héten a kerületi orvosi szakrendelőben, majd egy igazgatói fogadónapon, utána a munkaközvetítőnél járt. A végén robbant a bomba. Az utolsó előszobás riport június 9-én jelent meg. Ez idézte elő az olümposzi botrányt az istenek körében.

Az egész ügy kezdődött, hogy amikor Szilvási fölkeresett és érdeklődött: támadt-e már valami vadonatúj ötletem, ezúttal milyen előszobában üldögeljen, megszállt a Szentlélek, és azt mondtam: — Menj el egy miniszter fogadóórájára!

— Melyikére? — kérdezte fölvidult ábrázattal. Láttam, fölöttébb tetszik neki a gondolat.

— Mit tudom én? — válaszoltam. — Telepedj a telefonhoz, és hívogasd a miniszterek titkárságait.

Tudakozódjál, mikor fogadja a miniszter azokat, akik az utcáról jöttek. Utána megtanácskozunk, ki legyen a kiválasztott.

Már kelt föl a székéről, hogy kezdje a földérfést, ám megtorpant. Visszafordult. — Kötelezhető-e a miniszter arra, hogy szóba ereszkedjék egy közönséges halandóval?

Határozottan bólogattam. — Minisztertanácsi határozat. Valamikor 1953 után született.

A telefonálgtatás után kiderült, hogy szükségtelen előszóba benyitni, máris együtt a riport anyaga, hiszen a miniszterek többségét úgyszólván lehetetlen megközelíteni. Az, aki hajlandó akárkivel szóba ereszkedni, olyan föltételekhez, megelőző tájékozáshoz köti, annyi a közbeeső lépcső, hogy eleve kildátstalannak látszik az effajta kísérlet. A merész vállalkozó előbb-több főnnakad valamelyik zátonyon, be sem hajózhat a miniszter előszóbjába. Megjelent tehát a riport „Mikor fogad a miniszter?” címmel.

Már kedden délelőtt telefonon két magát meg nem nevező férfi afelől érdeklődött, hogy mikor fogad a főszerkesztő. A titkárnő ugyanazt a szöveget mondta, mint amit eddig: a főszerkesztő bármikor szívesen látja azt, aki fölkeresi. Természetesen akkor, amikor a helyiségben tartózkodik, mert előfordul, hogy házon kívül akad dolga.

Ezután Kutika Károly ezredes dördült rám. De nem túlságosan vészesen, mivel a honvédelmi miniszter azok közé tartozott, akik nem zárkóztak el mereven a hőbortos ötlettől, hogy fogadjanak valakit. Csupán azért morgott meg engem, hogy nagyon elszemtelenedtünk, mert normális időben nem merészkedett volna egy alárendelt számunkérni föltesztől a kötelességét.

Néhány nap múlva főszerkesztői értekezletre mentem a Minisztertanács elnökéhez. Hegedűs András jól ismert még a MADISZ-korszakból. Az ajtóban állva fogadta az érkezőket. Amikor paroláztunk, csupán ennyit mondott: — A Minisztertanács foglalkozott a lapodban megjelent riporttal. — A lehető legszerényebben, de némi izgalommal érdeklődtem: — Milyen eredménnyel? — A miniszterelnök tréfás fintort vágott. — Háadát... Voltaképpen igazatok volt.

A harmadik égi háborút az okozta, hogy Juhász Róberttel megbízható reprezentatív fölmérést végeztünk érettségi előtti diákok körében eszményképeikről. A meglepő eredmény fölött vitát nyitottunk.

Ha már a főszerkesztői értekezlet került szóba, elmondhatom: azokban a szeszélyes szelekkel viharos napokban behatóan foglalkoztak tájékoztatásunkkal az arra illetékesek. A már izgalmasabb időkben mind gyakrabban gyűjtöttek össze bennünket. Hol a miniszterelnöknél, hol a pártközpontban szolgáltak ügynevezett háttérinformációval. Bővebben szóva olyan értesülésekkel, amelyeket nem lehetett leközölni, de tudni kellett róluk, mint környezetről, ahol dolgozunk. Természetesen olyasmiket is tudtunkra adtak, amelyekre nem vonatkozott a nyilvánosságra hozatali tilalom. De közöltek olykor az újságírók által kiszivárogtatandó híreket is. Csupán példának mondom el egy ilyet. Egy pártközponti főszerkesztőin hangzott el az óhaj, hogy ne írjunk róla, ám minél szélesebb körben beszéljük: nem a párt intézkedése, hanem az Országos Testnevelési és Sporthivatal határozata értelmében nem utazhat a magyar labdarúgó válogatott a melbourne-i olimpiára.

Annak ábrázolására, hogy a sűrű tájékoztatás ellenére milyen sebesen leköröztek mindannyiunkat az események, elmondom: 1956. július 17-dikén összehívták a Beloianisz utcai ház valamennyi dolgozóját egy ügynevezett röpgyűlésre. A szónok — az egyik titkár — szenvedélyes és válogatott jelzőkkel ékesített szónoklatban ostorozta a fecsegőket, a koholt pletykákkal futkosókat, s beszéde közben nemegyszer pillantott szigorúan kicsiny szerkesztőségünk csoportjára. E határos bevezető után elszőrnyedve bejelentette, hogy felelőtlen elemek azt suttogják: Rákosi elvtársat leváltják. Vegye tudomásul mindenki, hogy Rákosi elvtárs helyzete sziklaszilárd, megbecsülése töretlen, mindannyiunk boldogságára marad a párt élen.

Másnap, július 18-dikán jelentette be Ács Lajos a főszerkesztőknek, hogy aznap ülést tartott a Központi Vezetőség, és egészségi állapotára való tekintettel, saját kérésére, fölmentette Rákosi Mátyást fötitkári és politikai bizottsági tagsági megbízatásai alól. Helyébe a Magyar Dolgozók Pártjának első titkárdvát Gerő Ernőt választotta.

Nem volna teljes 56-os nyári krónikám, ha megfeledeznék egy nevezetes pártaktív-értekezletről, amely később ürügyül szolgált újabb megszégyenítésemre.

A főszerkesztői értekezleten is többször emlegetett, Petőfi köri sajtóankét utáni időkben megtartott központi vezetőségi ülés nagyon éles határozatában elítélte a kör tevékenységét, a vitát, és személy szerint megemlítette Déry Tibor meg Tardos Tibor nevét, mint akik élen jártak a pártellenes megnyilvánulásokban.

A határozat megjelenésének a napján szerkesztői szobámban megjelent egy kis legényke. Egy papírszalvétát tett az asztalomra, és szó nélkül elszelelt. Szénytítottam az áttetsző papírt, amely üzenetet hozott Tardos Tibortól, miszerint lent üldögél a közeli presszóban, s kér: ugorjak le hozzá. Megtettem. A félelemtől zölden kavargatta kihült kavéját. — Mit tegyek? — érdeklődött. — Mit tancsolsz? Vonuljak illegalitásba? — Tűnődtem, mit válaszoljak. Valami megnyugtatót kell mondanom, mert egy megrettent író, különösen ez az értelmes és sovány fajta, szájalmasan együgyűvé válik rémületében. — Meggyőződésem, hogy nem fognak letartóztatni — mondtam határozottan. — Miért nem? — érdeklődött mohón.

Feleltem. — Mert párthatározatba foglalták bűneidet. Úton-útfélen a törvényességről papolunk. Ha ismét visszakanyarodnánk az önkény dzsungelébe, akkor hallgatnának felőletek, és suttymban cipelnének a sítire, ahogyan azt a Rajk-per utáni időkben csinálták Haraszttal, Marosánnal.

Úgy láttam: érveim megnyugtatták. Ám magam sem hittem rendületlenül, hogy a határozatot nem követi-e egy kemény szektds fordulat, amely kíméletlenül leszámol a hangadókkal. A különböző pletyka-források már listákat is emlegettek.

A Központi Vezetőség határozatának a megtárgyalásra aktívaértekezletet hívtak össze a honvédelmi szövetségben. Néhány elvakult kirohanást hallva úgy éreztem: föl kell szólalnom, pedig nem szeretek szónokolni. Fölnyújtottam a kezemet, és mindenekelőtt kifejtettem: párthatározatról lévén szó, mint a párt tagja, természetesen engedelmkedem. Ugyanakkor élek azzal a jogommal, hogy kifejtssem: mivel nem értek egyet. És elmondtam: helytelen úton jár, aki az írók és az újságírók nyakába akarja varrni a felelősséget azért, ami történik. Bárcaak lenne az irodalomnak és a sajtónak akkora hatalma, mint amilyet most különböző fórumok tulajdonítanak a tollnokoknak, mint általában a legegyszerűbben elővezethető bűnbakoknak. Ugyanis ha tényleg így lenne, akkor az emberiség már régen mentes lenne valamennyi gyarlóságától, hiszen a nagy klasszikusoktól kezdve a mai napig a jeles szerzők százai, ezrei próbálják meg a lehetetlent, embert faragni az emberből.

Október második felében ünnepelte, aki ünnepelte, a spanyolországi egykori Nemzetközi Brigád megalakulásának huszadik évfordulóját. Az eseményre Európa számos országból érkezett vendég Budapestre. Szívesen látogattam az efféle összejöveteleket, mivel kivételes alkalmakat teremtettek számomra, hogy olyan emberekkel találkozhassam egy helyen, akiket a munka közben szinte lehetetlen elérni, de olykor akadna téma, amiről elbeszélgethethénk.

A kupola alatt örömmel fedeztem föl öreg barátomat, Haraszti Sándort. Hozzásiettem. Amikor ldtótá-volságba kerültem magam is, csak akkor vettem észre, hogy társaságban a kopaszodó, nekem háttal dló köpcös férfi Nagy Imre. Megtorpantam. De egykori főszerkesztóm is észrevett már. Intett, jöjjenek közelebb.

Hozzójuk léptem. Haraszti bemutatott Nagy Imrének, és mondta, hogy rám is számítanak, ha a fordulat bekövetkezik, és a haladó, antisztálinista erők vezetik majd az országot. Motyogtam valamit, de nem tudtam semmi értelmeset kinyögni, mivel foglaltam sem volt arról, hogy mi a programja, az útvonala annak a bizonyos haladásnak.

Végül hadd mutassam be a Szabadság című hetilap legutolsó számát, amely — mint mindig, kedden — 1956. október 23-dikán jelent meg. Mivel foglalkozott egy viszonylag népszerű, elsősorban az ifjúság körében olvasott, sovány magazin azon a napon, amikor a katasztrófa mindannyiunkra rázuhant?

A címloldalon Ács Sándor kitűnő fotóját látni. A címe: Vitatkozik az ifjúság. Vidám, mosolygós, tapsoló, fölszólalásra jelentkező, jó hangulatú szegedi egyetemistákat és fősokolásokat ábrázol. Hangsúlyozom: a derű és a fölszabadultság; ezt a légkört sugallja a látvány. A legkukacosabb szemlélődő sem találhat olyan arcot, amely haragot, elkeseredést, bosszúszomjat sugározna.

A teljes második oldalt egy interjú foglalja el. Szakali József, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége küldöttségének a vezetője nyilatkozik, mit tapasztalt a jugoszláv fiatalok körében. A cikk alján N.S. jelzés szerepel, eszerint minden bizonnyal Novobáczy Sándor írta. Ezen az oldalon egyetlen kép próbálja fölélélnkíteni a betűtengert. Tito köztársasági elnököt láthatja az olvasó, meg Gerő Ernőt, Hegedűs Andrást és Münnich Ferencet a belgrádi magyar nagykövetség fogadásán.

A harmadik oldalon Sz.L. (Szilvási Lajos) tudósítása terül el, amely a spanyolországi nemzetközi brigádok megalakulásának huszadik évfordulója alkalmából rendezett ünnepeket ismerteti. Két képet is láthatunk. Az egyiken Mező Imre, Szántó Rezső, Cséby Lajos, egykori önkéntesek megkoszorúzzák a hősk emlékművét. A másikon Mátyás László ezredes látható a külföldi küldöttekkel.

A negyedik oldalon Vincze István, a lap főmunkatársa, „Hogyan tovább” címmel arról értekezik, hogy a honvédelmi szövetségnek, okulva a párt júliusi határozataiból, új programmal kell a tagsága elé lépnie.

A következő cikk, a negyedik és ötödik oldalon, az első mesterséges bolygó közeli flurái kilövése alkalmából szól a világűr meghódításáról. A hatodik oldalt és még a hetedik oldalról egy hasábot ismét Szilvási Lajos írása foglalja el. Egy eddig tabu-témáról, a létező prostitúcióról szól. A hetedik oldalon Kónya Lajos „Titkolózzunk-e” címmel követeli, hogy Farkas Mihály ügyét nyilvánosan tárgyalja majd a bíróság. A nyolcadik oldalon a lengyel testverszervezet munkájáról számol be sok képpel a cikk, nyilván Juhász Róbert műve, ő járt néhány nappal azelőtt Lengyelországban. A kilencediken Rákóczi hamvai hazatérésének ötvenedik évfordulója alkalmából emlékezett az eseményre Puskás Gyula. A tizedik és a tizenegyedik oldalon Koroda Miklós „Mozog a hegy Badacsonyban” címmel ír a Balaton-felvidéki szüreti eseményekről. A tizenkettedik oldal a kultúráé. Dutka Mária a Picasso-kidllításról, P.Gy. a Madách Színház Sári bíró bemutatójáról, magam pedig Zelk Zoltán Alkonyi halászat című új verseskötetéről számolok be. A tizenharmadik oldal a képregényé, amely ezúttal a Mount Everest megmászásáról szól. A tizennegyedik és tizenötödik oldal az a bizonyos Ország—Világ címmel jelentkező apró, érdekes és hasznos tudnivalók böngészője: A tizenhatodikon keresztrejtvény, bélyeg- és sakkrovat. Ennek a vezetője Szabó László nemzet-

közi nagymester. A többi, a tizenhetedikétől a huszadik oldalig sport. A hátsó borítón egy „igazi Cziborgólt” láthat az olvasó, a Bp. Honvéd—Vasas 2—1-re végződött mérkőzésről.

Ez a lapszám is a megszokott szertartások közepette látta meg a napvilágot. A Royal Szálló presszójában gyülekeztünk össze néhányan, kávéztunk, pletykáltunk, terveket szőttünk a következő hétre. És amikor elérkezett az ideje, fölvonultunk a nyomda Osvát utcai bejáráshoz, és a gépterembe lépve forgattuk, szemléltettük, szolgáltattuk a friss nyomdafestéket árasztó első példányokat. Azt hiszem, elégedettek voltunk a teljesítménnyel. És miközben ballagtunk a szerkesztőség felé, már lecsillapodott az öröm. Arról vitakoztunk, hogy mi lehet az október 30-án megjelenő szám slágere. Azon a kora délelőtti órában meg sem fordulhatott a fejünkben, hogy a következő példány már nem jelenik meg, és egyáltalában: a Szabad-ság című hetilap sem, ahogyan ez a szerkesztőség sem csinál együtt újságot soha többé.

Eredeti szakmám: grafikus meg kirakatrendező. Mindezt csupán azért bocsátom előre, hogy megmagyarázzam, miért szoktam rá a gyors és olvasható írásra. Persze nem csupán ez a tény idomított a rendre. Pszichidter Idnyom szerint „kényszeres rendszerető” vagyok, de végül is választott mesterségemet sem űzhettem pontos és maradóan jól olvasható jegyzetelő-tudás nélkül, mivel rediskolában érettségiztem, s a gyorsírást nem tanultam meg.

Ma is őrzöm kis, egykori sárgás színű, bőrütánzatú anyaggal kötött 1956-os zsebnaptáromat, amelybe a főszerkesztői értekezleteken hallottak lényegesebb részeit megörökíttem.

Am tüstént kiderül, hogy hiába kérkedem: bizony akadnak szavak, amelyeket nem tudok elolvasni. Meg olyan utaldások, amelyekről annak idején természetesen eszembe jutottak, mire vonatkoztak, de ma már hiába erőltetem sokat dicséret emlékezetemet.

Ezeket, meg a ma már fölöslegesnek ítéltető — csekély számú — részleteket kipontoztam. Íme: a föl-jegyzések!

1956. február 9., Kukucska Péter, a Központi Vezetőség február 2-diki üléséről

A mezőgazdaság 1955-ös tervét teljesítettük. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével gyorsabban kell előrehaladni. Az életszínvonal emelésének egyik gátja, hogy a mezőgazdaság lassabban fejlődik. A mezőgazdasági termelést gyorsabban kell növelni.

A tsz-ek fejlesztésében 1955-ben lényegesen előbbre jutottunk. Megközelítettük az 1953 júniusi szintet. A szocialista szektor aránya 34 százalék.

Zala, Vas és részben Szolnok megyében egészségtelen vonások mutatkoznak. A számokat hajszo-lják. Kicsi a szövetkezetekbe belépő középparasztok száma. A szövetkezetek nem fejlődnek ott, ahol „külső aktivisták szervezik, ahol az újat magára hagyják”. Baloldali túlkapaszkos is előfordulnak. 1956-ban, a múlt évhez hasonlóan, a középparasztok részvételét szorgalmazni kell.

Földadat: a tsz-ek gazdasági és politikai megerősítése. A tsz-ek 82 százalékában a termelési eredmények meghaladták az egyéniéket. Országosan búzából 19, rozsából 25,4, árpából 9,35, kukoricából 0,8, burgonyából 27 százalékkal termeltek többet. Az állattenyésztésnek egy kataszteri holdra eső átlaga alatta maradt az egyéniék átlagának. A tojás termelése 15, a tejé 10 százalékkal nőtt. A tsz 55-ben 16,3 százalék búzát, 20,2 százalék kukoricát, 20 százalék burgonyát termelt, többet, mint a kapitalista középbirtok.

Nőtt a közös vagyon és a munkaegység (25—27 százalék). Országos átlagban elsősorban Szolnok (50 százalék), a szövetkezeti városok. 1200 munkából 370 ment elnöknek vidékre. 1956 fő problémája a terméshozam növelése. (A Földművelésügyi Minisztérium alátervezett.) A szövetkezetekben a gazdaságos termelés megvalósítása. Elsőrendű földadat a mezőgazdaság gépesítése, a gépek megfelelő kihasználása. Növekedett a géppel művelt földek száma; a gépek kihasználása nem áll arányban a gépellátottsággal. Az állami gazdaságok alatta maradtak az alacsony normáknak, deficit-jük nagy. 1956-ban maximálisan ki kell használniuk a technikát. Termelési eredményeik a magyar átlag fölött vannak, ám az önköltségsökkentési tervüket nem teljesítették. Az egyéni gazdáknál átlagosan 110 Ft, az állami gazdaságoknál 140 Ft egy mázsa búza önköltsége.

Az ipar 1956-os földadatai. Lemaradás mutatkozik a munkagépek gyártásában. Ugyanez a helyzet a vegyszeres gyomirtó szerek előállítására terén. De a legnagyobb lemaradás a nitrogénes műtrágya termelésében mutatkozik.

Közvetlen földatok; 1956-ban 3 százalékos terméshozam-növekedést kell elérni. 3 400 000 katasztrális holdon kell gabonát termelni, 3 197 000 holdon el is van vetve. Am sok a meg nem felelő minőség az elvetett gabona között. Ezt megfelelő takarmányonóvénnyel kell pótolni. Sok a szántalan terület. Amikor az időjárás megengedi, azonnal el kell kezdeni ezeket művelni.

A szarvasmarha-tenyésztés lassan fejlődik. Túlságosan sok a ló. Csökkent a sertések hizási átlaga. 1. Februárban-márciusban 20 000 családot az évi 60 000-ból. (Ennek a följegyzésnek az értelmét nem sikerült megfejtenem. H.I.)

2. Az új tsz-ek és az új tagok nevelése a gazdaságos termelés kérdése. Mozgósítás a tavaszi munkára.

1956. február 28., Nógrádi Sándor

A termelési föladatokat jobban az előtérbe kell helyezni! A januári és a februári eredmények a tervtől elmaradtak. El kell érni, hogy március első dekádjában ne legyen lemaradás! A hangsúly az exportra való termelésen legyen!

A sajtó erőteljesebben bírálja a hibákat és a fogyatékoságokat! Propagálja a mezőgazdasági tavaszi munkákat! Erdei Ferenc március 4-én a rádióból szól erről.

A sajtó nem mutat optimista perspektívát.

Többet kell propagálni az 1956-os tervet!

Az SZKP XX. kongresszusáról szólva a vezetés módszere a kérdés. Érteni kell a gazdasági kérdésekhez és nem papírmunkát végezni. Azzal foglalkozzanak, hogyan tudjuk a XX. kongresszus anyagát a mi munkánkban fölhasználni, s az egyes kérdéseket cikkben megtárgyalni. Határozottan és elvi síkon adjunk a fontos kérdésekre választ. Előtérben a magunk problémái legyenek! Ne fogadjunk el mellékvágányos kísérleteket. Elvi éle legyen, amiről beszélünk.

Hangoztassuk a békés együttélés lehetőségét. A háború elkerülhető . . . Új stratégiai lehetőségek nyílnak meg a nyugati pártok előtt. Az SZKP XIX. kongresszusának a formulája merev volt. („A burzsoázia eldobta a zászlót.”)

Az elején tartunk még a munkának . . . (Itt hat sort nem tudtam megfejteni. H.I.) Féltre a merevséggel, a dogmatizmussal, a szűkkeblűséggel. Nem szabad az embereket figyelembe nem venni!

Ezért kellett a kongresszuson élesen állást foglalni a sztálini politika ellen.

1956. március 29. (a szóvivő személyét nem jegyeztem föl)

A személyi kultusz bírálatában lemaradás mutatkozik, a sajtó bátortalan. A hangulat is jobb lenne, ha előbb foglaltunk volna állást. Be kell hozni a lemaradást! Ószintén beszélni a tömegekkel! A lapok nem foglalkoznak megfelelően a személyi kultusszal. Bátor, de pártszerű bírálatok jelenjenek meg az újságokban!

Márciusban el lehetett torzítani a falu képét az irodalom és a kultúra területén, mert elvi síkon, szélesen, nem tárgyaltuk meg.

Nem a párttól ered a Szabad Nép és a sajtó semmitmondása. Nem a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság intenciója, hogy fogjuk be a szánkat.

A személyi kultusz nem elsősorban Sztálin és Rákosi körül alakult ki . . .

Hetilapok föladatai: föllépni a párt és tapasztalatai szerepének a tebecsülése ellen. Leleplezni az aluiról jövő bírálat elfojtását. Hangsúlyozni a tömegek szerepét. Végére kell járni a bírálatoknak és visszatérni rájuk.

1956 április (?) Kukucska Péter

Kezd mutatkozni annak a veszélye, hogy csak a személyi kultusszal foglalkozik a sajtó. Közben elszikkad a fegyelmezett munka.

Az ipar és a mezőgazdaság területén kell előre menni. Ez fegyelmezett munkát követel. Tiszta légkört, plusz nagy föladatokat! Alkotó munkát!

A jobboldali elhajlásról. A XX. kongresszus után, ebben a jó légkörben föltámadt a veszélye a helyes vonaltól való elhajlásnak.

Most csak visszanezünk. Kevés következtetést vonunk le a tennivalókat illetően. Föladatokat! . . .

A széles körű szakemberképzés a Szovjetunió műszaki haladásának a fontos tényezője. Miért jelentős, hogy a Szovjetunió lehagyta az összes kapitalista országot. Összehasonlítás az amerikai és az angol fejlődéssel.

A „közelebb a gyakorlathoz” nem azt jelenti, hogy az elméletet elhanyagoljuk.

1956. április 21., Antos István

Ismertette a második ötéves terv előirányzatait.

Az ipar 1960-ra, 1955-höz képest 50 százalékkal növekszik. A második ötéves terv legnagyobb létesítménye a Tisza menti Vegyiművek lesz. Ez romániai földgázzal 6000 tonna pvc-t, 2000 tonna műszálanyagot, 10 000 tonna marónátront, 10 000 tonna carbamidot, 10 000 tonna szintetikus alkoholt, 300 000 tonna műtrágyát termel.

A gépipar 70—75 százalékkal növekszik. Diesel-motorokat és Diesel-mozdonyokat gyártunk. Kombájnokat a KGST-n belül csak mi állítunk elő. A híradástechnikai és a műszeripar több mint 100 százalékkal növekszik.

A könnyűipar 25 százalékkal növekszik. Ennek 40 százalékát a lakosság igényeinek a kielégítésére fordítják. Az élelmiszeripar 50 százalékkal növekszik.

A mezőgazdaságban túlnyomó legyen a szocialista szektor, és emelkedjék a termelés. A szántóterület kétharmada legyen szocialista, és a dolgozó parasztság fele dolgozzék a szocialista szektorban. A termelés 27 százalékkal emelkedjék az első ötéves tervhez viszonyítva. A traktorok száma 19 000-rel nő, 6000-rel a silóké, 1500-zal a cukorrépaszedő gépeké. Az állami gazdaságokban 95, a tsz-ekben 65 százalékban gépesítik a növényápolást.

Az állatok számát nem növeljük, hanem a súlyukat és a hozamukat. A lovak számát csökkenteni kell.

A beruházásokra 79 milliárd forintot fordítunk. Ez 18 százalékkal több, mint az első ötéves tervben. Fele annyi új létesítmény épül, inkább a meglévőkben kell hatékonyabbá tenni a termelést. Főbb beruházások: Tisza menti Vegyikombinát, krakküzem, váci cementgyár, Pécsújhelyen, Tiszapalkonyán erőmű, szalmacellulóze-gyár, a sztálinvárosi üzem első lépcsője.

A nemzeti jövedelem 43—44 százalékkal növekszik. A munkások és az alkalmazottak reálbére 25 százalékkal emelkedik. A jövedelemtöbblet nagyobb részben a bérek emelkedésében, kisebb mértékben az árleszállításokban mutatkozik.

A munkaerő csökkentésére történnék intézkedések, de nem általános érvénnyel.

Öt év alatt a kiskereskedelmi forgalom 37 százalékkal emelkedik. Ezen belül 50 százalékkal a hús, 30-cal a zsír, 31-gyel a tej és 43-mal a tojás. Az élelmiszer-forgalom 19, a ruházat 41 százalékkal emelkedik. Gyártanak 90 000 televíziós készüléket, 400 000 mosógépet, 87 000 hűtőgépet, 1,5 millió rádiókészüléket. 210 000 lakást építenek. A tatarozásokra 3 milliárdot fordítanak. 15 százalékkal növekszik az orvosi körzetek száma. 8000 új bölcsődei hely létesül.

Az irányelvek megjelennek. Vitát kell arról indítani, hogyan lehet a célokat megvalósítani. A vitában a problematikus részekre kell a figyelmet irányítani. A vitának teljes nyilvánosságot kell adni. Arról essék szó, miként lehet a két feladatot: a mezőgazdasági termelés 27 százalékos emelését, valamint a szocialista szektor növelését egyidőben elérni. Az irányelvek megvalósításának a feltételei: termelékenység, önköltségsökkentés, takarékoság. A vita konkrét termelési problémákról szóljon. Jelentse az alulról jövő bírálat kibontakoztatását. Ha az 1949-es átlagkeresetet 100-nak vesszük, akkor 1950-ben 101,2, 1951-ben 89,7, 1952-ben 88,2, 1953-ban 87, 1954-ben 102,2, 1955-ben 105,5 volt. 1955-ben a dolgozók egynegyedének 800 forinton alul volt a keresete.

1956. április 29., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

A Politikai Bizottság legutóbbi ülésén történeteket ismerteti.

Az 1953 júniusi határozat helyes volt. Akadtak benne bizonyos túlzások. De a hibákról helyesen szólt.

Az 1955 márciusi határozat jelentősége a jobboldali oportunistizmus szétzúzásában volt. A határozatnak nagy a fontossága, azonban helytelen lenne, ha nem lépnénk túl rajta, és mereven megragadnánk mellette. Hibája, hogy a személyi kultusz veszélyét és a kollektív vezetés fontosságát nem hangsúlyozta. Végeredményben helyesnek bizonyult, de túl kell már rajta lépni.

A fő veszély nem a jobboldalról fenyeget. A XX. kongresszus határozatait kell harcolni, és az ellene föllépő akár bal-, akár jobboldali jelenségekkel szemben. Sokkal határozottabban lépünk föl a XX. kongresszus elveinek a végrehajtásáért.

A munkásosztály nem ingott meg a párt iránti bizalmában. De észlelhetők olyan tünetek, miszerint ha nem haladunk határozottabban előre, akkor ott is zavar támad. Világosabb perspektívákat kell adni!

A parasztságra vonatkozó következtetéseket is le kell vonni. A dolgozó parasztok is joggal várják a párt intézkedéseit.

Az értelmiség túlzásokba esik, demagóg követelései a polgári demokráciából ismerősek. Zöme becsületesen azt akarja, hogy a XX. kongresszus határozatai érvényesüljenek. Veszedelemes, hogy egyes pártszervek elítélik az értelmiségieket. Jobboldali nézetek ismét lábrakaptak. Gyakran csak

szidalmazták a jobboldalt, és nem folytatnak ideológiai harcot ellene. Nem szabad vulgarizálni a harcot!

A Hazafias Népfrontról. Nagy Imre egy másik politikai erőt akart a párt mellett, illetve ellene létesíteni belőle. Sok nacionalista tendenciát tartalmazott. A gazdakörök lázas szervezése is figyelemre méltó. De nem szabad megragadni a régi szektás álláspont mellett. A kulák-kérdésben is demagóg volt Nagy Imre és a jobboldal. De hiba volna, ha ebben a kérdésben is megragadnánk a korábbi álláspont mellett. A parlamentnek is olyan szabadságot akart adni, ami a párt vezető szerepét veszélyeztette volna. De ebben a kérdésben sem volna helyes megragadni az egykori álláspont mellett. A helyes törekvéseket pedig nem szabad jobboldaliaknak bélyegezni.

Érvekkel kell a jobboldalt teleplezni. A fő veszély négy kérdésben jelentkezik.

1. A párt vezető szerepének a fölülvizsgálatában. Ebben a kérdésben nem ismerünk tréfát! Rá kell mutatni, miképpen nyilvánul ez meg Nagy Imrénél! 2. Az iparpolitika és a nehézipar lebecsülésében; 3. A mezőgazdaság mai viszonyainak a konzerválásában, a tsz-ek igen lassú fejlődésében; 4. Nationalista tendenciák föléledésében, valamint az életszínvonal demagóg fölvetésében.

Melyek a baloldali hibák?

Ha nem tudunk bátran szakítani a múlttal, s elemezni, miben álltak a múlt hibái. Az elmaradt bírálat, önbírálat és pártdemokrácia. Fejlesztetni kell és szélesíteni.

Okosabban, önkritikusabban szemlélni a dolgainkat! Mi azt ma tesszük. Nem kell marcangolni önmagunkat. Mindenekelőtt tettekben megnyilvánuló önkritikára van szükség.

Józanul kell viselkedni! Van demagóg kritika. Ellene eszmei harcot kell vívni. Érvekkel szétzúzni. Aztán a többség akaratának alávetni magunkat. Ha valaki nem ezt teszi, akkor lehet eljárni ellene.

A párt energikusan és bátran akarja fölvetni a kérdéseket, amelyeket meg akar oldani. Ilyen módon kívánja elszigetelni azokat, akik nem a XX. kongresszus határozataitért harcolnak.

A párt és a tömegek kapcsolatában keresni kell az utakat. Hozzájuttatni az embereket az információkhoz, amelyek nem titkosak. Ebben a sajtó és a rádió sokat tehet.

Erősíteni kell a pártvezetést!

Összefoglalva: határozottabb, perspektivikus programot kell adni. Ha kell, őszintén föltárni a múlt hibáit. Bátran — jobb- vagy baloldali ingadozás nélkül — előre lépni.

A pártvezetés munkájáról szólva a Központi Vezetőség ülése elégedett volt. A többi testvéri párt ugyancsak így cselekedett a Sztálin-bírálat után. Elsősorban a gazdasági kérdésekre összpontosította az erejét. Hiba volt, hogy politikai kérdésekben késedelmeskedett.

A gazdasági kérdésekről.

Be kell vonni a tömegeket! Minél szélesebben! További 300 vállalat kap tervezési jogot. Az igazgatók jogkörét kiszélesítik. A párt és az állami szervek a gazdasági kérdéseket a munkájuk előterébe helyezik.

A bürokráciáról.

Túlzott a centralizáltság és a bürokratikus centralizmus. Határozott intézkedések szükségesek! Növelni kell a helyi szervek önállóságát! Például a tanácsok jogkörének a szélesítésével. Például a pedagógusok körében. A tsz-ek engedélyezésében a Földművelésügyi Minisztérium dönt. A gazdasági és az állami bürokrácia, valamint a túlzott centralizáció ellen hatékony intézkedéseket kell tenni.

Az állami demokráciáról.

Foglalkozni kell a parlament szerepével. A parlamenti bizottságok tanácsadó jogkörét szélesíteni. A dolgozókat jobban tájékoztatni az ott folyó munkáról. Itt a demokratikus centralizmus szellemében kell eljárni.

Az osztályharcról.

A törvényesség megsértéséhez vezetett, hogy mindenekelőtt a pártban keresték az ellenséget. Foglalkozni kell a kulák-kérdéssel! A szocializmus építése osztályharc közepette folyik. Hogy most éleződött-e, tanulmányozni kell a helyzetet.

Előtérben a középparasztok ügye. Tovább kell vizsgálni, hogy az olyan kulák, aki kizsákmányoló volt, nem mehet a tsz-be. De a 25—27 holdas, aki maga dolgozott, ezeknek a megítélését a tsz-re kell bízni. Az ismert, kegyetlen kizsákmányoló a fálnak nem kell. Menjen az állami gazdaságba! Dobi István szerint be lehetne oda venni. Különösen a gyerekeit. Enyhébb politikát! Gondoskodni kell demokratikus nevelésükről. Bejuthatnak az iskolába. A hadseregben fegyvert kapnak. De ne kergessünk illúziókat! Kritikus helyzetben nem biztos, hogyan fognak viselkedni. A lenini hármas elv érvényes. A kulákok elleni harc formái változnak. Meggyőzés és harc.

A rehabilitációról.

A legnagyobb következetességgel kell végrehajtani. A kommunista elvtársak esetében meg kell nézni, nem kell-e előléptetni őket. A szociáldemokraták ügyét most kezdik tárgyalni.

36 000-ről 18 000-re csökkent a börtönbe zártak száma, és további csökkenés várható. A kiszabadúrt Kovács Béla hazaérkezett a Szovjetunióból, más ott elítéltekkel együtt.

A börtönben csak bűnöző legyen. Minden kiszabaduló a megfelelő szervtől írást kap. Abban a pártszervezetben, ahol a rehabilitált élt, fölolvassák a határozatot. Ahol jelenleg dolgozik, ott is ismertetik. Foglalkoznak a kivégzettek ügyével. A Központi Ellenőrző Bizottság állapítsa meg, hogy helyesek voltak-e a kizárások.

A törvényességről.

Az Államvédelmi Hatóságban néhány rehabilitált elvtársat vezető beosztásba helyeznek. Az ÁVH pártellenőrzésére kidolgozták a határozatot. Megfelelő állami szervek is ellenőrzik az ÁVH tevékenységét: a legfőbb ügyész és más állami intézmények. A KEB hatáskörébe utalták a letartóztatott kommunisták ügyét. Az Államvédelmi Hatóságra a távobbiakban is szükség van.

Hazafias Népfront.

Fél év alatt bele kell olvadnia Magyar—Szovjet Társaságnak, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének és a békemozgalomnak. Olyan formában, hogy ezek a szervek azért megőrizzék önálló jellegüket. Fő feladata: a béke, az egymás mellett élés politikája, a Szovjetunió iránti barátság ápolása a nők körében végzett munka, valamint az állampolgári és hazafias köteleességek ápolása. Szerepe, van továbbá az állami demokráciában való részvételben.

Ideológiai kérdések.

Lukács Györgyöt élesen támadták az elmúlt években. Meg kell vizsgálni, miben volt igaza, és azt meg kell mondani. Például abban, hogy a leghaladóbb társadalmi rendszer nem mindig a leghaladóbb kultúra hordozója. A múltra vonatkoztatva ez az állítás helyes. Gondoljunk csak a római példára. Egyes kérdéseket nagy bátorsággal védett. Meg kell állapítani, hol érte méltánytalanság, és ezt meg kell mondani.

Föl kell lépni az anarchista nézetek ellen. De a helyes szemléleteket el kell ismerni. Főlkutatni ideológiai munkánk eltorzulását. Például az 1919-es forradalom, a magyar párt történetének a kérdéseiben. A személyi kultusz megnyilvánulásait a tankönyvekből ki kell törölni!

Káderpolitika.

A lefogások nagy károkat okoztak. Bizonyos emberek gyanú alá kerültek. Hozzá kell látni a régi és az új káderek összeforrasztásához. Együtt dolgozzanak! Ez hosszú folyamat. A bátor, szókimondó embereket megkeresni. Persze nem a handabandázókról van most szó.

Az egyéni paraszttban ne támadjon olyan hangulat, mintha a tsz-ekről lemondtunk volna.

(Azon tájékoztatókról szóló jegyzeteim, amikor a jelenlévők kérdéseket tehettek föl, tartalmazák az érdeklődők nevét és kíváncsiságuk tárgyát. Viszont nem írtam föl, mely lapokat, esetleg intézményt képviseltek. Nyilván akkor, amikor sebtében a munkatársaimnak továbbadtam az információkat, tudtam, ki hová tartozik. Ezért most nem közlöm, ki szólalt. H.I.)

Kérdések

1. Kérdező: Dokumentumra lenne szükség a párt önkritikájáról. Az állami bürokrácia elsősorban a miniszterelnökség és az Állami Ellenőrzési Minisztérium apparátusában mutatkozik. Az ideológia, az irodalom, a művelődés területén a legnagyobb a jobboldali veszély.

2. kérdező: Késett a bátorítás.

3. kérdező: Szakítani kell azzal a gyakorlattal, hogy olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyekre határozat van. Lehessen kezdeményezni. A demagóg kritika ellen nehéz föllépni, ha nem ismerjük, mit tartalmaz az a demagógia.

4. kérdező: Nem helyes szétválasztani az önbírálatot a hibák kijavításától. Helytelen Kovács mechanikus megállapítása a munkásosztályra és az értelmiségre. Kérdezi: hogyan értékeli a Politikai Bizottság a Matusék-cikket?

5. kérdező: Milyen vélekednek az írókról? Ugyancsak érdeklődik a Matusék-cikk felől.

6. kérdező: Kevésnek tartja az öt éves terv irányelveire szánt vita idejét. Az öt hét ugyancsak kevés az üzemi tervek elkészítésére.

7. kérdező: Rendszeresítik-e az ilyen jellegű tájékoztatókat?

8. kérdező: Az elhangzott kérdésekkel már korábban foglalkoztunk.

9. kérdező: Az ÁVH-sok, akik a törvénytelenégeket elkövették, még a helyükön vannak?

10. kérdező: Jobban bíznunk azokban, akiket meg akarunk nyerni. Jobban kellene bízni önmagunkban. Több jogot az MTI vezetőjének.

Ács Lajos válaszol:

Kovács, Hidas, Matusék bírálata. A kérdések akkor még nem voltak tisztázva. Nem szabad elszakadni attól a pillanattól, amikor a cikk született. Hiba, hogy a példa egyoldalú. (Egyértelműen nem áll ki a cikk mellett.) Lejáratás? (Zaj.)

A júniusi határozat nyilvánosságra való hozatala a Szikra kiadásában jelenik meg. Az írókról: meg kell vizsgálni, mi történik ebben a körben. Nem könnyű a kérdés. Mind a két oldalon elhangzanak

szenvedélyes megnyilvánulások. Ahol igazuk van az íróknak, azt meg kell mondani. Határozottságot tanúsítani a szektásság leszámolására.

A sajtó kezdjen el foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. A szokásos formák között. (Bemutatni?)

A külpolitikát meg kell vizsgálni, hol akadtak hibák. A Központi Vezetőség júniusban bizonyára foglalkozik vele. Ami az ÁVH egyes embereit illeti, ha akad kirívó példa, meg kell oldani.

Az effajta tájékoztatásokat rendszeresíteni kell.

1956. május 10., Szalai Béla, a Politikai Bizottság tagja

A második öt éves terv irányelveinek a jóváhagyása után készültek el a vállalati tervek. Ahol elkészültek a vállalati tervek, ott ajánlatos azokat megnézni.

A vitában a terv fő kérdéseire kell hozzászólni. A dolgozók segítsége abban nyilvánulhat meg, hogy föltárlják a népgazdaság olyan tartalékait, amelyekkel az irányelvek nem számoltak.

Az ipar területén: a műszaki fejlődésnek a tervbe föl nem vetett kérdéseinek a megoldására várnak javaslatokat. A technológia javítására. A tudomány és a gyakorlat összehangolására. Az anyag-takarékosságra. A fajlagos anyagfőhasználás csökkentésére. Egy-egy árucikkre vonatkozó elképzelések is szükségesek. A műanyagok fokozottabb főhasználása. A fa pótlására például. A helyi anyagok jobb kiaknázására. Tőzeg, vályog, kő stb. Új tartalékok jelenthetnek a hulladékok anyagok.

Az önköltség csökkentése. Egyes cikkeknel konkrétan megmondani, hogyan lehet elérni.

A beruházások hatékonyságának a növelésére.

A mezőgazdaságban szorgalmazni kell a jó gazdálkodás, a nagyobb termésátlagok elérése érdekében tett javaslatokat. A terv realizálását kell bizonyítani. Megmondani, hogy helyenként elérnek átlagon fölüli eredményeket. A helyi sajtóosságokat jobban kiaknázni. A figyelmet ráirányítani az erdősítéssel kapcsolatos problémákra. Itt is a beruházások hatékonyságára ügyelni. Az állami gazdaságok önköltségeinek a csökkentését elérni.

A kereskedelemben a forgalmi költséget kell csökkenteni.

Javítani az irányító tevékenységet!

Jobb műszaki propagandát.

A sajtó munkájához segítséget nyújthatnak: Berei Andor, Friss István és Antos István.

Válasz kérdésekre.

A túlságosan nagy biztosítékok a vita leszűkítéséhez vezetnének. A közölt javaslatoknak lehetőleg legyen realitása. A dolgozók helyi indítványait lehetőleg helyileg vitassák meg. A sajtó munkáját segíthetik még: Varga Edith, valamint Szabó Kálmán.

1956. június 1., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

A különbség a politikai bizottsági határozat és az aktíválás között: nem volt szükség leszögezni a jobboldali veszélyről szóló formulát. Az aktíván megnyilvánult.

Az elmúlt információ óta módosult a párt politikája. Elmélyült. Részleteiben gazdagodott.

Az osztályharcról. Kulákat változatlanul nem kell a tsz-be fölvenni. De a középparaszttal, akit kuláknak minősítettek, ne taszítsák el. Gyakorlati intézkedések történtek a középparaszttal-kérdésben. Amit mint kuláknak kellett beszolgáltatni, el kell engedni a begyűjtés során.

A legfontosabb a középparaszttal ügye. Ami a kulákká váló minősítéseket illeti, meg kell vizsgálni, valóban folytatott-e kizsákmányolást. A kulák rokona, gyereke, ha nem volt személy szerint kizsákmányoló, akkor őt föl kell venni a tsz-be. De arra ügyelni kell, nehogy a munkások és a dolgozó paraszttal úgy érezzék, hogy most elfordultunk tőlük.

Az ÁVH-ról, a törvényességről. A rehabilitáció folyik változatlanul. Minden igazságtalanságot jóvá kell tenni. Az ÁVH-ból a törvénytelenségek elkövetőinek el kell menniük. A földművelésügyi minisztériumi ügy folyamatban van. Sztálin-levelet nem kapott a Politikai Bizottság. A bürokratizmus elleni harc kezdeti lépéseit ebben az évben teszik meg. A bérelszámolás egyszerűsítése. A műhelyek munkaszervezete a gépiparban. Vasúti ügykezelés. A kereskedelem és a vendéglátóipar számlázási rendszere. Begyűjtési árak összevonása. Export, import, engedélyek. SZTK-adminisztráció egyszerűsítése. Egyetemi gazdasági nyilvántartás egyszerűsítése. A tanácsok pénzgazdálkodása a Minisztertanács elé kerül. A beruházások egyszerűsítése. Az igazgatói jogkör kiszélesítésére kísérletek történnek. Négy üzem kap önálló külkereskedelmi jogkört: A Duna és a Tisza Cípőgyár, a Városlódi Állami Gazdaság . . .

A sajtó adjon hangot mindennek. Hangsúlyozza, határozottan haladunk. De nem lehetséges az egyik napról a másikra.

1957. január 1-ével megtörténik a megyék összevonása.

A beszolgáltatásról. Lejár az 1953-as rendelet. Némi módosításokkal meg kell hosszabbítani. Alacsony a háztáji föld megterhelése. Alacsony kategóriáknál szétaprózódik. Valami emelés szükség-

ges. Adóemelés lesz. A parasztság jövedelme növekedett. Bizonyos igazságtalanságokat kell helyesbíteni.

Augusztus 11-én Hunyadi halálának 500 éves évfordulója lesz. Az emlékbizottság elnöke Szabó Pál. Elekes Lajos tart előadást. Péccsett leplezik le Pátzay Pál Hunyadi-szobrát. Kiállításokat rendeznek a Nemzeti Múzeumban. Emlékünnepeket rendeznek a Néphadseregben.

A nemzeti kisebbségek körében végzett munkáról. A magyar nacionalizmus és sovinizmus ellen kell harcolni. A saját nemzeti kultúra ápolása a legfontosabb. A politikai tevékenység az általános politikai keretekben folyék. Megfontolandó egy német nyelvű napilap indítása. Ahol többségben élnek nemzetiségiek, ott a föliiratok kétnyelvűek legyenek. Olyan tisztségviselők dolgozzanak, akik mind a két nyelvet beszélik.

A pártoktatás jövő rendszerét úgy kell módosítani, hogy az a mai étellel és gyakorlattal függjön össze. Indítani kell tanfolyamokat, amelyek az időszérű kérdésekről, a gazdasági ismeretekről szólnak. Nagyobb hangsúlyt az előadásos propagandára!

Az irodalmi életéről. A Horváth Márton tervezte előadást megtartják és megvitatják. A napilapok szerkesszenek vasárnapi számokat, annak hagyományos értelmében.

Törvényesség. Kidolgozzák a büntető kódexet.

1956. június 13., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

(A jegyzet elején három kérdés szerepel. Nem derül ki, s nem emlékszem rá, hogy ez egy előzetes tartalomjegyzék, amiről a beszámoló beszél majd, vagy beküldött, illetve átadott kérdések H.I.) A kérdések az alábbiak:

1. Milyen intézkedések történnék a személyzeti munkának a XX. kongresszus szellemében történő megjavítása érdekében?

2. Hogyan vélekedik Ács Lajos a sajtó eddigi munkájáról?

3. Mi a vélemény a magyar sport vezetéséről?

(Valószínűleg Szuszlov a megelőző napokban járt Budapesten, mert a következők rá való hivatkozással hangzottak el. H.I.)

Szuslov: Ne feledkezzünk meg a népi demokratikus forradalom vívmányairól. Ne csupán a hibákról beszéljünk, hanem az igazi eredményekről is.

Bizonyos túlzások károsak (budapesti vb.) Tapasztalata: a munkásosztály hangulata jó. A parasztságé ugyancsak jó. A tsz-ekben ellenállnak a bomlasztó tevékenységnek, a parasztok akarják a tsz-t. Az értelmiségi és a polgári körökben észlelhetők túlzások, hajlamosak feledni az eredményeket. Ennek a rossz szellemnek nehogy befolyása legyen a munkásságra és a parasztságra.

A magyar népi demokrácia egységes. Vannak rajta sebek, fekélyek. Ezeket bátran, műtéti úton el kell távolítani.

A XX. kongresszus megmutatta a Szovjetunió erejét. Nagyon kritikus volt. Kiváló perspektívákat mutatott.

Mi az eredményeinket nem tudjuk úgy megmutatni. Elvértve akadtak a sajtóban káros túlzások, de nem ez a jellemző. Ez mutatkozik egyes viták során is. Gyakran hiányzik a megfontolt hang, amely ezek ellen érvel.

A Szovjetunióban határozott demokratikus centrikus folyamat zajlik, amelynek a mértékét a párt szabja meg. Ami túlnő rajta, lenyesik. Ahogyan az elmúlt három esztendőben lépésről lépésre haladnak előre.

A Politikai Bizottság demokráciát akar, előre jutni. Lehet vitatni ennek a tempóját, de győződjene meg róla, hogy a szándék őszinte.

Ő sem tenne szívesen lépéseket, ám józanságot és mérsékletet kíván. Lehetségek, hogy a Politikai Bizottság nem eléggé körvonalazta a perspektívákat.

Az ötéves terv irányelvei helyesek. Az arányok jók. Az életszínvonal emelésére 9 százalékot irányoztak elő.

Lukács György rehabilitációja. Sztálin semmibe sem vette Hegelt. Lukácsnak igaza volt. Bátor tett volt tőle, hogy rávilágított a kultúra és a társadalom politikai összefüggéseire.

Rajk László temetésére majd sor kerül.

Nógrádi Sándor, az MDP KV agitációs és propaganda osztályának a vezetője, a maga nevében kíván néhány cikkre megjegyzést tenni.

Amit Tardos Tibor és Méray Tibor írásával kapcsolatosan mondani akar, ne jelentse, hogy a hibákat a lapok ne tárják föl, de ki kell jelentenie, hogy Tardos Tibor cikkével nem ért egyet. Sem az Irodalmi Újságban, sem a Nők Lapjában megjelentekkel. (A következő bejegyzést csak akkor lehet nyilván megérteni, ha a könyvtárban kutatja az érdeklődő a forrásokat, mert a következőképpen szól: „Ha úgy folyt le a kupéban, akkor Sz.E.-vel ért egyet.” H.I.) A Nők Lapja egyoldalúan mutatja a helyzetet. Ez nem a valóság. A DISZ-titkár válaszárol. Egyoldalúan neveli az ifjúságot. Csakis az

igények növelésére szűkül és a köteleességekről nincsen szó. Nagy luxusban tartottuk az ifjúságot. A Nők Lapja a lányok körülményeit nem vizsgálta. Általában nem igaz, hogy rettentő unalomban élnek a lányok.

Méray Tibor szintén csak fényképez. Nem törekszik reális képre. Verseny alakult ki az egyes hetilapok között, ki tud jobban „fényképezni”. Ostorozni a bajt és megmutatni, ami jó — ez az, ami kell. Nyomor és paradé. Hol a mi valóságos életünk?

A bírálát legyen kemény, és ne kíméljen senkit, de álljon összefüggésben az egész fejlődéssel, és legyen előremutató. Ne hagyjunk magunkra akármit kényszeríteni a nagynevű íróktól. Nézzünk meg magunk mindent jól.

Ács Lajos válaszai a kérdésekre:

A szándék az, hogy a lehető leggyorsabban ki legyenek javítva a hibák. Ma egy elmérgesedett helyzetben vagyunk. Sokan nem hiszik el a Politikai Bizottságnak, hogy valóban akarja a XX. kongresszus határozatainak a megvalósítását. Okáról nem beszélnek. Valóban történt . . . hiba. A helyes szocialista álláspont; a bizalmatlanság elítélendő. Tücsköt, bogarat összehordanak, bizonyítandó, hogy a Politikai Bizottság nem alkalmas a megújulásra. Ez a baloldaliakat erősíti. Egy-két hónapon belül a Politikai Bizottság megmutatja, hogy képes a földadat ellátására. Addig: fegyelmezzet magatartás és munka kell. Az sem volna hiba, ha néha egy-egy elismerő szót mondanának a Politikai Bizottságról.

1956. június 26., Kukucska Péter

Szalai Béla tájékoztatta a Központi Vezetőség apparátusát. A Politikai Bizottság értékelése: a XX. kongresszus óta előrelépés történt, de sok területen vontatottan. Itt-ott egészségtelen tendenciák mutatkoznak. Csak a hibákat látják. Tekintetünket előre kell vetíteni! Erősíteni a kollektív vezetést! Szilárdítani az egységet!

A politikai helyzet, valamint a párt földadatai a július első felében tartandó központi vezetőségi ülésen kerülnek a napirendre és ugyanakkor a második ötéves terv vitája is.

Módosítást hajtottak végre a terv néhány területén. Emelik a lakásépítések számát 8—10 000-re. A tantervek mennyiségét 8—10 százalékkal. Növekszik a beruházás a főiskolák, a tudomány és a kultúra fejlesztésére. Az ipar azon ágazataiban, ahol szemet takarítunk meg, nagyobb . . .

Tíz-tizenöt éves távlati tervet dolgoznak ki (Dízeselésítés, geológiai kutatás, főváros fejlesztése stb.).

1957-re sor kerül az ügyvitel egyszerűsítésére az állami apparátusban, megtörténik a megyék összevonása stb. Foglalkoznak munkaügyi problémákkal. Bővítik a minisztériumi és a tanácsi jogkört.

Új rendszert alakítanak ki a mezőgazdasági tervezésben. Az állami gazdaságoknak csupán a kenyérgabona vetési területét írják elő, ezen fölül pusztán annyit, amennyit be kell szolgáltatniok.

Az igazgató az anyagmegtakarításból származó összegeket a beralap növelésére használhatja föl. Több üzem önállóan kereskedhet külföldi partnereivel.

Főlemelik a vállalatoknak a terven fölüli nyereségét. 1957-ben új árakat állapítanak meg az iparban, amelyek közelebb kerülnek az önköltséghez. A bérmegetakarítás 30 százalékát jutalmazásra lehet fölhasználni. A bürokrácia elleni harc jegyében módosítják a tanáctörvényt, és fölülvizsgálják a munkaügyi törvényt.

A begyűjtés rendszere megmarad. Mennyisége azonos lesz a tavalyi szinttel. A tsz-ek takarmány helyett húst szolgáltathatnak be.

Az oktatás, az agitáció és propaganda területén van előrelépés. A pártoktatás jövő évi terve megjelent. Nagyfokú aktivitás mellett javítani kell az agitációs munkát. Lassú az előrehaladás a tartalmat illetően.

A sajtóról. Határozott előrehaladás mutatkozik. Őszintébb a tájékoztatás. A hang bátrabb. Az újságok foglalkoznak a dolgozók gondoljaival. Egyes lapokban azonban háttérbe szorulnak a napi termelő munkával foglalkozó kérdések. Egészségtelen hang is hallható. Ha elterjed, gátolja az előrehaladást és a szaktásokat segíti. Intézkedés történt arra vonatkozóan, hogy a Központi Vezetőség osztályvezetői és a miniszterek adjanak rendszeres tájékoztatást a sajtónak.

Tudomány és kultúra. Meg kell javítani a külföldi kapcsolatokat. Évente 35 tudományos dolgozó utazik a Szovjetunióba és a népi demokratikus országokba. Lehetővé kell tenni a diákok külföldi utaztatását. A párt titkársága leadja a jogköröket. A pártirányítás javítása végett két osztályt szervez: a tudományos és a kulturális osztályt. Az irodalmi kérdések kimunkálására három tagú bizottságot hívtak életre: Révai József, Horváth Márton és Darvas József vesznek részt benne. Új, a világ-irodalommal foglalkozó folyóiratot adnak ki.

Az értelmiség körében folytatott munkáról. Föl kell lépni a szektás értelmiség-ellenes nézetekkel szemben. Az értelmiségieket a fölszabadosulás után végzett munkájuk alapján ítélik meg. Értelmiségi kommunista aktívaértekezletet kell tartani. Meg kell könnyíteni a külföldre való utazásokat. Lehe-

tővé tenni a gépkocsi vásárlását. Az alacsony beosztású értelmiségiekről ne vezessenek kádernyilvántartást.

A kollektív vezetésről. Eredmények mutatkoznak. A Központi Vezetőség tagjait jobban befogják a munkába. Tájékoztatják őket a közeli jövőben végrehajtásra kerülő utasításairól az 1954 októberi határozatnak. A központi vezetőségi tagok bármilyen kérdéssel fordulhatnak a Központi Vezetőség apparátusához. A Központi Vezetőség apparátusában 10—15 tagú káderosztályt létesítenek a káderek nyilvántartására, a régi káderekkel való foglalkozás végett.

Megszűnik a vasútpolitikai főosztály. Eddig a tömegszervezetek vezetőinek a beállítása és beosztása a Politikai Bizottság hatáskörébe tartozott, most csupán a véleményezési jogát tartja meg. A véleményezetteket a tömegszervezeti vezetés nem köteles megválasztani.

A rehabilitációkról. A Politikai Bizottság elítélte egyes bíróságok eljárását, miszerint a jogtalanul elítélteket „bizonyíték hiányában fölmentették”. Határozottabban le kell szögezni: a terhükre rótt bűncselekményeket nem követték el. Törődni kell a rehabilitáltakkal. A le nem tartóztatott, de félreállított elvtársak ügyével is foglalkozni kell. Rendezni kell a dolgokat! Az első kilenc szociáldemokrata ügyét lezárták. Szakasits Árpádot, Marosán Györgyöt, Vajda Imrét stb. rehabilitálták.

A Jugoszláviával való viszony. Túrelmesen és elvtársiasan kell rendezni. Az egyik akadály gazdasági természetű volt. (Itt ez következik: „500-ról 85-re mentünk.” Nem tudom, forint—dínár átváltás arányról, vagy más valamiről van-e szó? H.l.) Kereskedelmi megállapodást kötünk. Parlamenti küldöttségcserre lesz a közeljövőben. Összel szakszervezeti delegációk utaznak egymás országába. Fejlesztjük a kulturális kapcsolatokat. Szó lehet a közeljövőben a pártok közötti tárgyalásról is.

Eredményeink kezdetiek. Határozottan kell tovább lépni. Föl kell lépni a hangulatkeltők ellen akik szinte szégyellik a párt eredményeit. A párton belül is nagy a fecsegés. Gátat kell ennek is vetni.

A Petőfi körí viták pozitívumai mellett vigyázni kell a megfelelő légkör kialakítására, nehogy rendszabályokhoz kelljen nyúlni. A Szabad Nép vasárnapi cikkében foglalkozni kellett volna azzal, hogy akad túlzó, egészségtelen hang is. Enélkül az írás egyoldalú lett.

Néhány előkészületben lévő kérdésről. A mezőgazdasági termelés problémái a második ötéves tervben. A tsz-ek fejlődése ugyanebben a periódusban. Nagyobb figyelmet kellene fordítani az alacsonyabb szövetkezeti formákra! A bürokrácia elleni harc. A demokratizmus fejlesztése a kultúra, a tudomány, a művészet területén. Megyék összevonása. Ügyviteli egyszerűsítése. Országgyűlés új ügyrendje. Legyen interpelláció. Tanácsok jogkörének a kiszélesítése. A falusi osztályharc problémáinak a megvizsgálása. A Hazafias Népfront mozgalom további fejlesztése. A kádermunka kérdései. Bérezés. Gépkocsik. Sajtó politikai munkája. Törvényesség megszilárdítása. Az Államvédelmi Hatóság pártellenőrzése. Foglalkozni az adminisztratív úton eltávolított újságírók kérdéseivel. A Petőfi Kör leendő ankétjáról. Tárnyilagosan és kritikusan vitatkozzanak. Elsősorban a sajtó munkásai szóljanak hozzá. Elvi síkon.

1956. június 29., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

Erősödik a jobboldali hullám. A demokratizálást végre kell hajtani, annak ütemét azonban a párt kezében akarja tartani. A Petőfi Kör körüli jelenségek: visszaélnék a demokratizálás szükségese mintavált, sőt ellenséges irányba fordulnak.

A Petőfi Körben lezajlott sajtóvitát a párt elítéli, és azt is, hogy a Petőfi Körben bizonyos fokú szervezettség kezd kialakulni. A sajtóvitára délután négy-öt körül már nem lehetett bejutni. Nem a demokratikus vita vágya vitte be a tömegeket.

A Politikai Bizottságnak az a véleménye, hogy ilyen módon nem lehet vitát rendezni. Elítéli a Nagy Imre személye melletti tüntetést, amelyért Losonczy a vétkes. Az ellenséges eszmék képviselőinek a társaságában a márciusban leleplezett elemek hallatták a hangjukat. Ebben hibásak a lapok is, amelyek nem foglalkoznak Nagy Imre nézeteinek a leleplezésével.

A vitán polgári demokratikus platformot hirdettek meg. Nem Marx és Engels, hanem Irányi és Petőfi volt a példa; ők a polgári demokráciát képviselték. Elítélendő a párt vezetése elleni tüntetés. A Demokratikus Ifjúsági Szövetség intéző bizottsága helytelenül járt el. A párt megfelelő osztálya sem mutatkozott ébernek.

A Szabad Nép cikke helytelen, túlzó módon földicséri a Petőfi Körben rendezett vitákat. A marxizmus elméleti kérdéseit nem lehet hevenyészett formában a Petőfi Körben megvitatni. Nem száll szembe senki a demagóg kijelentésekkel. Meg kell vizsgálni, hogyan jelenhetett meg ez a cikk a Szabad Népben.

A párt eddig túrelmesen szemlélte a kör vitáit. A vita vezetése azonban nem megfelelő. Az újságírói ankéton az írók kaptak szót. A párt arra utasítja a sajtót: élesen ítélje el a demagógiát.

Tegnap, június 28-án Poznanban reakciós elemek munkásokat szerveztek meg. Sztrájkot rendeztek. Utcái tüntetés során harc keletkezett a rendfenntartó erőkkal. Harckocsikat vonultattak föl. Az áldozatok száma húsz-harminc halott.

A sajtó hangja megromlott az utóbbi időkben. A lengyel sajtó hisztérikus cikkei hozzájárultak az ottani események kialakulásához. Sok túlzó és éretlen cikk jelenik meg. A Szabad Népből a minisztériumok összevonását javasolja valaki. X. cikke a rendőrséggel állítja szembe az olvasókat. A jogászok doktori címe érdekében cikkeznek. Az Esti Budapest Vár-cikke. A Magyar Nemzet a leszállított árú holmikról. Különösen elítélendő, amit Rajk László emlékével üznek. Ezzel kavárják föl a szenvedélyeket, és szítják a hangulatot a párt vezetése ellen. Nem helyes, ha ezeken az összejöveteleken ilyesmikre nem mutatnak rá. Úgy látszik: gorombán kell beszélni, és kénytelenek lesznek egy ideig ezt a stílust alkalmazni.

A nép hangulata általában jó. A sajtó nyugtalanítja a közvéleményt. Tanuljunk Poznan példájából!

Milyen újságokat szeretné látni a Politikai Bizottság? A lapoknak érzékeltetniük kell, hogy a szocialista demokrácia fölötté áll a burzsoá demokráciának. Népszerűsítsék és magyarázzák a párt intézkedéseit. És tájékoztassanak! Ne csak ostorozzanak, hanem mondják el, miben mit intézkedtek. A demokratizálás folyamata keményen a párt és a kormány kezében van!

A hibákat élesen kell ostorozni. A sajtó azonban nem ellenzéki sajtó. Ha fölfedtük a hibát, meg kell kérdezni az illetékestől: foglalkoznak-e vele? Vizsgáljuk meg a . . . hogyan állunk? Írjuk meg, milyen intézkedéseket tesznek. Középparaszt-, kulák- és értelmiségi-ellenes kilengésekkel a párt foglalkozott. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a lapok a munkások és a parasztek újságai. Írjunk egy-két jó szót az egyszerű funkcionáriusokról, az igazgatókról. Persze azokról, akik megérdemlik. A XX. kongresszus alapvető témáját a gazdasági kérdések jelentették. A termelési problémákkal foglalkozzanak a szerkesztőségek.

1. kérdező fölveti: mi lesz a Petőfi köri sajtóvita megígért folytatásával?

Ács Lajos: Az újságíró szövetség nem azonosítja magát a vitával. A vitát nem folytatják:

2. kérdező: Megdöbentett a gyűlés fölfogása. Cirkusz volt ez vagy bikaviadal? Mintha egy századdal visszaléptünk volna. Nem érzékeltem a munkás- és a paraszthatalmat. Defenzívában vagyunk, és a szerkesztőségben is nyomás alatt dolgozik az ember.

3. kérdező: A pártirányításnak határozottnak, energikusnak kell lennie. Alkalmassint megfelelő segítséget kérni az illetékes rendőri szervektől. Kategorikusan meg kell mondanunk: mi helyes, mi nem helyes. Bizonyos szerkesztőségekben a pártirányítás elleni hangulat tapasztalható. Egyévtől: a poznanai eseményekben van a sajtónak szerepe. Javasolja: mondjanak tájékozott és alapos bírálatot. Mert megdöbentő az, ami a Petőfi Körben történik. Szervezett klikk már kora délután bent ült a teremben. Ott a párt politikáját ültették a vádlottak padjára.

4. kérdező: Nem elsősorban a sajtó hangja miatt keletkezett a poznanai veszély. A baj az, hogy a Politikai Bizottság nem állt az esemény élére. A politikai helyzet elemzése elmaradt. (Ács közbeszólt: A saját felelősségre szerkesszünk! Igen szigorú rezsímet tartunk!) A tömegnyomás követeli a gyors előremenetelt. Úgy érzik, hogy a pártnak nincsen világos irányvonala. Javasolja: Tito levelére reagáljunk. Ugyancsak a poznanai eseményekre is.

5. kérdező: A Magyar Sajtóban tudósítást kellene adni a Petőfi Körbeli eseményekről.

6. kérdező: Javasolja, hívják össze az újságíró szövetség közgyűlését.

7. kérdező: Ártott a párt tekintélyének, ami a Petőfi Körben elhangzott. A pártos fölszólalásokat megzavarták. A destruktív hang uralkodott. Politikai tüntetés volt. (B.-t (?) és Sz.-t (?) támadja.)

8. kérdező: Részletes tájékoztatás hiányában óvja Ács Lajost attól a következtetéstől, hogy a poznanai események miatt a felelősség a lengyel sajtót terhelné. Ha el akarjuk kerülni a poznanai eseményekhez hasonló jelenségeket, meg kell nézni: mi a teendő. Kérdezi: Vajon mi váltotta ki a Petőfi Kör iránti érdeklődést? Nem történt erőteljes szervezkedés. Más ennek az oka. Feszült az országban a politikai helyzet, és elégedetlenség uralkodik a sajtóban. Nem a körön keresztül vezet . . . az út. Elsietett megállapítás Ács Lajosé. Kerüljön ezért megvitatásra a pozitív oldal. A fölvetett kérdéseket rendezni kell. Ami a Nagy Imre dologát illeti, a sajtómorállal kapcsolatban a maga számára is kéri a lehetőségeket. Farkas Mihály is kapjon teljes védekezési szabadságot. Ne következék el az adminisztratív rendszabályok kora ismét a sajtóban. Rendezni kell az újságíró szövetség kérdését.

9. kérdező: Nem lehetett a Petőfi Kör-i vitán vitatkozni.

10. kérdező: Voltaképpen a huligánizmus uralkodott. Tardos és Déry zászlót bontott a párt ellen. Ankétozat kell csinálni! A Szabad Nép vasárnapi száma egyoldalú volt.

11. kérdező: Működik egy politikai erő a párttal szemben. Megyünk-e a XX. kongresszus útján, vagy leállunk, és egy szektás restauráció következik? Az 1955 márciusában elhangzott ígéretek ellenére adminisztratív rendszabályok születnek. A XX. kongresszus után elmérgesedett a helyzet a sajtóban. A XX. kongresszus reményeket keltett. Nem kaptak a tömegek azonban világos képet

Türelmetlenség uralkodik el, ami kedvez a reakciónak. Az elvi alapot kell megteremteni, ez adja az erkölcsi alapot. A Politikai Bizottságnak, a Központi Vezetőségnek előre kell lépnie. A Politikai Bizottság nem tett ilyen gesztust. Személye szerint az utasítást végrehajtja, de az a véleménye: nem ezt kellett volna tenni.

12. kérdező: Indokolt a Politikai Bizottság aggodalma a sajtóval kapcsolatban. Több a csipkelődés a lapokban, mint a dolgok komoly föltárása. A Politikai Bizottság utasította az agitációs és propaganda osztályt: vizsgálja meg a B. (?) és az Sz. (?) ügyet.

1956. július 6., Rubin Péter külügyminisztériumi főosztályvezető

A XX. kongresszus hatására a tőkés országok átértékelték a külpolitikájukat, s tapasztalható a kommunista és szociáldemokrata pártok közeledése egymáshoz.

Tito moszkvai látogatása.

Átmeneti a helyzet és a következményei. Az erőpolitika most esélyt lát a rendszer megdöntésére, a jelek erre mutatnak. Három vonalon támadnak, a munkásmozgalmat egységének a megbontására törekednek. Lazítani akarják a szocialista tábor egységét. Egyes pártok vezetőit támadják.

A példa: Poznan. Kapcsolatainkat szorosabbra kell fűzni. Kiemeli: az utazások könnyítését a kapcsolatok szélesítésére használjuk ki! Két veszélyre hívja föl a figyelmet. 1. Nem tekintik a kapcsolatok bővítését politikai kérdésnek. 2. A nyugati utak mellett elhanyagoljuk a gazdasági és a kulturális kapcsolatokat.

Jugoszláviával olyan kapcsolatokat kell kiépíteni, mint a baráti országokkal. Jelenleg széles körű kibontakozás előtt állunk. Minden vonalon javaslatra előkészítenek egy tervet. A SZOT küldöttség meggyőzték Jugoszláviába. Ugyanakkor erősítsük a kapcsolatokat a többi szomszédos országgal.

Ami a tőkés országokat illeti, igyekszünk javaslatokat kidolgozni, természetesen különbséget téve a különböző tőkés országok között. Kedvezően alakulnak Finnországgal, Törökországgal, Ausztriával, Olaszországgal és Japánnal. Eredmények mutatkoznak a békeővezeti országok viszonylatában. Egyéb államokról szólva kiemeli Latin-Amerikát, ahol kereskedelmi lehetőségek kínálkoznak. Tárgyalások folynak Brazíliával, Uruguajjal, Mexikóval, Chilével. Görögországgal rövidesen főlvezzük a diplomáciai kapcsolatot.

Ami a nagyhatalmakat illeti, Franciaországgal szépen alakulnak a dolgaink, Angliával sincsenek különösebb problémáink. Az USA-val komoly megoldatlan kérdéseink vannak. A helyzet rosszabb, mint az elmúlt években volt. A február 3-i jegyzék volt a mélypont. Miért ilyen rossz a viszony? Mert az Egyesült Államok reménykedik a kapitalizmus restaurációjában.

Főladatok: többet foglalkozunk a baráti országokkal. A genfi értekezlet második évfordulója alkalmából a vietnami kérdéssel. Stílusváltásra van szükség. A durva hanggal együtt sokszor elvetetük a jogos kritikát a kapitalista országokról szólva. A magyar külpolitika kérdéseivel kapcsolatosan helyes lenne tájékoztatást adni különböző témákban. Ezek: a jugoszláv kapcsolatok, a magyar—amerikai kapcsolatok, a magyar—osztrák viszony, a magyar—görög diplomáciai kapcsolat, Nasszer magyarországi látogatása, a parlamenti küldöttségcserék, gazdasági együttműködés a szocialista országokkal, amnesztiával hányan térnek vissza, több száz a számuk, a társasutazások Nyugatra, kulturális kapcsolatok.

1956. július 11., Hegedűs András, a Minisztertanács elnöke

A Minisztertanács július 10-i üléséről számol be.

A tanácsok szerepe a tervezésben. A tanács végrehajtó bizottsága készítse a tervet a területére. Ezt a tanács ülése hagyja jóvá. A helyi szükségleteknek megfelelően állapítsa meg a teendőket. A tanácsi vb egyik tagja lesz a tervezési osztály vezetője. A végrehajtó bizottság tömegszervezeti arculata megváltozik. A tanácsokat államigazgatási szervekké kell tenni. Igazgatási kérdésekben vezessen. A megyei és a járási tervosztályok mellett az állami gazdaságok ugyancsak így működnek.

A mezőgazdasági tervezés rendszerének az egyszerűsítése. Az áru tervezésére kell áttérni és nem a terület szerint csinálni. A tsz-ek és községek kötelezően terveznek a begyűjtésre, és azt a mennyiséget adják meg, amennyit fölvásárolni akarnak. Különbség lesz a kötelező és az értékesítendő között. Mozgalmi munkával és érdekeltséggel kell elérni az értékes tervszámokat.

A munkavédelmi helyzet alakulása. Az 1952-es év volt a mélypont. Ehhez képest javulás mutatkozik. Sok és bonyolult a munkavédelmi előírás. Egyszerűbb rendeletet kell készíteni.

Fűtőanyag-helyzet. Nagy gondot kell fordítani, különösen a folyékony fűtőanyagra. Elsősorban az olajra. Elvizedesedés mutatkozik a kitermelés során. Takarékoskodni kell! Nagy a pazarlás. Nehézségek. A folyékony fűtőanyag pótlására szemet kell termelni. (300 000 tonna plusz termelésre van szükség. Munkaerőhiány mutatkozik. Be kell vezetni a vasárnapi munkát a bányákban. Villamosenergia-pótlást kapunk Jugoszláviától.)

A Minisztertanács megbeszélte a Központi Vezetőség júniusi 30-i határozatát. Komoly kifogások merültek föl a sajtó munkájával szemben. Az igazat írást fölcserélték a szószátyár demagógiával. A kritika mély, elemző legyen. A miniszterek fölvetették, hogy újra be kellene vezetni a sajtópörök indítását a hazugokkal szemben. Rá kell szorítani az újságírókat arra, hogy igazat írjanak. Érdemes lenne egy-két kirívó esetet megvizsgálni. A fölületesség általánossá válása nagy károkat okoz.

A beruházások egyszerűsítése. Bonyolult volt az előkészítés, aminek következtében sok minden kellő előmunkálat nélkül ment. Az eddigi három lépcső helyett a jövőben a fontos beruházások előkészítése két, a többi egy lépcsőben történik. A beruházások finanszírozását is egyszerűsítik. A sajtó nem lépett a porondra az egyszerűsítés érdekében, mintha ott is generális változtatásokat óhajtanának.

Népszerűsítsék a külszíni szénfejtést. Így akarnak 150 000 tonnát nyerni.

1956. július 18., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

A mai napon, július 18-án ülést tartott a Központi Vezetőség. Az első napirendi pontként szervezeti kérdések szerepeltek, az előadója Hegedűs András volt. Előterjesztésére Rákosi Mátyást, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban kivívott érdemeinek elismerése mellett, egyetértve a Rákosi levelében foglaltakkal, a Központi Vezetőség saját kérelmére fölmentette főtitkári tiszte, politikai bizottsági tagságából. A Magyar Dolgozók Pártja első titkárává Gerő Ernőt választotta. A Politikai Bizottság tagjává választotta Kádár Jánost, Marosán Györgyöt, Révai Józsefet. Póttaggá: Gáspár Sándort és . . .

Gerő Ernő előadta, hogy Rákosi 65 esztendő, két éve betegséggel küszködik, és ez gátolja a munkában. Magas a vérnyomása. A hibák és a személyi kultusz, valamint a szocialista törvényesség megsértése megnehezíti a fegyelem helyreállítását. A hibákat az 1953 júniusi ülésen föltárták. Azóta Rákosi ismételtelen elismerte, és nyilvános önkritikát gyakorolt.

Az intézkedés szükséges és helyes volt. Maga Rákosi Mátyás kezdeményezte. A Politikai Bizottság elfogadta, miután a mai helyzetben ez a kivezető út. Nehéz a helyzet. Mert nem bíztak abban, hogy Rákosi Mátyás képes a hibák kijavítására. A Politikai Bizottság részéről nem volt ez könnyű lépés. Rákosi érdemeit nem lehet eltagadni. Ám a szocialista törvényesség megsértésével és a személyi kultusszal komoly károk keletkeztek.

Föladat: a szocialista demokrácia útján határozottan előre haladni. A Központi Vezetőség határozatot hozott a szocialista demokrácia kiszélesítéséről. A rehabilitációkról, a káros hibák kiküszöböléséről stb. Hangsúlyozza: a szocialista és nem a kispolgári vagy burzsoá demokráciáról van szó! Nem vezethet az út Poznanba! Ez a fejlődés rendben menjen, ezen szigorúan öröködik a Központi Vezetőség. Igen határozottan és keményen föllép minden ellen, ami akadályozza a törekvést.

Vége azoknak az időeknek, amikor megsérthették a pártélet elemi követelményeit!

Ideológiai harcot kell vívni a dogmatizmus leküzdéséért, az éli marxizmusért! De ugyanúgy a burzsoá és a kispolgári nézetek ellen. Erős ideológiai harcot a pártért, a proletár államért, a nemzetközi szolidaritásért.

Különösen fontos a szocialista tábor egysége. A föllazítás ellen kell föllépni. Nem használt ennek az ügynek Togliatti levele, amelyben azt fejtegeti, hogy elfajult a Szovjetunió Kommunista Pártjának a csúcsa, és ez nem a személyi kultusz következménye, hanem a szocialista rendszer ottani gyakorlatának, mechanizmusának a következménye.

A júniusi 15-i értekezlet utasításait a tömegek nem szívték meg. A mai események megvilágosításában megérthették, hogy miért nem tűrhették azt a hangot, ami eluralkodott. Ezért volt olyan durva a legutóbb. Semmiféle jobboldali fordulatra számítani nem lehet. A Nagy Imre-kérdésben nem változott az álláspont. Szilárdsággal és fegyelemmel kell tovább cselekedni! Ha a párt politikájával ellentétes cikkek jelennének meg, akkor kemény kézzel fognak eljárni.

Nógrádi Sándor: A Központi Vezetőség egységes a szervezeti rendszabályokban. A Központi Vezetőség el van tökéelve, hogy a párt egységét létrehozza. Föladatokat csak egységes párt tud teljesíteni. A sajtó dolga, hogy írjon erről. Ilyen értelemben szervezni a pártfegyelmet, ami meglazult.

A sajtó nagy része nem volt a kezünkben. Ez nem lehet a béklyónk. Irányítani kell! És aki irányítja, ez a párt. Az a szabadság, ami volt, a népi demokrácia elleni támadás, ennek meg kell szűnnie. Az újságoknak tükrözniök kell a nép eszmei-politikai egységét.

1956. augusztus 29., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

A politikai helyzet értékelése az aktíválások alapján.

A helyzet alapvetően változott, különösen ami a perspektívát illeti. Kialakulóban van a szilárd pártegység. A Politikai Bizottságban ez erősebb, mint a tömegekben. Kialakult az alkotó munka légköre. Ezt tények igazolják.

Az alsóbb szervek nem végezték el elég önkritikusan a maguk munkájának az elemzését.

A gazdasági és szociális követelések túlzók; a lehetőségekkel nem számoló igények voltak. Ami az életszínvonal emelését illeti, az erre az évre tervezettet már túlteljesítették. Ebben az esztendőben csak igen szerény eszközeink vannak még, 100 millió alatt. Meg kell érteni, hogy a lehetőségek korlátozottak. Reálisan kell tekinteni a dolgokat.

Az ellenséges taktika: a jogos kérelmek szószólóiként szerepelni. Ezeket a mesterkedéseket le kell leplezni.

Föl kell használni minden helyi lehetőséget a körülmények javítására. A demokratizmus szélesítése lendületesebben folyjék, erre inkább akadnak lehetőségek. Gyorsítani kell a folyamatot. És meg kell ezt a helyzetet a néppel értetni.

Ami a gazdasági helyzetet illeti, az ipari tervek teljesítése biztatóan halad. A termelékenység és az önköltség csökkentésének a mutatói reménykeltőek.

Bajok: az alapanyagokban vagyunk elmaradva. A szénnel, az olajjal, az elektromos energiával, a nitrogén műtrágyával, az építőanyagokkal, hengerelt áruval. A szén, a kohászati vagy építőanyag-termékek nagyon fontosak a számunkra. A téli tüzelővel nem lesz probléma. A földolgozó iparban nem törekszünk a terv teljesítésére. A tervet a különböző minősítés szerint kell teljesíteni.

A tartalékok képzése és az alapanyagok a fontosak. Ezt a kérdést 1959-re megoldjuk. El vagyunk maradva a műszaki színvonallal, ami a traktorokat, a szerszámgepeket illeti. Írni kell a jó külföldi tapasztalatokról. Határozottabban keresni az üzemi demokrácia formáit. Arra törekedni, hogy magunk oldjuk meg a problémáinkat. A demokratizálási folyamat gyorsítása és a fegyelem erősítése kell. Minél erősebb a demokrácia, annál nagyobb a fegyelem.

Az utóbbi hat-nyolc hetes szárazság miatt közepes termés várható. A tervezett mennyiséghez képest 44 000 vagon a hiány. Kukoricából is nagyok a szárazság okozta károk. A beadás rendben folyik. A tsz-ek átlagai jobbak az egyénieknél. A szövetkezetek gazdaságilag erősödtek. A számszerű fejlődésben tapasztalható megtorpanás. Ma 20,6 százaléka a szántóterületnek van a tsz-ek kezében. Az egyéniék tekintélyes része még a várakozás álláspontjára helyezkedett, hátha jön egy új Politikai Bizottság és kormány, amely meghirdeti a szövetkezetek fölösztatását. Természetesen Nagy Imréré gondolnak.

A szövetkezeti mozgalom fejlesztése politikai kérdés. Azért, mert eltökéltük magunkat, mivel sem a szocializmusban, sem a kapitalizmusban a kis parcella nem életképes. Példa erre mind Anglia, mind az Egyesült Államok mezőgazdasági forradalma.

Átmeneti nehézségek ezek. Mert a határozatok, amelyek készülnek, hivatottak lesznek áthidalni. Például a hitelpolitikában, 25—30 évre nyújtanak hitelt egy százalékos kamatra. Tudnak majd a nagyüzemek beruházni, segédüzemeket létesíteni. Vehetnek traktort, vontatót stb. A 4800 szövetkezetből kb. 150 áll közvetlenül a fölbomlás tünetei előtt. 4000-re tehető azoknak a száma, amelyek teljesen egészségesek.

A tagosítással vannak bajok. Ugyanez mondható a lakáshelyzetre. Az építési anyagok hiánya miatt elmaradás tapasztalható. Keresni kell az öntevékeny formákat, és az ilyen kezdeményezéseket támogatni.

Az 1957-es évre való tervezés legyen reális. Az alapanyag-termelésben kell előbbre jutni. Nagyobb gondot fordítani az önköltség csökkentésére. A külkereskedelem ne elsősorban a törlesztésre fordítson gondot, hanem lássa el anyaggal az ipart. A beruházásokat emelni nem lehet. Tartalékokat kell gyűjteni. Az áthúzódó beruházásokat csökkenteni.

A Hazafias Népfrontról. Elvek és politika és nem pedig praktika és taktika jellemezze. A volt demokratikus pártokban dolgozott rendes emberek részt vehessenek a közéletben. Tildy Zoltánnal beszéltek: vállalna-e a Népfrontban munkát? Ugyanigy megkeresték Szakasits Árpádot, Grósz és Hamvas püspököket. Fontos, hogy a Népfrontot a kommunisták megértsék és támogassák a kezdeményezéseit. Nem kell elkapkodni, a túlzott sietség bajt okozhat. Októberben ülést tart a Hazafias Népfront Országos Tanácsa. Felmerül a Népfront elhelyezkedésének a kérdése. A tömegszervezetek és a mozgalom kapjon helyet a művelődési házban. A DISZ helyiségeit nem kell elvenni. Nagy tapintatot követelő föladat ez. A tanács ülésén részt vehet a Hazafias Népfront elnöke. A pártönkívüliek arányát a bizottságokban, a választott szervezetben növelni kell kb. 60 százalékra. Az Országos Tanácsnak az Országgyűlés mintájára kellene tevékenykednie.

Az Írószövetség kérésére fölülvizsgálják az írók ügyét. Ha Déry és Tardos jelentkezik, fogadják őket. Tőlük függ, mi lesz a továbbiakban, a többi hivatalból rendezik. Csakis elvi alapon lehet ezeket a kérdéseket elintézni. Elhangzottak szubjektív indíttatású kijelentések, de ők is követtek el hibákat.

Az Írószövetség elnöke személyére vonatkozó javaslattal kapcsolatosan az a Politikai Bizottság álláspontja, hogy nem foglal állást, döntsön az Írószövetség. De azt is leszögezte, hogy a beterjesztett javaslatokkal nem értett egyet. Egy huszonöt tagból álló vezetőséget terveztek, amelyből kirekesz-

tették a szektásokat. A Politikai Bizottság elismeri, hogy az említettek elkövettek szektás hibákat, de a morális kifogásokat nem helyesli. (Például azt, hogy Urbán Ernő hazudott.) Nem helyes, hogy ne adjanak helyet más elgondolások képviselőinek. Ugyanazokkal az eszközökkel akarnak az úgy nevezett jobboldali operálni, amint ahogyan azt a szektások tették. A Politikai Bizottság tudomásul fogja venni a megválasztott elnökséget, véleményét azonban fönntartja.

Bejelentette: Kuczka Péterék mellett Urbán Ernőék is kapnak folyóiratot (Urbán Ernő, Rideg Sándor, Gergely Sándor). Egyébként a Központi Vezetőség nem óhajtja megvitatni az irodalom kérdéseit.

Nagy Imre ügye. Írt a pártnak egy zárt levelet. Nincsen elzárva visszatérésének az útja, ez pozitívum lenne, ehhez azonban az kell, hogy elismerje a hibáit. A szövetkezeti mozgalom forog enélkül veszélyben. El kell határolnia magát a hibáktól, és azon reményektől, amelyeket a reakció személyével kapcsolatban táplál. A Központi Vezetőség egyhangúlag támogatja ezt az álláspontot.

A különböző minisztériumok hozzáálltak a rehabilitációkhoz. A törvényességben meg van határozva a belügyminisztérium célja, miszerint ne a dolgozók körében uralkodó hangulatot kutassa, hanem az ellenséges rétegekben végezzen elhárító munkát. Az ügyészségeknek jogukban áll a rendőri szervek munkájába beletekinteni. Letartóztatni a párt funkcionáriusait csak abban az esetben lehet, ha az illetőnek a pártszervezete tud róla. Kizárólagosan ügyészi engedéllyel lehet átszállítani a letartóztatottakat az igazságügy börtöneibe. A börtönviszonyokon is javítani kell.

A megyék átszervezése a következők alapján készül. A jelenlegi 19 megye helyett 12 lesz. Ezek a következők. Baranya megye, a székhelye Pécs, Bács megye, a székhelye Kecskemét. Borsod megye, a székhelye Miskolc. Békés-Csongrád megye, a székhelye Szeged. Fejér-Veszprém megye, a székhelye Székesfehérvár. Győr megye, a székhelye Győr, Hajdú megye, a székhelye Debrecen. Pest-Nógrád megye, a székhelye Budapest. Somogy megye, a székhelye Kaposvár. Szolnok megye, a székhelye Szolnok. Zala megye, a székhelye Zalaegerszeg. Vas megye, a székhelye Szombathely.

Budapesten a kerületek számát 14-re csökkentik. A járások száma 90-re csökken.

Október 15-re megalakulnak az új megyei pártbizottságok. Sok gond, baj, helyi sovinizmus akadályozza a munkát. Miért kell az átszervezés? Sok költséget takarítanak meg ezáltal. A hatáskörök leadása is csupán a szervezeti reform után érhető el.

A Politikai Bizottság kéri a sajtót, hogy emelkedjen fölül a helyi sérelmeken.

Néhány külpolitikai kérdés. A Szovjetunió tárgyalások révén igyekszik a feszültségeket oldani. De mutatkozik az erőszak veszélye. Nyugat-Németországban Adenauer törekszik politikai ellenfeleit kommunistagyanússá tenni. Veszélyes lépés.

A személyi kultusról. Néhány külsőségekben történt már intézkedés. Élő személyekről nem lehet semmit sem elnevezni. Ahol ez létezik, ott meg kell szüntetni. A Politikai Bizottság tagjainak a fényképét fokozatosan el kell távolítani. Ugyanez vonatkozik Sztálin és Rákosi portréira.

A sajtó munkájáról. Tapasztalható, hogy bátrabb, elevebb, sokrétűbb. Konkrét megjegyzései a következők:

1. A Központi Vezetőség határozatát nem értékének megfelelően magyarázták, kifejtve annak pozitív tartalmát: a demokratikus jellegét és szerepét stb. Ezt nem eléggé tudatosították.

2. A politikai és elvi vonatkozások ismertetése nem kielégítő.

3. Nem kielégítő a fegyelemmel összefüggő kötelezettségek magyarázata, összefüggésben a hazafiassággal. Hiányzik a munkával kapcsolat kérdések taglalása. Ismertetni az egyszerű emberek szorgos munkáját. Vonatkozik ez a tsz-ekkel összefüggésben is.

4. A párt és a kommunisták számos intézkedését nem világítják meg eléggé sokoldalúan az újságok. Például a sajtóról szóló vitával kapcsolat eseményeket.

5. Túlzások és rállítások tapasztalhatók. A fölvetett kérdésekkel foglalkozva nem nézik meg, melyek a megoldási lehetőségek. Az eredményeinkről roppant keveset írnak. Az Irodalmi Újságban, a Magyar Nemzetben, a Népszavában itt-ott a közép rétegek gondjairól cikkeznek, és kevés a munkások, a parasztok problémáiról szóló anyag.

6. Az a bizonyos, mintha a funkcionáriusokról pusztán bíráló írások jelennének meg.

Udvariasan, de komolyan kéri: ne essen a sajtó egyoldalúságba! Ne abba az irányba torzuljanak el az újságok. Amennyiben mégis így történne, a Politikai Bizottság kénytelen lesz keményebb kézzel közbenyúlni.

Válaszol az elhangzott kérdésekre.

A sajtó ügye a Központi Vezetőség elé kerül. A lapok fölvethetnek ötleteket, bírálatokat, anélkül, hogy folyamatban lenne valamilyen intézkedés a szóban forgó kérdésben. A közérdekű problémákban is igazságosan bíráljon, kerülve a demagógiát.

1956. szeptember 13., Ács Lajos, a Politikai Bizottság tagja

A Központi Vezetőség levelére. Az újságírókra és az írókra vonatkozó rész korrekciója (Szabad Nép vezércikke).

Tito leveléről. Válasz a július 19-i levélre. Az 1948-as vizsályból föntmaradt némi félreértések. Egyetért azzal, hogy a két párt képviselői üljenek össze. Ezt a találkozót október második dekádjára tervezik.

Megjelenik ismét a statisztikai évkönyv.

A Politikai Bizottság az augusztus 31-i ülésén foglalkozott a munkaviszony megszüntetésének egyes szabályaival. 1957. január 1-től szabad munkavállalás rendszere lesz. A dolgozók fölmondhatnak, a katonai szolgálat letöltése után nem kötelező a visszamenetel az előző munkahelyre, csak annak, aki akarja. A kereskedelem a szabad fölvásárlásának a mennyiségét csökkentette. Csak ott engedhető ez meg, ahol a termés a tiz mázsát meghaladja.

A Központi Ellenőrzési Bizottság megvizsgálta több volt ÁVH-s ügyét. Hat személyt kizártak a pártból. Farkas Vladimir esetében kiderült, hogy fizikai és erkölcsi kényszert alkalmazott. Sok személyt pártbüntetéssel sújtottak. A határozatot a Pártélet hozza majd nyilvánosságra.

A házak államosítása törvényének egyes szakaszait módosítják. A kisiparosoknak és kiskereskedőknek, ha nem laktak benne, visszavonják. Az államosítások során 25—40 000-re tehető a túlkapások száma.

A doktori cím használatáról. Az orvosok és a jogászok után az állatorvosoknak, bölcsészeknek, közgazdászoknak is újra engedélyezik.

Az útlevelek kiadásával is sok könnyítést vezetnek be. Az illető munkahelye döntse el, hogy ki utazhat.

Minden levelet, amely a Központi Vezetőséghez az ötéves terv ügyében érkezett, meg kell válaszolni.

Magyar és jugoszláv könyvek és folyóiratok cseréje megvalósul.

Szeptember végén ifjúsági tanácskozást rendeznek.

A „demokratizálás” szó kerülendő. A demokrácia kifejlesztése, továbbfejlesztése kifejezéseket ajánlja. Ellentéte: a demokrácia teljes hiánya. Ezt a kijelentést a Nyugat is használja.

Lebecsüljük a szovjet sajtó fejlettségét. Kísérjük nagyobb figyelemmel, s egyik-másik cikkét ismertessük.

Az 1956-os melbourni olimpia. A Politikai Bizottság egyhangúlag egyetértett azzal, hogy a labdarúgó-válogatott utazzék ki. A sporthivatal vélekedett ellenkezően. A Politikai Bizottság nem kíván erőszakoskodni, tehát ne vessük föl élesen.

Páger Antal ügye. A követség hibát követett el, amikor a magyar állam nevében ígéretet tett, és azt írásban is megerősítette. A Politikai Bizottságot is fölháborította a sajtó- és a rádiókampány körülötte. A fogadtatásnak azonban nem találják a gazdját.

Az Új Világ cikkéről a megyék átszervezésével kapcsolatban. Ne indítsunk fölötte nyilvános vitát! Az összevonásokkal a pártapparátus létszáma 1000-rel csökken.

A legutóbbi értékelés során pusztán a hibákat sorolta el. A sajtó nem eléggé osztja meg a gondjait a Politikai Bizottsággal és a Központi Vezetőséggel. Nem látszanak eléggé a pozitív intézkedések, inkább a jogos vagy nem jogos követelésekről írnak. Ezáltal egyoldalúvá válik a kép. Kéri, hogy a lapok jobban ábrázolják a pozitív intézkedéseket.

A Szabad Nép cikke a romániai magyarokról. Nem tájékoztatták a Politikai Bizottságot, hogy írni akarnak e témáról, és nem kérdezték meg, hogy mi a helyzet. Asztalos István, a kiváló romániai magyar író mondta: fél vagy egy esztendőre elrontotta a közlemény a viszonyt a Román Kommunista Párttal.

Kifogásolta a Szabad Ifjúság cikkét a szabad munkavállalásról. Több önfegyelmet a szerkesztőségben! Nem árt egy kicsit ezt a Politikai Bizottságot nyúzni? Az újságírók folyton bizalmat követelnek. A párt is követeli számára a bizalmat.

Eluralkodik a durva hang. Más hangon kellett volna megfogalmazni. Elvi szintű viták legyenek!

Kérdések, hozzászólások.

1. kérdező: 4—500 levél érkezett a Páger-ügyben. Miért tartunk 10—15 évig másokat talonban? A MUOSZ a KV ülését megelőzően tartsa meg a közgyűlését.

2. kérdező: Mikor rendezik a megvont nyugdíjakat?

3. kérdező: Mi történik a megyék átszervezésével fölöslegessé vált emberekkel? Mit tesz a párt a

Páger-ügyben?

4. kérdező: A Páger-ügyet valamiképpen a helyére kell tenni. Háy Gyula cikke megdöbbentette, mert hiányzik belőle a kommunista író állásfoglalása. Az egész sajtóból hiányolja a harcos marxista állásfoglalást.

5. kérdező: A központi Vezetőség levelét a hibákkal együtt olvastatják-e föl? Ami a Páger-ügyet Csathó Kálmán is föl van háborodva. Mikor történik meg a Standard-ügy rehabilitálása? Tájékoztalan: miről és hogyan írjon a magyar sajtó? Hol van a mérce?

6. kérdező: Folynak-e tárgyalások a romániai magyarság ügyében? Személyes véleménye: ne menjen a labdarúgó csapat az olimpiára.

7. kérdező: Gerő Ernő nyilatkozatából miért hagyták ki a Nagy Imréről szóló részt? A Szabad Ifjúság Kassák-cikkét kifogásolja. Elvtelen volt. Németh Lászlóról a Mágyar Nemzet írt.

8. kérdező: Az emberek azt beszélik, hogy a labdarúgó-válogatott azért nem mehet Ausztráliába, mert most a szovjet együttesnek kell megnyerni az olimpiát. Nehéz eldönteni: mit írjunk és mit ne. A párt és a sajtó nem két külön cég, de azonosnak sem lehet mondani. Beszélni kell róla, milyen módon vesz részt a sajtó a politika kialakításában. Neki az a véleménye, hogy felelősségre kell vonni azt, aki a Páger-értekezletet összehívta.

9. kérdező: Ami a Szabad Ifjúság cikkét illeti, a sajtó kettős szerepét hangsúlyozza. Érdeklődik: mennyi lesz a szerkesztőségek devizakerete.

Ács Lajos válaszol.

Fölmerült a kérdés: hol a mérce? Véleménye szerint, amit a közeljövőben nem lehet megvalósítani, azt ne bolygassák. Politikai érzék kérdése: hol húzódik a határ. Például mérlegelendő, hogy megírjuk, hogy a futballisták voltaképpen profi játékosok. Nagy kérdésekben konzultálnak az illetékesekkel. A szerkesztőségekben zömmel kommunisták dolgoznak, a pártfegyelem rájuk is vonatkozik. Egyet kell érteniük a párt felsőbb szerveinek a határozatával, illetve síkra kell szállniuk a párt politikájáért.

A Szabad Nép a Központi Vezetőség orgánuma. Együtt hibázik a Politikai Bizottsággal. Ugyanígy van ez valamennyi lapnál. Aczél Tamás cikkéből nem érződik, hogy a Politikai Bizottság nem ért azzal egyet. 15 000 egyetemi hallgató volt a Horty-korszakban, most ugyanannyi a kispolgári családból származó gyerek.

Írhat-e a sajtó olyasmiről, amiről a Politikai Bizottság nem hozott határozatot? Természetesen írhat.

Az újságírók közgyűlését a Központi Vezetőség ülése után rendezik meg.

A Politikai Bizottság foglalkozik a nyugdíjasokkal. Sok évig eltart, amíg kielégítő megoldást találnak.

Az újságírók rehabilitálása folyamatban van. Nehezíti az eljárást, hogy sokan távol vannak. A rehabilitációs folyamatot az önkritika nem kielégítő volta is nehezíti.

1956. szeptember 19., Hegedűs András, a Minisztertanács elnöke

A területrendezési koncepciót az Országgyűlés október második felében fogja megtárgyalni. Somogy és Szabolcs megye megszüntetéséről is szó volt, de ez a kérdés egyelőre lekerült a napirendről. A járásek közül 39 szűnik meg.

A budapesti külterületek lecsatolásából több kisváros alakul majd.

Ez mind pusztán javaslat. Nem lesz formális vita az Országgyűlésben, hanem mindenki kifejezheti a véleményét.

Napirendre került a munkaügyi kérdések egyszerűsítése. Nagy a bürokrácia. Előkészületben van az új munka törvénykönyv. Ez az Országgyűlés decemberi ülészakán kerül a napirendre. A Szakszervezetek Országos Tanácsa által rendezett vita tapasztalatait hasznosítják.

A doktori címet visszaállítják mindenütt, ahol egykor volt.

Az 1956-os beruházási terv 11,8 milliárdot irányzott elő, ezt 1,7 milliárddal túlteljesítettük. Az ország anyagi helyzete nem indokolja ezt a túllépést. Az eredeti terv anyagi fedezete sincsen még biztosítva. Az anyagi tartalékokat csökkentené, ha hozzájuk nyúlunk. Amennyit túlszerződtek, annyit kell majd átvinni a következő esztendőre. 11,8 milliárd fölé nem mehetünk. A Kohó- és Gépipari Minisztériumot érinti ez a legérzékenyebben, két százalékkal kell csökkentenie a jövő évi tervét.

Az anyagellátás helyzete romlik. A sajtó rózsaszínű képet fest. A kokszellátás miatt a kohók egy része lassítja a működését. Sor kerülhet üzemek leállítására is, ami a hengerelt áruk termelésének a csökkenésével fog járni. Hasonló a helyzet a gáz-szén és a láng-szén ellátásban is. Sem Lengyelországból, sem Csehszlovákiából nem kapjuk meg a lekötött mennyiséget. A sztálinvárosi kokszüzem csupán háztartási kokszt gyárt.

A Szovjetunió segítségét kérjük. Olajban is kérjük a koks- és szénellátás pótlását. Nyugatról is fogunk importálni, elsősorban gáz-szenet. Színes fémből 1000 tonnával többet kell Nyugaton vásárolnunk. A kenyérgabonát is Nyugatról pótoljuk. Lengyelországgal, az NDK-val, Csehszlovákiával szemben kötelezettségeink vannak, ezért kell Nyugatról gabonát behozatni. Negyedmilliárd a deficit. Most kell mindent megvenni, nehogy olyan helyzetbe kerüljünk, mint a tavalyi esztendőben. Mindez — természetesen — komolyan terheli a nyugati fizetési mérlegünket.

A Szovjetuniótól kaptunk hitelt.

A sajtó segítsen az energia- és az anyagtakarékosság propagálásában. A külkereskedelmet pedig főleg a munkaigényes holmikkal bővítsük.

Az abortusz-törvény az Országgyűlés októberi ülése elé kerül. Készül az új polgári törvénykönyv. Megreformálják a begyűjtést. Egyszerűsítik az államigazgatási eljárásokat. A polgári perrendtartás is módosításra szorul.

Új nyugdíjtörvényt készítenek elő, s decemberben tárgyalják a költségvetéssel, az ötéves tervvel, a vállalati törvénnyel együtt.

A Belkereskedelmi Minisztérium a kiskereskedelmi vállalatok fölötti fölügyeletet leadja a helyi tanácsoknak. Összesen 150 vállalatról van szó, amelyből 104 átadása már megtörtént. A kiskereskedelem 4,5 százaléka marad állami kézben. Az irányzat az, hogy általában a kiskereskedelem ne minisztériumi irányítással működjék. Az állami befolyás a nagykereskedelem útján érvényesüljön.

Hegedűs András a fölvetett kérdésekre válaszol.

A területrendezéssel 8—9000 státust takarítanak meg. Ez kb. 200 millió forintot jelent. Lakások céljaira 2—3000 helyiség szabadul fel. Értékük 200—250 millió forint. A fölöslegessé váló tisztviselők munkába helyezésének az ügye két hét múlva kerül a Minisztertanács elé.

A szakszervezeti vita után elkészül a munka törvénykönyvére vonatkozó tervezet, amelyet majd azután bocsátanak vitára.

A német nemzetiség sérelmei. Cigánykérdés. Ezekkel a kérdésekkel a vezetésben eddig senk nem foglalkozott. Meg akarnak bízni néhány embert, aki törődik majd vele.

A gabonavásárlási manipulációkról. Tény az, hogy a szénért, a kokszt gabonát kell adnunk. Az is tény, hogy 1930-hoz képest a gabonatermelésünk 25 százalékkal csökkent. Exportunk a fele annak, amennyit a kapitalista időkben teljesítettünk.

A hazai urániumérc értékesítéséről. Jelentős magyar vagyont képvisel az uránium, amely még a föld mélyében van. Óriási beruházásokat igényel a kiaknázása. A Szovjetunió komoly segítséget nyújt, hogy ki tudjuk használni a lehetőségeinket.

A művi abortusz engedélyének a megadását nem lehet indokolt esetben megtagadni.

Úgy látszik: ez lehetett az utolsó főszerkesztői értekezlet, legalábbis ezt sugallják a notesznek most már üres lapjai. Hegedűs Andrással a legközelebb az ötvenes évek legvégén (vagy talán a hatvanas évek legelején?) találkoztam a Bajcsy-Zsilinszky úti villamosmegálló járdaszíkján, a Népköztársaság útja torkolatában. Egyszerre pillantottuk meg egymást. Ő óvatosan oldalazott nagyobb távolságra tőlem. Én kezdeményeztem, és amíg a 49-es meg nem érkezett, elbeszélgettünk. Nemrég érkezett vissza a Szovjetunióból, és még fölismerték, s szenvedett ettől.

CONTENTS

Tamás Szecskő: Scotch measures

INTERVIEW

The opinion of the Under—secretary of State on our new press law.—Conversation with **Dr. Rezső Bánysz,** President of the Government's Information Bureau (*László Szabó*)

“It is essential to have clear spectacles” — Conversation with **Mrs. Ferenc Nyitrai,** President of the Central Statistical Office (*István Wisinger*)

FOCUS

What does a journalist representative represent? The question of *Jel—Kép* is answered by **László Bokor, László Fodor, Ferenc Halász (Sztrapák), Károly Eke and István Soltész Zsófia Mihancsik:** Government and communication

BALANCE

György Csepeli: The dissemination and spread of knowledge.

The agent of science

Pál Tamás: The roles of specialists and crisis perception in East-European social research: the case of Poland

CLOSE-UP

Erzsébet Szilágyi: Serials in the Hungarian Television

Katalin S. Nagy: What fashion speaks about

Márta Hoffmann: Christmas television programmes in Europe

Judit Lendvai: Reception of Austrian TV programmes in two Transdanubian towns

FORUM

Miklós Pálos: Duel II

СОДЕРЖАНИЕ

3 **Тамаш Сечкё:** Мотландские масштабы

ИНТЕРВЬЮ

Мнение государственного секретаря о новом законе о печати — С др. Рэжё Банасом беседует *Ласло Сабо*

5 «Чистота очков необходима» — С председателем Центрального статистического управления *Иштваннэ*
14 **Иштван** беседует *Иштван Визингер*

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

Какие интересы защищают депутаты—журналистики? — На вопрос редакции отвечают: **Ласло Бокор, Ласло Фодор, Ференц Халас (Страпак), Карой Эке и**

19 **Иштван Шолтэс**
33 **Жофия Миханчик:** Правительство и коммуникация

ВЕСЫ

Дёрдь Чепели: Распространение и популяризация знаний

41 **Агент науки**
49 **Пал Тамаш:** Роль экспертов и восприятие кризисов в социологии в Восточной Европе: польские уроки
56

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

Эржебет Силади: Телесериалы по Венгерскому телевидению
70 **Каталин Ш. Надь:** О чём рассказывает мода

76 **Марта Хофман:** Рождественские программы по телевидению в Европе
83 **Юдит Лендван:** По эту и по ту сторону Лайты
86

ФОРУМ

91 **Миклош Палаш:** Дуэль, 2. (О писани крест-накрест)

WORKSHOP

"I am for the greatest possible publicity"
— Conversation with **Mátyás Vince**, Editor-in-Chief of the economic weekly "Heti Világgazdaság" (*Tamás Nádor*)

МАСТЕРСКАЯ

«Я сторонник полной гласности» —
С главным редактором экономического еженедельника Матяшем Винце беседует
95 *Тамаш Надор*

ONCE MORE

Ronald Reagan: the cinema

102 Рональд Рейган и кино

ЕЩЁ РАЗ

THE WORLD OUTSIDE

European outlook (Traditional broadcasting and new media in 1985—86)
A delegate of the sky — Conversation with **Patrick Cox**, Executive Director of Sky Channel (*Gábor Beszterczey*)
The "one-way street"
Vremia on the screen
Parliamentary elections and democracy in Poland — as reflected by the results of the Warsaw Public Opinion Research Centre (*András Domány*)

Европейская панорама
112
Посланец с неба — С директором-администратором британского предприятия „Sky Channel”
121
«Односторонняя улица»
128
«Время» на экране
130 *Андраш Домань*; Сеймовые выборы, демократия
132

ПАНОРАМА

MEDIA HISTORY

László Zöldi: The Bölöni era

136 Ласло Зёлди: Первый этап истории газеты „Élet és Irodalom”
152 **Аладар Ритер**: Венгерский «несущийся репортер»

Aladár Ritter: The Hungarian "flying reporter"

ПРОШЛОЕ

PUBLIC OPINION

Less tension
The Gorbachev visit
Shortage economy
Rain after shine

163 Напряжение снизилось
166 Мы можем учиться друг от друга
168 Хозяйство недостатков
170 Ненастье после тишины

ЗОНД

PERISCOPE

About books
From periodicals
News in brief

171 О книгах
180 Из газет
188 Коротко о разном

СМЕСЬ

BROWSING

István Hajduska: A pocket diary turning yellow . . .

193 **Иштван Хайдушка**: Желтеющий карманный календарь

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbcsító postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V. József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 100,— Ft, egyes szám ára: 25,— Ft. Megjelenik: évente négyszer

HU ISSN 0209—584X

86. 64101 Petőfi Nyomda, Kecskemét
Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató
INDEX: 25 424

Ára: 25,— Ft

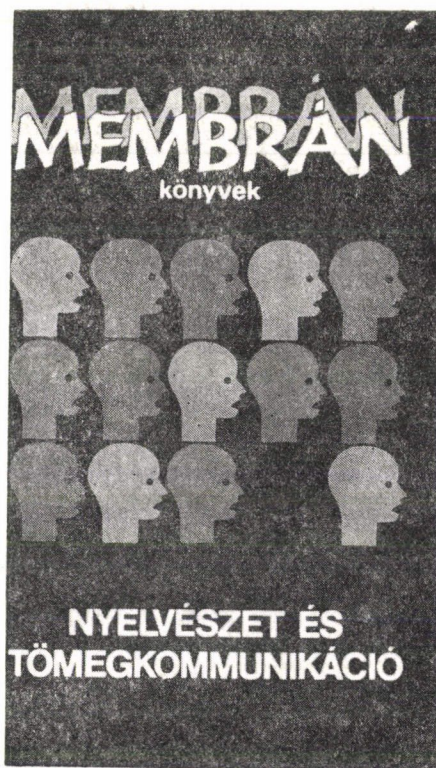

A Tömegkommunikációs
Kutatóközpont kiadványaiból

A Membrán sorozatból kapható még:

ára: 75,— Ft

ára: 74,— Ft

Előkészületben:
Elit Nikolov: A titok

A Membrán-könyvek megvásárolhatók
a Tömegkommunikációs
Kutatóközpont
kiadói osztályán is!